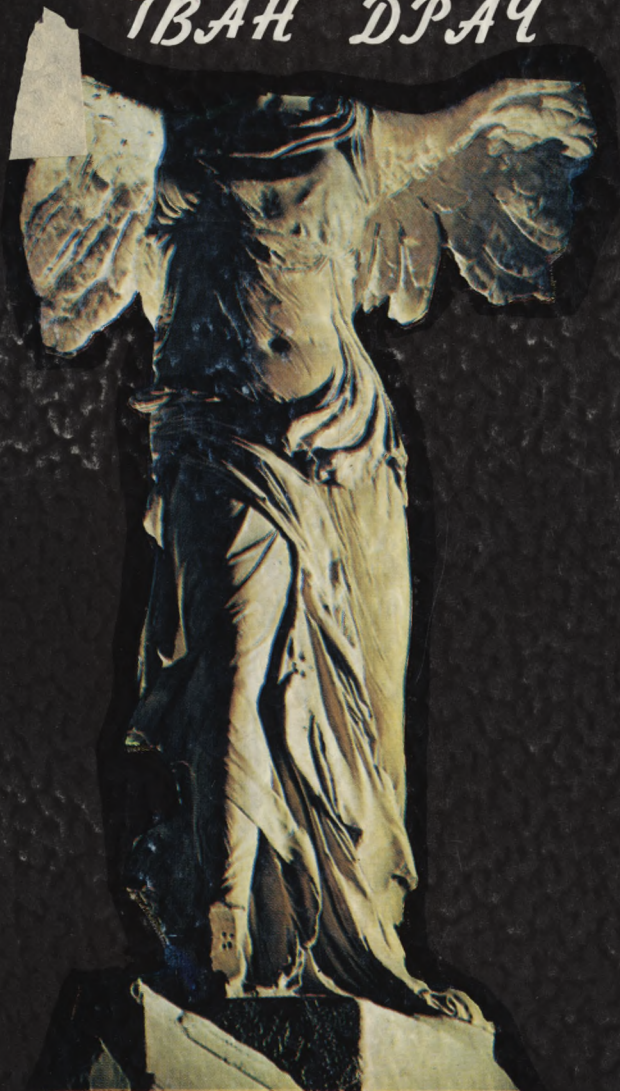

ТВАН ДРАЧ

ПОЛІТИКА

Українська Всесвітня Координаційна Рада
Товариство зв'язків з українцями за межами України
(Товариство «Україна»)
Конгрес української інтелігенції

ІВАН ДРАЧ

ПОЛІТИКА

Статті, доповіді, виступи, інтерв'ю

КИЇВ-1997

ББК 66.2(4УКР)

Д72

Друкується за ухвалою Організаційного комітету з підготовки та проведення Другого Всесвітнього форуму українців.

Редактор-упорядник
канд. іст. наук *Арсен Зінченко*

Художнє оформлення
Олександр Литвин

Драч Іван

Д72 Політика: Ст., доповіді, виступи, інтерв'ю / Укр. Всесвіт. Координ. Рада. Т-во зв'язків з українцями за межами України (Т-во "Україна"). Конгр. укр. інтелігенції — К., 1997. — 392 с., 16 с. іл.

ISBN 5-87274-327-0

Збірник статей, доповідей, інтерв'ю та виступів відомого письменника, громадського й політичного діяча Івана Драча об'єднаний наскрізною темою історичної долі вітчизни, національного відродження, єднання "українців з усіх Україн", роздумами про відповідальну місію інтелігенції в сучасному суспільно-політичному житті.

ББК 66.2(4УКР)

- © Іван Драч, текст, 1997
- © Арсен Зінченко,
упорядкування, передмова, 1997
- © Олександр Литвин,
художнє оформлення, 1997
- © Василь Артюшенко,
фотоілюстрації, 1983-1997

ISBN 5-87274-327-0

ДІАЛОГ З ЕПОХОЮ

У пропонованому читачеві виданні зібрано публіцистику відомого українського письменника та громадсько-політичного діяча Івана Драча кінця 1980-х — середини 90-х років. До нього увійшли статті, доповіді, виступи, інтерв'ю, присвячені актуальній проблематиці суспільного життя цього часу, які публікувалися в різноманітних газетах та журналах. Частина матеріалів досі ще не публікувалася. Відтак через свою розпорошеність вони практично є малодоступними для громадськості, хоча і мають чималий пізнавальний та політичний інтерес.

Особливістю цього видання є те, що воно підготовлене до Другого Всесвітнього форуму українців (Київ, 21-24 серпня 1997 р.). Саме тому збірник і відкривається розділом “Українці всіх Україн, єднайтеся!” Іван Драч останніми роками очолює товариство “Україна” та є головою сформованої на Першому Всесвітньому форумі українців Української Всесвітньої Координаційної Ради (УВКР). Тематика єднання світового українства у справі збереження національних джерел та зміцнення незалежної Української держави — одна з провідних тем цього розділу й усього збірника.

Публіцистика розкриває Івана Драча в значно ширшому, аніж літературний, творчому вимірі. Вона уреальнює його як людину активної політичної дії, яка (і це особливо важливо!) втілилася в осяжних політичних результатах. Прикметно в зв'язку з цим те, що й переважно літературний рух шістдесятників, з якого почалася громадсько-політична дистанція Івана Драча, у сприйманні теперішнього покоління набув своєрідної, майже матеріальної, конкретизації як одна з основ українського національного руху останніх десятиріч. Та більш осяжними тепер є підсумки його громадсько-політичної

діяльності кінця 80-х — початку 90-х років, коли закладалися й реалізувалися принципи Народного руху України, з потужного визвольного імпульсу якого постала незалежна Українська держава. Але було б непростимим спрощенням тепер, у середині 90-х, оцінювати ці події однопланово, в переможному акорді: минуле завжди чітко визначене, а майбутнє — приховане в багатозначності можливостей розвитку. Тому такою цінною є авангардна дія тих, хто наважується йти за покликом часу.

Читаючи публіцистику Івана Драча, глибше усвідомлюєш похмуру матеріальність інших суспільних явищ — імперського механізму поневолення, невимірних людських втрат України, тяжкого дурману колоніальної пропагандистської спадщини, що в'їлася в свідомість багатьох наших співвітчизників українського-таки роду, комплексу малоросійства, що дісталися нам од минулого. Про цей тяжкий слід не раз читаємо у Драча, але не в тональності розпачу, а у реальному баченні перспективи. Тим більшої поваги заслуговують ті, хто бере на себе відповідальність *стати на чолі*. Про обставини творення Народного руху України, який дав нації крила, про надії, які покладалися на цей рух, про його здобутки і поразки, про драму української неоднотайності, про суспільну обумовленість такого великого явища, як Народний Рух України, йдеться у матеріалах третього розділу книжки — “Рух і навколо Руху”. Як і більшість суспільних явищ, які мають свій час і свою міру, великий народний зрив, що асоціюється з Народним Рухом кінця 80-х — початку 90-х, поступово відходить в історію, залишаючи новим часам свої недовершені справи.

Добою випробування для незалежності України стали 1994–1995 роки, коли в силу політичної незрілості українського суспільства (до аналізу її причин неодноразово звертається Іван Драч), на офіційному рівні була поставлена під сумнів сама перспектива української національної ідеї та української держави й розгорнуто наступ на українську освіту, культуру, видавничу справу і на українські кадри. Відповіддю на це був відомий “Маніфест української інтелігенції” та організація Конгресу української інтелігенції. Вони стали важливими явищами у боротьбі за самозбереження українського суспільства в нових умовах. Душею

й організатором нової громадської ініціативи став Іван Драч. Життя показало, що саме такого роду організація має підстави стати новим осередком згуртування національно-демократичних сил і відповідає навідрядним потребам українського суспільства. Конгрес української інтелігенції середини 1990-х років перебрав на себе важливі функції українського політичного руху 1989-1990 рр., коли той виступав відносно згуртованою національно-демократичною течією. Згодом з різних причин цей рух розпався, у тому числі через дрібноту амбіцій його окремих лідерів. Це й стало однією з причин втрат національно-демократичних сил у середині 90-х років. Цій проблематиці присвячено другий розділ збірника. Можна з певністю сказати, що І.Драч пройшов через подібні випробування, розуміючи марноту амбіцій і придворних посад та звань, тверезо зважуючи і цінуючи значущість свого суспільного покликання. Пропонована книжка — незаперечний доказ цього.

Йому дано не лише належати до українського роду за походженням, а й іти з власним народом, сприймати й приймати цей народ у його цілісній сутності. У своїх доповідях та інтерв'ю Драч не раз пише про великодушність та працелюбність українців, не забуваючи зазначити, що не раз їхня праця використовувалася для спорудження чужих каналів та нафторозробок, тюрем на користь колонізаторів; бачить він, як поряд з відвагою і самовідданістю в боротьбі за волю були відступництво та політична сліпота. Він має право про це говорити, бо завжди брав на себе важку ношу служіння рідному народові.

Велике служіння невіддільне від великого терпіння. Йому не раз доводилося вгамовувати вибухи пристрастей та політичної нетерплячки на велелюдних зібраннях (наприклад, на конференціях “Меморіалу” чи зборах Руху), коли за ефектним радикалізмом вимог ховалося непомітне для загалу уміле маніпулювання чужої руки, або замішане на егоїзмі демагогічне пустослів'я. Він — майстер зваженості й терплячості в переговорах з опонентами. Але й завжди чітко бачить межу, за якою стоїть загроза національним інтересам. Для нього органічно неприйнятне політиканство і демагогічні трюки.

Отже пропонована книжка є своєрідним портретом не лише політика Івана Драча, а й усього українського

суспільства, виписаним з погляду певного суспільно-політичного досвіду. Було б помилкою зводити його лише до особистого досвіду самого Івана Драча. За ним — багатостолітній трагічний шлях самого українського народу, на якому було більше втрат, промахів, гекатомбних приношень чужим престолом, аніж переможних реляцій, збудованих палаців, всесвітньовідомих музеїв з чужими цінностями і запаморочливих успіхів. Але була, разом з тим, шляхетність і жертвовність в ім'я Вітчизни, були талановиті безсмертні народні майстри, вдумливі філософи й блискучі науковці, творці народної пісні і од віків суцї хлібороби. Таким постає образ народної долі з публіцистики Івана Драча. Часто ця доля була невидющою, але вона є долею нашої Матері.

Без такого сприймання важко уявити собі реальний образ сучасної України та досягнути її національні інтереси. Без такого досягнення не може бути й української політики.

Арсен Зінченко,
канд. іст. наук

УКРАЇНЦІ ВСІХ УКРАЇН,
ЄДНАЙТЕСЯ!

СУЧАСНА ДУМА ПРО ТРЕТЬОГО БРАТА

Кажуть, що нас за часів Богдана Хмельницького було стільки ж, скільки і наших північних сусідів. Правда, історик Тарас Гунчак нас попереджає: коли ми приєднувалися за Переяславською угодою, то Москва територіально і загарбницьки вже сягала Тихого океану. Руські, або ж українці, дорівнювали москалям, або московитам. Згодом черкаси, або ж руські, стали українцями, а московити — руськими. Вже сто років тому (перепис 1897 року) українців було до тридцяти мільйонів, а росіян — до п'ятдесяти. Зараз українців у межах України майже стільки ж, як і сто років тому, а росіяни побільшилися втричі, і стало їх сто п'ятдесят мільйонів. Коли б українці розвивалися таким темпом, як росіяни, за цих останніх сто років, їх було б до ста мільйонів. Отож — де ж ми загубили половину свого народу, де ми загубили мінімум п'ятдесят мільйонів, де ми загубили свою половину? І чи зможемо ми коли не знайти їх на запилюжених манівцях історії, то бодай якось або чимось компенсувати болісну і трагічну цю недостачу! Коли живемо кількісно напівнародом, напівісторією, напівминулим, то, може, і напівмайбутнім? Мов паралітики з блискучими очима, — згадайте Лесю Українку.

Я дивлюся на наше велелюдне зібрання, і на душі світло та радісно, як то не часто буває, коли здійснюється, нарешті, давня і велика мрія всього життя. Та водночас не полищає і присмак ще й якоїсь сумоти: і чому ж бо саме нам, українцям, національне єднання віддаровується долею так нечасто, навіть не кожному з наших поколінь? Кому завдячуємо цим — безликій, невблаганній силі під назвою Історія, чи таки ж і самим собі? У пошуках відповіді на це

Виступ на I конгресі українців незалежних держав колишнього СРСР 22–23 січня 1992 р.

запитання запитань для великого нашого народу вдивляємося у приклади інших, різного віку націй, чиє насіння розсівалося по всіх континентах, та й іноді дивуємося: чи такою вже пекучою є потреба їм збиратися до купи на рідній землі, аби радитися, як усім жити далі? Тим самим, скажімо, німцям, французам, іспанцям чи навіть полякам. Звичайно, про це їм краще відомо, але одне цілком очевидне: за ними довший чи коротший час стояли і стоять міцні фортеці національних держав, і кожен мав і має вільний вибір — повернутися до рідної домівки, на землю батьків, чи жити серед інших народів, залишаючись самими собою.

Для нас, українців, такого вільного вибору майже не було. Ми навіть не могли поремствувати, опинившись за межами України, що наша держава дбає не про нас. Не було нашої держави. Під різними назвами на нашій, не своїй землі вкорінювалися сатрапії інших держав-метрополій з-поміж сусідів зі сходу й заходу, півночі й півдня, які наче заповзялися якщо не викорінювати Україну на Україні, то безкінечно випробовувати нашу добрість і життєздатність своєю агресивністю.

Існує чимало націй, яких століттями підбивали під себе та гнобили інші нації. Трагічна унікальність історичної долі українства полягає ще й у тому, що нас шматували та роз'єднували водночас різні держави — Литва і Польща, Туреччина, Австро-Угорщина, Московія. Це не претензії до нинішніх спадкоємців цих держав. Це слід пам'ятати нам самим, коли комусь із нас іноді кортить аж надто картати наших предків за розбрат і незгоди. У різні боки ставали вони обличчям до напасників і гнобителів, отож бувало, що спинами стояли одне до одного. А коли оберталися віч-навіч, то не завжди і не одразу впізнавали своїх. І так цілих тисячу літ. Відлуння тієї, сказати б, багатофронтості чи різнофронтості відчуваємо навіть сьогодні, коли не лише зі слів суфлерів-чужинців, а самі ще межуємося на західняків і східняків, поліщуків чи степовиків. І дай нам Боже розуму і волі, аби сьогодні українець Слобожанщини не почувався чужинцем у Галичині і навпаки. Відчуттям єдиної кривдності здолаймо поняття діаспори в самій Великій Україні, і тоді побачимо, як притлумляться найболючіші проблеми існування українців на діаспорах у далеких і ближчих

державих. Ось чому від самого початку боротьби Руху за незалежну самостійну Україну навіть не закликком, а закликом нашим лунає: «Єдність! Єдність! Єдність!». І хай залишається це нашою палкою молитвою і непорушною присягою й надалі.

Любі побратими і посестри! Багато є цілей, завдань, які ми ставимо і ставитимемо на цьому українському форумі, але кожне питання бачиться мені як складник того великого рівняння, з якого слід вивести один-єдиний результат: реальна, цілковита державність нашої України. Ми вітаємо одне одного з уже потрійним проголошенням незалежності України, однак 16 липня 1990 року, 24 серпня і 1 грудня 1991 року можна порівняти ще тільки з зачаттям, родинами і хрестинами (чи радше — з Різдвом і Водохрещею) нашої нової Української держави. Коли вона заговорить на повен свій голос, зробить перші упевнені кроки по землі та почне зростати і міцніти — це, власне, залежить від того, наскільки буде мужніти, розумнішати, ставати працюючим і непохитнішим наш патріотизм — усіх купно і кожного зосібна.

Мені здається, що саме на цьому вселенськоукраїнському вічі, окрім багатьох практичних завдань наших спільних дій надалі, годилося б нам спекатися і деяких шкідливих, отруйних міфів, які століттями творили про нас і наші недруги, та й ми самі.

Перший, і найпричпливіший, той, що й досі висотує нашу національну енергію, є міф про те, ніби українська нація якщо не геть позбавлена державотворчих властивостей, то буцім має їх не досить. Сумніви подібного кшталту роз'ястрували душу і волю навіть не одному з великих українців у минулому, сіяли розчарування, послаблювали потугу до порятунку народу. Цю хворобу не цілком безуспішно трансплантували в національну свідомість, особливо на терені так званої Радянської України в складі СРСР, не лише російська розумова еліта, а й українські більшовики, серед яких одні за самовбивчим покликанням, інші через засліплення виступали воістину могильщиками, гробокопателями власної нації. На кожного новонародженого українця чекала змалечку ідеологічна лоботомія, щоб він довіку не знав про нескінченну боротьбу своїх предків за

гідне місце нашого народу серед інших держав. Героїчна козаччина Богдана Хмельницького та Івана Сірка, державницька політика Івана Мазепи, збройна боротьба за своє існування УНР 1917–1918 років, звитяжні подвиги вояків ОУН–УПА, вся безперервність жертвоних національно-визвольних змагань кращих синів і дочок України аж до останніх років обплывувалися і мерзлилися, аби у казані брехні під шаленим тиском кривавого терору і репресій вивести новий тип українця — пахолка інших держав, а не будівника власної. Іноді скрушно нарікаємо, що чужим і власним нашим селікціонерам таки вдалося обернути частину українців на зденаціоналізований гібрид, вивести якусь кількість покручів, прищепити гілку вовчої ягоди до української калини. Побіймося Бога! Кому останні два роки не довели увіч, що українська нація — нерозчинна, що за всіма законами живої природи навіть штучно введена свідомість врешті-решт повертається раніше чи пізніше до своїх предковичних національних генів, той справді знесилюється і капітулює як патріот. Студентська жовтнева революція в Києві 1990 року, масове поширення ідей Руху, які посіялися навіть у головах його супротивників, і нарешті референдум 1 грудня 1991 року, а також повсюдне зростання національної свідомості українства в несприятливих умовах на найдальших просторах колишнього СРСР — це симптоми необоротного й остаточного одужання нації, Хіба не достатні підстави для віри в безсмертя українства?

Щоправда, якби не це, не сьогоднішнє воскресіння Української держави, вірус самоїдства ще точив би душі багатьох із нас. І за давньою традицією багато високих українських умів і роботящих рук піддавалися б на таку зрозумілу людську спокусу — шукати талану у розбудові чужих держав. Чужої науки і культури, чужої армії і господарки. Чужої моці і чужої слави. Від часів Мелетія Смотрицького з його «Плачем» за десятками славних українських князівських родів, які пригорнулися до Речі Посполитої і небачено зміцнили чуже королівство проти власного народу, від участі цвіту українства у побудові Петровсько-Катерининської Російської антиукраїнської імперії — і аж до шалених сучасних атак на незалежність України з боку “обрусевших іногородців” українського

походження з Москви і Петербурга; до прикрої, самовбивчої участі «русскаязичних інтерів» — українців у московській стратегії придушення місцевої національно-визвольної боротьби в колишніх республіках СРСР — і досі подибуємо наших співвітчизників як найактивніших державотворців для інших націй і народів. Сподіваймося, що тисячолітній вплив національно-творчих сил, перетворення їх для українського народу в «пропащу силу» нині зміниться на зворотний вектор-приплив до рідної землі, «на тихі води, на ясні зорі». Не може бути, щоб ми, такі незамінні мастаки будувати чужі держави, не зуміли чи не захотіли збудувати власну, коли всіх кличе зараз рідний народ. Не є і не може того бути, щоб Україна значилася на етнографічно-політичному глобусі як місце світової національної аномалії. Могутня сила національного духу одного з древніх історичних народів через тисячоліття відновила свою державу біля гори Сіон. Магніт Руси-України, Київські, Канівські і Карпатські гори, степи Півдня і простори Лівобережжя — ось що творить українську землю обітовану, скільки б і хто б не розсіював нас по світах і силкувався асимілювати у нашій праісторичній власній ойкумені.

Інший міф, що є неабиякою духовною чужинецькою зброею масового ураження — це алогічний, параноїчний міф про український націоналізм як щось украй неприйнятне для інших націй і мало не сороміцьке для самих українців. Здавалося б, ця сюрреалістична, абсурдистська маячня мала бути давно висміяна світовою громадською думкою, якщо така існує і розраховує на респектабельність. Та саме зараз, коли Україна, один з фундаторів ООН, — через майже 50 років хоче здобути нарешті свій нормальний, законний і повноправний статус члена світового співтовариства, українським націоналізмом лякають і інших, і самих українців. І що є найсмішнішим, продовжують фабрикувати цей міф інтелектуали сусіднього народу, в якого національна російська ідея є альфою й омегою суспільної свідомості, наріжним каменем духовності. Проти українського націоналізму сьогодні в Росії консолідувалися всі, хто ще вчора чубився і гризся за владу: комуністи і демократи, націонал-фашисти і гекачепісти, ліберали і монархісти, для яких Російська імперія під будь-яким штандартом була, є і буде «юбер аллес».

Ми, українці, маємо право і обов'язок сказати перед лицем людства французам, німцям, англійцям, американцям, японцям, китайцям, арабам і всім іншим спільнотам, яких Бог благословив бути різними, позначив він і нас чіткими національними властивостями: хіба не ваш органічний, благословенний націоналізм дав вам силу вкоренитися на нинішніх своїх територіях, став архітектором ваших держав і окреслив кожній нації її спосіб життя? І скільки б ви не інтегрувалися, хоч би як вдосконалювалося світове співтовариство народів, жодна з ваших держав навіть гадки не має денаціоналізуватися у своїй основі. То, може, й Україні дозволите нарешті стати схожою на вас? Запитання наївне. Але більш наївно і недалекоглядно віддавати перевагу в міждержавних світових відносинах тяжко хворій на імперіалізм Росії перед мирною і толерантною щодо інших націй країною. Якби століттями відпрацьована до віртуозності міжнародна великодержавна пропаганда Росії і тепер важила більше, ніж міжнародна справедливість і здоровий глузд, довелося б визнати, що провина українців перед людством полягає лише в тому, що ми вогнем, мечем і підступністю не завойовували колоній в Азії, Африці і обох Америках, не винищували і не грабували інших націй і народів. Але погодитися з цим було б не по-Божому з точки зору всіх релігій. Ну а коли світ і досі тримається винятково на печерному праві сильнішого і агресивнішого, то це означало б, що і Статут ООН, і міжнародне право є чистісіньким лицемірством.

Про це на часі нагадати саме зараз, коли нові російські володарі заходилися будувати ще одне диво світу — демократичну імперію. Коли в Кремлі вже не потай, а відверто готують свою найбільшу в світі армію, якій, хвалити Бога, так і не вдалося завоювати планету, для нового, другого в ХХ столітті, походу на Україну. Погрози застосувати щодо України «югославський варіант», здається, стали щоденною повинністю ельцинської команди. Сподівання, що цього разу умиротворення нового світового агресора і палія війни вже за рахунок України буде удатнішим і щасливішим для західної цивілізації, ніж колись у Мюнхені, не виглядає зрілим і розумним.

За кілька місяців незалежності ми, здається, зуміли сказати всі високі слова про нову епоху в історії нашої улюбленої Батьківщини, Матері-України. Висловити всі найкращі побажання самим собі, найсвітліші надії на майбутнє. Може, це не всім сподобається, але хотілося б закликати, аби ми швидше пройшли фазу розчуленості, взяли себе в руки. Попереду ще роки і роки праці, але й тривоги нашої. Україна ще робить ракети і танки для Росії. Ще й близько не підійшли ми до еквівалентного обміну товарів з учорашньою метрополією. Росія не лише конфіскувала нашу частку колись спільного золотого запасу, а й досі забирає собі валютний виторг од українського експорту, та й не став той експорт українським. В Україні ще й досі немає справжнього українського уряду, і наша державна політика досить часто слухняно йде на буксирі політики російської. Кількість країн, що визнають державність України, ось-ось сягатиме за сотню, але українців ще не визнають за українців у Воронежчині, на Берестейщині, Стародубщині чи на Кубані. Та навіть у Донбасі ще вагаються, як ставитися до українців — як росіян українського походження, чи українців російськомовного походження.

Так, ще не вмерла Україна. Не вмерла вона в Америці і Канаді, Австралії і Аргентині, у Празі, Лондоні, Мюнхені і навіть у Москві. То зробімо ж спільно все, що можемо, і набагато більше, аби вона в черговий раз не впала в самій Україні.

Кілька слів про третій найсвіжіший міф, який втовкмачує казуїстичну тезу про те, що права людини — вищі за права нації. Кажуть — це європейський рівень правосвідомості. Ну ж бо поїдьте до будь-якої європейської країни і зажадайте від її громадян, аби розмовляли з вами «по-человечески», тобто лише вашою мовою; забажайте там оселитися за вашим власним вибором і влаштуватися на роботу, та ще й житло вимагайте. І щоб у дитсадку та в школі тубільці-французи чи німці навчали ваших дітей також тільки «на человеческом языке». Вас охоче ознайомлять з квотами для іммігрантів, з обмеженням на прийом на роботу іноземних зайд, з правилами нелегкого надання громадянства. Навіть погостювати пустять лише тоді, коли ви підтвердите свою кредитоздатність або надасте гарантію, що вас тут хтось

зобов'язався утримувати. Отак хутко переконаєтеся, що цитаделі прав людини і демократії є наскрізь національними. І зовсім не тому, що ті нації не досить підковані теоретично і віддали перевагу не пролетарському інтернаціоналізмові, а буржуазному націоналізмові. Просто за століття і тисячоліття не винайдено сприятливішого суспільного середовища для реалізації всіх прав людини, ніж національна спільнота, та ще й у формі національної держави.

І не іронія долі, а завидуючий і загребуючий рефлекс бачиться за тим, що цей міф нашвидкуруч змайстровано саме в Росії і саме тепер. Вимагаючи екстериторіальності для росіян у державах СНД, імперські інтернаціоналісти якраз і обстоюють право на власну національну винятковість, не зважати на звичаї і права «інородців», корінних націй, створювати скрізь анклав своєї етнічної переваги, щоб у слушний час зажадати цілковитої автономії і «воссоединитися» з Росією, як це сталося в Придністров'ї, як це робиться в Криму, як і досі не відмовилися зробити в країнах Балтії. Ви знаєте краще, чи піклуються так само про права людей різних національностей у Росії. Але й загальновідомі акції по нещодавньому вигнанню інородців з Смоленська і Ярославля, шалений масовий опір відновленню репресованої німецької автономії у Поволжі, фактичне винищення малих народів Півночі, ліквідація української культури на Кубані, опір створенню українських шкіл навіть у самій Україні розкривають усю підступну, фарисейську сутність удаваної демократичності шовіністичного інтернаціоналізму,

Зібравшись з усіх-усюд недавньої імперії, ми не мусимо відчувати один щодо одного ані провин, ані підозрінь, ані недовіри. Я не знаю жодного свідомого патріота нашої землі, який міг би обґрунтувати і сформулювати хоч один докір України своїм дітям, які опинилися поза нею, на чужині. У їхніх родоводах — уся енциклопедія неймовірного і подивольського винахідливого тиску на нашу націю з боку її недобррозичливців упродовж століть. Російська імперія, колонізуючи і грабуючи Україну, виштовхувала наших співвітчизників, спонукуючи їх наново освоювати довгу смугу східних російських володінь аж до Тихого океану, — створила справжній український екватор через Кубань, казахську цілину, Алтай і Зелений Клин, позначений

пунктиром білостінних українських хат та зелених садів там, де до них непривітно і неприступне буяла неокультурена природа. Та найбільше було насильства і гвалтовного переселення українців з України. Знаємо і про петровські заслання українців до Сибіру, і про селянські ешелони на Схід сталінської доби, і про масову депортацію в «неісходиму» цілих західноукраїнських сіл у повоєнні часи. На жаль, значно менше знаємо й досі про ретельно розроблені плани вивезення з України молодого робочої сили і кваліфікованих спеціалістів, що реалізувалися аж до останнього часу через так звану систему оргнабору та розподілу випускників вузів і технікумів. Було б корисно і повчально, якби наші вчені нарешті заглянули в нині націоналізовані архіви ЦК КПУ, того ж Управління по оргнабору робочої сили, щоб ми до решти осягнули ці таємні «мирні» плани денационалізації українства, розчинення його в інших етносах як по всій імперії, так і в самій Україні, цілеспрямоване їх перемішування державною кописткою у спільному казані. Без такого перемішування і переміщення однієї з найсильніших націй годі було й мріяти про перетворення інших етносів у безлику, роботизовану «нову історичну спільноту — “радянський народ”. Та ні царям, ні сталиніним, ні беріям, ні червоним, ні іншим ліквідаторам української нації і в страшному сні не міг приснитися наш Конгрес, як символ того, що не вивітрилися душі українців, не пересохли ріки, річки, струмки українства на далеких землях і не втратили свого зв'язку зі своїм українським океаном.

Особлива тема — українці і Радянська армія. Кажу «Радянська», бо її й досі хочуть залишити такою відверті й потаємні імперські реваншисти. Ще язовські маршали та генерали, волаючи проти національних збройних сил, доводили, що без українців найбільша в світі армія СРСР не може існувати. Українці ж бо становлять основне ядро найкваліфікованіших спеціалістів і найтямущіших командирів у всіх родах військ. Може, це й потішило б наше національне самолюбство, коли б не йшлося про армію, Україні чужою за своєю природою і цілями — завойовника планети. На щастя — недолугого, хоч народи різних континентів таки обпалив мілітарний шал більшовицької «непобедимой и легендарной». Та у свій доленосний час Україна сьогодні не

забуває і про особисті долі українців у армійських погонах. Прикро, звичайно, що мілітаристський дух, чи ліпше — чад «русского воинства», як показали недавні офіцерські збори в Москві, повільно вивітряється з-під військових папах і картузів. У цій ситуації оптимізму і надії додає людська і громадянська позиція офіцерів-українців і офіцерів України, які вважали б ганьбою для своєї честі допустити «югославський варіант», що ним Україні методично, а останнім часом — підозріло часто погрожують слідом за Горбачовим нові московські політики та їхні газетні і телевізійні солов'ї. Попри всі тяжкі для нашої історії національні відступництва, незважаючи на всю ефективність армійського «промовання мізків», яке називається «политической подготовкой», неможливо навіть уявити, щоб сьогодні офіцери України дозволили комусь здійняти руку на свій народ або не побажали його захистити. Афганістан, горбачовські міжнародні криваві авантюри, гекачепістський путч, божевільні наміри кандидата у фюрери Жириновського, трагічна історія грузинського національного розбрату — ось яка реальна, життєва політграмота навчає нині гідної громадянської поведінки кожному людину як цивільну, так і ту, що приставлена до зброї. Обнадіює те, що в специфічно жорсткому, а часом і жорстокому ієрархічному військовому середовищі офіцери України, всупереч усім протидіям, мужньо і гідно приступили до створення національних Збройних Сил України.

Компартійні й радянські кадри українців-русифікаторів по всіх республіках як утвердителів більшовицької імперії — теж окрема розмова, дуже болюча і дуже необхідна для духовного здоров'я нації.

Широко відомо, що Борис Єльцин однією з козирних карт своєї політики зробив «захист» не тільки росіян, а й усього російськомовного населення в усіх державах СНД. Ми не хочемо нічим і ніким козиряти, перетворювати українців за межами наших кордонів на предмет політичних спекуляцій і торгів. Одначе Україні було б важко називатися цивілізованою державою, коли б вона не почала нарешті всебічно піклуватися про те, щоб українці за її межами, скажімо, в Росії чи серед сябрів-білорусів жили і почувалися так само вільно і не утис-

нено, як росіяни і білоруси в Україні. Годі й казати, що без такого паритету не лише яка-не-яка співдружність держав, а й саме на віки вічні майбутнє народів ставитиметься під постійний сумнів.

Слід визнати, що ми заборгували перед співвітчизниками поза Україною. Ще доведеться розмотувати й розмотувати клубок причин такого становища, але вже сьогодні ми робимо докорінний поворот у діяльності Товариства зв'язків з українцями за кордоном. Не йдеться про зміну пріоритетів, спрямування їх, скажімо, із західного на східний чи північний напрямки, а про паритет кожної діаспори в нашій роботі. А ще точніше — ми повинні бути передовсім там і з тими, де і хто із співвітчизників в даний час найбільше потребує підтримки і реальної допомоги. Нам немає потреби вигадувати якусь нову, здебільшого штучну чиновницьку спорідненість міст чи регіонів України з місцями компактного проживання українців у державах СНД. Прагнути мемо, аби потреба приязні і спілкування українців через кордони стимулювалася не адміністративним підстьобуванням, не планом до двору, а стала своєрідним свідоцтвом на національну, патріотичну зрілість і політичних партій та громадських рухів, і владних структур згори й донизу в незалежній Україні.

Окремою республікою українською, окремим регіоном, навіть окремою діаспорою в погонах є українці в збройних силах колишнього Союзу — за неперевереними даними (спробуй їх перевірити!) лише українського офіцерства 342 тисячі. Тисячі, коли не десятки тисяч українців-генералів. Отож озброєного українства на території Східної Діаспори — понад мільйон безперечно.

Та чи озброєні вони українським духом, українським патріотизмом, простіше кажучи, чи є вони свідомими українцями? Якби то було так, жодних проблем із створенням Української Армії ми б не мали. Та і більше того — український патріотизм від Мурманська до Кушки, від Курил до Балтики, від Москви «до самых до окраин» зробив би неможливим всілякі зазіхання на молоду українську демократію, молоду Українську державу. У тому й суть, що серед того мільйона армійського українства поміж багатьма патріотами не менше чистокровних хохлів і вірнопідданих

малоросів, які під маскою заяложеного інтернаціоналізму душили танками Прагу і винищували вогнем Афганістан.

Українське холуйство — це тема окремої розмови, але воно характерне і для материка України, і для його розсіяння.

Поділ на Західну Українську Діаспору і Східну Українську Діаспору досить умовний, але для зручності і для аналізу давайте так і будемо вживати — Західна і Східна. До Східної можна б залучити українців Молдови і Берестейщини (хоча насправді вони до діаспори не належать), Прибалтики і Санкт-Петербурга, Москви і всієї безкордонної Росії, Закавказзя, Казахстану і Середньої Азії. При такому поділі українців Таджикистану (41.375) треба брати до Східної, а куди ж брати українців заходу? Українців Зеленого Клину — звісно куди, а куди ж українців у Японії, Китаї чи в двох Кореях подіти? До Західної, чи як?

Отож Діаспору Східну приймаємо в межах поселення українців колишнього Союзу РСР, а Західну — поза його межами, бо все ж переважна частина наших земляків — на Заході.

Хіба не зможемо ми до 2000 року організувати бодай 2000 студентів зі Східної діаспори у вузи України — організувати волею серця і владністю розуму?!

Хіба не зможемо ми створити перспективні і престижні українсько-англійські ліцеї у Владивостоку і Алма-Аті, у Мурманську і Норильську, в Москві і на Берестейщині, куди за патріотами-батьками йшли українські і не лише українські діти?! Хіба не зможемо допомогти литовцям створити музей Шевченка у Вільнюсі, музей запорожців на Кубані чи музей українського рушника на Далекому Сході!

Українці україномовні й російськомовні, англомовні й офранцужені, колонізовані й румунізовані — єднаймося навколо матері України, української мови — її душі і правічної суті.

Достовірна статистика свідчить, що двоє українців живуть в Україні, а третій — поза Україною (Західна Діаспора — до п'яти мільйонів, Східна — до десяти мільйонів). Де ж він, той третій? Чи можуть бути двоє без третього, коли постає Українська держава, — і всі ми втрьох або пропадом пропадемо, або збудимось і утвердимось, і постанемо перед світом в святій єдності усіх трьох?! Україною постанемо. Святою трійцею постанемо в злютованій єдності тризуба. Згадаймо історичну «Думу про втечу трьох братів з Азова»:

З города Азова, з тяжкої
неволі три братіки тікали.
Ой, два кінними, третій піший-
пішаниця,
Як би той чужинець-чужениця.
За кінними братами біжить
він, підбігає...
Кров`ю сліди заливає...
Слізьми поливає,
Словами промовляє:
“Братіки мої рідненькіі...
Мене обіждіте,
Із собою візьміте.
До городів християнських,
хоч мало, підвезіте”.

Саме оцю історичну думу колись нагадав нам канадський публіцист Роман Рахманний: «...не йдеться тут про літературно-мистецький аспект трагічно-прекрасної думи, хоч і яке цікаве тут відтворення одної з межових ситуацій філософського порядку. Трагічна доля наймолодшого брата, покинутого старшими братами на безлюдній і безводній окраїні землі української, пригадується у зв'язку з сучасною життєвою обстановкою значної кількості українців... Саме в «Думі про втечу трьох братів з Азова» відтворено, майже на пророчий лад, межову ситуацію українців...”

Українці з Берестейщини і Молдови, з Північної Слобожанщини і Донщини, із Саратовщини і Башкирії, з Кубані і Ставрополля, з космічного Байконура і нафтоносної Тюмені, з Казахстанських степів і Киргизії, з Зеленого Клину і Камчатки, з Соловків і Магадана, з Узбекистану і Закавказзя, з Туркменії і Алтаю, з Прибалтики і Заполярного кола — з усіх-усюд, куди долетіла українська пісня. Ні, ви не будете тим третім братом з Азовської думи на чорному шляху чужоземної неволі: безводдя, безхліб'я і безправ'я.

Ви будете рівними серед рівних — святою трійцею будемо за чисто застеленим столом української державності, української долі.

Слава нашій незалежній державі! Слава Україні!

*“Літературна Україна”. —
1992. — 30 січ.*

ДОПОВІДЬ НА ПЕРШОМУ ВСЕСВІТНЬОМУ ФОРУМІ УКРАЇНЦІВ

Колись наш народ застріг був у грандіозний плуг мифічного Змія і зробив був навколо Києва Змієві вали. Вистачило в нього сили, в народу. Тепер той ядерний Зміє дихає через монструальні зябра унікального по смертоносності саркофага, в нас немає сили задушити того ядерного Змія — він збирає страшну, моторошну данину з України. Наш форум проходить на відстані меншій, ніж сотня кільметрів од цього монстра, який знищує наше майбутнє. І ми так звикли до нього, що аж наче гордимся цим лихом.

Ми живемо на руїнах і не встигаємо обчислювати безмір наших втрат. Найбільший геноцид ХХ століття, наш голод 33-го, і не обчислений, і незаналізований відповідним чином, сидить у наших генних глибинах таким собі ядерним монстром, і випромінює отой Голод-33 таку нищительну негативну енергію, яка досі нас вражає своїм розбратом і дивовижним невмінням опанувати найпростіші речі. Часто ми послизалися на тому місці, через яке інші народи проходили легко і без напруження. Проблеми не розв'язуються, а грандіозно помножуються, і пройти мимо них — це залишити мінне поле проблем для наших нащадків, котрі будуть на них підриватися, як підриваємося ми на нашій спадщині, і наш хвалений спис Георгія-Змієносця не досягає пащі Змія. Навіть рок-програму, рідну і свою, називаємо “На руїнах”. Можна було б називати “На похороні Матері”. Було б оптимістичніше.

Незрідка можна почути, що в нашому національному самоусвідомленні, особливо останнього, тобто першого вільного року, забагато болючого і болісного. Що переживання трагічного в долі українства заважає зосередитися на будівничих справах. Можливо, так і є, і

вже час ударити лихом об землю й заходитися до роботи посправжньому, по-хазяйському. Розпука і голосіння не помічні до справи — це знали наші предки і тим рятувалися. Життєздатність української нації і сьогодні бере гору, так чи інакше опанує всі несприятливі обставини. Можливо, це тільки моє відчуття, але мені здається, що теперішній порив до свободи, освячений несподіваним для багатьох першим грудня, став виявом глибинної реакції нашої спільності на ту критичну межу, до якої доведене українство, коли з нього вичерпано дощенту жертвні ресурси для Бога, історії і сусідніх народів. І коли воно єдиною волею, спільним зусиллям не перемінить свій сімсотлітній статус нації-жертви, не розірве цю фатальну нитку Парки, не зав'яже на ній вузол для прядива зовсім іншої долі, то урветься саме існування нашого етносу.

Мені здається, що цей феномен народу-Христа, якого безупинно розпинають, біля якого змінюються лише синедріони та стражники, ще не осмислений людством і нами самими. Цивілізацією — для того, щоб покаятися перед українцями, які її годували своєю плоттю і кров'ю і захищали. Нами — задля того, щоб, нарешті, зійти з хреста, і щоб на тому хресті ми були останнім переслідуваним народом. Можливо, у цьому й полягає божественна місія українства. Досить жертв — таку заповідь вистраждала і несе людству українська нація наприкінці ХХ століття. Того самого століття, через видимі прикметні явища якого — тобто першу і другу світові війни, фашизм, комунізм і ядерну енергію — проступає суть нової епохи — геноцид проти українства. Саме Україна стала епіцентром обох цих найбільших воєн, тереном, на якому зіткнулися воскреслі з п'їтьми людської дикості коричневий і червоний канібалізм. Саме над Україною розсіяно триста хіросімських бомб у Біблією предбаченому Чорнобилі. Геноцид проти українства — це виклик ХХ століття цілому людству. На цей виклик Україна двічі повстала до боротьби за своє існування — у 1917-1920 роках і в Другій світовій аж до початку 50-х, коли герої УПА прийняли останній бій на рідній землі. Обидві наші потуги були жорстоко втоплені в крові. І от наше третє повстання — мирне. І воно не може не увінчатися перемогою. І це теж наша блага вість цілому людству. І хотілося б, щоб воно прийняло і сприйняло цю вість.

Так, ми нарешті тепер лічимо наші втрати у ХХ столітті. Не тисячами, не десятками тисяч доводиться позначати їх. Мільйонами, десятками мільйонів. Збиваємося з рахунку, бо нам не давали навіть знати, скільки українців вистріляно, вирізано, вивішано, спалено білими і червоними гвардіями, скільки виморено масовими голодівками 1921-22 років і 1932-33 років, скільки розсіяно по сибірах і півночах “розкуркулених”, а скільки “бандеровцев” і “бандпособників”. Ми ще не знаємо, скільки українців депортували з України під виглядом різних оргнаборів, а для деукраїнізації України завозили сюди інтернаціоналістів з усього СРСР. Наша земля гостинно приймала всіх, її робили мачухою лише для власних дітей. Ще не всі кремлівські архіви відкриті, та й немає певності, що Москва наважиться оприлюднити ті з них, що стосуються найнебезпечнішого й для нинішньої Росії “українського вопроса”. Але й без того маємо багато доказів, що найграндіозніший з усіх людиноненависницьких планів ХХ століття — план Сталіна щодо остаточного виселення українців з України, про що колись повідомив Хрущов, — був не лише плодом параної вождя. Відлуння диявольських зазіхань на деукраїнізацію нашої землі для “обустройства” життєвого простору (економічного, мовного, етнічного) для іншого народу не вщухає й досі.

Тож навіщо ми лічимо наших вигублених єдинокровних? Повідомляється, що в північних лісах уже півстоліття лежать не похованими останки радянських солдатів. Якби навіть не було інших причин, Радянський Союз не мав би права існувати тільки через цю свою нелюдську дикість, через своє питоме органічне некрофільство. Ми ж знаємо, що тіні наших не забутих, незабутніх українських предків мають знайти спокій, навіки оселившись у пам’яті народу. І тільки тоді заспокояться і наші живі душі, і душі прийдешніх поколінь, вбираючи в себе невидиму енергію попередників — так в Україні споконвіку шанували своє людське коріння.

Я певен, що представники Західної діаспори, які приїхали на форум, почують багато щирих слів подяки за активну

моральну й матеріальну допомогу патріотичним силам України у найскладніші й найбурхливіші кілька останніх років наших незалежницьких змагань. І передадуть цю вдячність тисячам і тисячам своїх співгромадян. Чи варто говорити, що цю поміч годі вимірювати лише сумами пожертв і чорнобильським страдникам, і демократичним організаціям, культурним акціям? Братерство і солідарність українців цілого світу — ось той новий поважний чинник політичного й духовного життя в Україні, який постав із нашого спілкування та благотворно оздоровлює національну свідомість, помножує творчу енергію нації. Ми чи не вперше починаємо долати лихі віруси класового та примітивного егоїстичного розбрату, які нам намагалися століттями впорскувати в кров і трансплантувати в гени поколінь хитрі і підступні чужинці. І пізнаємо велику радість єднання.

Хотілося б, аби ця радість залишалася чистою, нічим не зіпсутою, щоб її не затьмарювали ті чи інші непорозуміння. Я думав так і сяк, чи слід зачіпати тут питання досконалості наших стосунків, і певен, що таки варто.

Ми всі живі люди зі своїми особистими чеснотами і вадами, тільки-но пізнаємо одне одного, і немає нічого дивного, що чинимо іноді необачно, в чомусь помиляємося. Було б прикро, коли б ми прискіпливо ставили одне одному на карб кожен прорахунок, давали їм нашаровуватися і сіяли кукіль особистої недовіри і підозри. Бачу лише один запобіжний засіб: нелукавство і щирість, обопільна шаноба. І тоді жодні баба Параска і баба Палажка нас не посварять.

Якщо дивитися на речі тверезо, раціонально (а дефіцит саме здорового прагматизму, можливо, є поки що одним з найприкріших наших українських дефіцитів), то стосунки материкової України з величезним океаном української світової діаспори і не можна передбачати як безпроблемні і самі лише празникові. Хоча людська природа так само потребує свята, як хліба, і віри, а ми ж чи не найдовше з-поміж інших народів ішли до свята на нашій вулиці. Але маємо точний камертон, який допоможе нам уникати дисонансів і гармонізувати розмаїте різноголосся світового українства. Цей камертон — національне відродження. Воно потрібне нам не лише як загалові, як народові, як державі, а й як великий набуток кожного українця й українки.

Національне відродження підносить нашу людську гідність, самоповагу, збагачує сенс індивідуального буття, без чого, як знаємо, важко почуватися щасливим навіть у найщасливіший час. Ми переконалися, що цей камертон не вмовк в українській душі. Ми побачили, що національна ідея не є чимось невлотимим, а, як висловився наш московський українець Олександр Руденко-Десняк, це соціально-етична категорія, без розуміння якої загалом невідомо про що говорити. І якщо січневий конгрес представників Східної діаспори в Києві поменшив число українських песимістів в Україні і поза нею, то це реальний крок у національному відродженні. Немає сумніву, що наш світлий форум додасть сили і снаги всім будівничим Української держави, і ще більше наших братів і сестер упевняться остаточно: ще не вмерла Україна і ніколи не вмере! А відтак наша мати Україна діставатиме більше й більше роботящих рук, тямущих голів і відданих сердець, що працюватимуть на її звеличення і звічення.

Те, що було довгими роками нашою тугою і болем — маю на увазі вимушене розсіяння українців по світах, — нині за незбагненим промислом історії може і мусить обернутися нашою силою. Життя і праця українців у середовищі інших народів, інших культур відкриває безліч каналів швидкого збагачення себе досвідом сучасної цивілізації, виходи до якої були для України глухо заблоковані упродовж століть. Бачимо, яким неоцінним глобальним чинником для твердого стояння на землі своїх національних держав є світова єврейська діаспора, а ще — вірменська, польська. А поміркуймо, чому Росія так ревно плає свої етнічні і культурні анклавні не лише на колонізованих нею просторах, а й століттями дбає про свої національні точки опертя в цілому світі. Тільки-но заходить про корінні інтереси Росії, як знімаються найзапекліші суперечності між білими і червоними, монархістами й анархістами, між аристократами і простолюдом, і кожен “русский” поспішає “обустроить Россию”, створити їй найсприятливіші умови на всіх континентах. Гадаю, що й закликати самих себе наслідувати подібні приклади є зайвим. Нам неминуче доведеться вчитися забезпечувати Україні свою всесвітню

присущність, бо під сучасну пору це є, сказати б, стандартною нормою існування народів і країн, чи й не такою ж обов'язковою, як і плекання державної незалежності. А точніше — однією із заборук непорушності суверенітету.

Ось такий зміст укладали і вкладають українські патріоти-демократи в слова: “Єдність, єдність, єдність!”. Тут, в Україні, цією ж молитвою ми освячуємо всі наші стосунки з світовим українством. І, хвалити Бога, патріоти України за її межами розуміють цей наш національний пароль, чують його навіть через тріскотіння класових відбійних молотків, що раз у раз вгризаються в скелю нашої національної спільноти, аби не дати їй стати монолітною. Сподіваюся, що й наші тутешні “найреволюційніші революціонери” невдовзі зрозуміють, що лупають не ту скалу, не туди стріляють. Самоїдів у світі не шанують.

А взаємини українців усього світу з Україною, я певен, можуть стати і стануть такими, як у великій дружній родині: іноді комусь кортить і побуркотіти, і почуття освіжити перед сваркою, але ж туляться і горнутья до родаків, бо любляться. Певен також, що стане у нас на це і людських воль, і державної волі, і кебети. Якщо не забракне взаємної приязні.

Була в мене сусідом у теліжинському дитинстві родина Заграюків. Хата була під бляхою, і в хаті патефон був. Та ще в сусіда Гаврила дві жінки було, дві сестри — Ялина і Оксана. Ялина була офіційною жінкою, а сліпа Оксана при сестрі і при сестриному чоловікові. Мій ровесник Гриша був сином Гаврила Гополітовича і сином двох матерів. Матір'ю він називав Ялину, а насправді матір'ю була сліпа Оксана, а не безплідна господиня. Оксана була наймичкою при сестрі, і рідний син називав її Оксаною, а тітку — матір'ю. Коли став він дорослішати, зробив для себе грандіозне відкриття. Зненавидів батька і тітку, а Оксану став матір'ю називати, та недовго вона ці страшні для себе слова чула, від потрясіння померла.

Так часто ми в житті називаємо тітку материнськими словами, а мати, хоч вона сліпа і наймичка при сестрі, чекає на наше прозріння. Час прозріння настав. Тітці маємо віддати тітчине, а матір пізнати, хоч вона сліпа і наймичка — вічна шевченківська домінанта.

На гобелені Івана Литовченка не Георгій-Змієборець, а саме мати-Україна сидить на вічному коні і руки підіймає в молитві до Бога, а спис несе Самоспис, сам по собі без агресивного втручання протикає Змія, Вічного Змія.

Тож слава матері Україні, яку ми зробимо господинею і видющою, слава матері Землі нашій, яка ще тримає нас грішних і вірить, що ми будемо людьми!

*Опубліковано в кн.: Роді наш прекрасний. Матеріали
Всесвітнього форуму українців 21–24 серпня 1992 року. —
Тернопіль: МП “Діалог”, 1993 . — С. 54 — 58.*

ЦІЛІСНІСТЬ УКРАЇНСЬКОГО СВІТУ

— Іване Федоровичу, на початку нинішнього року (23-24 січня) в Києві відбулися установчі збори Української Всесвітньої Координаційної Ради (УВКР). Почнімо з інформації по це новоутворення, про його перспективність у житті українців з матірної землі й діаспори і важливість у становленні державності України.

— Українська Всесвітня Координаційна Рада — результат роботи Всесвітнього форуму українців. Утворювалася ця структура непросто, бо далеко не всі були готові до цього з різних причин. Чимало людей думали, що утвориться єдиний центр, який керуватиме всім українством. Але в самій назві утворення закладено його функцію: Координаційна Рада — для координації. Треба знати: що координувати, навіщо і в який спосіб координувати? Поняття — світове українство — народилося і набирає розмаху разом з існуванням Української держави. Для мене ці два поняття — Українська держава і світове українство — тотожні, вони мають підтримувати одне одного. Світове українство має допомагати Українській державі, а Українська держава має допомагати світовому українству. Коли ми це все розуміємо і впливатимемо взаємно одне на одного, тоді ми матимемо можливість вижити й бути. Бо у випадку занеаяння одного чи іншого буде взаємне зникнення. Я так собі уявляю. А для нас це важливо так само, як і для світового єврейства, світового вірменства чи світового російського конгломерату. Ми знаємо, що десь кожен третій з українців живе поза Україною, а може, й більше того українства. Принаймні десятки мільйонів українців живуть поза Україною. Тому дуже важливе представництво в УВКР по чотирнадцять осіб від України,

від Східної й від Західної діаспор. І перше засідання Координаційної Ради виявило, що ми в основному говорили про проблеми Східної діаспори і проблеми України. Останнім часом українців чисто фізично винищували і в Придністров'ї, і в Югославії, і в Таджикистані. Тому коли постає питання про наше виживання, то всі інші проблеми мусять відступати на задній план... Важливо те, що вдалася перша спроба створити саме таку світову структуру. Досі подібна структура була у варіанті Світового Конгресу Вільних Українців. І ми всі віддаємо належне всьому тому, що зробив СКВУ для утвердження незалежності України, і в багатьох моментах він був речником усього українства і тієї неіснуючої раніше Української держави.

Але нині ситуація великою мірою має мінятися, і центр усіх тих проблем, усіх болячок мимоволі мусить переходити до Києва. Бо центр світового українства не може бути в Торонті, чи у Вашингтоні, чи у Москві. Він має бути у Києві. З часом розуміння цього всього прийде до всіх.

— *Коли раніше кожна діаспора виживала сама по собі, то нині буття українців у всьому світі стає невід'ємним від долі України. Як Українська держава матиме силу, то легше стане всім українцям.*

— Зрозуміло було й раніше, та надзвичайно відчутно тепер, що всі сили українські мають працювати на утвердження Української державності.

— *Які конструктивні ініціативи передбачає УВКР та оновлюване Товариство "Україна"? Адже в лютому цього року пленум Товариства прийняв Вашу концепцію ідейно-наукових та структурних змін як дієву засаду в своїй роботі.*

— Певні принципові зміни, що сталися останнім часом, Товариство намагалося робити і до мого приходу. Але значні зрушення почалися, мабуть, після конференції, яка відбулася в грудні 1991 року, що збіглося з референдумом і утвердженням державності. Нині робота Товариства великою мірою спрямована "вікнами на Схід", як казали колись галичани. Це тому, що у Східній діаспорі — за 10 мільйонів українства. Робота ця дуже складна й різна, що залежить від особливостей регіонів, надто там, де наші земляки перебувають у моторошних, трагічних ситуаціях. Ми

намагаємося допомагати їм і через дипломатичні канали, і через поїздки туди делегацій, зокрема в різні регіони колишньої Югославії.

А коли казати про загальну концепцію, то це самоствердження українців, утвердження їх у житті тих країн, де вони живуть. Звичайно, передовсім вони мають бути патріотами тих країн — патріотами Росії, Білорусії чи Молдови, як канадські українці є патріотами Канади чи американські українці є патріотами США. Але вони також мають зберігати вірність першооснові свого буття, першовітчизні своїй — Україні і якимось дбати про неї, і самоусвідомлюватись, приходячи до того розуміння, що тільки в такий спосіб вони визначатимуть і своє українське призначення, і призначення людини. У такий спосіб вони виконували б у Світі своє призначення і національне, і загальнолюдське. Це для нас дуже важливо, і ми розуміємо, як то складно. Є українці, які знають, що вони українського роду й племені, але не хочуть бути українцями. Саме вони дуже ревниво ставляться до самоусвідомлення тих українців, які приходять до тям і намагаються самоствердитися. Ми часто їх обзиваємо, але давайте будемо ставитися до них терпиміше, з більш людським розумінням. Хай той українець хоч раз у житті згадає, хто він є насправді й зробить добро для України чи для своїх земляків, і то вже він обізнаний до голосу України, і у глибині його душі забринить болюча українська нота.

— Ідеться якраз про збереження духовного типу українця, передусім звичаю нашого, морального закону, за яким живуть українці як люди і в Україні, і в цілому Світі. Саме на осягнення, висвітлення цих основоположних первин Українського Світу як етнокультурної, духовно-господарської, геополітичної реальності спрямований наш однойменний журнал. Гадаю, тільки на засадах культури як повної самореалізації етнічного ества Україна здолає довоколишній та внутрішній політичний безлад і досягне стабільності, ладу в усіх сферах свого життя.

— Прикро усвідомлювати, але досі нас у світі знають через наші біди, наші трагедії. Звичайно, дуже нам важливо підняти всі надбання нашої української культури. І я тут

бачу великі можливості нашого журналу "Український Світ". Бачу, що є спосіб знаходити все те важливе, шукати тих українців скрізь. Думаю, що до журналу треба залучати не тільки українців, а й тих же німців, поляків, французів, росіян та інших людей, які могли б з великою користю для нас висвітлювати українські проблеми.

— *Це дуже важливий момент. Нині виникає довкола України завіса дезінформації та політико-ідеологічних спекуляцій. З цього приводу скажіть, будь ласка, про перспективи інформаційного забезпечення життя українства й донесення достовірної інформації про Україну до цілого Світу.*

— Наша держава і багато наших громадянських чинників недооцінюють значення інформаційної політики. Інформаційна політика так само важлива, як і економічна чи військова політика та ідеологія. У нас інформаційна політика не забезпечена. Цим практично займаються всі й ніхто конкретно. У нас немає інформаційних центрів по світових столицях. Та й тут, в Києві, не знайти необхідних інформаційних видань про Україну хоч би основними світовими мовами. Через те в нас так багато прорахунків, інформаційних поразок. І тут, звичайно, світове українство покликане прилучатися до того, щоб бути в найкращому розумінні слова добрими, чесними інформаторами про Україну, про її прорахунки й біди, про її досягнення — про реальне становище України у Світі.

*"Український Світ". —
1993. — Ч. 1-2. — С. 4-5.*

ВИСТУП НА ЗБОРАХ УКРАЇНСЬКОЇ ВСЕСВІТНЬОЇ КООРДИНАЦІЙНОЇ РАДИ

Відтоді, як 5 місяців тому Всесвітній форум українців утворив свою Координаційну Раду, до якої ми з вами маємо честь належати, тривав інтенсивний обмін думками між українськими громадами різних країн. І ми переконалися, що взаємне тяжіння українства до своєї матері-Вітчизни переважає, домінує попри всі численні складнощі, різні умови існування його в різних країнах, єднає українців різних поколінь і поглядів. Можна зробити висновок, що нормальні в кожній великій справі скепсис, сумніви, розбіжності підходів не стосуються головного, а саме: розуміння владної необхідності солідарності і консолідації українців усіх країн. Після того, як нас упродовж довгих десятиліть роз'єднували, розпорозували, дробили на національний моноліт з таким осатанінням, як ніяку іншу націю в світі, ми маємо право сказати, що найглибше коріння українства — живе, що воно регенерує свої травми і ушкодження і живить свою розлогу крону.

Не знаю, наскільки точною і слушною є думка, що українська нація ще не сформована, що її розсіяння по світу є свідченням тенденції до розчинності в інших, стійкіших етносах і народах, особливо на терені колишнього СРСР, але, мені здається, маємо усі підстави рішуче відкинути панічні чи зловтішні пророкування, нібито українство не має майбутнього. А така зневіра зараз густо засівається і в самій Україні. Сівачі цього куколю колють нам очі реальними суперечностями і суперечками між українцями різних політичних поглядів як в Україні, так і за її межами, вишукують і роздмухують відмінності між трьома масивами українства — в Україні, в західній і в східній діаспорі, досвідчені майстри психологічної війни на світовій арені і в колишній імперії вміло стимулюють усіма засобами в нашому

середовищі національний мазохізм і самоїдство, нацьковують нас одне на одного, штовхають на внутрішню боротьбу, хочуть бачити нас довічними кайдашами, вирощують серед нас підпар, аби українська держава так і залишалася фата-морганою.

Я не вірю, що це все нашим ворогам вдається. Не вірю і в фатальну нашу схильність до розбрату. Не ми, то інші являть світові цілком консолідовану українську націю, як одну з планетарних. Але сьогодні ця робота випадає нам. У тому числі й нашій Координаційній Раді. Говорю це все в переконанні, що сьогодні апологія українства потрібна нам усім, щоб вистояти перед хвилями месіанських претензій інших народів. Тих претензій, що розраховані на ослаблення саме українського національного імунітету. Не біймося декларацій, маніфестування своєї нації. Як на мене, слід боятися лише тих декларацій, які не підкріплені щоденною роботою. Різностямованості слова і діла.

Подальшу тезу свого виступу я сформулював би так: Нове життя нового прагне Діла.

Ми надто добре знаємо, особливо в Україні, що таке завдання, таку мету легше проголосити, аніж здійснювати. Кільком поколінням, мільйонам радянських українців втовкмачували, б'ючи їх по голові, по руках, в душу, що Діло — це “діляцтво” — найляклявіше, навіть непристойне слово, а єдиний сенс життя виражає слово “боротьба”. Але при цьому нас примушували боротися за чужі інтереси, супроти власних. Можливо, воно й на добре, що ми зробилися борцями. Бо коли нарешті згадали про свої власні, національні інтереси, то таки зуміли вибороти головну умову для них — власну державу Україну. Я зовсім не хочу цим сказати що наша боротьба вже скінчилася, боронь Боже. Хочу лише повторити те, що не раз обстоював. А саме: шануючи всіх, для кого борня стала другою натурою, підтримуючи їх, давайте пошануємо і віддамо належне й іншим, у кого першою натурою залишилося оте саме діляцтво, тільки в цивілізованому, тобто в спасенному і життєдайному розумінні. Не тільки не піддаваймо їх остракізму, не тільки не уявляймо і не робімо їх, наших же, своїми супротивниками, а гуртуймося з ними і гуртуймо їх. Можливо, в цьому й полягає глибинний сенс і виправдання

також і нашої перманентної боротьби як в Україні, так і в діаспорі — за Україну.

Даруйте за такий загальний вступ, але він має, на мою думку, безпосередній стосунок до нашого зібрання. Після Всесвітнього форуму українців і я, й інші члени обраної на Форумі нашої Координаційної Ради мали обов'язок і потребу зустрічатися і обмірковувати, який характер діяльності мусить опановувати ця нова інституція, над чим і в який спосіб працювати. Кілька варіантів такого спільного бачення, зокрема й проект Статуту, ми надіслали в українські громади діаспори. Мені здається не випадковим, що у своїх зауваженнях і пропозиціях, надісланих у відповідь, виразно виокремлюється провідна теза, суголосна тій, з якої я почав свій виступ.

Вельмишановний пан Юрій Шимко, Президент Світового Конгресу Вільних Українців, організації, чию історичну діяльність ми високо цінуємо, сформулював це так: співпрацю в нашій Координаційній Раді здійснювати, цитата: “в межах потреб... для специфічних завдань... для координації спільних проектів” — себто, як я розумію, для цілком і винятково — конкретних справ. Це якраз і є та ніша в житті світового українства, якої ми шукали для Координаційної Ради Форуму.

Високоповажна пані Уляна Дячук, голова Українсько-Американської Координаційної Ради, також підтримала спрямованість проекту Статуту на (цитую): “розпрацьовування конкретних програм для реалізації їх...”

Достойний голова Координаційного Комітету допомоги Україні з США, вельмишановний пан Богдан Бурачинський бажає (цитую); “Щоб УВКР скоро стала дійсно всеукраїнським координаційним органом і об'єднанням громадської дії, а не форумом політично-партійних маневрів чи навіть особистих амбіцій”. У дуже змістовних зауваженнях до Статуту і пан Бурачинський, і пані Дячук, і пан Шимко пропонують низку слухних артикулів для практичного здійснення саме ділової, прагматичної моделі Координаційної Ради та її Управи. Пані Уляна навіть підкреслює, що Управа має називатися Діловою.

Я зобов'язаний окремо зупинитися на документі, що називається “Принципові основи співвідношення СКВУ з

Українською Всесвітньою Координаційною Радою”, підписаному паном Президентом Юрієм Шимком, бо тут заторкнуті чи не найважливіші засади стосунків не лише однієї з авторитетних організацій Західної діаспори з нашою новопосталою Радою, а й подальших взаємин усього українства. Це потрібно для того, аби ми всі розуміли одне одного і не блукали в хаосі поговорів, чуток, підозрінь, сумнівів, яких завжди є доволі в будь-якому людському спілкуванні. І які я, щиро кажучи, дуже не люблю, певно, як і ми всі. Бо маємо в тому тумані багато привидів і химер, які часом коли не зводять з розуму, то збивають спантелику. Президент пан Шимко обстоює автономію і суверенітет своєї, повторюю, широко знаної і високо шанованої організації. Цей документ і є маніфестом цілковитої незалежності СКВУ, повної свободи його дій і суверенної правосильності в усіх відношеннях.

Коли б я навіть дуже хотів, я не знаходжу жодного приводу, ані титли для полеміки супроти такого кредо. Кажуть, СКВУ і наша Координаційна Рада якимось чином можуть змагатися за першість, за вплив, ще за щось. Я не уявляю, що ми могли б не поділити, та й узагалі — що ділити? Кажуть, СКВУ заохочує українську діаспору в державах СНД нав’язувати з ним тісні контакти і навіть записуватися до нього. Та дай Боже здоров’я і сил панові Шимкові і його побратимам в СКВУ ширше розпросторювати свій вплив ще й на східну діаспору. Кому це може зашкодити? Тільки не українству. Вважаю, що слід лише подякувати СКВУ за те, що в його діяльності з’явиться і такий напрямок. Якщо внаслідок цього глибока мерзлота денационалізації і русифікації українців від Москви до Далекого Сходу почне швидше танути, це стане ще однією славною позначкою у клейнодах СКВУ.

Але не варто забувати всім і вся, що центром українства був і є Київ.

Наша Координаційна Рада за своєю природою не може ставитися нетолерантно, без належної поваги і уваги до жодної, наголошую — до будь-якої організації діаспори. Навіть не лише з моральних, а й суто прагматичних міркувань. Особливо Західна діаспора, на мій погляд, демонструє всім нам у науку таку структуралізацію

громадської спільноти, яка виникає не з чиїхось примх і забаганок, а з питомих потреб людей, і тому робить цю спільноту життєздатною. Мережа організацій діаспори не касує суперечностей і протиріч — політичних, людських, яких завгодно. І, можливо, саме тому і скріплює пружно, міцно і гнучко, різні осередки різних людей різної долі і умовин життя у їхній вищій єдності — кровній, національній на землях інших націй.

Я зовсім не хочу сказати, що Координаційна Рада має стати геть дальтонічною і не помічати всіх політичних кольорів українства, ігнорувати їх чи не вирізняти. Це було б утопією, ілюзією. Скажу інше: коли щось і здатне пригашувати взаємні пристрасті людей однієї крові, то, на мій погляд, лише одне: спільна праця, спільний клопіт, імператив виживання в конкуренції з іншими спільнотами.

Ось що мається на увазі, коли ми кажемо, що засадничим напрямком і засобом діяльності УВКР та її Управи хочемо визначити роботу на досягнення прикінцевого, дуже конкретного і всім видимого результату. Мається на увазі уміння точно вибрати, визначити окремі цільові програми, виявити, хто має інтерес до того, аби за них узятися і довести до пуття. Немає жодної сфери життя, у якій, коли ми всі погодимось, що можемо і хочемо до чогось докласти сил, організувати “толоку”, то Координаційна Рада відмовилася б шукати оптимальне рішення і спосіб дії. Не може бути жодної організації і окремої особи, з якими, коли б вони побачили свій приватний інтерес у спільній справі, Координаційна Рада не шукала би співпраці.

Я не претендую на вичерпний, усебічний виклад і обґрунтування завдань і способів дії нашої інституції. На те ми Рада, щоб радитися. Одне, проти чого повстає все моє єство, це те, щоб слово “координація”, закладене в назву нашого органу, розумілося чи трактувалося як нехтування прав організацій і осіб, як нескінченні копірсаження в тому, хто, де, коли і з ким, і кому, і що сказав, був чи робив, і що думає, і як живе, і чого прагне. Або як говорили в наших селах, у кого галіхве ширше. Координація в моєму розумінні — це копітка, уважне вивчення і ефективне виявлення гуртом того, яку спільну справу і хто хоче і може робити; це — з’ясувати, чи досить сил і коштів для того маємо; це — чітка організація дій усіх потрібних виконавців.

Звичайно, цілковитої певності в тому, що ми вже навчилися і вміємо працювати саме так, раціонально і ефективно, чітко і цілеспрямовано, у мене особисто ще немає. Та коли оце недавно прочитав, що, наприклад, серед 700 тисяч громадян США, які за переписом 1980 року назвалися українцями, майже 20% — фахівці вищого класу в різних галузях економіки, культури, власники фірм і підприємств, а, скажімо, в Канаді кожний восьмий українець має університетську освіту, а кожен десятий працює у сфері управління бізнесом і в торгівлі, то вже не так дослухаюся до скептиків (а треба сказати, що їх аж занадто), які провіщають нашій Координаційній Раді, що вона “ні до шевства, ні бондарства”, і взагалі “не тратьте, куме, сили...”

Поза сумнівом, наш постійний орган Всесвітнього Форуму українців має всі підстави розраховувати коли не на режим найбільшого сприяння, то принаймні на ту належну увагу Президента, уряду, керівників Верховної Ради, яку наші вищі достойники виявили самому Форумові. А якщо владні інстанції, державні органи України забачать у Координаційній Раді конкурентів і поспішатимуть випередити нас у всіх галузях національного життя, ми готові бути у них підмайстрами. Славолюбність наша стосується лише слави України і всього українства.

Йдеться зовсім не про те, аби надати ґрунт урядовцям переносити свої політикування на терен усього українства. Повторюю, ми всіляко будемо оберігати УВКР і майбутні Форуми від цього, стояти на сторожі примату всенациональної єдності. Але виключати зовсім з цієї єдності державні інституції, сахатися співпраці з ними тільки для того, аби зберегти нашу недержавну цнотливість, і в той же час декларувати наше бажання сприяти розбудові Української держави — це ставити перед собою якісь ірреальні завдання на кшталт квадратури кола. Ми не боронимо нікому, хто має для цього дозвілля і хист, займатися схоластичними студіями на цю тему. Але до себе кличемо тих, хто має спраглисть до живих справ, до буденної роботи на благо всього українства. Що нас розділяло цілі століття і в останні роки — ми всі добряче знаємо. Треба ж колись уже цілком зосередитися і на тому, що нас об’єднує.

Хай не здається вам дещо несподіваним, що я спрямовую неозору проблематику на тему “Держава Україна — українська діаспора” здебільшого в прагматичне річище.

Пошукова робота української думки, творчі зусилля українського інтелекту мають бути безперервними. Координаційна Рада Форуму мусить якнайактивніше підключатися, аби інтенсифікувати мозкову атаку кращих умів світового українства стосовно актуальних пекучих проблем, що постали перед українським народом — від його провідників до трударів і захисників. Маємо намір здійснити низку науково-практичних і теоретичних досліджень, висновки й прогнози яких знадобляться і політикам, і практикам. Будемо запрошувати найкваліфікованіших фахівців і експертів з різних наукових установ України й закордоння — нам конче потрібна ясність і ще раз ясність про себе і про світ, у якому живемо. Слід, наприклад, визначити, що відчутною перевагою у контрпозиції щодо України Росія завдячує не останнім чином своїм аналітикам, стратегам і тактикам її державності (великодержавності) як у Москві, так і за рубежем. Численні російські державні й недержавні наукові Інститути й фонди досконально, пильно стежать за плином історичних подій. А здійснення їхніх сценаріїв і варіантів у економіці, політиці, культурі, військових заходах, на міжнародній арені Україна відчуває надто драматично й загрозово.

Сподіваємося, що Координаційна Рада здолає бар’єр, біля якого ми засиділися, а саме: перейде від “координації взагалі”, від безпредметних “погоджень позицій”, словесної повені й безкінечних з’ясувань стосунків до реалізації цілком певних, точно окреслених, зорієнтованих на конкретні справи ефективних програм і проєктів. Це можуть бути програми “етнобізнесу”, “українсько-українських” ділових проєктів щодо відродження питомого українського підприємництва в місті й на селі. Ми можемо й мусимо братися за те, щоб від розтягнутого в добрих намірах і в невизначеній перспективі задоволення культурно-національних потреб української діаспори перейти до практичного розв’язання одвічної проблеми шкільних підручників, аудіовізуальних матеріалів тощо. Коли б українцям усього світу вдалося побудувати в Україні паперову фабрику за технологіями,

які вже розроблені нашими вченим, це було б варте виграної великої битви, або й більше. Ми шукатимемо чіпких до справи патріотів-українців в усіх країнах їхнього поселення.

Вже очевидно, що від спорадичності, певною мірою неконтрольованості контактів українства на часі опанувати чіткіші за структурою, формами й змістом підходи. Маємо здолати перебільшення можливостей світового українства (типу “діаспора нам допоможе”), отой первісний і цілком зрозумілий погляд на діаспору як на донора. Співпраця наша має стати взаємовигідною, отже, ефективнішою обопільно. А для цього потрібна модерна система взаємної інформації. Адже, скажімо, Україна ще не має достовірної картини економічного та іншого потенціалу діаспори, і наші культурно-освітні й ділові кола мало знають, з чим і по що звертатися до земляків за кордоном. Так само зарубіжним українцям бракує вичерпних даних про стан економіки, торгівлі й культури в Україні, про можливості їхньої діяльності тут. Йдеться справді про всеукраїнський єдиний світовий інформаційний простір, багато в чому протилежний лиховісному такому “простору” під егідою Москви. У наших зв’язках з діаспорою народна ініціатива й самодіяльність поки що, за необхідністю, були вирішальні, але ми мало ще використовуємо можливості тих українців, які обіймають поважні посади в ділових, фінансових, урядових структурах своїх країн проживання. Я не думаю, що Верховна Рада, уряд України не підуть назустріч нашим пропозиціям у галузі громадянства, встановлення режиму найбільшого сприяння, певного протекціонізму й пільг для закордонних українців, аби наша співпраця з ними мала не символічний, атрибутивний характер, до чого ми, на жаль, виявляємо велику схильність у державотворенні. Так само сподіваємося, що українська влада зважить на численні пропозиції більше “замкнути” на співпраці з діаспорою посольства України. Маємо надію на те, що, врешті-решт, ініціюємо чи пролобіюємо державну програму всебічного, сказати б, зрощення діаспори з рідною землею в галузі точних наук, технологій, ноу-хау, інженерії, фінансів, бізнесу, медицини, фармацевтики, туризму, видавничої справи. Не можна в цьому відставати від практичніших, досвідченіших (а, може, й патріотичніших) росіян. Відомствам і фірмам України годі

нехтувати зв'язками з діловими структурами зарубіжних українців, залишаючи тутешнім і тамтешнім патріотам лише розчулені бесіди чи взаємні бідкання.

Активна, справді самовіддана допомога української діаспори Україні — факт на сьогодні абсолютно незаперечний. Наші брати й сестри, занесені жорстокими вітрами історії в різні кінці світу, живуть нашими болями й проблемами, намагаються перебрати на себе чимало тяжких тутешніх клопотів. Досить бодай згадати численні громадські фундації, покликані до боротьби зі страхітливим приви́дом Чорнобиля на українській землі. Всім відома широка допомога діаспори Україні — від коштів на амбасади й аж до оргтехніки та літератури з питань нашої репресованої історії й безжально нищеної культури... Ми безмежно вдячні за все те славним синам і донькам України — громадянам інших держав. Але я уриваю цей реєстр одразу ж після перших його позицій, бо хочу зосередити нашу увагу на тому, що ми маємо робити далі.

Всесвітній Форум українців окреслив головні стратегічні напрями, на яких і повинні зосереджуватися зусилля всіх тих, хто прагне бачити Україну справді розвинутою й авторитетною в світі державою. У резолюції Форуму підкреслювався такий істотний момент: “Йдеться не про складання якоїсь нової альтернативної програми виведення молодого держави з економічної кризи, а про об'єднання зусиль, конкретні угоди, підприємництво, бізнес із регіонами, де живуть наші земляки, про їхнє активне сприяння в ньому, а головне — повну віддачу кожним свідомим українцем своїх знань, умінь, ініціативи нашої спільній справі тут, з України”.

Спробую бодай пунктирно казати про деякі речі конкретні.

Перше. Я вже говорив про єдиний світовий Український інформаційний простір. Невипадково сказано: хто володіє інформацією, той володіє всім. Всі подальші пункти тісно з цим пов'язані.

Друге. Етнібізнес. Маємо шукати кадри для читання курсів з проблем ринкової економіки для наших аудиторій, партнерів для створення спільних “українсько-українських” підприємств, об'єднань бізнесменів і спеціальних фондів.

Третє. Візьмімо до уваги той факт, що чимало українців посідають ключові пости в адміністративних та економічних

структурах колишніх держав Радянського Союзу. І тут теж, як мовиться, непочатий край роботи, що має початися з ґрунтового вивчення потенціалу східної діаспори й плідної співпраці з нею.

Четверте. У світі існують професійні структури, які вже навіть своїми назвами й “профілями” буквально напрошуються до співпраці з Україною. Скажімо, чи можемо ми обійтися без участі Товариства українських інженерів Америки чи без українських банків систем “Тризуб”, “Карпатія”, “Самопоміч”, “Будучність”, “Певність”, “Нова громада”? А це ж — тільки окремі, довільно взяті приклади! Маємо розробити цілу програму конкретних професійних контактів України й діаспори, взаємодії різних важливих інституцій чи навчальних закладів.

П’яте. Нещодавно в нашій пресі з’явилася така пропозиція: “Слід негайно розробити проект спеціальної державної позики України, щоб продавати її за ВКВ представникам української діаспори, використавши створений у такий спосіб фонд для стабілізації курсу гривні після її введення. Як свідчать підрахунки зарубіжних прихильників цієї ідеї — а їх чимало, — таким чином можна було б зібрати від 6 до 7,5 мільярда доларів за умови, що кожна з 700-750 тисяч українських родин у західних країнах в середньому внесе до цього близько 10 тисяч доларів.

Є й інші — про створення фонду для допомоги в переселенні в Україну офіцерів-українців тощо. Про деякі з них сподіваємося почути з доповідей п.М.Жулинського, п.П.Мовчана, п.М.Слабошпицького, з виступів членів Ради.

Я висловився проти утриманства у стосунках з діаспорою, а ось, бачте, знову неначе говорю лише про потреби України. Дуже привабливий девіз Джона Кеннеді: “Не думай, що вітчизна може дати тобі, думай, що ти можеш дати вітчизні”, але він аж ніяк не може вичерпати принципи взаємодопомоги в українстві. І західна, і східна діаспора надто багато втрачали від того, що невільна вітчизна не могла як слід піклуватися про українців світу. Дорогі наші закордонні брати і сестри, не нарікайте, що більше говорю про Україну. На жаль, ми значно менше й досі знаємо про

ваші пекучі потреби. Вони різні в різних краях, але ми мусимо знати про них достеменно все, щоб зробити максимум для їх задоволення.

Все залежить від нашого розуму, нашої енергії, волі і працьовитості.

Дякую за увагу.

Вісник УВКР. — 1993. — № 1.

ВІДКРИТИЙ ЛИСТ

*ПРЕЗИДЕНТОВІ УКРАЇНИ Л.М.КРАВЧУКУ,
ГОЛОВІ ВЕРХОВНОЇ РАДИ І.С. ПЛЮЩУ,
ПРЕМ'ЄР-МІНІСТРОВІ УКРАЇНИ Л.Д.КУЧМІ*

Вельмишановні керівники української держави! Українська Всесвітня Координаційна Рада звертається до вас із настійним закликком скоригувати зовнішню політику України таким чином, щоб у ній нарешті знайшов належне місце захист прав українців, що проживають на територіях сусідніх країн, в СНД, особливо в Росії. Необхідність такої постановки питання зумовлена не лише нормами й практикою тих держав, які, шануючи власний авторитет і гідність, твердо обстоюють інтереси своїх етнічних меншин в інших країнах (Польща, Угорщина, Німеччина, Росія), а надто в Україні, де саме повага до вільного розвитку неукраїнців може правити за взірець гуманізму й національної толерантності. Бачимо, наприклад, що захист росіян, ба й представників інших націй, що розмовляють російською мовою (тобто й частини українців), став чи не головним напрямом, наріжним каменем зовнішньополітичних акцій Президента, Верховної Ради й уряду Російської Федерації щодо країн Балтії, Молдови, Закавказзя, інших регіонів колишнього СРСР. Саме це питання, незрідка навіть штучно й необгрунтовано, висувається на перший план у стосунках Росії і держав СНД, визначає політичні, економічні, військові взаємини РФ з сусідніми урядами і парламентами. Нагадаємо лише недавню поїздку групи народних депутатів та громадських діячів Росії з метою інспекції становища росіян в Україні і люб'язний прийом цієї делегації у наших вищих державних інстанціях. Не будемо вже говорити про безперервні (і небезуспішні), та, на жаль, безперешкодні силкування офіційних і громадських діячів Росії підбурювати росіян України до боротьби проти української незалежності, спроби перетворити їх на своєрідних "фолькс-дойчів", аби вони діяли в

інтересах реставрації імперії — СРСР (Крим, Донбас, Закарпаття).

Нашій державі вже час підтримати українців у ближчому закордонні насамперед з тієї причини, що вони зазнають там постійної, часто жорстокої дискримінації, яка дедалі зростає, не в останню чергу через пасивність і навіть байдужість державної влади їхньої історичної батьківщини до долі своїх синів і дочок за межами України.

Чи не найупослідженіше становище українців у Російській Федерації. Це стосується передовсім тих частин українського етносу, які споконвічно проживали або були першими поселенцями на території нинішніх російських Вороніжчини, Стародубщини, Білгородської та Липецької областей, на Кубані (Краснодарський край), Ставрополлі, Приураллі, Поволжі, в Сибіру, на Далекому Сході. Позбавлення їх прав на рідну мову, національну освіту й культуру, періодику, навіть на національність (примусова заміна етнічної приналежності в паспортах і фальсифікація під час переписів населення), розпочате й розгорнуте терористичним більшовицьким режимом, триває й сьогодні. Послідовна дискримінація застосовується і до тих українців, яких у тоталітарному СРСР навмисне, “централізовано” посилали працювати в різні регіони Росії — їх свідомо відтинають, відгороджують від рідної мови й культури, прагнучи остаточно і безповоротно зденаціоналізувати.

Українці в Росії — явище особливе. Протягом більш як 300 років Росія підносила до рангу своєї державної політики винищення українства — етнічне, культурне, політичне, економічне, духовне й фізичне. Україна ж ніколи не забороняла в себе російську мову, газети, театри, школи. Нині Російська Федерація створює собі на міжнародній арені імідж постімперської демократичної держави. Україна зобов’язана ставити питання, щоб Росія не лише декларувала, а й демонструвала свою демократичність і в СНД, в тому числі й щодо дотримання прав людини, зокрема українців.

Справді материнське піклування про росіян в Україні не зустрічає паритетного цивілізованого розуміння з боку офіційної Росії, не спонукає її подібно ж або хоч терпимо ставитися навзаєм до українців на своїй території. Не можна і близько порівнювати можливості росіян розвивати свою

культуру в Україні з можливостями українців бодай найменшою мірою зберігати свою національну автентичність у Росії.

Ось, що засвідчує статистика:

Кількість російськомовних державних шкіл в Україні — 5283;

Кількість україномовних державних шкіл у Росії — 0;

Кількість дітей, які навчаються в російськомовних школах в Україні (тис. чол.) — 3416,1;

Кількість дітей, які навчаються в україномовних школах Росії — 0;

Кількість російських (лише з Москви) телепрограм в Україні — 2;

Кількість україномовних телепрограм у Росії — 0;

Вузи, в яких навчаються російською мовою в Україні — всі;

Вузи, в яких існує навчання українською мовою в Росії — 0;

Кінотеатри з демонстрацією фільмів російською мовою в Україні — всі;

Кінотеатри з демонстрацією україномовних фільмів Росії — 0;

Книгарні для продажу російської літератури в Україні — всі;

Книгарні, де продавалися б українські книжки в Росії — 1 (в Москві);

Кількість російських театрів в Україні — 18;

Кількість українських театрів у Росії — 0.

В українських каталогах періодичної преси, за якими здійснюється передплата, внесені практично всі видання Росії. У російські каталоги українські часописи не включаються (за деяким тенденційним винятком). Російське радіо і телебачення охоплює всю територію України. Українці ж у Росії позбавлені можливості слухати українське радіо і дивитися українське телебачення.

Застосовуючи подвійний стандарт у ставленні до захисту росіян в інших країнах СНД, у тому числі й в Україні, російські власті одбуваються відмовкою, ніби українці в Росії не виявляють бажання задовольняти свої національно-культурні потреби. Так, російські українці поводяться скромно, висувають помірковані, коректні вимоги, не мають у

Росії українських політичних, а тим більше сепаратистських партій і рухів, номенклатурних кланів — на відміну від росіян в Україні. Але твердження про їхню національну пасивність не відповідають дійсності, вони прикривають також факт насильницького позбавлення українців їхніх етнічних прав. У часи відносного державного сприяння в Російській Федерації (чи принаймні, за відсутності опору властей) в 1930-31 рр. в Нижньо-Волзькому краї діяли 429 українських шкіл, у яких навчалось 46 тис. учнів і працювало 1,5 тисячі вчителів, було відкрито кілька агро- і педтехнікумів, український відділ в індустріальному інституті. У Далекосхідному краї наприкінці 1929 року було 1076 початкових українських шкіл (52,5 тисячі дітей), а також 219 середніх шкіл (8,8 тисячі дітей). Понад-1000 українських шкіл працювало в 1931 році у Північно-Кавказькому краї, розпочав роботу український педагогічний інститут ім. М.Скрипника в Краснодарі. Обласні українські газети виходили у Воронежі, Хабаровську, Саратові, Ростові-на-Дону, Самарі, а також багато районних. Українські журнали випускалися у Саратові, Краснодарі, Ростові-на-Дону, Москві. У середині 20-х років у Москві існувало українське видавництво “СІМ”. Лише у видавництвах Північно-Кавказького краю в 1931 році було випущено 149 назв українських книжок тиражем майже 1 млн. примірників, а на 1932 рік планувався їх тираж майже в 5 млн. примірників. Навіть до 1917 р. працювали українські театри в різних містах від Петербурга до Владивостока, українські бібліотеки. Ці та інші духовні здобутки українства, що й далі буйно розвивалися в західній діаспорі, у Росії були жорстоко і невблаганно витопані, а українська інтелігенція фізично винищена у подальші роки.

Загальновідомо, що офіційні дані занижують кількість українців, які проживають у Росії (понад 4,3 мільйона чоловік, або 3% від усього населення, хоч у самій російській пресі називають цифри від 10 до 20 мільйонів, вважаючи, що кожний десятий житель Росії — українець або людина українського походження) і завищують кількість росіян, які мешкають в Україні.

Проте є ряд регіонів Росії, де частка українців сягає 17,2% (Ямало-Ненецький округ), 16% (Чукотка), 15,4% (Магаданська

область), 11,6% (Ханти-Мансійський округ), 9,1% (Камчатка), 9% (Мурманська область), 8,6% (Таймирський округ), 8,3% (Приморський край), 7,4% (Єврейська автономна область), 7,2% (Якутія), 6,9% (Ненецький округ), 6,5% (Сахалін), 5,3% (Евенкійський округ), 5,4% (Білгородщина), 5% (Вороніжчина), майже по 5% в Омській і Оренбурзькій областях. Таким чином, українці зосереджені там, де видобувають нафту, газ, золото, срібло, алмази, вугілля, добувають деревину, отже, їхній внесок у розвиток економіки Росії дуже значний, і що знаменно, саме в тих галузях, у яких залежність господарства України від Росії найбільша і найуразливіша. І коли йдеться про пріоритет захисту українців в українській державній політиці як ознаку цивілізованої і гідної поваги та самоповаги держави, то в цьому разі цілком очевидно є й життєва економічна необхідність такої політики.

Та всупереч своїм корінним національним інтересам, офіційна Україна досі не звертала найменшої уваги на становище українців у Росії, належно не ставила й не вирішувала на міждержавному рівні питання про історичне й загальновизнане цивілізацією людське право українців у Росії на однакових засадах із становищем росіян в Україні. У той час, коли українська держава всіляко сприяє, в тому числі матеріально й фінансово, становленню і розвитку неукраїнських, в т.ч. російських, національно-культурних громад в Україні, вона залишає своїх співвітчизників напризволяще в сусідніх країнах. Зокрема, святим нашим обов'язком є виявити і встановити місця масових поховань українців на території Росії, де полягли від куль, голоду й холоду мільйони наших братів і сестер — учасники українського Руху Опору, мирні і працьовиті селяни-хлібороби, цвіт національної інтелігенції, та зажадати від російської сторони належного догляду за цими похованнями так само, як ставить це питання Росія щодо своїх поховань в інших країнах. Не кажемо вже про те, що було б новим злочином не потурбуватися про тих репресованих українців та їхніх нащадків, які й досі проживають на Півночі Росії, в Сибіру, неначе відбувають довічне покарання й наругу.

Після того, як патріотична громадськість України провела минулого року в Києві Конгрес українців з країн СНД і

Всесвітній форум українців, на території колишнього СРСР почали активно з'являтися українські національно-культурні товариства, що спростовує зловмисні вигадки про якусь особливу схильність українців розчинюватися і денаціоналізуватися в іноетнічних середовищах і засвідчує, що лише жорстоким насильством і репресіями вдавалося притлумити на якийсь час їхню національну гідність і самосвідомість. Нині в Росії діє близько 60 українських товариств, і тенденція до їх збільшення зростає. Об'єднуючись і організовуючись, українці в Росії виявляють тверду волю до національного виживання у несприятливому, а найчастіше — агресивному щодо них етнічному середовищі. Як життєво невідкладні постають перед ними складні, незрідка тупикові проблеми реанімації національної мови, культури, освіти, інформації, українського громадянства, а також повернення на рідну землю, чого бажають сотні тисяч українців, зокрема офіцери, які становлять значний відсоток у російській армії. Російські центральні та місцеві власті у кращому випадку залишаються абсолютно байдужими до невід'ємних людських прав і потреб українців, що показово виявляється у ставленні до них в самій столиці РФ Москві, де українців налічується кілька сот тисяч. Немає й натяку на те, щоб Росія мала намір віддати українцям свій політико-моральний борг, або щоб її увага до національно-культурних, життєвих потреб української меншини стала схожою на державне опікування РФ росіянами в Україні. Мусимо констатувати, що демократична Росія продовжує ленінсько-сталінську національну політику КПРС, що призвела до згубних наслідків планетарного масштабу, підриває основи існування самої Росії.

Українська Всесвітня Координаційна Рада закликає Президента, Верховну Раду, уряд України повернутися обличчям до українців у Росії, в СНД, сформулювати стратегію й тактику всебічної політичної, економічної, культурно-освітньої, інформаційної, моральної підтримки і допомоги їм, захисту інтересів українців на міждержавному та міжнародно-світовому рівні включно з ООН та НБСЕ, як це робить Росія. Не злічити всіх конкретних питань юридичного, матеріального, організаційного характеру в цій доленосній для України справі, які вже давно вимагають

свого розв'язання. Першими вимогами у міждержавних стосунках України і Росії мають бути: офіційне визнання українців найчисленнішою з національних меншин РФ; у місцях масового компактного проживання українців у РФ відкрити мережу державних і громадсько-державних освітніх і культурних центрів; ознайомлення державно-громадських офіційних делегацій з України із становищем українців у різних регіонах Росії. Пропонуємо, не гаючи часу, розробити державну програму України, спрямовану на захист невід'ємних людських прав і свобод українців у Росії та інших країнах СНД згідно з усталеними міжнародними нормами. Українська Всесвітня Координаційна Рада готова взяти щонайактивнішу участь у цій діяльності державних структур.

Уже цілком очевидно, що й саме нинішнє тяжке становище українського суспільства не в останню чергу зумовлене тим, що владним чинникам повною мірою ще не вдається збагнути: найживотворнішим джерелом процвітання й могутності держави є турбота про співвітчизників, хоч би де вони мешкали. Усвідомлення цього, безперечно, сприятиме політичній та економічній стабілізації в Україні та в СНД.

Дискриміновані й утискувані українці ближчого зарубіжжя заслуговують і чекають на увагу під держави свого народу.

*"Вісник УВКР". — 1993. —
№2 (серпень)*

УВКР: СЬОГОДНІ Й ЗАВТРА

— Іване Федоровичу, останнім часом у пресі дедалі частіше згадується Українська Всесвітня Координаційна Рада у зв'язку з тими чи тими подіями суспільного життя. Публікувалися відкриті листи за Вашим підписом як Голови УВКР до Президента, інших найвищих урядовців. Наші читачі цікавляться: що це за нова організація, адже в сьогоденнішому розмаїтті громадських угруповань і партій не кожному легко зорієнтуватися.

— Мені доведеться хіба що нагадати про недавні свої виступи після офіційної реєстрації та презентації Української Всесвітньої Координаційної Ради в травні цього року у Міністерстві юстиції — тоді досить широко подавалася інформація про характер нашої якісно нової міжнародної організації, її плани й наміри. Чому якісно нової? Це перша спроба утворити універсальну структуру, на яку б виходили всі без винятку українські громади з кожної країни, де проживають українці. Після здобуття незалежності ми нарешті змогли озватися до світового українства за прикладом інших усталених держав, які, мов світила, притягують до себе думки й почуття співвітчизників поза своїми кордонами. Виявилось, що українська діаспора — одна з найбільших серед інших планетарних етнічних розселень: за межами України нас живе майже півстілки, скільки проживає на рідній землі. Немилосердна доля, що кілька сторіч випробовувала українців на життєздатність і шляхом чужоземного окупантського тиску вичавлювала з рідного краю його синів і дочок на всі меридіани й паралелі, мовби підтвердила: українська нація — велика нація. Мільйони наших братів і сестер зберегли серед іншого, незрідка

Інтерв'ю "Народній газеті" (вересні 1993 р.).

недружнього, ба й ворожого етнічного середовища, кровну спорідненість з тисячолітнім корінням своєї нації, плекали рідну мову й культуру, звичаї і риси характеру, не полишали віру в те, що українська держава воскресне. Допомогло їм те, що навчилися гуртуватися, триматися купи — тобто набули властивостей, якими ще доводиться оволодівати нам, сущим у Великій Україні. У світі налічується близько півтисячі українських організацій, їхня активність після серпня-грудня 1991 року зростає й зростає, живлячись новими патріотичними імпульсами, гордістю за свій народ, який нарешті відновив власну державність.

Про нову якість новопосталої УВКР можна говорити ще й тому, що на Всесвітньому Форумі українців у серпні 1992-го, попри спалахи ще цілком зрозумілих на той час політичних пристрастей, більшість учасників відкрили нову сторінку у взаєминах світового українства, зажадавши спрямувати їх у будівниче, животворне річище, на шляхи конкретних, практичних справ. Отож Форум і зафундував Українську Всесвітню Координаційну Раду як інституцію неполітичну, немітингову, сказати б, суто ділову. Не як арену боротьби різних світоглядів і переконань, а осередок їхнього заспокоєння і об'єднання довкола інтересів України і українців усього світу. УВКР уособлює все, що нас, українців, об'єднує, а не роз'єднує на різні політичні, релігійні, культурні течії й розгалуження.

— Чи реальне завдання висунув Форум, адже українці — різні навіть тут, на своїй прадавній вітчизні? Що на це відповідає досвід роботи УВКР, хай і короткий?

— Те, що ми — великі мастаки самокритики аж до самокатування й розпачливих голосінь — таки правда. Але не всі. Різні? Поволі дізнаємося, що це не лише може не заважати національній солідарності, а й збагачуватиме її. Різні? Отже, не безлика маса, а особистості, люди з характером. Таким справді складніше порозумітися, та коли на чомусь сходяться, то здатні на великі справи. Вже сам факт проведення у Києві протягом одного 1992 року таких зібрань, як Конгрес українців країн СНД і Всесвітній Форум, засвідчує, які тенденції в українстві є сильнішими — братерства чи розбрату. Все залежить від умілої і організованої роботи. Коли знаходимо спільне діло, що

всіх зацікавлює, іноді доводиться довго пригадувати, хто до якого політичного спектру зараховує себе.

— Чи можна конкретніше?

— Деякі надто темпераментні політики пророкували неминучі зіткнення УВКР зі Світовим Конгресом Вільних Українців. Адже СКВУ був тривалий час авторитетною й ефективною формою об'єднання українських громад, як ми кажемо, Західної діаспори, і має справді історичні заслуги в тому, що ніколи не схиляв прапора боротьби за визволення України з більшовицького колоніального рабства. Отож чи не виникне між нами суперництва. Інерція нелегко напрацьованих і обстоюваних десятиліттями ідейних концепцій, політичних позицій, засобів боротьби справді існує, але не лише в діаспорі, а, як бачимо, і в самій Україні. До цього слід ставитися з розумінням. Але ми сказали на Установчих зборах УВКР у січні цього року: ніхто не збирається применшувати заслуги СКВУ, ніхто не зазіхає не лише на його існування, а й навіть на те, аби радити, яким йому бути і як діяти надалі. Це — цілковите право його членів-організацій, бо УВКР одразу заявила в перших артикулах свого Статуту, що не має найменшого наміру командувати, централізовано управляти зарубіжними громадами, накидати їм свою волю. Єдине, що ми пропонуємо, — співпрацю, скоординованість зусиль для цілком певних, чітко розроблених спільних програм. Нікого ні до чого не силуємо, але всіх будемо раді бачити пліч-о-пліч у своїй діяльності. Та й як би УВКР могла стати над усіма громадами, коли до її складу обрано однакову кількість, членів від Західної, Східної діаспори, України — по 14? До речі, СКВУ — один з головних членів-засновників УВКР на Форумі.

Установчі збори підтвердили, що вбити клин між УВКР та СКВУ не вдалося, хоч попередня, я б сказав, розкольницька пропаганда давалася взнаки. Ці силкування вряди-годи виявляються й досі. Вигадуються нові схоластичні силогізми, аби межувати УВКР і СКВУ напередодні його з'їзду, що має зібратися невдовзі. Але й участь СКВУ та організацій, що входять до нього, в таких важливих заходах, як проведення у вересні Днів Скорботи і Пам'яті на вшанування жертв голодомору 1932-1933 років (до речі, СКВУ провела значну роботу на американському континенті,

їй чималою мірою завдячуємо матеріалами комісії конгресу США про той голодомор), і участь представників СКВУ у других зборах УВКР у Чигирині 4-5 вересня, і готовність членів СКВУ виконувати свої статутні зобов'язання щодо фінансової участі і діяльності УВКР — усе це, а також настрої більшості закордонних громад засвідчують, що процес порозуміння бере гору над штучно розбурхуваними різними тлумаченнями, різним баченням тих чи інших проблем України і українства.

— *Отож можна сподіватися на плідну діяльність УВКР...*

— Як інституція УВКР існує... аж п'ять місяців, відколи затверджено її Статут. Трохи більше як десяткові співробітників секретаріату доводиться займатися багатьма справами, сказати б, нульового циклу: шукати приміщення для роботи, спонсорів — на жаль, наші державні чинники ще не усвідомили важливість розбудови широкої співпраці з діаспорою, підтримки її, особливо в країнах СНД, а надто в Росії, про що я вже писав Президентові й Голові Верховної Ради. Ми не кажемо, що такий напрямок державотворення в Україні вже зараз має набути досконалості, як у Росії, де подібні до нашої УВКР “Российский клуб” і “Конгрессе русских общин” за указом Б.Єльцина одержують великі кошти (в тому числі навіть з резервного фонду уряду Чорномирдіна), користуються необмеженою підтримкою міністерств і відомств, аби цілком утримувати російськомовну (здебільшого проімперську) пресу в країнах СНД, тобто і в Україні, фінансувати переселення сотень тисяч росіян з “гарячих точок”, в тому числі не лише в Росію, а, як виявилось, і в Україну. Але допомогти тому, щоб Українська Всесвітня Координаційна Рада хоча б стала на ноги, — справа честі нашої держави, її обов'язок перед мільйонами українців діаспори.

З часом ми сподіваємося обходитися власними силами. Вже й зараз працівники секретаріату розробляють кілька програм фінансового самозабезпечення УВКР. Зокрема підтримку ряду ділових людей в Україні і в діаспорі дістає ідея створення світового Форум-банку, сама назва якого засвідчує його орієнтацію на діяльність у середовищі українства на всіх континентах.

Але головні результати функціонування УВКР, певна річ, оцінюватимуться практичною співпрацею українства в галузі науки, освіти, культури, економіки. Розпочалося складання програм захисту українського друкованого слова, видання літератури для дітей, якої так потребують мільйони школярів-українців на всіх континентах, та чи не найбільше — в Росії та країнах СНД: адже сподіватися, що російська держава видаватиме для українців літературу нашою мовою, як це робить щедро Україна щодо задоволення потреб російського шкільництва, поки що не доводиться. Не хтось, а саме українські науковці мусять створити глибокі актуальні й перспективні аналітично-прогнозові дослідження з фундаментальних проблем нашого державотворення, і УВКР сподівається стати замовником і організатором такого інтелектуального доробку, що прислужиться всьому суспільству. Деякі організації діаспори пропонують скласти програму допомоги українцям, зокрема нашим офіцерам, повернутися на батьківщину — певна річ, така робота можлива лише в тісній взаємодії з державними інституціями. Можемо говорити вже про певні практичні результати щодо влаштування випускників шкіл з діаспори в українських вузах — слід віддати належне нашому Міністерству освіти, де з розумінням ставляться до цієї благородної справи.

До подібного розуміння і підтримки зусиль УВКР закликаємо й інші державні структури, підприємців, трудові колективи, яким не байдужа справа національного відродження і зміцнення нашої державності.

*“Народна газета”. —
1993. — № 37 (вересень)*

“ТІЛЬКИ З ПОЧАТКОМ ВЕСНИ З’ЯВЛЯЮТЬСЯ ПРОЛІСКИ”

— *Іване Федоровичу, ви були членом офіційної делегації нашої країни в часі візиту Президента Л.Кравчука до Сполучених Штатів Америки...*

— Коли я подивився на список членів делегації, то жахнувся — 60 чоловік. У ній виглядав, здавалося, білою вороною з багатьох причин. Через те, що передусім це була економічна делегація, мета якої — контакти переважно по цій лінії. Та, певна річ, планувалися переговори з політичних питань, частково військових і т.ін. Зрозумів, чому мене запросили, коли стало відомо про зустрічі з українською діаспорою. Відбулися вони й у Вашингтоні, й у Нью-Йорку.

— *Як проходили зустрічі?*

— У Вашингтоні Держдепартамент США на честь Президента України й офіційної делегації влаштував великий прийом. Гостей зустрічали (а їх було більше 200) віцепрезидент США Альберт Гор і Леонід Кравчук. Цікаво, що там були не скажу сотні, але десятки українців саме з тієї великої й активної вашингтонської групи, яка значною мірою впливала і впливає на вироблення американської політики стосовно України й забезпечила доброякісне проведення усіх цих складних переговорів, що відбулися у столиці США. Були люди не лише із самого Вашингтона, а й з усіх кінців Америки, і з Канади — також.

— *Чи згадували представники уряду США про роль української діаспори в житті Америки?*

— У загальній тональності про українців Америки, які багато зробили для утвердження цієї держави, згадували і Президент, і віцепрезидент, й інші урядовці. Це стало у них певною тенденцією, що вже вкоренилася.

— Чи були ґрунтовні розмови у Леоніда Кравчука з представниками української діаспори?

— Розкажу про зустріч, яка відбулася у Нью-Йорку. У ній взяли участь президент Світового Конгресу Українців (СКУ) Дмитро Ціпивник, голова Українського Народного Союзу Уляна Дячук, генеральний секретар СКУ Дмитро Соколик, президент Українського Конгресового Комітету Америки (УККА) Аскольд Лозинський, доктор Ворох, який очолював ініціативну групу сприяння утворенню українського консульства у Нью-Йорку. Якби не українська діаспора, то, звісно, так швидко це консульство не було б відкрите. Та ще й таке за розмірами!

Дмитро Ціпивник від імені українців діаспори подякував Кравчукові за його зусилля щодо ядерного роззброєння, зазначивши, що Україна веде у цьому перед. Ситуація, яка утворилася з Україною, завдяки роботі Президента стала нашим активом у світовій політиці. Це було сказано офіційно: діаспора схвалює діяльність Кравчука і підтримує його в утвердженні цієї лінії дипломатії.

Уляна Дячук запропонувала, щоб 1994 рік, оголошений Роком родини, став святковим і для України, а 14 жовтня, день Пресвятої Богородиці, відзначалося як День української родини. Леонід Макарович схвально поставився до цього, запропонувавши провести відповідну підготовчу роботу, щоб 14 жовтня стало всеукраїнським державним святом, святом українців усього світу.

Ярослав Соколик підтримав позицію нашого міністра закордонних справ Анатолія Зленка на всіх міжнародних переговорах, у тому числі і з приводу ядерного роззброєння. Він сказав, що українська діаспора шукає конкретних можливостей якнайкраще і якнайефективніше допомогти Україні. Передовсім це стосується США і Канади. Мається на увазі цілком конкретна робота, зокрема пошуки представницьких приміщень для України, а також подальша діяльність української діаспори.

Другий аспект, якого торкнувся Ярослав Соколик, — вибори-94. Він вніс пропозицію, щоб на виборах були офіційно присутні спостерігачі від Світового Конгресу Українців, аби мати чітке уявлення про те, яким чином від-

буватиметься виборчий процес. Президент погодився з цією пропозицією і виказав їй цілковиту підтримку.

Аскольд Лозинський висловив велике задоволення з приводу роботи генерального консула України у Нью-Йорку Віктора Крижанівського. Його активність і вміння порозумітися з українською діаспорою дали можливість на такому рівні і за такий короткий час відкрити консульство, вважає президент УККА. Він наголосив на зусиллях української громади, що сприяли зміні ставлення Держдепартаменту до вирішення всіх цих українських проблем, в тому числі стосовно допомоги нашій державі. А.Лозинський пообіцяв конкретну допомогу своїй організації українським бізнесменам, зокрема інвестиції у приватні й спільні підприємства.

Зустріч засвідчила повне розуміння активних творчих процесів української дипломатії, представленої Президентом і міністром закордонних справ, і підтримку цієї лінії українською діаспорою.

Надзвичайно велике враження справив і на мене, і на всіх інших прийом, влаштований нашим генеральним консулом у банкетному залі Організації Об'єднаних Націй. Там було десь близько 800 чоловік. Дуже цікаво виступив Президент України. Він звернувся зі щирим словом до цих радісних і збуджених людей, у яких державотворча енергія ще залишилася. Суперницею Кравчукові була тільки Оксана Баюл, яка роздавала автографи, але й Леонід Макарович користувався великою увагою, котрої, мабуть, він давно не бачив і не відчував удома. А там справді була активність сотень людей, і вона якось дуже вигідно підтверджувала, що наша діаспора багато робила, робить і робитиме для утвердження державності України.

— Як поставилися представники української громади до участі Президента у президентських виборах?

— Не всі і не відразу розуміють цю позицію Президента. Багато з того, звичайно, дивуються. Але потім, коли самі починають розбиратися в ситуації, яка складається, то доходять висновку, що крок Кравчука можна певною мірою зрозуміти. Недавно і Мала Рада Руху висловила своє ставлення до цього. Річ у тім, що в Конституції немає чіткого визначення обов'язків і прав

Президента. У цьому питанні взагалі багато невизначеного і незрозумілого. Отже, попереду ще буде чимало цікавих несподіванок.

— *Як діаспора ставиться до розколу, який відбувся в Народному Русі України, до того, що Рух перестав бути масовою організацією, котра об'єднувала всі демократичні сили країни, перетворившись у політичну партію?*

— Поза сумнівом, коли у нас була єдина центральна демократична організація, то й діаспорі було легше. Зараз наші демократичні організації контактують з різними групами й угрупованнями діаспори. Це і співпраця з Українською Всесвітньою Координаційною Радою, Центром сприяння державності і демократії, який діє при УВКР, Центральним виборчим комітетом об'єднаних демократичних сил України, що його представляє Левко Лук'яненко.

— *Чи можна якимось чином порівняти два візити до США Леоніда Кравчука — у 1992 році і нинішній?*

— Візит, який відбувся два роки тому, коли Л.Кравчук мав статус Голови Верховної Ради, відзначався ейфорією, романтичністю надій. Тоді центральні вулиці Вашингтона завітчували синьо-жовті прапори. Було таке враження, що Америка відкрила всі двері для України, а нам тільки треба зробити перші кроки — і все буде гаразд.

Згодом ми побачили, що політичне життя-буття — це дуже жорстка, часом жорстока і немилосердна річ, яка вимагає великої відповідальності. Україна значною мірою пройшла цей драматичний шлях, заплатила за свою незалежність економічними поразками й економічним колапсом. Певна річ, з одного боку, тут винна наша страшна безладність, що призвела до розкрадання держави як такої, а з іншого — силовий тиск нашого північного сусіда. Від цього ми ще нікуди подітися не можемо. Америка щойно починає відчувати потрібність і необхідність України в утворенні нового, так званого європейського, дому. Тільки підтвердження самої демократичної України може дати демократичну, а не імперіалістичну Росію. Це усвідомлення до Америки приходить поступово. В її зовнішній політиці ще переважають русофільські тенденції.

Я мав можливість сидіти за одним столом із заступником держсекретаря Струбом Толботом і його дружиною,

журналісткою, добре обізнаною у мистецькому житті. Мені було цікаво сперечатися з ними саме з приводу русофільської політики пана Толбота. З його дружиною ми погодилися, що Росія має прекрасне мистецтво, чудову музику, блискучу, геніальну літературу і криваву політику. На цьому й зійшлися.

— *Іване Федоровичу, як ви з позицій члена офіційної делегації загалом оцінюєте візит Леоніда Кравчука до США?*

— Вважаю, що цей візит був успішним. Відрадно те, що Президент у ході кожної зустрічі знаходив нагоду сказати про Україну та її ситуацію. До чогось реального нам ще дуже й дуже далеко. Я мав розмову з одним бізнесменом. Він відзначив: коли й закладено фундамент українсько-американських стосунків, то це ще не означає, що йдеться про фундамент як такий. Ми, сказав він, тільки засипали піском місце, де має стояти той фундамент, до якого ще дуже далеко.

На зустрічі в Конгресі, відсторонюючись від дипломатичних інтонацій Кравчука, наш виконуючий обов'язки прем'єра Юхим Звягільський сказав: треба, щоб американці давали Україні по мільярду доларів протягом п'яти років, тоді ми справді зможемо стати на ноги. На зустрічі в Нью-Йорку з керівництвом Єврейського Конгресу він повторив свою тезу, правда, зменшивши термін допомоги до трьох років. Усе це, природно, викликало переважно іронічні посмішки, а дехто навіть не міг стримати звичайного людського сміху.

У становище з ядерною зброєю та економічним колапсом Україна потрапила не зі своєї волі. Це ситуація силована. Україна — розіп'ята, і виходу, здається, практично немає. Але відчуті і зробити з поразки перемогу — необхідно. Тільки так ми можемо думати про майбутнє України. І зможе це зробити людина, яка справді чітко бачить і напевне знає, куди йти. Мені здається, Кравчук є саме тією активною силою, яка спроможна це зробити.

Як тільки зменшилася подача газу, наш Президент одразу ж на прес-конференції у Вашингтоні заявив, що буття України та її без'ядерність пов'язані з тим, якою мірою її економічний статус буде живим і нормальним. Україна

мусить функціонувати як нормальна держава. Тільки за цієї умови вона може елементарно роззброїтись і подати приклад усьому світові.

Міністри та інші члени делегації мали свої “галузеві” розмови. Вони чекають на обмін візитами відповідних делегацій, на розвиток контактів по своїй специфічній лінії. Клімат змінився. Тільки з початком весни з’являються проліски. У ході візиту висловлювалася думка, що 1994-й буде роком України. Давайте і ми повіримо в це і працюватимемо для цього року України!

— *До нас у редакцію звертається багато різних людей з єдиним запитанням: Чому Іван Драч не балотується кандидатом у депутати, чому він відходить від політичного життя?*

— Я не відхожу від політичного життя, але воно у мене в силу різних обставин досить специфічне. Я є голова Української Всесвітньої Координаційної Ради, голова Ради товариства “Україна”, голова президентської Ради Федерації зв’язків із зарубіжними країнами, і кожна з цих сфер прикладання сил — то величезний обсяг роботи. Я належу до тих людей, які хочуть докласти зараз усі зусилля саме для творення української державності.

Окрім того, ще кличе мене і письмовий стіл. Хочеться писати. Мені приємно, що вийшов перший номер журналу “Сучасність” з моїми віршами. Сьогодні, наприклад, у музеї Тараса Шевченка я читав вірші, написані під час поїздки у США. Хочу запропонувати і читачам газети “Вісті з України” два свої останні вірші.

*“Вісті з України”. — 1994. —
№ 11 (10–16 березня).*

ПОЧУВАТИСЯ, ЯК ЛЮДИ МІЖ ЛЮДЕЙ

— *Пане голово, останнім часом ви здійснили цілу низку візитів до країн, що є нашими західними сусідами. Яке там становище українських громад?*

— Боюся, відповідь буде не вельми веселою...

До Польщі ми їздили з президентом Світового конгресу українців Дмитром Ціпивником і генеральним секретарем Ярославом Соколикком. Там мали розмови з представниками всіх партій, наголошуючи на потребі поліпшення наших стосунків та подолання негативного образу України в уявленні деяких поляків.

Представники всіх тих партій намагалися говорити прекрасні, але дуже загальні слова про їхнє ставлення до України, та коли конкретно мовилося про депортацію українців-автохтонів з їхніх земель, про потребу поновлення жертв акції “Вісла” в правах, то наші співрозмовники під різними приводами уникали обговорення цієї теми.

Навряд чи варто сподіватися розв’язання проблеми Польським Сеймом, який нині контролюють ліві сили. Хіба вони виправлятимуть те, що чинила партія Берута спільно з партією Сталіна?.. Тож і відповідали нам: не торкаймося тих далеких подій, не дратуймо різні сили...

— *А тим часом важко цього не торкатися, маємо-бо круглу дату — 50-річчя акції “Вісла”.*

— Так. До того ж Польща має бажання заявити про себе як про країну цивілізовану, що хоче стати повноправним членом НАТО. Чи ж узгоджується це з тим, що поруч, у самісінькому центрі Європи, народ-сусід має таку рану?..

Інтерв'ю прес-службі Української Всесвітньої Координаційної Ради напередодні її засідання, яке відбулося 8 грудня 1994 р.

Відвідали ми також і Румунію. Ситуація для українців і там є не найліпшою. В часи відразу по війні в Румунії було статистично зафіксовано мільйон українців. Нині їх, за одними даними, налічується 30 тисяч, за іншими — 50 чи 70 тисяч. Тому-то не можна не запитати: а де ж подівся той мільйон?

Проблема постала ще виразніше, коли ми підійшли до постаменту пам'ятника Т.Шевченкові. Постамент був. Але самого погруддя — не було. Півроку тому над ним вчинили наругу нібито хулігани...

Колись існували в Румунії українські ліцеї, школи, вирувало національне життя українців. Тепер це все дуже загальмоване. Ставлення до українства не є, сказати б, на цивілізованому рівні. Даються знаки настрої реваншистських кіл, які мають до України територіальні претензії.

Поруч — Молдова, де є політичні сили, які виступають за об'єднання цих двох держав, що також не може не позначатися на ставленні до українства. Коли спершу було сприяння відродженню українського шкільництва, то нині гору бере інша тенденція. Винна, кажуть, сама Україна, яка не забезпечує школи підручниками і т.ін. Але ж хіба не утримує Україна сотні молдавських шкіл, молдавські теле— й радіопрограми, газети?

Мені здається, наші державні чинники, передусім Міністерство закордонних справ, повинні посісти принциповішу позицію й виставляти умови: справедливість вимагає, щоб до українців у Молдові не ставилися гірше, ніж до молдаван в Україні.

Своєрідною є ситуація у Придністров'ї, де за приблизними підрахунками налічується близько 200 тисяч українців — це 29% усього населення самопроголошеної ПМР. Хоч де-юре українська є однією з офіційних мов республіки, але там усе ще дуже мало українських шкіл, щойно починають створюватися окремі кафедри української мови й літератури в деяких вищих навчальних закладах.

— Гостро стоїть проблема національного збереження українців у Словаччині. Причому також є очевидним, що про її штучне створення дехто подбав...

— Річ у тім, що певні кола і в Польщі, і в Словаччині діють за відомим принципом “поділяй і володарюй”. Коли ділити нас у Польщі на українців і лемків, а в Словаччині —

на українців і русинів, то потім легше і тих, і тих обертати на поляків і словаків...

Наголошу ще раз: маємо посідати твердішу державну позицію в цих питаннях. Поступливість у стосунках з сусідами мало дає нам позитивних наслідків.

— *Чи дослухаються до таких думок на Олімпі нашої державної влади? Чи є там люди, яким боліли б усі ці проблеми?*

— Дослухатися можна по-різному... Скажімо, мали ми дуже добрі стосунки з попереднім Президентом держави і його адміністрацією. Завжди на наші звертання згідливо кивали головою — мовляв, так, захищатимемо українців де тільки можна, допомагатимемо їм. Але ці “захист” і “допомога” залишалися на рівні ввічливих вітань і побажань, а якоїсь конкретної праці не було. Праці насамперед з українством, яке живе в Росії і є найбільшою діаспорною громадою. За офіційними підрахунками, вона становить п'ять мільйонів осіб, а за неофіційними — 10 мільйонів і більше.

Позиція Російської держави щодо українців є досить жорсткою. Там не створюються такі матеріальні умови для українців, як ті, що створює Україна для своїх громадян російської національності. У Росії досі немає жодної державної української школи, немає жодної української кафедри. Ні в Москві, ні в Петербурзі, ні в Краснодарі. І коли я вже згадав Кубань, то на її прикладі добре видно, як на місцях, де компактно жили українці й де їх винищення було особливо активним, — там настільки ж активними нині є намагання не допустити реального згуртування, відродження українства. А наші спроби допомогти українцям Росії, зокрема кубанцям, не дають бажаних результатів. Раз у раз їздять туди наші делегації, проводять зустрічі, але... домоготися об'єднання українства Кубані поки що не вдалося. Структури, які чинять нам опір, не зупиняються ні перед чим. Наприклад, була перепинена поїздка хору ім. О.Кошиця з Вінніпегу (Канада) на Кубань. Аби не допустити цієї поїздки, відповідні владні сили подбали, щоб було забрано заяви від тих організацій, що спершу запрошували хор. Посольство Росії в Канаді поставило перед хористами такі умови, що треба було бути кожному мільйонером, аби здійснити ту поїздку. Проте, коли хор усе-таки сюди приїхав,

ми влаштували його виступи в Україні й Придністров'ї (користь од того була чималою!)...

— *Ви називали речі сумні, проблеми, досі не розв'язані. Але УВКР має позитивний доробок, який постійно поповнюється...*

— Справді, ми, наприклад, створили три інститути. Це інститут досліджень діаспори, що його очолив Богдан Горинь. Це також Народний інститут дослідження геноциду (ним керує Дж. Мейс). А ще Центр дослідників проблем державності, який очолює Костянтин Морозов.

Нас зацікавила постать такого нашого сучасника, як Данило Шумук. Це український каторжник з найбільшим “стажем” — 42,5 роки в різних ув'язненнях (від польської тюрми до ГУЛАГу). Нещодавно ми зробили про нього відеофільм (режисер М.Мащенко), хочемо й книжку Шумукову видати.

Наше видавництво “Рада” вже випустило книжки “Друга світова війна” Віктора Роевка, “Українець, який відмовився бути бідним” Михайла Слабошпицького, “Хрестини незалежності” Степана Горлача, збірник “Іван Мазепа і Москва”. Видавництво має дуже цікаві плани — це “Книга спостережень” Євгена Маланюка й роман “На брата брат” Юрія Мушкетика, “Берестечко” Ліни Костенко й проза Тодося Осьмачки, яскравого українського посьменника, якого мало хто читав. А ще видаємо свою періодику.

— *Незабаром до Києва з'їдуться члени УВКР на чергове засідання. Здається, воно відбудеться одразу після звітно-виборної конференції товариства “Україна”, яке ви, пане Драч, також очолюєте.*

— 7-го грудня відбудеться звітно-виборча конференція товариства, а 8-го — засідання УВКР. Чекаємо членів Ради з Канади, США, Франції, Росії, Молдови — звідусюди, де є наші представники. Обговорюватимемо проблеми світового українства. Гадаю, корисно буде зустрітися нині, коли період своерідної ейфорії, “революційного романтизму” вже відходить і треба дуже прагматично, конкретно дивитися на наші реалії.

Маємо обміркувати й наші стосунки з найвищими владними структурами. Прикро, але протягом трьох років незалежності держава так і не надала нам приміщення. Ми змушені проситися в прийми до добрих людей.

Покладаю на наступне засідання УВКР чималі сподівання. Те, що знову зберуться всі наші активні сили, є знаменною подією, від якої ми зможемо починати новий відлік нашої всеукраїнської праці в цілому світі.

*“Народна газета”. —
1994. — №47 (грудень).*

ТЕЗИ ДОПОВІДІ НА ЗАСІДАННІ УВКР 8 ГРУДНЯ 1994 РОКУ

По трьох роках незалежності, по майже двох — діяльності Української Всесвітньої Координаційної Ради, мені здається, варто зафіксувати той незаперечний факт, що стало відчутною реальністю, видимою всім нам та іншим народам, живе існування такого явища, як світове українство. Воно завжди поривалося до духовної єдності, але тільки тепер стає вже єдиним організмом, воскресає, як порубане тіло, скроплене живою водою, а точніше — силою та енергією, що йде від визволеної рідної прабатьківської землі. Можливо, мої слова здадуться комусь надто патетичними, але останнім часом я відчуваю потребу говорити і повторювати їх. Адже ми ніколи не переставали думати про високе навіть у найчорніші українські десятиліття, і святі мрії додавали снаги борцям за Україну. В муках народжується нова Україна, болісно і важко, суперечливо і багато в чому непередбачливо. Отож, як на мене, маємо й далі думати про високе, аби щоденно працюючи в поті чола, віддаючись безлічі більших чи менших необхідних справ, не піддаватися втомі, розчаруванню, зневірі — а такі настрої, на жаль, як та недавня холера, здатні інфікувати і знесилювати дуже багатьох. Кожен з вас, мабуть, знає приклади, як від активної діяльності в царині українства відходять то один, то другий побратим, тільки тому, що здалося:десь і кимось робиться щось не так, і особиста драма починає зазмарювати велич нашої спільної справи і мети.

Цим я ніскільки не хочу сказати, що мусимо безкритично оцінювати і досягнуте, і власний доробок, і спільні зусилля. Навпаки, протитрутою і зневірі, і ейфорії, на мою думку, може бути лише постійний аналіз становища, який повсякчас підтримує тверезий погляд на нас самих і нашу працю. Одначе не завадить і хоч би якась дрібка натхнення — певен, що це може сказати з власного досвіду кожен з вас.

Особисто мені оптимізму додає висока свідомість і невтомна робота багатьох і багатьох українських громад як у Західній, так і в Східній діаспорі. І що найобнадійливіше — відчутні практичні наслідки, їхня співпраця між собою і в Україні. Ті, хто схильний самовпевнено пророкувати, що інтелектуальний потенціал, патріотичні чесноти, українська самовідданість і жертвовність Західної діаспори, а також надії українців у СНД підупадають, послуговуються надто поверховими спостереженнями. Справді, деякі форми співпраці в середовищі українства виглядають коли не зужитими, то недостатніми. Триває пошук ефективніших, продуктивніших, результативніших. На мій погляд, це не ознаки пасивності, а природні паузи, аби визначити в одному випадку — нові цілі, в іншому — пошук нових засобів їх досягнення.

Розмірковуючи про найважливіші точки докладання зусиль, на яких УВКР варто було б сконцентрувати увагу передовсім, члени Президії визначили для себе кілька напрямків, про які ви вже знаєте з нашого Батуринського зібрання. Це, зокрема, подолання дефіциту інформації (в деяких випадках — справжнього голоду), без якої наша національна свідомість не може бути повноцінною як історично, так і в орієнтації в численних сьгоднішніх запитаннях “Що і як роботи”. Санкціоновані вами в Батурині Інститут вивчення діаспори, Інститут геноциду, Інститут вивчення проблем державності та національної безпеки проходять неминучий етап становлення і самовизначення, і прагнемо, щоб вони в цій стадії затрималися якомога менше часу і почали повносило та плідно діяти.

Реалізація і цих, і деяких наших попередніх проектів та намірів, підводить до одного неминучого висновку. Нам нікуди не подітися, та зрештою, й не треба ухилятися від того, щоб встановити природні зв'язки з українським національним капіталом. Якщо говорити коротко і, можливо, дещо спрощено, то слід визнати незаперечним постулат, що сучасні національні держави творить передовсім національний капітал. Поки що національний капітал в Україні слабший, з багатьох причин і за малими винятками недостатньо патріотичний на відміну, скажімо, навіть від російського. Можливо цим пояснюється багато найбільших труднощів

української держави. Ми не розглядаємо цю проблему тільки як пошук спонсорів, благодійників та меценатів. Хотілося б знайти в цих стосунках те, що називається співпрацею. Нещодавно високоповажний пан Ярослав Соколик, генеральний секретар СКУ в інтерв'ю польській газеті "Річ Посполита" на зауваження журналіста про те, що (цитую) "присутність українського бізнесу з Канади в Україні є малопомітною", висловився в тому сенсі, що "в Україні й досі не впорядковані фінансова і банківська системи, а також право власності. А тому в неї важко інвестувати. Існує ледве кілька десятків підприємств, але то не з нашої вини" (якщо газета правильно передала його слова).

Мабуть, панові Ярославу важко щось заперечити. Проте, можливо, представники Західної діаспори погодяться сьогодні обмінятися міркуваннями з цього приводу. Принаймні, коли мене запитують, чому серед сили-силенної іноземних бізнесменів різного гатунку і калібру переважають німці, австрійці, шведи, фінни, американці, а особливо росіяни, я не завжди здобуваюся на вичерпну відповідь, і насамперед для самого себе.

Наші збори відбуваються в дні особливо трагічні в усій історії України ХХ сторіччя. 60 літ тому кремлівські режисери влаштували в Ленінграді спектакль у дусі соціалістичного реалізму, вбивши одного зі своїх соратників Сергія Кірова. Вину за смерть Кірова було покладено на якихось міфічних ворогів народу, котрі буцімто стали на шлях терору проти Комуністичної партії, проти радянської влади. Це потрібно було режимові для того, щоб підвести ще одну ідеологічну базу під процес нищення людей. Кремлівські фарисеї хотіли довести всьому світові: бачте, вони обороняються від контрреволюційного терору, тому у відповідь на нього змушені розпочати червоний терор...

Як завжди впродовж усього більшовицького панування, найбільше винною виявилася Україна. Ледве жива, втративши мільйони своїх дітей у безпрецедентному в світовій історії голодоморі, вона знову стала мішенню для розстрілу.

Заарештованих українських письменників Олексу Влизька, Григорія Косинку, Костя Буревія, батька й синів Крушельницьких та інших звинуватили в приналежності до того міфічного клану ворогів народу. Крапка у ви роках —

смерть. І це був ще один початок роботи нелюдської машини смерті, яка прагнула знищити не тільки наших людей, а й сам наш дух, наше українське наймення. Розбруньковане національне відродження було нещадно розтоптане чоботом пролетарської інквізиції. Це тільки одна сторінка з великої книги нашої скорботи, наше звинувачення більшовицькому режимові в його планомірному методичному нищенні українського древа.

Інколи нам докоряють: ви, мовляв, надто багато уваги приділяєте своїй трагічній історії, а тому не можете сповна жити сучасним і майбутнім, ви надто часто задивлені у похмуре минуле...

Але скажіть мені: чи можна по-справжньому оцінити волю, забувши про неволю? Чи можна забувати про те, як дорого оплатив наш народ право лишитися під цим небом, право народжувати й виховувати дітей і бути самому собі господарем на своїй споконвічній землі. Історична амнезія — одна з найстрашніших хвороб, її метастази вщент знищують сам організм етносу. Ми повинні все пам'ятати. Повинні жити зі своєю пам'яттю, зі своїм трагічним досвідом. Така наша повинність і такий обов'язок, бо ми — діти саме цього, а не іншого, народу.

Ми не можемо в ці дні не проводити заходів, присвячених пам'яті українського розстріляного відродження. УВКР разом із Українським Пен-клубом, Спілкою письменників стала організатором науково-практичної конференції, тема якої продиктована цим трагічним ювілеєм. Конференція відбудеться завтра й післязавтра. До участі в ній запрошено науковців, політологів, політичних і громадських діячів не тільки з України, а й з інших держав. Спеціально до цих днів ми видали в нашому видавництві "Рада" книгу Ігоря Винниченка "Україна 1920-1980 рр." — депортації, заслання, вислання".

Звичайно ж, на цій конференції, говорячи про минуле, говоритимемо і про сучасне та майбутнє. Говоритимемо про Україну та українців у світі — живі гілки українського древа.

Всі ми не раз мали можливість переконуватися в тому, що світове українство — ця велика, багатомільйонна родина — не тільки не цурається свого первокореня, а й завжди готове прийти до нас із конкретною, важливою

допомогою. Сам перелік усіх поважних акцій на підтримку нашої молоді незалежної держави зайняв би тут чимале місце, ми всі знаємо про них і згадуємо про те з почуттям справді великої вдячності. Без цього нам було б набагато тяжче реформувати економіку з її сумною імперсько-соціалістичною спадщиною, робити принципово важливі зміни в культурно-освітніх сферах, у науці, зрештою, в усьому тому, з чого й складається буття людей вільної держави. Наша діаспора — наш спільник і помічник, бо її, як і наша, мрія та надія — сильна, за найвищими світовими мірками, авторитетна в усіх розуміннях Україна.

За час нашої державної незалежності діаспора багато зробила не тільки в таких конкретних справах, як скажімо, збирання коштів на амбасади, гуманітарна допомога чи підтримка національно-демократичної преси. Немало зусиль доклала діаспора для утвердження доброго імені нашої держави в країнах свого поселення, потужно допомагаючи українській дипломатії випробуваними засобами народної дипломатії. І її велика заслуга в тому, що сьогодні на Заході формується привабливий образ миролюбної, відкритої для плідного співробітництва держави, готової до партнерства в усіх важливих міжнародних акціях в ім'я створення на планеті нормального клімату для виживання всієї людської цивілізації.

Нині, на четвертому році існування в статусі незалежної держави, Україна вступила в складний, але, віриться, благовісний період економічних реформ. І тут нам ще потрібніша допомога всього світового українства. Потрібна його активна робота у залученні західних інвесторів і новітніх технологій, що дасть нашій економіці нову, свіжу кров, справді допоможе їй стати врівень з економічним потенціалом розвинених країн. Великі можливості таїть у собі й національний бізнес з участю західних підприємців українського походження, які мають важливий досвід роботи в умовах ринкової демократії (здається, нарешті в нас визрівають сприятливі для цього умови).

З огляду на все це незмірно зростає вага діяльності нашої Ради. Так, ми не клопочемося інвестиціями чи технологіями, але наша робота не менш потрібна. Ми повинні більше сил докладати для згуртування світового українства довкола

української ідеї, справді реально (а не на словах!) сконсолідувати розпорошених по різних (інколи й антагоністичних) таборах наших земляків. Не можна сказати, що цей процес не йде. Але він усе-таки йде повільно, а подекуди — законсервований у стані прихованого протистояння. Ми повинні це долати, повинні спільними зусиллями розтопити кригу минулого, щоб справді зробити українців співниками в одній важливій справі, щоб вони в першу чергу дбали не про свою партію чи групу, а про загальноукраїнську справу. Всесвітній форум українців сподівався саме на це і обирав нас до Ради, вірячи, що ми справді зможемо сконсолідувати. Мене турбує, що окремі українські центральні фактично не беруть у діяльності УВКР ніякої участі (навіть на її збори не присилають своїх представників), зайнявши позицію пасивних спостерігачів. Турбує і невиконання своїх статутних обов'язків цілим рядом організацій, яке виявляється в несплаті членських внесків. Тому Рада хронічно не має коштів, потрібних їй для повноцінного функціонування. Згадаймо, на минулих зборах ми затвердили бюджет УВКР і, здається, погодили орієнтовні суми внесків (про спеціальні кошти на виконання наших програм я вже не кажу), але внески сплатили лиш кілька організацій. Слово ж інших не підкріпилося ділом. Пропоную сьогодні ще раз обговорити фінансове становище Ради, ще раз повернутися до суми внеску кожної організації і давайте будемо їх сплачувати. Перепрошую, що вношу в нашу розмову такий прозаїчний акцент, але стан фінансових справ нашої Ради змушує мене це робити. Не маючи належних коштів, ми будемо просто декоративною структурою з вельми амбітними намірами, які так і залишаться тільки намірами. Пропоную конкретно говорити про фінанси після інформації на цю тему заступника голови секретаріату Віктора Федосеєнка.

Виносимо також на розгляд зборів важливий проект — створення великої газети національно-демократичних сил на базі наших “Вістей з України”. Як ви знаєте, національно-демократична преса України з її мізерними тиражами наблизилася по тієї грані, за якою починається вмирання. Вона не може протистояти виданням проросійської орієнтації з їхніми масовими тиражами, утримуваними відповідними силами і в Україні, і в Росії. Ми програємо інформаційний

простір. Потреба в загальнополітичній, масовій щоденній газеті, яка стане трибуною всіх національно-демократичних сил, давно назріла. Докладніше про цей проект поінформують голова Секретаріату М. Слабошпицький та редактор “Вістей з України” В. Стеценко.

Маємо ми і поки що тільки в загальних рисах окреслену ідею створення загальноросійської української газети. Очевидно, Олександр Руденко-Десняк на сьогодні вже докладніше її “викалькував” і ознайомить нас із усіма доконче необхідними для буття такої газети умовами та цифрами.

До речі, про цифри. Як переконаєтеся після виступів з приводу наших проєктів і з приводу бюджету УВКР (обидва роки ми мали неймовірний його дефіцит!), відсутність авторитетних цифр (чи назвімо це сумами) в активі УВКР — найслабше її місце. Тяжко уявити, що вона може стати сильною навіть за тієї умови, якщо раптом усі наші боржники сплатять внески за обидва роки й регулярно сплачуватимуть їх далі. Пропоную обміркувати нам ось таку ідею. На других зборах УВКР в Чигирині ми зверталися з листом до тодішнього Президента України Леоніда Кравчука з проханням допомогти Раді бодай частковим її фінансуванням чи фінансуванням окремих програм, а також — приміщенням. Це не дало ніякого результату. Всі представники всіх гілок влади гаряче декларували тоді нам свою підтримку. І так же дружно ніхто з них нічого для УВКР не зробив ані на копійку. Збоку в це просто важко повірити, але це справді так. Українська держава в особі її найвищих урядників виявилася абсолютно байдужою до органу світового українства. І це не може не дивувати. Зрештою, напрошується припущення, що найвищі посадові особи нашої держави не зрозуміли похмурої унікальності такої ситуації. Тепер можна висловлювати різні гіпотези, намагаючись розгадати, чому так вийшло. Але краще — намагатися зарадити справі. Маємо нового президента, якого з перших його кроків так енергійно підтримала Західна діаспора. Пропоную звернутися до нього від імені УВКР з проханням про надання Раді приміщення, а також про фінансування окремих її програм.

На попередніх зборах ми заснували Народний інститут геноциду, Інститут досліджень діаспори та Центр досліджень

проблем української державності. Сьогодні вони вже можуть прозвітувати про свої перші успішні кроки. Нині виносимо на розсуд Ради ідею заснування Української ліги меценатів. Ця благодійницька, неполітична організація зможе великою мірою прислужитися в справі національного відродження. Благодійництво, як відомо, одна з важливих традицій нашого народу. Його бачимо на різних етапах української історії, воно означене іменами Петра Сагайдачного, Івана Мазепи, Ханенка, Гулевичівни, Смиренка, Терещенка... І в Україні, й у всьому світі чимало людей, які жертвують великі кошти на важливі українські потреби. От і хочемо зібрати їх усіх під "дахом" такої ліги, аби вона координувала їхні благородні зусилля на ниві нашої духовності. Вам роздано проект Статуту ліги меценатів. Прошу уважно його вивчити й висловити до нього свої зауваження й побажання. Все це буде враховано в остаточній його редакції.

Виносимо на ці збори й ідею заснування премії Української Всесвітньої Координаційної Ради. Лауреатами її за рішенням президії Ради мають ставати політичні й державні лідери, діячі культури й мистецтва за вагомий внесок у справу нашого державотворення. Пропонується назвати премію іменем нашого великого державника, історіософа й публіциста В'ячеслава Липинського, який закликав до національної злагоди й доводив у своїх творах, що тільки вона може допомогти Україні здобути незалежність і сприяти побудові справді повноцінної держави. І з цим важко не погодитися. Наш час і наша практика говорять на користь цього аргументу. Проект положення про премію у вас також на руках. Прошу вивчити його й висловитися з цього приводу.

ВИСТУП НА ЗВІТНО-ВИБОРНІЙ КОНФЕРЕНЦІЇ ТОВАРИСТВА “УКРАЇНА”

Грудень 1994 р.

Шановні пані і панове, учасники звітно-виборної конференції товариства “Україна” та гості!

Сьогодні можемо сказати, що ми присутні на зібранні багато в чому іншого Товариства зв’язків з українцями за межами України, ніж те, яким воно було на час конференції попередньої. Іншого якісно, в чомусь навіть принципово. Така трансформація стала неминучою, бо живемо вже на іншому етапі історії. Змінився світ. З’ява у міжнародному співтоваристві півтора десятка незалежних держав замість однієї суперімперії необоротно переінакшила не лише колишні так звані союзні республіки, а й усю планету. Проблеми, про які ми раніше, можливо, знали дещо відсторонено, тепер приступилися впритул, вимагаючи їх практичного і негайного розв’язання.

Однією з глобальних проблем, до якої нас тепер цілком і повністю прилучила історія, є забезпечення міжнародно визнаних і декретованих людських прав і свобод національних меншин. Так, як вона постала наприкінці ХХ століття, ця проблема досі не відчувалася і, здається, не привертала такої світової уваги. Можемо бути задоволені з того, що відновлена українська держава виявилася готовою до найцивілізованішого в найсучаснішому розумінні забезпечення міжетнічних стосунків на своїй території. Гадаю, мені не потрібно доводити цей загальновизнаний факт, досить хіба зазначити, що одними з перших актів молодого держави були Декларація прав національностей України, закон “Про національні меншини”. На думку авторитетних зарубіжних

експертів, українське законодавство у цій сфері є одним з найпрогресивніших у світі.

Так само нам усім очевидно й протилежне, а саме: нашій державі через низку більш і менш поважних причин довелося займатися з початкового рівня, якщо не сказати — з нуля, однією з невід'ємних функцій сучасних держав, що полягає в піклуванні, підтримці, захисті співвітчизників, представників державного етносу, що проживають за межами батьківщини предків, обстоюванні їхніх людських прав, протидії асиміляції. Про це свідчить хоча б той факт, що й досі не встановлена більш-менш точна кількість українців за рубежем. Лише на теренах держав СНД нині окремі дослідники оперують величезною, хоч і неофіційною, цифрою в обчисленні української діаспори — десь у межах 20 мільйонів чоловік. Отож цілком ймовірно, що світова українська діаспора сягає більше половини громадян України. Відтак не важко уявити і обсяг, і зміст, і масштаб наших з вами завдань, наших зусиль, аби гідно відповідати на це веління часу.

Наскільки співмірна наша праця нашій меті, нам і належить говорити сьогодні. Усі ми причетні до значного явища, яким стало в нашій історії виникнення й оформлення світового українства як консолідуючого фактору всередині нації, а також вагомого чинника міжнародного життя. Це вже не тільки теоретичний чи політичний постулат, національна мрія, а й усім видима реальність. Уповні підтверджується глибоке переконання наших кращих мислителів і борців у тому, що невід'ємним, органічним складником священних прав людини є право на національну самобутність, що патріотизм є потужним рушієм прогресу. Цей висновок для українців є принципово дорогим, хоч би яким хрестоматійним він видавався для інших етносів, бо століттями нам накидалися і прищеплювалися цілком протилежні погляди, національна свідомість багатьох поколінь засмічувалася і спотворювалася чужими нам світоглядами. Конгрес українців з колишніх та званих республік СРСР у січні 1992 року, а через сім місяців, у першу річницю нашої незалежності, Всесвітній форум українців у Києві утвердили те, у що ми вірили, чого прагнули давно, а саме — українці, незалежно від країн проживання, мають спільні національні інтереси і мають

волю їх обстоювати. Не повинна ніким забуватися подвижницька роль українських громад у державах вільного світу, які ніколи і нікому не давали забути про ці загальнонаціональні інтереси, надійно зберігати ковчег українства у найчорніші для нас періоди історії.

Три роки тому, невдовзі після проголошення України незалежною державою, звітно-виборна і водночас установча конференція товариства “Україна” прийняла ухвалу поставити на службу самостійній Україні всю гуманістичну діяльність громадської організації, проголосивши найголовнішою метою її нового Статуту національне відродження на всіх світових обширах, де живуть українці, їх консолідацію на землі. Такі ж цілі мали у 1992 році Конгрес українців — перша поважна зустріч представників громадськості України та українських організацій в нових державах, що постали на території колишньої імперії, та Всесвітній форум українців.

Національні зібрання, що, безперечно, є безпрецедентними в історії нашого народу, проведені зусиллями як товариства “Україна”, так і інших громадських організацій, державних установ при підтримці Уряду України. Це були лише перші кроки до утвердження в міжнародному співтоваристві цілком уже усталеного поняття, реального потенціалу вірних друзів України — закордонних українців. Для нас, громадян України, став абсолютно очевидним той факт, що подальша історія нашої держави уже не мислиться без її материнської турботи про своїх дітей, котрі живуть в Америці, Європі, Австралії, на Новій Зеландії, в Азії та Африці. На Форумах у Києві представники українських громад з усього світу змогли на прабатьківській землі утвердитися в духовній єдності та відчутти моральну відповідальність за будівництво незалежної України.

Багатомільйонна українська діаспора на Заході і Сході є значним міжнародним явищем. За межами України проживають лише за офіційними даними 12 мільйонів, а за оцінками демографів значно більше — приблизно 20 мільйонів українців. У деяких країнах і регіонах світу громадяни українського роду мають великий потенціал впливу на офіційну політику своїх властей, пов’язану із відносинами з Україною, але ці лоббістські можливості

використовуються ще вкрай недостатньо. Західна українська діаспора багато зробила для надання практичної й моральної допомоги Україні, аби вона посіла гідне місце в світовому співтоваристві. Візити обох президентів до Канади і США, їхні зустрічі, спілкування з представниками місцевих українських громад засвідчили, що вони й надалі спрямуватимуть свої зусилля на поміч нашій країні, сприяючи в налагодженні її всебічних контактів із розвинутими державами. Результати свіжих поїздок Л.Д. Кучми за океан ще більше утвердили в свідомості офіційних кіл, широкої громадськості двох країн вагомість внеску місцевих етнічних українців у розбудову своїх прибраних батьківщин, а відтепер і у налагодження та подальший розвій американо- і канадсько-українських політичних відносин, економічно-торговельних, наукових і культурних контактів.

Закордонні українські громади ніколи не втрачали почуття нерозривної спорідненості зі своїм народом, з древньою прабатьківською землею, але тільки незалежна Україна, широко розчинивши двері для своїх синів і дочок з різних континентів, незрівняно побільшила взаємні контакти. За роки нашої державності їхніми зусиллями здійснено поважні і ефективні акції на підтримку прогресивних змін в економіці, науці, культурно-освітній галузі. Досить сказати, що в Канаді, Великобританії, Аргентині та інших країнах українські організації надали відчутну допомогу у відкритті дипломатичних установ. Десятки західних фахівців українського походження працювали або ще працюють у Києві, інших містах України як консультаннти в галузі державотворення, юриспруденції, права, економіки, науки, в спільних підприємствах, фірмах. Але, на жаль, ми не запрошуємо до такої співпраці висококваліфікованих спеціалістів-українців, скажімо, з Російської Федерації, держав Прибалтики, тим самим не залучаючи їх до активної участі у будівництві нашої країни, землі їхніх батьків. Товариство “Україна”, яке має тісні взаємозв’язки з українськими організаціями в нових незалежних державах, спільно з ними могло б рекомендувати різним державним інституціям фахівців з території колишнього Союзу, котрі виявляють бажання допомоги Україні.

Як відомо, поворотними для розвитку зв’язків між Україною та діаспорою стали процеси перебудови, що

розпочалися навесні 1985 року, й особливо Чорнобильська катастрофа, але вона об'єднала практично всіх українців за кордоном навколо ідеї надання допомоги народові, котрого спіткала безпрецедентна біда.

Після прийняття Верховною Радою України Декларації про державний суверенітет і проголошення Акту про державну незалежність позиція зарубіжних українців щодо співробітництва з нашою країною набуває принципово нових ознак. Головна відмінність від попередніх часів — у спробах повернути зв'язки на перспективу, допомагати не окремим групам населення, потерпілим, осиротілим і т.п., а в цілому народові й державі. Однак, паралельно з позитивними процесами, з причини нерішучості українського уряду в проведенні економічних реформ, через труднощі з вирішенням в Україні по суті нескладних питань ділового характеру, недержавні, часто споживацькі, підходи окремих представників нашої держави, ділових кіл, серед українських бізнесменів почали спостерігатися прояви настороженості, інертності, недовіри до українського партнера тощо. Найактивніші з закордонних українців, котрі тимчасово працюють в Україні, часто наштовхуються в наших умовах на цілий ряд перешкод, абсолютно незрозумілих людям, вихованим в умовах ринкових демократій. Їхні щирі і вкрай потрібні Україні зусилля націлені на те, аби втілити в життя набуті на Заході знання, гальмуються існуючою у нас системою.

У зв'язку з цим, по-перше, існує нагальна потреба переведення зв'язків, яким поки що притаманні спорадичність і ситуаційність, на рівень взаємовигідного економічного, науково-технічного і культурного співробітництва. По-друге, необхідне узалежнення цього співробітництва від загальнодержавних потреб, відхід від погляду на нього виключно у контексті вирішення проблем містечково-приватного характеру. Одне з перших завдань товариства "Україна" в цьому контексті — широке роз'яснення серед закордонних бізнесменів, підприємців українського походження важливості інвестування національної економіки, пріоритетів вкладення коштів. Цю роз'яснювальну роботу Товариство має здійснювати через своїх партнерів, через українські організації в усьому світі з допомогою відповідних державних інституцій, громадських

асоціацій. Хоча й не варто перебільшувати можливості українського зарубіжжя (популярна теза “діаспора нам допоможе” зазнає нині критики в українському середовищі на Заході). Товариство “Україна” у найближчій перспективі має зосередити свою увагу на використанні економічних та ділових зв’язків асоціацій українських підприємців та фінансистів на Заході, а також тих українців у діаспорі, котрі обіймають високі посади у відповідних ділових чи фінансових структурах країн проживання, з метою виведення бізнесменів України безпосередньо на американські, канадські, німецькі, російські і т. д. підприємства, фірми.

Навзаєм українська діаспора має всі підстави розраховувати на те, що увага з боку державної влади батьківщини усього українства до його національно-культурних потреб стане постійною складовою політики Президента Л.Д.Кучми і його Уряду. Досвід розвинутих, зрілих країн засвідчує, що турбота про співвітчизників та їхніх численних нащадків, хоч би де вони не проживали, є непорушною історичною традицією, яка сприяє консолідації всіх патріотичних сил в ім’я добробуту і процвітання суспільства.

Із здобуттям Україною незалежності проблеми, пов’язані із закордонним українством, швидко переросли рамки діяльності, яку в минулому здійснювало товариство “Україна”. Виникли нові питання, не лише культурного, а й правового, політичного, соціального порядку, вирішення яких можливе лише на міждержавному рівні. Забезпечення умов, за яких українським етнічним групам на зарубіжжі були б гарантовані права людини, в тому числі право на збереження національної самобутності, стає одним з важливих напрямів зовнішньої політики України. Уряд України вважає своїм природним обов’язком піклуватися, але ще досі дуже мало робить у цьому напрямку, про долю синів і дочок свого народу, розсіяних у багатьох країнах світу, виступати проти їх дискримінації, надавати їм у міру можливості допомогу у збереженні рідної мови, культури, національних традицій. Проте Уряд, насамперед, МЗС навіть Заяви не опублікували, коли в Придністров’ї, наприклад, загинуло понад 200 українців під час збройного конфлікту на берегах Дністра в Молдові. Нам щодо цього слід брати приклад зі США, Німеччини, Росії, Польщі, Угорщини. Політика України в галузі захисту прав етнічних українців у інших

країнах має можливість спиратися на міцну міжнародно-правову базу, яку становлять загальновізанані нормативні акти ООН з питань прав людини. Наприклад, важливим документом серед них є прийнята 47-ю сесією (1992 р.) Генеральної Асамблеї ООН Декларація про права осіб, які належать до національних або етнічних, релігійних і мовних меншин. Згідно з Декларацією, “держави охороняють на їх відповідних територіях існування і самобутність національних або етнічних, культурних, релігійних і мовних меншин і заохочують створення умов для розвитку цієї самобутності”. Вони “вживають заходів для створення сприятливих умов, які дають змогу особам, що належать до меншин, виявляти свої особливості і розвивати свої культуру, мову, релігію, традиції і звичаї...” Політика України щодо національних меншин, які в ній проживають, відповідає наведеним положенням. Українська держава має демократичне законодавство з цього питання, спеціальне Міністерство у справах національностей, міграції та культур. Отже, власна внутрішня політика дозволяє Україні принципово вимагати від держав-партнерів взаємності у ставленні до українських меншин, активно вести переговори на цю тему, в разі необхідності вносити спірні питання на розгляд компетентних органів ООН. Можливості є, але вони урядом майже не використовуються, окрім поодиноких випадків. Ігноруються і можливості товариства “Україна” в галузі інформації про становище українських громад у тому чи іншому регіоні світу.

Водночас попри всі сумніви, усупереч відчайдушній, іноді розпачливій українській самокритиці, що вже, здається, загрожувала стати за останні 75 років чи не єдиним виявом української ідеології, розпорошені й національно пригнічені українці неісходимого Сибіру, Зеленого і Сірого Клинів, Москви, Петербурга, Казахстану, країн Балтії, усіх сатрапій імперії довели, що українство — не химера, не штучне поняття, що любов до материнської й батьківської землі походить з найпотаємніших глибин людської природи і є умовою повноцінного людського існування. Як і співвітчизники в Україні, вони від дідів і батьків пройшли світ й невимовно тяжкий хресний шлях до національного воскресіння.

Товариство “Україна” вбачало і вбачає своє призначення в тому, щоб сприяти цьому процесові національного

відродження в Східній діаспорі. У складний час національно-духовного ренесансу, первісного організаційного оформлення українських громад від Балтики до Тихого океану, а цей процес триває ще й сьогодні, товариство контактувало з ентузіастами цієї справи, прагнуло і прагне встановлювати дедалі міцніші й всебічні зв'язки, аби бути їм помічним.

Докладніший звіт ви дістанете з доповіді нашого Секретаріату, я лише хочу підкреслити один промовистий факт: наприкінці 1991 року на території СРСР існувало лише близько 20 українських громад, а сьогодні їх уже 120. Для полегшення спілкування між ними, усіх їх з Києвом та регіонами України Товариство ще 1992 року випустило каталог з відомостями про ці громади, а у квітні цього року доповнило та перевидало його. За цією, сказати б, стратегічною картою Східного українства почали прокладатися постійні маршрути нашого спілкування. У 1992-1994 роках Товариство організувало поїздки 41 делегації, мета яких полягала в економічній, політичній, юридичній, культурно-освітній допомозі місцевим громадам. Це і постачання літератури, аби започаткувати українські бібліотеки, класи і недільні школи. Це і сприяння тому, щоб тамтешня українська молодь могла навчатися у вузах України (таких вузів зараз близько десяти). Кількість студентів з діаспори поки що обчислюється лише десятками, але початок покладено, процедура відпрацьована. Це і організоване Товариством стажування керівників ряду громад в Інституті підвищення кваліфікації культпрацівників, навчання в Інституті українознавства, в Міжнародній школі україністики. Це і мистецький фестиваль "Українці всього світу, єднаймося" в Києві, і столичні виставки українських художників з діаспори. Це і пересилання до громад необхідних нормативних документів з питань громадянства, міграції, соціального захисту, збирання відомостей про тих українців, які бажають повернутися на батьківщину. Це і перші спроби допомогти українським підприємцям з діаспори встановити ділові стосунки з підприємцями України.

Таким вимушено стислим переліком я не хотів би створювати ілюзію, що якісно і кількісно діяльність Товариства сягнула меж досконалості, а лише контурно окреслюю напрямки наших зусиль, які були визначені постановою Президії Товариства в березні 1992 року під назвою "План-

концепція роботи з українськими осередками Східної діаспори в координації з державними установами та громадськими організаціями”. І зовсім не для того, аби нам видавалася індульгенція за складність цієї важливої справи, за несумірність проблем і наших можливостей. Про самі складності і проблеми мені хотілося б говорити, і від усіх нас почути не у вибачливій чи співчутливій тональності, а в діловій, щоб краще зрозумілося, як працювати далі більш ефективно.

З цього погляду вже бачиться необхідність значно ширшої, активнішої, а б сказав, соліднішої та продуманішої участі в піклуванні про співвітчизників за кордоном з боку нашої держави. Бачиться невідкладна потреба переходу державної присутності в цій діяльності в принципово іншу якість, сказати б, на світові стандарти. Керівники Товариства розуміли це завжди і наполегливо нав'язували ділові стосунки з міністерствами закордонних справ, освіти, культури, національностей, міграції та культів, зовнішньо-економічних зв'язків, оборони, Держтелерадіокомпанією України. І ті понад чотири десятки наших виїздів коли більшими, коли меншими колективами, про які я вже згадував, і 215 делегацій українських громад з діаспори, прийнятих в Україні за звітний період — цей доробок значною мірою став можливим за сприяння перелічених та інших державних інституцій, і нам усім зрозуміло, як це непросто давалося в болісному і суперечливому дебюті українського державотворення, і справа не тільки у сакраментальному “немає грошей”, що здається вже викарбувано на передному вході кожної державної інституції, як “Облиш надію кожний, хто сюди входить”. Не бракує старої інертності і байдужості, часом навіть свідомої, в окремих урядовців, коли йдеться про інтереси закордонних українців. Коли офіційні чинники навіть заяви не опублікували з приводу збройного конфлікту на берегах Дністра, від якого загинуло і постраждало багато українців, що є корінним, автохтонним населенням цього краю, це вже годі пояснювати якимись другорядними причинами. Товариство “Україна” надає міністерствам і відомствам чимало інформації про становище українців за кордоном, особливо на території колишнього Союзу, але реакція наших дипломатів ще залишається часто несміливою, опортуністичною,

а це шкодить авторитетові держави. Можливо, професійніше вже було б давно поставити питання про становище українців в Росії чи Білорусі навіть в ООН (як це, наприклад, щоразу робить Андрій Козирев щодо “російськомовних” у Прибалтиці), та, мабуть, спершу слід було б апелювати до офіційних кіл Росії та Білорусі.

Але, повторюю, паростки співпраці Товариства з міністерствами, з урядом виглядають обнадійливими. Подальшим орієнтиром бачиться сформування стадої, послідовної, можна сказати — фундаментальної політики української держави щодо українців як за кордонами західними, так і східними та північними, особливо там, де українці найчастіше і найбільше утискуються в людських правах, як от у Росії та Білорусі. Політика ця буде специфічно українська, бо унікально складалася доля нашого народу, та я б усе ж таки наполягав на тому, що за приклад у чомусь і зразок державного опікування своєю діаспорою можуть правити російські урядовці. Офіційна Росія, починаючи від найвищого рівня влади, усіх її гілок, твердо і рішуче поставила підтримку закордонних не лише росіян, а й т.зв. “російськомовних” наріжним каменем своєї внутрішньої і зовнішньої політики. Не торкатимусь політичних спекуляцій на цьому питанні, агресивних ухвал чи заяв, але струнка система і чітка взаємодія урядових і громадських інституцій, які тісно координують кожен свій крок щодо російської діаспори, є досить плідною і для нас повчальною. Справа не лише в запозиченні, як казали, “передового досвіду”, хоч це саме по собі ніколи не зайве, а ще й у тому, що ця російська політика безпосередньо впливає на становище України й українців, у тому числі й у Росії. Присутні тут представники українства з Російської Федерації, мабуть, погодяться зі мною, що національна політика Росії дзеркально асиметрична українській: висока відмобілізованість і готовність дбати про свою діаспору; нехіть та неухажливість до своїх національних меншин, надто української. Отже, Україні є чому і навчати Росію, і вчитися в неї. Не знаю, коли товариству “Україна” вдасться домогтися указу нашого Президента про доступ до резервного фонду Кабінету Міністрів, як це декретував Б.Єльцин для подібних інституцій Росії. Важко сказати, коли наш уряд суворо

зобов'язуватиме буквально всі свої міністерства передбачати в будь-якій діяльності підтримку українців у “близькому зарубіжжі”, як це робить уряд В.Чорномірдіна, але потреби світового українства нарешті мають знайти своє відображення і законодавче підкріплення, і насамперед, у державному бюджеті. Даруйте за відступ, але не можу не зачитувати окрему позицію в плані соціально-економічного розвитку Росії на 1995 рік, поданого їй урядом на затвердження Держдуми: “З метою підтримки російських товаровиробників, що орієнтуються на поставки продукції в країни СНД, а також підприємств у країнах СНД, на яких здебільшого працює російськомовне населення, в 1995 році пропонується передбачити державні кредити країнам СНД до 500 мільярдів рублів”. Полишу на боці і те, що віддавати ці кредити, скажімо, Казахстанові чи Україні пропонується не лише поставками своїх товарів до Росії, а й шляхом передачі їй своєї національної власності — заводів, фабрик, нафтопроводів, газопроводів тощо.

Ми мусимо знайти аргументи і виявити наполегливість, аби разом з Міністерством закордонних справ. Міністерством у справах національностей. міграції та культів переконати також і наших вищих державців, що підтримка співвітчизників за кордоном є сучасною нормою міжнародного права. Є нормальною практикою держав, які поважають себе. своїх громадян. Є складовою того, що називається національними інтересами, національною безпекою. Недарма десь за місяць перед розглядом уже цитованого плану В.Чорномірдіна якраз Служба зовнішньої розвідки Росії вустами свого глави п. Примакова оприлюднила саме таку концепцію політики Росії щодо країн СНД. Укладення договорів з країнами СНД Росія ставить у жорстку і непоступливу залежність від того, як там чи там забезпечуються права росіян на працю, на житло, на освіту рідною мовою, на безперешкодний розвиток їхньої національної культури, на державну чи політичну кар'єру. Утримаюся від оцінки, наскільки така жорсткість виправдана реальним становищем росіян у т.зв. “близькому зарубіжжі”.

Повторюю, Товариство й надалі має ефективніше використовувати наші традиційні підходи для підтримки Східної діаспори, бо за нас цього ніхто не зробить, але час показує, що

справу національної консолідації вже не годиться зводити в незалежній державі здебільшого до громадського ентузіазму.

На наш погляд, надійною базою об'єднання державних і недержавних учасників розв'язання проблем Україна — діаспора має стати прийнята і затверджена Президентом, Урядом, Верховною Радою Програма допомоги українцям у країнах колишнього СРСР. Кілька варіантів такої Програми розробляло Товариство, приступалося до неї і Міністерство у справах національностей, міграції та культур. Нам належить довести цю справу до кінця, щоб, як говориться в проєкті Програми, “акумулявати державну стратегію і тактику всебічної політичної, дипломатичної, економічної, інформаційної, моральної підтримки українців” у інших державах. Положення такої Програми мають стати обов'язковими під час підготовки і укладення міждержавних договорів, для позиції українських делегацій в органах СНД. Державне обстоювання прав українців у країнах СНД — справа реальна, в чому переконає досвід укладення договору між Україною і Казахстаном, істотний внесок у який щодо цієї проблеми зробило і наше Товариство. Ще раніше подібну угоду підписано з Молдовою. На цій основі значно успішніше зможемо розв'язувати питання доступу українців Східної діаспори до інформації з батьківщини (маю на увазі радіомовлення, телебачення, передплату періодики тощо, скажімо, 15 громад Східної діаспори нам вдалося забезпечити комплектами підручників для недільних українських шкіл), підтримки державами проживання української освіти і культури, створення інформаційно-культурних центрів: питання повернення в Україну родин українців, насамперед, військових та репресованих, питання соціального захисту, зокрема пенсійного забезпечення, та багато інших. У міру відкриття в країнах СНД українських посольств і консульств вдосконалюватимемо досвід співпраці державної та народної дипломатії, паростки якої вже маємо на прикладі взаємодії з нашим посольством у Москві. Крім усього іншого, можемо збільшити наш внесок у встановлення справжніх партнерських відносин України з державами колишнього СРСР. Упевненості у тому, що державна Програма “Українська діаспора” буде врешті-решт прийнята, додає той факт, що Кабінет Міністрів уже схвалив державну програму

розвитку освіти національних меншин в Україні, а також створив Фонд розвитку культур національних меншин.

Робота Товариства розпросторюється і збагачується за рахунок активізації його обласних відділень, особливо на периметрі кордонів з сусідніми державами, а також завдяки розвитку нового типу зв'язків — безпосередньо між громадами Східної і Західної діаспор. Можемо говорити про здобутки в цій справі, може ще й скромні, але все ж таки піонерські: про такий шлях спроб і помилок уже можуть розповісти українські громади Москви, деякі інші.

Що істотно знижує наші можливості і сьогодні, і у видимій перспективі, то це інформаційна недостатність. І в самій Україні, і в світовому інформаційному просторі. У всіх перед очима приклади, коли навіть несправедній справі інтенсивні зусилля мас-медіа може надати міжнародної репутабельності. І навпаки: мирні і добрі наміри можуть бути перекручені і скомпрометовані багатоголоссям недругів. Ситуація з ядерною зброєю в Україні як на мене — найвагоміша ілюстрація до сказаного. Маю на увазі інформацію у найповнішому значенні — науково-дослідницьку, аналітичну, прогностичну і, звичайно, масову. Причини відомі — і колоніальне минуле, і постколоніальне бідне сьогодні. Але ж і змиритися з цим нам не дозволено. Перші кроки зроблено. І хоча три наукові громадські установи — Інститут вивчення діаспори, Інститут дослідження геноциду проти українства, Інститут дослідження проблем державності і національної безпеки, очолювані Богданом Горинем, Джеймсом Мейсом, Костянтином Морозовим зафундовано під опікою Української Всесвітньої Координаційної Ради, — і їхні клопоти, і їхня продукція мають безпосередній стосунок до діяльності товариства “Україна”. Шукатимемо форми співпраці.

Фінансова скрута повсякчас зіштовхує в кризу газети і журнали Товариства, різко обмежує можливості видавничого відділу щодо випуску потрібних брошур і книг, подібних до “Україна: історія і сучасність” Олексія Петруні, “Україна туристична” Дмитра Обяка, “Малиновий клин” Дмитра Білого, “Справжні герої” Якова Сусленського, що вже вийшли друком, та видань про українців Примор'я, Середньої

Азії, узагальнюючої праці про Східну діаспору, які готуються. Ми б хотіли замовити і спонсорувати, не лише фільм про українського великомученика ХХ сторіччя Данила Шумука, а й низку подібних. І попри все прагнутимемо цього. Так, як от вишукуємо всі можливості продовжувати видання “Енциклопедії української діаспори” в семи томах, перші два з яких уже здійснюються.

Розуміймо також, наскільки динамічніше, веселіше розгортатиметься процес зміцнення національної самосвідомості у громадах Східної діаспори, коли вдасться задіяти державні і міждержавні канали проходження до них інформації про Україну й українство, з одного боку, а з іншого — випускати свої власні часописи. Маленькі острівці українського інформаційного простору на схід і північ від наших кордонів з’являються, нерідко знову зникають через безгрошів’я. Будемо робити все можливе і неможливе, щоб українці світу усе ж таки могли повноцінно і постійно спілкуватися межи собою.

Мабуть, не обійдеться в нашій розмові без дискусій на тему єдності в середовищі українських громад у тій чи іншій країні проживання, бо вона зачіпається чи не в кожній нашій зустрічі за кордоном. Мають на неї свій погляд українці Москви, наші громади в Молдові і Придністров’ї, в інших місцях, і мені здається, що не варто робити якісь однозначні висновки чи прописувати однакові для всіх рецепти. Залежить це не лише від різних людей, їхніх характерів і поглядів, а й від різних умов, за яких доводиться реалізувати свої національні права. Якщо в пошуках оптимальних варіантів якоїсь централізації чи регіональної автономізації громад вдасться не схибити в головному, а саме — настільки та чи інша структуралізіція послуговується інтересам українства, можемо значною мірою вивільнити цей процес від таких крайнощів, які нижчі за нашу з вами спільну гідність, і не тішити недоброзичливців. Ніколи не вірив і не вірю, що нам це не до снаги.

Коротко про організаційні справи. Керівництво Товариства працювало у злагоді. За звітний період Президія розглядала, як правило, всі наші важливі акції, визначала головні точки докладення наших зусиль. Ми разом виробляли програму допомоги українцям Придністров’я, чим можемо зарадити

нашим співвітчизникам на хорватській землі, де тоді точилися жорстокі бої. Члени Президії запропонували, а Товариство виконало ряд заходів на підтримку українців Зеленого Клину. Як я вже згадував, на одному з перших засідань Президії ухвалили план-концепцію, за якою пріоритетною визначалася увага до Східної діаспори, і слід сказати, що ми першими повернулися обличчям до становища українців колишнього СРСР, і наш досвід ставав набутком міністерств і відомств, які з нами співпрацюють. Наші підходи до розроблення програми “Українська діаспора” формувалися саме на засіданні Президії. Розглядалися на Президії і питання роботи нашої газети та журналів. Президія керувала організаційною роботою Товариства: визначала строки і порядок денний пленумів, засідань секретаріату. Одним із важливих було наше спільне рішення — з Федерацією товариств зв’язків із зарубіжними країнами — про проведення Міжнародної зустрічі “Зарубіжна громадськість і Україна: перспективи співробітництва”. Члени Президії розглядали хід виконання Фінансових планів Товариства.

Як і належить, члени Президії причетні і до підготовки сьогоднішньої конференції, її документів. Але резерви інтенсифікації інтелектуальних та організаційних зусиль у колективного керівництва товариства “Україна”, на мою думку, є, і то значні.

Проминули всеукраїнські форуми із добрими закликами до єдності всього українства. Але сьогодні до цієї консолідації як у масштабі світовому, так і в багатьох регіональних українських організаціях у різних країнах пролягає ще дуже і дуже далека дорога. Мали б допомагати в об’єднанні українських громад, створенні в них атмосфери дружності, монолітності і СКУ, і УВКР, і недавно створений Європейський конгрес українців, і, зрештою, товариство “Україна”. Але ж і між ними немає тісної співпраці, то чим вони можуть зарадити, скажімо, українським організаціям у Москві чи Молдові, аби ті співпрацювали разом на засадах довір’я і взаємної приязні.

Відсутня координація між державними інституціями, громадськими організаціями і партіями в Україні, що здійснюють контакти із закордонним українством. У разі

існування елементарної координації можна було б економити кошти, заощаджувати енергію людських зусиль, час тощо.

За звітний період Президією Товариства розглядався ряд важливих для нашого життя питань. Так, ми радилися, як достойно провести Всесвітній форум українців. Всім відомо, що найбільшу роботу тут виконало саме Товариство.

Ми гуртом виробляли програму допомоги українцям Придністров'я — Молдови; колегіально вирішували, яким чином рятувати наших земляків на Хорватській землі, де тоді точилися жорстокі бої, і від яких вони чи не найбільше потерпали; чимало корисного членами Президії було запропоновано, а всім Товариством виконано в плані допомоги українцям, які проживають на Зеленому Клині.

На закінчення варто ще раз підкреслити, що справа, якій ми присвячуємо свою енергію і знання, є справді великою, і в даному випадку можна не уникати патетики — історичною. Розбудову Української держави, відродження української нації важко уявити без найтіснішої співпраці світового українства. Українці зробили і роблять величезний внесок в економіку, науку, культуру й освіту багатьох країн, плідно прислужуючись людській цивілізації взагалі. На часі українству допомогти нарешті самому собі. Насамкінець я вважаю себе зобов'язаним сказати ось про що. Сьогодні напевно промовці говоритимуть про наші труднощі і проблеми, недоліки і недоробки, критикуватимемо себе й інших. І це правильно, зібралися ми також і для цього. Але не тільки. Мусимо віддати належне тій більшості активістів Товариства, яка бажає і вміє працювати творчо, наполегливо і натхненно. Тим політичним і громадським діячам, митцям, ученим, підприємцям, бізнесменам, екскурсоводам, адміністративним працівникам, усім, хто дбає про те, щоб товариство "Україна" дедалі упевненіше ставало, як гарно висловився голова нашого харківського відділення Володимир Семенович Калашник, візитною карткою нашої культури, взірцем нашої гостинності, шанобливого ставлення до тих, хто прибуває на рідну землю з синівським поклоном. Ми ж то знаємо, що таке в наш час робота на громадських засадах. Робота, яка немислима без тактовності, внутрішньої культури і справжньої інтелігентності, бо йдеться про духовне

еднання українства, піклування про людей з різними політичними чи релігійними переконаннями.

Відамо належне працівникам наших обласних відділень, первинним організаціям, колективним та індивідуальним членам Товариства, які беруть участь у всіх важливих політичних і культурних заходах, організують фестивалі і мистецькі конкурси, виступають з лекціями, у пресі, реалізують нашу друковану продукцію, уміють знаходити ділових партнерів, встановлювати і підтримувати потрібні зв'язки і контакти в своїх регіонах. А в деяких краях, де українська культура штучно, свідомо ігнорується, вони часто є одними з найавторитетніших захисників і носіїв цієї культури, і не лише подають руку братерства землякам за кордоном, а й допомагають українцям тут, у нас, почуватися господарями в державі. Не в одному місті, на жаль, навіть у деяких західних областях, стосунки з державною адміністрацією бувають непрості, не завжди з нашими колегами там рахуються, не скрізь ідуть назустріч, доводиться аж надто часто і багато просити, умовляти, переконувати. А деінде стикаємося й з такими представниками влади, які вважають, що спілкування з українцями за кордоном мало кого цікавить і створювати осередки Товариства недоцільно, як це лунало, скажімо, в Харкові. А коли зважити, що до наших знарядь виробництва входять ще й транспорт, готелі, харчування, приміщення, що за наших скромних можливостей породжує хмару проблем, то іноді праця наших людей є без перебільшення подвижницькою. І все-таки обласні відділення дедалі більше стають опорою, несучою конструкцією Товариства, залучають до нашої справи авторитетних людей, учених, керівників у промисловості й сільському господарстві, підприємців, військовиків, молодіжні, громадські організації. Підтримку обласних філій, аналіз їхнього досвіду, ефективних форм роботи, чіткішу координацію зусиль з ними, певніше врахування їхніх планів у заходах усього Товариства маємо зробити одним з провідних напрямків у діяльності нової Президії, Секретаріату, відділів Товариства тут, у Києві. Сподіваємося, що з трибуни сьогодні почуємо побажання і пропозиції з цього приводу.

Публікуєть вперше.

БЕРЕГТИ УКРАЇНСЬКУ ДЕРЖАВУ

— Чим був для вас, пане Голово, цей, третій рік незалежної України?

— Найважливіше, що це був ще один рік життя України саме як самостійної держави. Змінилися ключові постаті в її керівництві, але це попри побоювання багатьох (і попри сподівання інших) державності нашої не похитнуло.

На жаль, внаслідок поразки демократичних сил на цьогорічних парламентських виборах Україна все ще перебуває в стані кризи. Проте не може не обнадіювати, що новий Президент енергійно розпочав підготовку до радикальних економічних реформ і заміни прогнилої системи радянської влади (цього родючого ґрунту корупції, відстійника комуно-соціалістичних сил) на систему, відповіднішу суспільству, що прагне оновлення. Всі державотворчі кроки Леоніда Кучми, особливо ті, що спрямовані на аграрну реформу, широку приватизацію тощо, ми, представники національно-демократичних сил, активно підтримуємо. Вважаємо, що вивести нашу державу, суспільство з кризового стану можна за умови збереження громадянського миру й злагоди, забезпечених не в останню чергу нинішньою редакцією Закону про мови в Україні.

1994-й був для мене роком двох зборів УВКР і звітно-виборної конференції товариства “Україна”. Це був рік праці. Для мене було важливо зберегти товариство “Україна” в такому його наповненні, яким воно є останні три роки — і зі спрямованістю на Східну діаспору, і з широкими контактами з УВКР.

Інтерв'ю про підсумки роботи Української Всесвітньої Координаційної Ради прес-службі УВКР (січень 1995 р.).

— *Логічним буде по цих словах перейти до теми зв'язків з українцями, які живуть за межами нашої держави.*

Стан цих зв'язків залежить передовсім від статусу Української незалежної держави, від її ваги і сили в світі. Коли починалося наше національне відродження, коли було проголошено незалежну державу, та хвиля піднесення, той ентузіазм породили й Усесвітній форум українців, відповідно й УВКР. Ну, а нині, коли наше суспільство й світове українство переживають певну депресію, це не може не позначатися й на активності зв'язків. Одначе ми намагалися зробити все, щоб посилювати, розвивати організовану взаємодію українства. Саме в цей, не вельми сприятливий період стало зрозуміло, що Українська Всесвітня Координаційна Рада розправила крила, стала потрібною і реальною силою.

— *У минулому році ви мали й особисті, безпосередні контакти з українцями поза межами України.*

— Так. Наприклад, майже місяць я перебував у Польщі разом з Президентом СКУ Д.Ціпівником та Генеральним секретарем СКУ Я.Соколикком. Там відбувалося засідання Європейського Конгресу українців, структури, яку склали всі організації українства нашого континенту. Їздив я й до Румунії, був у Молдові, у Придністров'ї. Цікавило, як живуть українці в цих непростовимірних обставинах. Пригадаймо, під час недавньої війни у Придністров'ї загинуло понад 200 українців. Або взяти Румунію: по 2-й світовій війні там було до мільйона українців, а тепер їх лише 50-70 тисяч... Як бачите, обставини скрізь такі, що наш етнос кількісно падає.

Нагадаю, що й Польща, яка так прагне нині до цивілізованого європейського світу, нічого не робить, щоб в українців загоїлась ота рана від сумнозвісної акції "Вісла". Великий негативний тиск на собі відчувають і українці Словаччини.

— *Окраденими у своїх національних правах є й українці Росії. А нині ще й виникла в ній загроза великого катаклізму чи постання диктатури внаслідок агресії су-проти Чечні.*

— Нині в Україні пишеться чимало заяв і звернень на підтримку волелюбного чеченського народу, складаються листи аж до ООН. Це все кроки потрібні, та чи дадуть вони

великі результати?.. Найприкріше, що в цій ситуації заслабкою виявилася російська демократія. Хоч і лунають сміливі виступи Г.Явлинського та Є.Гайдара. Щиро дивуюся з мужності Сергія Ковальова, який перебував у Чечні під бомбардуванням своїх, російських літаків. Він був там, щоб бачити приховувану урядом Росії правду, щоб говорити цю правду народові й світові. Вважаю, що саме ці люди стоять в обороні російської демократії. А вона дуже потрібна — і Чечні, і самій Росії, і Україні.

На ставленні до прав чеченців, мені здається, нині вимірюється ступінь людяності й порядності світової цивілізації.

Війна проти Чечні є мобілізаційним моментом для всіх українських державників. Маємо подбати про об'єднання всіх нас, усіх, хто обстоює незалежність України

— *До чого ви хотіли б закликати наш народ, світове українство в новому році?*

— Закликаю берегти Українську державу. Це наш найбільший здобуток, на який ми спромоглися три роки тому. За всіх “накладних витрат” і наших претензій до керівних структур держави маємо думати про основне й, полишивши чвари, все зробити, щоб була Українська держава, — й тоді зможемо згодом виплекати справжню демократію, вибудувати себе як сильну, повноцінну націю, яка здатна забезпечити собі гідне життя.

*“Народна газета”. —
1995. — № 1 (січень).*

ПРАВДА І КРИВДА ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Відзначення півстоліття розгрому однієї з потужних тоталітарних систем—гітлерівської Німеччини, оцінки і висновки, які з цього нині робляться, значною мірою відзеркалюють рівень планетарної самосвідомості світового співтовариства, визначають перспективи його подальшої еволюції. Без об'єктивного підходу, без урахування й осмислення уроків недавнього минулого отруйне коріння людиноненависництва, загарбництва, панування одних націй і народів над іншими може прорости новою, ще страшнішою загрозою самому існуванню роду людського на Землі. Небезпечними і зловісними у цьому світлі є спроби спадкоємців тоталітарного СРСР використати 50-у річницю перемоги антигітлерівської коаліції для розпалювання реваншистських настроїв: настирливої пропаганди ідеї про необхідність реанімації Російської імперії.

Історична правда про Другу світову війну має особливе життєве значення для незалежної України, яка змогла відновити свою державність тільки тоді, коли головні винуватці цієї війни зазнали поразки. Проте не може не викликати глибокої стурбованості той факт, що нова офіційна українська влада схильна нехтувати правдою історії і підлаштовуватися у фарватер реваншистських зусиль імперських сил Росії, сліпо і бездумно підтримувати сталінську концепцію Другої світової війни, керуючись якою Російська імперія протягом останнього півстоліття насаджувала свій режим на всіх континентах.

У 1939-1945 роках Україна, всупереч інтересам і волі її народу, стала головною ареною світової війни. До 1991 року вона теж не мала можливості уникнути повномасштабного втягування її у планетарну експансію Російської імперії.

Але нині, коли Україна нарешті стала незалежною державою, на її вищу владу лягає історична відповідальність сказати українському народові й усьому світовому співтовариству неприховану правду про Другу світову війну, місце та трагічну долю в ній України.

Святкування 50-річчя перемоги над фашистською Німеччиною в Росії, а під її зростаючим диктатом — і в державах, що утворилися після розпаду СРСР, у цілком імперському дусі спрямоване на те, щоб сучасники забули про такі наслідки Другої світової, як поневолення комуністичним тоталітаризмом народів і країн Східної Європи, як винищення в сталінських концтаборах мільйонів переможців гітлерівського фашизму. Засоби масової інформації Росії намагаються оживити штучні пропагандистські стереотипи Сулова і Брежнева про “єдину спільноту — радянський народ”, про їхнє спільне “Отечество” — СРСР і т.д.

Настав час заявити, що ностальгія Росії за втраченими позиціями світового жандарма, заклики воскресити “русский дух”, “славу русского оружия” суперечать інтересам неросійських народів колишнього СРСР. Москва знову прагне використати їх для відновлення своєї велетенської військової машини, що стала вже непосильною для самої Росії. Нові господарі Кремля силкуються знову зобов’язати українців, білорусів, грузинів, молдаван, узбеків, таджиків, киргизів, азербайджанців, вірменів озброювати, годувати, одягати, тримати у привілейованому становищі свою найбільшу в світі армію, увічнити перебування на чужих територіях своїх військ з метою придушення прагнень корінних народів будувати незалежне життя.

Тому сьогодні треба дати принципову характеристику Другої світової війни, аби жертви двох минулих тоталітарних систем не дали ввести себе в оману фальшивками, взятими нині на озброєння трубадурами радянського тоталітаризму. Саме ці дві споріднені системи — фашизм і комунізм — почали ділити Європу, території і ресурси її країн на “сфери впливу”. Як Гітлер, так і Сталін аналогічно підходили до розширення “життєвого простору” своїх імперій. Про пакт Молотова–Ріббентропа і таємні протоколи до нього нині знає світ.

Уже ні для кого не є секретом, що Другу світову війну підготувало “партнерство” Сталіна і Гітлера, створення осі Москва — Берлін у геополітичних інтересах комуністичної російської імперії і фашистської Німеччини за рахунок інших народів і країн. Це була завойовницька, загарбницька політика з боку обох “партнерів”. Нав’язувана п’ять десятиліть вигадка про “віроломний напад” — лицемірна, позбавлена будь-якого сенсу не тільки через те, що “раптовість” наступу вермахту на СРСР документально і вичерпно спростована істориками, а й через те, що говорити про “довіру” двох розбійних режимів-хижаків, які не визнавали (і не визнають) жодних міжнародних юридичних норм і угод, можна лише в межах злочинної “моралі”, що докорінно протилежна загальнолюдській.

Спадкоємці сталінського тоталітаризму в Москві продовжують спотворювати і фальсифікувати тему “Україна і Друга світова війна”. Тому необхідно нагадати історичні реалії. Сталін і Гітлер у секретному протоколі, підписаному Молотовим і Ріббентропом, за принципом усіх імперій “поділяй і владарюй” погодилися “віддати” Радянському Союзу незалежні держави Литву, Латвію, Естонію, а також Західну Україну і Західну Білорусь. Споконвічні, автохтонні землі українців і білорусів не поверталися їхнім законним господарям—Україні, Білорусі, бо в СРСР жоден неросійський народ не мав права на власну територію. Західні землі не визволялися для України, а “приєднувалися” задля розширення території, задоволення життєвих потреб Російської імперії—СРСР, де їх мешканців чекали репресії, державний терор і поневолення. Так було в самій Україні, так і на її споконвічних, уже загарбаних більшовицькою Росією Стародубщині, Брянщині, Кубанщині, Берестейщині тощо. Російська імперія робила українські землі розмінною монетою в поділлі з іншими загарбниками: після Першої та Другої світових воєн були насильницьки відірвані від України регіони Перемишля, Надсяння, Підляшшя, Бойківщини, Лемківщини, Холмщини. Про те, що “приєднання” західних земель до СРСР аніскільки навіть не передбачало інтереси України, свідчать незчисленні могили жертв масових убивств у Галичині, сотні тисяч закатованих або депортованих комуністичними “переможцями” українців до і після війни Німеччини з СРСР.

Україна у Другій світовій війні опинилася між двома озброєними до зубів, жорстокими загарбниками-поневолювачами — фашистською Німеччиною і СРСР. Це і визначило характер участі українського народу в минулій війні, ту неймовірно високу ціну, яку він поклав на олтар визволення всього людства від двох найжорстокіших імперій. Тактика “спаленої землі” найширше застосовувалася як фашистами, так і комуністами саме в Україні. Кого з українців обминули Освенцім чи Бухенвальд, того чекали концтабори ГУЛАГу. Хто з українців уникнув фашистських облав і не потрапив до 3 мільйонів співвітчизників, вивезених на рабську працю до Німеччини, на тих чекали ешелони радянських вагонів для перевезення худоби за безповоротними сибірськими маршрутами. Кілька сотень стертих фашистами з лиця землі українських “Хатиней”, безліч “Катиней” (як от Биківня в Києві) мали довершити розпочате комуністами після 1918 року винищення українців як нації, що набуло апокаліптичних масштабів під час голодомору 1932-1933 та 1947-1948 років. До сотень великих заводів, техніки, цінностей, які були під час війни вивезені з України на Урал і в Сибір і не повернуті, після війни долучилися сотні “будов комунізму” на просторах Росії, на які “мобілізувалися” українські багатства, українська робоча сила. Жодна нація на земній кулі не заплатила напередодні, під час Другої світової та після неї половиною своєї людності. Лише в 1941-1945 роках загинуло понад 15 мільйонів українців.

Особливістю України, що вирізняє її серед інших учасників Другої світової, є те, що вона боролася одночасно проти обох агресорів-винуватців цієї війни: проти фашистської Німеччини і комуністичної Російської імперії. Український збройний рух опору тоталітаризмові тривав найдовше — це понад 5 років після травня 1945-го. Доля народу склалася так, що українцям у Другій світовій війні через розшматування їхніх земель між кількома загарбниками довелося воювати у різних арміях, нерідко зіштовхуватися у братовбивчому протистоянні. Цей історичний трагізм і сьогодні блюзнірськи і безжально використовується ворогами єдності української нації, незалежної Української держави.

Організованою самостійною збройною силою України у боротьбі за своє національне визволення, за звільнення

людства від обох видів тоталітаризму — коричневого і червоного — виступала УПА. Вона воювала на два фронти — проти гітлеризму і сталінізму, про що чітко оголошувала в своїх зверненнях до українського народу і світової громадськості. Виникнення і діяльність УПА та Української Національної Армії зумовлені незаперечними об'єктивними причинами, зокрема спротивом знищенню української нації, яке було метою як Гітлера, так і Сталіна.

А ті, хто й сьогодні без будь-яких об'єктивних підстав продовжує нацьковувати українців на українців, безглуздо відмовляючись визнати УПА воюючою стороною в Другій світовій війні, переслідують, крім розколу українського народу, й іншу підступну мету: виправдати сталінські репресії в Західній Україні в 1939-1941 роках, масовий терор сталінського НКВС проти місцевого населення. Тобто обстоюють позиції сучасного агресивного російського шовінізму як спадкоємця імпершовіністичної політики своїх попередників.

Ці сили за будь-яку ціну прагнуть фальсифікувати історію, заперечити те, що людиноненавистницькі плани фашистської Німеччини щодо знищення українців як нації нічим принципово не відрізняються від кривавої анти-української політики з боку комуністичної Росії. Хіба лише тим, що за триваліший час свого панування в Україні Москві вдалося набагато успішніше здійснити цю свою мету, включаючи криваві репресії, методичне нищення української культури і мови, розграбування національних багатств українського народу. Без визнання ролі національно-визвольної боротьби УПА та Української Національної Армії проти двох лютих ворогів України — гітлерівського фашизму і російського комунізму — не можна сподіватися на правдиву, об'єктивну оцінку перебігу Другої світової війни.

Неупереджений, правдивий і всебічний аналіз участі України в Другій світовій війні вкрай необхідний, у першу чергу для молодого покоління українців, а також для забезпечення громадянського миру в нашій державі. А це має принципове значення і для всього світового співтовариства.

*“Українська Газета”. —
1995. — 2 лют.*

ВІТАННЯ СЛОБОЖАНЩИНІ!

Я радий з того, що Українська Всесвітня Координаційна Рада після проведення своїх зібрань у славетних і воднораз трагічних гетьманських столицях Чигирині й Батурині, сьогодні має можливість зустрітися на великому українському материкові — Слобожанщині. Спасибі вам за таку можливість. Світове українство, об'єднане за ухвалою свого Всесвітнього форуму в нашій Координаційній Раді майже три роки тому, здійснює, як колись слобожанські мандровані дяки, паломництва по наших святих місцях, по неопалимих купинах нашої історії і культури, аби долучитися до високої мудрості наших попередників, щоб вивірити ту науку, те сучасне слово, яке розходитьсь по українських містах і селах, по численних громадах українців за кордоном.

Бо історія знову й знову ставить нам запитання: звідки є і пішла Україна? Відповідь нашого великого літописця Нестора ми знаємо. Відповідь нашого першого великого історика Михайла Грушевського також стала наріжним каменем самосвідомості українства. Але те саме запитання продовжує ставити нам історія сьогодні вустами друзів і недругів, як актуальне і злободенне, неначе випробовуючи, чи не забуваємо, хто ми, звідки і куди йдемо? Здається, ці запитання найзапальніше публічно і приватно лунають на сьогоднішній Лівобережній Україні, і хтозна, чи не є це перстом Божим, аби саме тут, на Слобожанщині утвердилася остаточна відповідь на віки вічні. Та перше слово відповіді, яку ми почули від самих себе 1 грудня 1991 року на Всеукраїнському референдумі, вимовили ще славетні українські козаки слобідських полків, харківський філософ Григорій Сковорода, блискуче сузір'я викладачів і вихованців Харківського університету. Тої відповіді не встигли дати

українські більшовики в першій столиці УРСР Харкові, замордовані за свою патріотичну політику так званої “українізації”, що була елементарною спробою залишатися просто українцями — не більше. Але й не менше. І в Богдановому Чигирині, і в Мазепиному Батурині, і в Харкові Сірка, а пізніше Потебні, Сумцова. Каразіна, Гулака-Артемівського, Квітки-Основ’яненка, Костомарова, Кропивницького, Заньковецької, Багалія, Шевельова-Тереха. Булахівського, Білецького, Шамрая, Курбаса, автокефального архієпископа Олександра Ященка, Скрипника, Сосюри, Хвильового, Довженка, Бажана і всього українського розстріляного і земігрованого відродження шукаємо і таки знаходимо, сказати б, перефразовуючи малого Тараса Шевченка, ті стовпи, що підпирають українське небо й українське сонце. Хай інколи у хмарах, в імлі, в тумані, але бачимо їх нетлінними, не підвладними часові, як ту монолітну тисячолітню колону не знати з якого металу в Індії, що її зараховують до декількох прадавніх чудес світу. І відкриваємо для себе знову, що ми предковічний і довічний народ усупереч тому, що розповідають нам самим про нас же інші народи упродовж аж семи останніх століть. Вони переконують нас, та й себе, що “нет и не может быть”, а ми були і є.

Історія Слобожанщини і Харкова коротша за історію України та її народу, але це різниця в часі між предками й нащадками, тобто суто хронологічна. Заселений у часи Руїни козаками та посполитими з Гетьманщини, цей край став спасенним для сотень і сотень тисяч українців, які окультурили й оживили ці прадавні киево-руські землі. Українці витримали тут нелегку конкуренцію з іншими етносами і зберегли не лише себе, а цілу Україну. І тут, у цьому пограниччі, вони так самоутверджували український еталон неагресивного, непасіонарного співжиття різних етносів у одній працелюбній, а не в бійколюбній, не в чваролюбній спільноті. Саме зі Слобожанщини, з Харкова розпочалося могутнє піднесення нашої культури в ХІХ столітті, як вияв вільного козацького духу народу, — саме тоді, коли, здавалося, вся Україна, зійшовши з польського хреста, вже не мала сили воскреснути на хресті московської державності. Ви знаєте краще за мене цю золоту книгу

українського інтелекту, написану відтоді слобожанами, і нічого б я так не хотів більше, щоб тепер цю книгу без видертих сторінок знала вся сьогочасна Україна від Карпат до Дінця. Знала і складала данину пошани великому українству Слобожанщини, яке завоювало повагу до себе спочатку вірністю своїм “старочеркаским обыкностям”, дивувало, що ніхто не хотів іти в “гусари її величності”, а хто йшов, від того відмовлялися жінка і діти.

Я не спроможний сьогодні згадати всіх великих слобожан. Назву хоча б менш знану, може, й від нашої невдячності, класично-європейську, чи класично-західну постать універсального генія Василя Назаровича Каразіна, онука козачого сотника Харківського полку Якова Ковалевського. У тодішньому полковому місті козацькому Харкові, що за кількістю населення не поступався Охтирці, Василь Каразін три роки клопотався пожертвуваннями, аби 1805-го таки зафундувати знаменитий і тоді, і досі Харківський університет, одну з альма матер української науки та культури. Понад півтора століття тому цей найповноправніший претендент на том майбутньої української серії “Життя славетних” показував приклад розв’язання тих проблем, що й досі не до снаги нашим президентам, урядам, Верховним Радам. Перечитаймо хоча б перелік питань, що їх Каразін уже тоді не лише пропонував, а й здійснював розв’язання, і ми прямо виходимо на порядок денний парламентських сесій, найвищих указів і постанов нинішньої влади, і бачимо, що сучасні наші законодавці й управлінці даремно виставляють себе першопрохідцями. Організоване Каразіним 1811 року Харківське філотехнічне товариство охоплювало Слобідсько-Українську, Воронежську, Курську, Катеринославську, Таврійську, Херсонську українські губернії, на додачу ще й область Війська Донського, аби розвивати і впроваджувати нову, як ми кажемо тепер, сільгосптехніку, агрономію, раціональне тваринництво, переробну промисловість, зокрема цукроварні, олійні, виробництво цементу, селітри. Задовго до того, як ми нещодавно сподобилися прилучитися до імпортних благ харчової цивілізації, Василь Каразін уже запропонував оті чипси з картоплі, оті чудеса консервованого м’яса, масла, макаронів, овочів і фруктів, концентратів, які ми в

комерційних кіосках нині вважаємо посланцями вищої технологічної цивілізації з лейбочкою “Мейд ін” Європа чи Америка. А перша його метеорологічна станція в імперії в с.Кручик Богодухівського району! А його відкриття цілющих мінеральних вод на Полтавщині! А його селекція порід тварин і сортів рослин! А його фундаментальні науково-практичні дослідження в галузях державного управління, медицини, історії, статистики, про гроші, про інвестиції — закордонні й вітчизняні, — про монетаристські засоби оздоровлення економіки — далєбі, наші знані реформатори чикагського чи московського вишколу могли б додати собі авторитету, коли б прилучили до своїх теорій спадщину Каразина. Я вже не кажу про міфологію “разорванных связей”, яка тут, на Слобожанщині, культивується надто ірраціонально, часто з чужого голосу, але доказово спростовується вашим (нашим!) земляком Каразином: найвигідніше, дослідив він, співпрацювати з південними та західними партнерами, аніж зі східними та північними, бо продукцію, таким робом, цитую: “вигідніше взаємно обмінювати”. Я не фахівець у галузі економіки, але те, що фонд імені Каразина тут у вас названо словом “Технокрай”, і сам факт з’яви такого фонду видається мені промовистим і символічним. І перспективним. Бо це — опертя на власні сили, на плідні вітчизняні традиції, які досі будували чужі дома і добробути, а тепер можуть бути використані для нашого українського процвітання. “Блаженный уже стократно, коли випадок надав мені зробити бодай мале добро моїй милій Україні”, — сповідався Василь Каразин. Хоч і російською мовою.

Узагалі питання мови не варто робити межовим для українства. Я в цьому глибоко переконаний віддавна. Бувши головою Руху, я про це говорив на його Всеукраїнських Зборах. Пізніше, уже впритул стикаючись із проблемами всесвітнього українства як голова товариства “Україна” і голова Української Всесвітньої Координаційної Ради, я переконався, що крізь вимушену англійську, німецьку, французьку, іспанську чи російську мови наших земляків, поза Україною сущих, і в Україні також, висловлюється тисячолітня мрія українства про національне єднання, про власний український Сіон. Хоч би як ми межувалися, чи

нас межували, є, зберігається, навіть нарощується й міцніє виrozumіння того, що соборна українська нація, ділена й переділювана упродовж століть імперіями — Оттоманською, Польською, Австрійською, Російською, є історичною константою. Імперії приходять і відходять, залишаючи хвости своїх прибічників посеред нас, але духовна субстанція української нації, як антитеза шагреневій шкірі, не лише не зникає, а й нарощується, як суб'єкт історії. І якщо вже говорити про нації месіанські, в чому великі мастаки наші сусіди, то нове слово людству, можливо, скажемо саме ми, українці. “Незле, тихе слово”. Але — спаяне: не через знищення інших націй, на чому помирає Росія, не через їхню ієрархію сильних і сильніших, якої не може спекатися Захід, а через українську толерантну національність і між-національність урятується світ.

Я, на жаль, не такий обізнаний з культурним, духовним життям сьогоdnішнього українського Харкова, бо друковане слово у нас прикро стає дедалі більше регіональним, відрубним, чи й не гірше, ніж 200 років тому, але те, що вдалося прочитати і почути з харківської думки, глибоко імпонує мені ясністю і тверезістю погляду, неза-комплексованістю і раціоналізмом. Це стосується і наукових розвідок про українську минувшину, в яких низько поціновується наша рудиментарна плаксива сентиментальність і бачення історії через сльозаві лінзи. Це стосується і молодих літературних голосів, через які, здається мені, промовляє не лише здорова українська ментальність, а й цупка українська вітальність. Може, я поспішаю з висновком, але мені здається, що саме у вас, у Харкові, відновлюється колись започаткована, а потім пригноблена традиція фундувати духовне українство не лише сільське, а й міське. Традиція будівнича і одна з найперспективніших, найплідніших. І в цьому мені бачиться невмирущість потуг ваших (і наших) предків, козаків Слобожанських полків, засновників українських молодих міст — від Харкова, Сум, Охтирки і до Чугуїва, Балаклії та Зміїва чи Ізюма і Валок — форпостів українства на сході. Українства одвічного, але й водночас наймодернішого. Я міг би запитувати чимало тих суперечливих, але сповнених напруженої енергії думок, що генеруються в сьогodнішній українській пресі Слобожанщини

і, мов вольтова дуга, яскраво освітлюють нашу лобото-мізовану свідомість, але не можу втриматися, щоб не навести епіграф до одного з торішніх чисел часопису.”Український Засів”, взятого в харків’янина 30-х років Аркадія Любченка: “Моє величне, моє прегарне, болуче і втихомирливе, трагічне і шляхетне, розтерзане й живуще, вимучене й невмируще, заглиблене в суть життя, якоюсь таємничістю солодкою овіяне, віковічну істину в собі приховуюче, мужне і ласкаве моє місто, — ясне, земне, і в той же час химерне гніздовище всіх скорбот і радощів, усього сенсу життя й боротьби моїх пращурів і мого Народу. Я стою ось перед тобою і почуваю себе перед твоєю величчю малесеньким, непомітним, але ти мені знову даєш сили. Я почуваю, як ти мене знову окрилюєш, я п’ю, п’ю, п’ю з твоїх невичерпних життєдайних джерел”.

Не знати, як на Слобожанщині, але в Києві ця істинно українська барокова поезія в прозі дуже допомагає лікуватися від хронічної нашої ін’ектованості песимізмом.

Хочу закінчити словами видатного харків’янина, виборного ректора університету і міського голови Дмитра Багалія, сказаними 1917 року: “Хай вільно проживають на Україні усі нації; хай усяка живе по-своєму..., бо національний ґрунт потрібен для кожної. А українська культура нехай шириться поміж українцями і хай про її поширення турбуються і піклуються діти України — усі, хто любить свій нарід і бажає йому добра, бо чужі за се не візьмуться. Нехай усім народам живеться вільно на Україні, але нехай нові поселенці на Україні пам’ятають, що не може бути зневажений на своїй рідній землі (як се було раніше) той український нарід, котрий заселив її, захистив од ворогів і довгі часи поливав своїм трудовим потом”.

*“Вісті з України”. —
1995. — 13-19 квіт.*

НА “ДІАСПОРНОМУ ФРОНТІ” БЕЗ ЗМІН?

— Іване Федоровичу, ви людина досить відома і шанована в Україні й далеко за її межами. Уявімо гіпотетичну ситуацію: ви зустрічаєтеся з аудиторією, якій ім'я Драч нічого не говорить. Як у такому разі Ви відрекомендувалися б людям? На чому насамперед зосередили б увагу — говорили б про політику, свою працю, літературну діяльність, чи про власні здобутки, смаки й зацікавлення? Чи просто повідомляли б свої анкетні дані й чекали б подальших запитань?

— З цього приводу згадую ось таку ситуацію. Наприкінці вісімдесятих я їздив з письменниками Алесем Адамовичем і Юрієм Карякіним до Індії. В Калькутті, оглядаючи жахливі нетрища, які цивілізована людина й не може собі уявити, зустріли знаменитого німецького публіциста Гюнтера Грасса. Він уже декілька місяців був там, переходив місто вздовж і впоперек, збираючи матеріали для майбутньої книги. Алесь Адамович, який був з ним знайомий, відрекомендував мене: “Це — Іван Драч, поет, Україна”. Пан Грасс важко задумався. Але кмітливий білорус не розгубився: “Це — Іван Драч, поет, Чорнобиль”, — повторив він, вносячи поправку. “А, — сказав німець, — тепер зрозуміло звідки”.

— Коли Вас у листопаді 1991 р. обрали головою Ради товариства “Україна”, у спадок Вам дісталася організація з, м'яко кажучи, суперечливим минулим — її неприхована комуністична заідеологізованість, потужний кагебістський пресинг на неї в роки радянської влади — усе це не було великим секретом ні для місцевих українців, ні для зарубіжних. Для Вас обрання стало несподіванкою, чи в той момент Ви були морально готові до нового роду діяльності?

Інтерв'ю газеті “Зеркало недели” (серпень 1995 р.).

— Я свідомо пішов на те, щоб бути саме тут, у сфері громадської діяльності. Коли виникає нова держава, вона повинна мати тверду опору в світі. Тому й для мене, й для моїх друзів та колег було дуже важливим усвідомлення того, що українство як нація має набутися вимірів як вимір всесвітнього єврейства, світова російська чи польська діаспора. — *Очолюючи товариство “Україна”, ви цілком лаконічно сформулювали свою програму: “Я вірю, що українська державність виживе, а це можливе лише тоді, коли кожен з нас відчуватиме себе особисто причетним до великої справи”. Чи могли б Ви так само лаконічно відповісти, що саме мали на увазі під словами “велика справа” і чи вдається тепер втілювати проголошену Вами тезу в життя?*

— Робимо все можливе, щоби українці, які мешкають за межами своєї етнічної батьківщини, відчували себе не відчуженою діаспорою, а саме світовим українством. Нацією, причетною до своєї держави. Існування такого явища, як всесвітнє українство, стало вже незаперечним фактом, відчутною реальністю, видимою всім нам та іншим народам. Це велика, багатомільйонна родина, яка не лише не цурається свого першокореня, але й завжди готова прийти до нас із конкретною і важливою допомогою.

Сьогодні українці, розкидані волею долі по всьому світу, — наші соратники й помічники, тому що для них, як і для всіх нас тут, найголовніша мета й надія — сильна, за найвищими світовими мірками, авторитетна в усіх відношеннях Україна. Ми ж основну свою діяльність бачимо в докладанні максимальних зусиль для згуртування світового українства довкола української ідеї. Треба справді реально (а не на словах!) сконсолідувати розсіяних по різних (іноді й антагоністичних) таборах наших земляків. Не можна сказати, що цей процес не йде. Але він усе-таки йде повільно, а місцями законсервованій у стані прихованого протистояння. Ми повинні це переборювати, мусимо спільними зусиллями розтопити кригу минулого, щоб зробити українців соратниками в одній важливій справі, щоб вони дбали насамперед не про свою партію чи групу, а про загальноукраїнське благо.

— *Що сьогодні Ви б назвали наріжним каменем діяльності товариства “Україна”? Чи таких “каменів” декілька?*

— Дуже важливо повернути товариство вікнами на Схід, на вирішення проблем так званої Східної діаспори. Адже до останнього часу всі “залізниці” були в основному спрямовані на Захід. Буквально до останнього засідання нашого секретаріату (орган виконавчої влади товариства “Україна”) доводилося сперечатися, доводити, що ми мусимо допомагати становленню східного зарубіжжя. Звичайно, дуже важко працювати там, де практично нічого не розроблено, де немає діючих структур і де до певної міри під загрозою саме поняття “українства” як такого. Але ж ця праця необхідна, недооцінювати її важливість не можна хоча б тому, що на Сході проживає вдвічі більше українців, ніж на Заході.

Із завоюванням нашою державою незалежності став незаперечним факт: проблеми, пов’язані з зарубіжним українством, швидко переросли рамки діяльності, які в минулому здійснювало суспільство. Виникли нові завдання — не лише культурного, але й правового, політичного, соціального порядку. Вирішити їх успішно можливо лише на міждержавному рівні. Я вважаю, що справа першорядної ваги — формування непорушної, послідовної, я б сказав, фундаментальної політики нашої країни щодо українців як за кордонами західними, так і східними, й північними. Адже що ж виходить: куди б не поїхав Президент або Голова Верховної Ради (до США, Канади, Узбекистану чи Естонії), там вони обов’язково зустрічаються з представниками нашої діаспори. А державної політики щодо неї, до всього світового українства немає, до цього часу блукає кабінетами владомощів остаточно не доведений до кінця проект “Українська діаспора”.

А якщо порівнювати стан наших справ на “діаспорному фронті” з роботою Єльцина та його команди на цьому стратегічному напрямку, то зовсім недалеко від того, щоб упасти в розпач. Офіційна Росія, починаючи від вищого рівня влади, всіх її гілок, твердо й рішуче зробила підтримку не лише закордонних росіян, але й так званих російськомовних основою основ своєї внутрішньої й зовнішньої політики. Не торкатимуся політичних спекуляцій на цьому питанні, агресивних постанов та заяв,

але струнка система й чітка взаємодія урядових та громадських інституцій, які тісно координують кожен свій крок щодо російської діаспори, є досить плідними та повчальними для нас. Як не сумно, але в цьому плані в Україні опостерігається цілковите державне безсилля. Звичайно, не фінансоване з держбюджету товариство “Україна” розробляє й здійснює свою політику, але ж це — політика всього лише громадської організації. А справу національної консолідації у світовому масштабі вже просто неможливо й недалекоглядно зводити в незалежній державі виключно до громадського ентузіазму.

— *Широко відомий потенціал громадсько-політичної активності Івана Драча. Очоливши згадане Товариство, ви згодом стаєте керівником і новоствореної Української Всесвітньої Координаційної Ради (УВКР). Потім Ваш послужний список подовжується ще — голова президентської Ради Федерації зв'язків із зарубіжними країнами. Чи не занадто важка ноша для одних плечей, нехай і міцних?*

— Звичайно, справлятися з усім цим вантажем далеко не просто. Зрозуміло, що я як голова Ради товариства “Україна” для УВКР був найбільш годящою кандидатурою, оскільки краще орієнтуюся в ситуації, в розстановці реально існуючих сил. Що ж торкається Федерації, то вона, по суті, — осколок ліквідованого Товариства дружби й культурних зв'язків з зарубіжними країнами, його Кабінет Міністрів у буквальному значенні слова знову причепив до нас, тобто до “України”. Але в нас немає ні реальних сил, ні можливостей серйозно й досконально опрацювати цю структуру. Хоча в основі своїй вона дуже потрібна й важлива. У Федерацію входять 56 товариств зв'язків з зарубіжними країнами. Під їхньою егідою об'єднуються представники так званої народної дипломатії, які дуже активно працюють над утвердженням доброго імені нашої держави в світі, образу миролюбної, відкритої для плідної співпраці держави. Зараз планується знову наділити Федерацію усіма регаліями повноцінної самостійної інституції. Коротше, перед вами — продукт нашої совкової (чи постсовкової) недоумкуватості: спочатку створити труднощі, а потім намагатися їх долати. Адже тепер потрібно мінімум три роки щоб, за максимуму

зусиль, починаючи від Президента й закінчуючи координаторами різних рівнів, вивести Федерацію на належний рівень роботи.

— *Чи не шкодуєте, що розпрощалися з депутатським мандатом?*

— Те, що я розпрощався з обов'язками народного обранця, вважаю зараз своєю великою помилкою. Думаю, що коли б я й сьогодні залишався у Верховній Раді, то мені й усьому колективу товариства “Україна” довелося б уникнути багатьох, часом дуже неприємних і принизливих речей.

— *А саме?*

— Наприклад, протягом першого півріччя все Товариство буквально лихоманила ревізія його фінансової діяльності. Очоловав цю масштабну акцію ревізор А.Муха, небіж колишнього голови КГБ, який мав, як відомо, відповідну репутацію. Ну хіба не є кричущим хоча б той факт, що всі контакти й розмови з працівниками Товариства наділений владою перевіряючий здійснював, користуючись “великим и могучим”. І це в організації, яка і в гірші часи вже якою-якою, а зросійщеною ніколи не була? Що ж стосується суті згаданої ревізії, то тут, переконаний, усе шите білими нитками. Мета у неї одна — позбавити Товариство централізованого фінансування, забрати ті валютні надходження, які ми одержуємо у вигляді добродійних внесків, і те, що ми самі заробляємо. До цих грошей держава не має жодного відношення, вона в цю скарбничку не дає ні цента. Страшне інше — українофобські тенденції, які набирають силу і в адміністрації Президента, і у ВР, і в Уряді. Їхньої “маси” вже цілком досить, щоб піддати остракізму проукраїнську діяльність багатьох. Це стосується не лише незаслужено ображеного Товариства, подібні речі відбуваються мало не всюди.

Я не буду докладно зупинятися на оцінці в'їдливого “вгризання” ревізора в найменші “порушення”. Але мені зрозуміле одне: ця людина й сили, що стоять за нею, зовсім не належать до справжніх піклувальників української державності.

— *Іване Федоровичу, дозвольте звернутися до Вас із суто обивательським питанням: крім зайвих клопотів, Ви щось маєте зі свого потрійного головування? І що сьогодні*

становить основу Вашого сімейного бюджету — зарплата, яку одержуєте від держави як керівник товариства “Україна”, чи літературні гонорари? Чи, можливо, маєте якісь інші шляхи поповнення власного гаманця?

— Моя дочка, аспірантка Інституту міжнародних відносин і світової економіки одержує 10 мільйонів карбованців* стипендії. Як не смішно (а, швидше, сумно) — ця сума в два з половиною рази перевищує зарплату, яку я одержую на посаді голови Ради Товариства. Михайло Слабошпицький (голова Секретаріату УВКР — до речі, організації суто громадської, яка існує коштом внесків її членів), правда, пообіцяв у найближчому майбутньому розглянути моє “фінансове питання”. Гонорари ж за публікації в журналі “Сучасність” чи в газеті “Літературна Україна” статтею доходів ніяк не назвеш. Якби не пожертви й допомога моїх друзів та оплачувані виступи за кордоном, мені б дуже непросто жилося на білому світі. Але я ще в стані про себе потурбуватися. Більше того, вважаю, як би тобі не було важко, — завжди прагни допомогти людині, якій ще важче. І вам обом відразу стане легше.

— *До якої категорії населення за матеріальним становищем Ви б віднесли себе, свою сім'ю?*

— Вважаю, що на початку своєї діяльності в Народному Русі я був забезпеченою людиною. Сьогодні ж найкращим чином, мені здається, підійде визначення “багатий злидар”.

— *Чи вважаєте Ви, що збувся ось такий Ваш прогноз: “Те, що було протягом довгих років нашою журбою й болем — маю на увазі вимушене розсіяння українців по світу, — сьогодні, за незабгненим промислом історії, може й повинно обернутися нашою силою”?*

— Думаю, що так. Тому що, мабуть, саме існування Української держави в її теперішніх параметрах було б неможливим без сприяння світового українства. Особливо наших єдинокровних братів у США, Канаді, Німеччині, які все робили для того, щоб Україна постала як держава. Тепер треба зробити все можливе, щоб цей вплив не зменшився, щоб усі ті демократичні тенденції, що мають місце в Україні, залишалися під пильною увагою наших закордонних земляків.

* 100 гривень (прим. ред.).

У деяких країнах та регіонах громадяни українського походження мають значний потенціал впливу на офіційну політику своїх урядів, пов'язану з Україною. Ці лоббістські можливості повинні нами максимально використовуватися.

— *Мабуть, доля української діаспори, як і самого українського народу на етнічних землях, — одна з найскладніших і найтрагічніших у світі. І не в останню чергу вона саме така через злі віруси класового й примітивного егоїстичного розбрату, який намагалися нам століттями вприскувати в кров і трансплантувати в гени поколінь. Тому такий непростий і тернистий шлях до єднання всесвітнього українства. Як думаєте, чий досвід пригодився б нам на цьому шляху?*

— Трохи раніше я вже часково відповів на задане питання. Можу доповнити сказане. Усі ми бачимо, яким безцінним глобальним фактором для твердого стояння на землі своїх національних держав виступає світова єврейська діаспора, а ще — польська, вірменська. А подумаймо, чому Росія так ревно береже свої етнічні й культурні анклавні не лише на колонізованих нею просторах, але й століттями турбується про свої національні точки опори в усьому світі. Тільки-но заходить мова про корінні інтереси Росії, як знімаються найзапекліші суперечності між білими й червоними, монархістами й анархістами, між аристократами й простолюдинами, і кожен росіянин поспішає “обустроить Россию”, створити їй найсприятливіші умови на всіх континентах. Вважаю, що й закликати самих себе наслідувати такі приклади зовсім зайве. Нам неодмінно доведеться вчитися забезпечувати Україні всесвітню “присутність”, тому що тепер це є по суті стандартною нормою існування народів і країн, практично такою ж обов'язковою, як і плекання державної незалежності. А точніше — однією із заборук непорушності суверенітету.

— *Зо два роки тому Ви категорично стверджували, що більшість росіян фатально одержимі українофобією, яка для них є одним з головних елементів “російської ідеї”. Чи дотримуєтеся Ви цих поглядів і зараз? І досі вважаєте, що “у Росії ніколи не було, немає й поки що не передбачається іншого інтересу в Україні, крім знищення остаточно, безповоротно, на корені української нації”?*

— Цю фразу не можна розглядати поза контекстом. Вона виврена зі статті про голод 1933 року, публікації публіцистичного, мітингового характеру. Йдеться про представників “російської ідеї” як такої і зовсім не про пересічного росіянина, який і слухом, і духом не підозрює, що він такий вже великий українофоб. Своім же виступом у пресі хотів підкреслити зайвий раз, що офіційна Росія зовсім зневажливо поставилася до річниці голодомору. Нашим посольством у Москві була організована конференція, присвячена цій трагічній даті. І єдиний з російських учасників Сергій Адамович Ковальов, колишній дисидент, голова Комісії з прав людини в Держдумі, знайшов у собі мужність сказати: “Простіть нас!” А взагалі старший брат із завидною постійністю уникав неприємних для себе ретроспекцій, використовуючи перевірений метод “защитого рота”.

Що стосується проявів українофобії тут, на нашій землі, їх, на мій превеликий жаль, вистачає з лишком. Та візьміть хоча б зовсім недавні події “чорного” вівторка. Ну хіба не однозначний до непристойності сценарій: жодним чином не допустити “к нашему русскому князю Ярославу Мудрому, в твердыню “русской идеи” — Киевскую Софию — эту раскольническую украинскую церковь”?! Переконалий, саме подібні постулати і були першопричиною того, що відбулося в самому серці Києва*.

— *Як не сумно це констатувати, але в останні роки ми не стали свідками розквіту національної культури, преси... Доводиться говорити швидше про їх занепад. В той же час постійно збільшується число російськомовних видань як белетристичного характеру, так і періодичних. Як Ви вважаєте, це — також один з виявів російської експансії щодо України? І якби Вас уповноважили закрити, скажемо, деякі з російськомовних газет, журналів, то з кого б Ви почали? І чи не потрапило б до цього списку “Зеркало недели”?*

— Не раз довго роздумував над щонайскладнішою ситуацією й дійшов висновку, що я особисто ніколи б не закрив жодного російськомовного видання. Але зате ввів би

* Мова йде про сумнозвісний інцидент 18 липня 1995 року на Софійській площі при похованні блаженної пам’яті Патріарха Володимира (прим. ред.).

обов'язкове мито, яке кожне з них мусило б платити зі своїх прибутків. І ці гроші пустив би на розвиток української преси, української книги, української культури. Мені здається, що російськомовні видання і самі повинні усвідомлювати необхідність такої політики. Або хоча б випускати україномовні дайджести. Адже ж не можна так безпардонно продовжувати русифікувати основну масу нашого народу! Українська нація на диво терпляча, але згадаймо історію: що довше це терпіння, то жорстокішою й відчайдушною стає розплата. Нинішню ж ситуацію на видавничому ринку нашої держави розцінюю як безумовний прояв російської експансії щодо України. Тут, на мій погляд, двох думок бути не може.

— *Ви вважаєте, що необхідна тотальна українізація, можливо, навіть насильницька?*

— Не думаю, що це вихід — вдаватися до таких методів. Але поза всяким сумнівом, це повинна бути чітко розроблена державна мовна політика, а її на даний момент просто немає. Інша справа, що менталітет українців настільки пригноблений, засмічений, настільки зросійщений, що нам навіть важко собі уявити, як це все може бути. Парадоксально, але факт: нікому й на думку не спадає бажання звинуватити ні в якому насильстві тих самих французів, які активно й послідовно воюють проти англomовних видань у себе на батьківщині і які борються з істинно юристською самовідданістю за чистоту рідної мови. Ми вважаємо це нормальним цивілізованим явищем. Коли ж мова заходить про українізацію в нас, у державі, яка щойно стала на ще незміцнілі ноги, яку століттями зросійщували, чомусь здійметься шалений крик про насильство над особою...

А проте все робиться дуже просто, найелементарнішим способом. Маю на увазі повсюдне (а не на папері) відкриття українських (або всебічне українізування існуючих) шкіл, дитячих садочків і, в першу чергу, вузів. Ось візьміть, наприклад, один з форпостів нашої освіти — Київський політехнічний. Цим інститутом керує пан Згуровський (він же водночас очолює й відповідне міністерство). Так ось, як був цей заклад понад сімдесят років “до мозга костей” російськомовним, так і залишилося. Але ж ще на початку двадцятих років студенти Київської політехніки проте-

стували проти читання відомим Євгенієм Оскаровичем Патеном лекцій російською мовою. І, до речі, таки домоглися свого. Правда, успіху тому не судилося довге життя. Які ж претензії можна сьогодні виставляти до вузів Харківщини, Донеччини, якщо в столичному інституті сам міністр не робить ніяких реальних, посильних кроків у бік українізації?! І відбувається все це під самим носом у Президента, Верховної Ради, Кабміну. І, зрозумійте, не в грошах тут справа, а, повторюся, у відсутності чіткої, нехай навіть жорсткої державної мовної політики. Була б вона, то й половиною наявних коштів вдалося б досягти успіху. І ще: добра душа, добре серце повинні бути в людей, які цим займаються.

— У тому-таки Києві більшість мешканців як спілкувалися один з одним російською, так і сьогодні віддають перевагу вдаватися до “общепонятного”. Про Крим, Донбас, Харків і т.п. вже й не згадую. Невже другосортність — це пожиттєвий хрест української мови?

— Я вважаю, що тут слід говорити не лише про мову, але й про загальнолюдські поняття. Згадайте становлення нашої державності, зародження Руху. Під своїм дахом він об'єднав представників найрізноманітніших національностей, що населяють Україну. І це ставлення до росіян, євреїв, поляків і т.д., активно деклароване й впроваджуване в життя — і мною зокрема, — було позитивно зустрнуте усіма, що, безумовно, закономірно і природно. Чому ж з часом сталося, що найбільш упослідженими й приниженими у власній державі виявилися саме українці? Ну хіба що ще їхню долю поділили кримські татари. Ось така невесела реальність.

— Досить песимістично. Невже процес деукраїнізації незворотний?

— Сумніваюся, що моєму поколінню пощастить стати свідками зворотнього.. Але не подумайте, надії я не втрачаю. В нашій державі досить людей (себе до них маю нескромність також причислити), які мають сили й можливості боротися за те, щоб кожна людина відчувала себе в ній Людиною. Погодьтеся, коли говорити про пріоритет людських прав, то саме з цього і слід починати. І перед такою Людиною вже не постане питання про особисту зручність спілкування тією чи іншою мовою. І на українській землі повсюди зазвучить

наше рідне слово. Але шлях до цього довгий і важкий. І подолаємо ми його лише тоді, коли так само природно, як, скажімо, в Німеччині чи Естонії сприймають неминучу необхідність для іногородців витримати іспит з німецької чи естонської, будемо сприймати подібне й у нас. І це ніяке не насильство, а нормальна, елементарна державна політика тієї основної корінної нації, іменем якої названа держава і без якої держави просто б не було.

— *Чи не здається Вам, Іване Федоровичу, що за кулісами Вашої бурхливої громадсько-політичної діяльності останніх років неначе потьмянів образ Драча-поета, Драча — непересічної творчої особистості?*

— Може, подарувати вам декілька “свіжих” поезій, щоб не сумнівалися, що й вірші пишу, і з театрами встигаю співпрацювати? Не турбуйтеся, все це для мене не кануло в Лету. Але, без сумніву, Ви праві, левову частку мого часу, життя відбирає саме громадсько-політична діяльність. Тим не менше останнім часом моя творча натура активізувалася. Став частіше писати вірші. І, дякуючи саме цьому, більшою мірою відчуваю себе Людиною. Були в мене періоди, коли писав значно рідше й менше, але не припиняв ніколи. Так що ланцюжок цей в часі не розривався ніколи.

— *Іване Федоровичу, якби завтра Ви прокинулися супербагатієм, чи вдалося б Вам утриматися від спокуси стати “прожигателем життя”? Тільки відверто, будь-ласка.*

— Ой, боюся, що ні Вам, ні мені подібне не загрожує. А втім... Я б, мабуть, значно більшою мірою, ніж зараз, присвятив себе письменницькій праці — творив би вірші, романи, драми. І, напевне, менше б займався політикою. Хоча це тільки так здається в даний момент. А вийдеш надвір, потрапиш на похорони патріарха Володимира, і від твоїх “благих” намірів уже й сліду не залишилося.

*“Зеркало недели”. —
1995. — 5 серп.*

РЕАЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ ЄДНОСТІ

Деякі суспільствознавці, публіцисти часом гіпертрофують проблеми регіональних особливостей України. Розумію, що формулюючи так своє ставлення до нескінченних дискусій про реальні й вигадані відмінності між українцями Заходу, Сходу, Півдня й Півночі України, про межування українців на “східняків” і “західняків”, натрапимо на заперечення навіть когось із сумлінних дослідників.

Звичайно, не існує цілковитої тотожності навіть між будь-якими двома індивідами, і в новітні часи ця аксіома визнається і приймається як фундаментальна. От лише використовується полярно. Одні ґрунтують на ній мистецтво мирного співжиття, уміння гуртувати індивідуумів та окремі спільноти і все людство заради гуманізму, прогресу, а інші — для роздмухування ворожнечі. Поділяй і пануй! — Доки не буде здолана ефективність цієї старої, як саме людство, знахідки здобичників, голокості і геноциди не зникнуть із кривавого репертуару світової історії. І додам: чеченці так само різняться між собою, як і українці. Але критичної маси розбрату і колаборантства в їхньому національному середовищі імперія так і не спромоглася створити, і нечисленна нація стала нині перед усім світом як справді велика. То чи ж не годі вже слухняно, наввипередки декламувати нарізно і хором під диктовку ґвалтівників історії їхню облудну фразу про те, що історія нічого не навчає? Хто хоче і здатний — навчиться.

Часом буває дивно і чудно читати й слухати, як деякі наші експресивні моралісти від політики й науки лякають себе й інших, знай застерігають українців не пишатися своєю нацією, бо це, мовляв, нескромно. Яка зворушлива провінційна наївність! Нумо погляньмо довкола — на планетарних обрїях не знайдемо жодного народу, який би помічався іншими і

водночас не пишався собою, не культивував самоповагу і жорстко не обстоював повагу до себе, свою гідність. Така вже природа одвічного змагання націй. То більше — у нинішніх авангардних (чи як модно їх називати — цивілізованих) націй бачимо голосне, демонстративне, суперрекламне самообожнювання (за терміном В. Соловйова). Нації ж аутсайдери рідко заявляють про самих себе так, щоб їх почули всі. Можливо, тому, що вони не дуже цікаві націям удатним.

Українці як нація вистояли і збереглися упродовж тисячоліть. Навчимося ж гідно національно існувати вже й у світі сьогоднішньому. Спробуймо поглянути на самих себе збоку, очима інших, уявімо шанси представників України в ООН чи Раді Європи, до яких апелюють нації у критичних для себе зовнішньополітичних ситуаціях. Наші міжнародні партнери знають ціну всебічній інформації, володіють нею, уміють робити з неї висновки. І кажуть (чи думають): вам виставляє територіальні претензії Росія? Знаємо ціну “російській параної” (Генрі Кісінджер), але ж навіть чільні українські академіки не вгавають про “спільність походження” українців і москвинів, про фатальну приреченість українців бути “багатонаціональними”. І водночас ваші інтелектуали затинаються, коли йдеться про єдиний український етнос “від Сяну до Дону”, а українська суспільна свідомість, навіть патріотична, стоїть на лівих і правих берегах ваших річок, прикладає долоню до вуха, аби через Збруч і навіть Дніпро почути одне одного. Чи ж можна допомогти вам більше, ніж ви здатні допомогти самим собі?

Проблема регіонів України існує. Полягає вона в опануванні українською нацією власного життєвого простору — економічного, культурного, інформаційного тощо. Могутня українська індустрія, світового рівня українська наука завбачливо десятиліттями “зав’язувалася” так, аби бути безпомічним, пасивним складником економіки метрополії. Звідси — весь лукавий лемент про “розірвані зв’язки” з Росією. Даруйте, а розірвані зв’язки між регіонами України — економічні, фінансові, наукові, культурні, інформаційні, та навіть суто людські? Хто дослідив ефективність їхнього розвитку, спасенність “зрощування” регіонів для самих регіонів? Львову ефективніше інтегруватися з Уралом, ніж з Луганськом? Харкову — з

Арзамасом, а не з Одесою чи Києвом? Дуже цікаво було б послухати аргументи українських, на жаль, дуже владних і не дуже відвертих “інтеграторів” з Росією щодо їхньої манії відновлення есесерівської потворної, вже один раз померлої, економіки. Хочуть реанімувати труп? Тоді хай розкажуть кожному з українців, яку данину за свою безнадійну, реакційну манію вони ще не взяли з нашого народу, з наших батьків і дідів. Тільки в ХХ столітті Росія знищила половину української нації, її вціліла половина готова ще раз повторити цей експеримент на собі й своїх дітях?

Ні, наші інтегратори не настільки впевнені в собі, щоб обстоювати свої таємні заміри публічно, привселюдно. Це ніби про них співалося в якійсь радянській пісеньці: “большое дело водолазы незримо делают на дне”. Додамо — і у владних верхах. Але це нормально — на те вони найнялися. Ненормальним є інше: у Дніпропетровську майже нічого не знають, що діється в Луцьку, а одесити краще знають, якого чиновника прогнали чи призначили на третюрядну посаду в Кремлі, ніж про господарчі, наукові можливості Чернігівщини чи Слобожанщини. Дорікати їм за це — несправедливо. Це творці друкованої та електронної інформації, політики і державці завинили тим, що коли не допомагають, то потурають ізолюванню українських громадян по окремих географічних зонах, створюють інформаційні “штрафні ізолятори”, аби загальмувати їхнє усвідомлення спільної долі українства.

Не в останню чергу саме подібні міркування спонукали понад рік тому численних представників розумової праці до об’єднання в Конгресі української інтелігенції. І коли в усіх областях України створювалися відділення Конгресу, то не виникло при цьому об’єднанні й натяку на регіональні протиріччя.

Духовна, історична, психологічна спорідненість українського народу існує як реальність попри всі щирі й нещирі силкування заперечувати цей великий факт. Інша річ — ступінь інтенсивності, результативності ідей українського поступу. Але тут уже хай кожен з нас перевірить власну ідейність здатністю до дії.

КОНГРЕС
УКРАЇНСЬКОЇ
ІНТЕЛІГЕНЦІЇ

СТАНЬМО ЄДИНОЮ СІМ'ЄЮ ІНТЕЛІГЕНТІВ-ДЕРЖАВНИКІВ

Таке велелюдне зібрання української інтелігенції, здається, відбувається вперше в ХХ столітті, і це пояснюється простим, але страшним фактом: ніколи над культурою нашого народу ще не нависала така смертельна загроза, як сьогодні. Тут немає ніякого парадоксу. Тут немає ніякого парадоксу. Тут немає ніякого парадоксу. Навпаки — можна говорити про закономірність. Хай сатанинську, але закономірність. Закономірність зла. Дозрів отруйний урожай нескінченних зусиль ліквідувати велику українську націю, її душу і тіло, її землю і пам'ять. Більше двох дюжин операцій, які можна назвати щодо українців національною лоботомією, ви добре знаєте. Від указів “всепьянейшого” Петра I й зросійщеної німкені Катерини II про заборону і постійне спалювання українських книжок; від емських і валуєвських указів про те, що в Україні і власного слова, і власної думки “нет і не может быть”, до ще донедавнього жалюгідного хабаря — доплати учителям іншої мови в українських школах — безтрепетно і цинічно скручувався зашморг на українському горлі. Кажуть, що для вирощування англійського газона треба його стригти сто років. Поле здорової української народної духовності плюндрувалося понад три століття. На ньому викорчувалася, переорювалася, викошувалася на фураж “русской тройке” українська духовна пшениця і всяка пашниця, а натомість дбайливо культивувалася блекота. В топці наступного імперського транспорту — “паровоз, вперьод леті” — було спалено не лише наші архіви і найцінніші бібліотеки. В освенцімах ГУЛАГу від Соловків до Колими — живцем знищено українських письменників, військових,

*Вступне слово на установчому з'їзді Конгресу української інтелігенції
11 листопада 1995 р.*

учених, інженерів, лікарів, журналістів, акторів і режисерів, педагогів, агрономів, політиків, а разом примушено вмерти з голоду третину українських селян та робітників.

Полонений, закутий і поневолений український геній допровадив імперію до космосу і комп'ютерів, відкрив їй глибини атома і живої молекули. А рідною мовою на рідній землі йому дозволялося спілкуватися десь у діапазоні “соб-цабе” та тужливої пісні і “національно за формою” уславляти своїх гнобителів та проклинати себе і своїх предків.

Тепер нам кажуть дуже демократично: хай українська культура рівноправно конкурує з учорашньою панівною культурою, так, мовляв, годиться за ринковою заведенцією. Це те саме, коли нападники і гвалтівники розв'язують руки недокатованому своєму бранцеві з переламаними руками-ногами, з проломленим черепом і кажуть: ти вільний, ану ж бо, хто з нас тепер першим добіжить до світлих вершин. Я певен, що ми цю конкуренцію витримаємо, лишень треба нам трохи відсапатися, підлікуватися, але не під наглядом і орудою отих самих озброєних до зубів імперських демократів, які найбільше в світі бояться нашого одужання.

Отже, не забуваймо про закономірність зла. А більше пам'ятаймо про те, що існують ще й закономірності добра. Безсмертну душу українського народу, його мозок, його серце, його волю до існування в історії людства аж до Страшного суду і царства Божого на Землі, яко на небі, не вдалося анігілювати. Досі це було не до снаги всім його термінаторам — великим і сонму дрібніших, не світить їм виконати своє диявольське завдання ні сьогодні, ні на віки вічні. Одним з переконливих свідчень цієї віри є наш сьогоднішній форум, всі ми, хто зібрався в цій залі, і стократ більше наших братів і сестер у містах і селах України. Незнищенність українського духу, або назвімо це — української національної ідеї — вулканічний вибух якої стався за нашого з вами життя 1 грудня 1991 року, живе і воскресатиме щоразу в українському робітникові і селянинові, в українській матері і щовересневих першокласниках, у студентах і бізнесменах, службовцях і подвижниках нашої культури, науки і освіти, в українських солдатах і офіцерах, у здобутках спортсменів, у талантах

митців. Наші політики і провідники можуть помилятися, можуть яничаритися, але місце в портретній галереї української, та й усесвітньої історії визначатиметься кожному з них лише одним: чим і як хто прислужився рідному народові. Так заведено в цьому світі, у всіх народів, у всі часи.

Даруйте мені за деякі метафори, хоч у них сьогодні немає поетичної вигадки. Вони легко розшифровуються фактами життя, становищем української нації в своїй знову молодій державі. У Маніфесті, підписаному всіма членами Оргкомітету і опублікованому в пресі кілька тижнів тому, про це сказано прямо і відверто. Сподіваюся, учасники Конгресу краще розкажуть не лише про темний тунель, до якого нас заганяють, а й про те, де в ньому шукати світло.

Те, що ми зібралися сьогодні в цьому залі, свідчить: інтелігенція, нарешті, скористалася невід'ємним правом боронити духовні цінності нації й починає виконувати свій головний обов'язок. Від того, наскільки професійно та сумлінно ми поставимося до нього, залежатиме, якою бути “українській мрії”. Я певен, що інтелігенція зуміє піднести її над пануючою зараз психологією дрібного хижацтва, яка перетворює громадянство у розпорошений натовп, де кожний ворогує з кожним. Створити міцну політичну націю в такий спосіб неможливо. Ми з вами маємо визначити складові “української мрії”, основаної на високих ідеалах патріотизму, порядності і справедливості. Але цього замало. Необхідно, щоби народ навчився змушувати владу діяти в межах цієї мрії, в домінанті української ідеї. Розробити відповідні механізми впливу на правлячі структури — це також наше сьогоднішнє завдання.

Конгрес має стати поважним чинником об'єднання національної інтелігенції на засадах державництва та соціальної солідарності. Досьогодні, пошматована між політичними партіями, підгодовувана недоїдками з власного та мафіозного столів, принижена повсякденною дискримінацією й зведена у власній державі до рівня безпорадного старця, вона мовчки спостерігала знуцання нового панства над державою та її громадянами. Наш Конгрес має покласти край такому стану речей. Віднині інтелігенція відмовляється покірно перетворюватися на юрбу люмпенів та

жебракувати у влади те, що належить їй за правом будь-якого цивілізованого суспільства. Ми мусимо зберегти і розвинути інтелект нації. Для цього, як ніколи, нам потрібні згуртованість дій та злагода між собою. Тому нехай не буде сьогодні в цьому залі ані рухівців чи соціалістів, ані націоналістів чи лібералів. Нехай бодай на один день ми станемо єдиною сім'єю інтелігентів-державників, об'єднаних спільною турботою про духовне відродження нації. Патріотична інтелігенція повинна забути про політичні чвари до часів, коли рідна мова, національна наука і культура посядуть у нашій державі належне їм місце. Звичайно, мовиться не про партійних фанатиків, а про справді інтелігентних людей, здатних до компромісів, коли йдеться не про світоглядні засади. Якщо нам вдасться порозумітися, навколо інтелігенції згуртуються всі українські патріоти.

Дозвольте сказати пару слів про дефініцію, яка об'єднує наші збори. Інтелігентність для мене — це не тільки і не скільки рівень освіченості, хоча й остання дуже важлива. Інтелігентність, передусім, це стан душі, рівень виховання, високий патріотизм, толерантність до думок опонента і в той же час безкомпромісність в обороні державності та духовних цінностей нації. Інтелігентність — це і високий професіоналізм. Дилетант не може бути інтелігентом. Це ще раз наочно демонструють багато представників наших владних структур. Войовничі дилетанти від науки і культури, з яких вони нині переважним чином складаються, нав'язують суспільству моделі “реформ”, які послідовно перетворюють велику європейську державу на недорозвинену країну “третього світу”, а її народ — на неосвічених і принижених люмпенів.

Ініціатори Конгресу, а ними є Спілка письменників, “Просвіта”, інтелігенція, що гуртується навколо Товариства “Україна”, політичні партії національно-демократичного та національно-патріотичного типу, планували створити на нашому форумі постійно діючу структуру, яка б координувала діяльність на захист національної духовності, культури та інтелекту. Називатиметься вона Національна Рада Української Інтелігенції чи якимось інакше — вирішувати вам. На мою думку, ця структура, окрім виконання безпосередніх правозахисних функцій, мала б стати першою

ластівкою запропонованої колись В'ячеславом Липинським класократичної системи державного устрою в Україні. Згідно з цією моделлю, кожний стан суспільства має витворити свої координуючі організації, які б, взаємодіючи між собою, узгоджували станові інтереси, знаходили компроміси й виступали спільним фронтом в разі порушення інтересів одного з станів чи держави і нації в цілому. Ми могли б започаткувати державне будівництво не зверху (досвід довів, що нинішня правляча еліта просто не здатна до якихось позитивних кроків в цьому напрямі і може лише розвалювати країну), а знизу. Щось подібне відбувалося в Польщі за часів “Солідарності”. Переконали, що саме на цих засадах можливе відродження слов'янського велета, яким є український народ та його держава. Якщо наша виконавська структура буде ефективною, це буде добрим прикладом для інших українських станів.

На закінчення хотілося б висловити ось яку думку. Нинішня, як і колишня, влада не розуміє законів суспільного розвитку, згідно з якими інтелігенція приречена до опозиції будь-якому правлячому режимові як сила, що спонукає суспільство до самовдосконалення. За примітивною логікою правлячих “культуртрегерів”, хто не з ними, той проти них. Хочу категорично заявити: так, ми не з тими, хто, користуючися посмішкою долі і службовим становищем, грабує власний народ, нищить його культуру і мову, спотворює духовність, позбавляє права на освіту та охорону здоров'я. Ми проти тих, хто вбиває національний інтелект, ліквідує українську науку, українську мову, українську душу. Тут наша позиція безкомпромісна.

Але ми за українську державність як найбільший гарант світлого майбутнього нашого народу. Тому ми радо співпрацюватимемо й усіляко підтримуватимемо ті здорові сили в управлінських структурах, які здатні до державотворчої роботи і розуміють роль духовного фактора в цьому процесі. Ми були, є і будемо їх вірними союзниками.

Давні латинці говорили: *In via virtuti nulla est via* (Для мужності жодна дорога не є непрохідною). Давайте доведемо і сьогоднішньою, і подальшою працею, що в українській інтелігенції вистачить мужності виконати свій обов'язок перед народом і Батьківщиною!

І ще про одне хочу сказати. Ініціативній групі, Оргкомітетові нелегко було зібрати цей Конгрес. То більше я закликаю, передовсім наших шановних патріотичних політиків, які багато роблять, але не менше й втрачають від того, що іноді не утримуються від спокуси помірятися з якоїсь нагоди, чиє партійне галіхве ширше. Переступімо через дріб'язкові особисті симпатії й антипатії! Вони природні і, на жаль, традиційні для нас, але хай це буде не тоді, коли йдеться про долю України, про нашу спільну долю.

*“Народна газета”. —
1995. — № 43 (Листопад).*

БУДУЙМО НАШУ ДЕРЖАВУ У КОЖНОМУ МІСТІ І СЕЛІ

Установчі конференції Конгресу української інтелігенції вже відбулися в 22 областях України. Це засвідчує популярність ідей Маніфесту української інтелігенції, широку підтримку його представниками розумової праці практично всіх професій. Невдовзі Оргкомітет складе свої повноваження, передавши їх Національній раді Конгресу. Установчі збори Конгресу 11 листопада 1995 р. доручили саме Оргкомітетові довершити формування Національної Ради, більшість членів якої вже обрані в областях. У березні буде скликано перше засідання Національної Ради Конгресу в повному складі. Саме на ньому маємо остаточно визначити статус нашої організації, її місце в суспільному житті України, форми і методи її діяльності, структуру, джерела фінансування, затвердити Статут і Програмові засади. Та це не лише організаційні проблеми. Вони невід’ємні від змісту нашої діяльності, нашого прагнення стати однією з тих громадсько-політичних сил, яка повинна справляти відчутний вплив на реальні життєві, історичні процеси розвитку незалежної, сильної, демократичної України.

Немає такого населеного пункту на карті України, де б не працювали українські інтелігенти, фахівці, різних галузей, які користуються повагою й авторитетом серед людей, без цих професіоналів не може сьогодні функціонувати жодна клітина суспільного і державного організму. І наша мета, наше завдання — згуртувати, об’єднати досі розпорошений, а почасти й розбратаний український інтелект від села до столиці, і тоді він справді стане могутнім рушієм нашого історичного поступу. Якщо пригадати тільки ХХ століття, то побачимо, що саме невдачі в згуртуванні

З виступу на засіданні оргкомітету Конгресу української інтелігенції, березень 1996 р.

освічених українських патріотів вирішальним чином зумовили і невдачі українського визвольного державотворення. Сьогодні ми не маємо права повторити цю помилку.

Конгрес української інтелігенції і українські партії

Найперше, чого ми відразу мусимо уникати, то це перетворення Конгресу в ще один осередок розбрату патріотичних сил, бо сьогодні руйнівних генераторів роз'єднання українства багато, як ніколи — і свідомих, і несвідомих, і цілеспрямованих, і зліплених егоїзмом та політичною безкультурністю. Ми нізащо не повинні приєднуватися до деяких екзальтованих, закомплексованих добродіїв, які, хоч і перебувають у лавах українських патріотів, іноді навіть очолюють якісь загони українства, але замість того, щоб спрямувати всі сили і весь хист на довершення битви за Україну, кидаються грабувати і ділити обози, до того ж — наші спільні.

Політичні партії — це реалії нашого суспільного життя. І хоч чимало з них змізерніли, однак деякі — їх небагато — знайшли своє місце в нашому політичному просторі, напрацювали свої форми і методи спілкування з людьми, роблять свій внесок у спільну справу. Дієві політичні партії мають свою специфіку, переваги, борозну на нашій спільній ниві, і всім нам, і партійним, і безпартійним патріотам, слід ставитися до цього розумно, мудро, патріотично.

Конгрес української інтелігенції мислиться як громадська організація, він не є ні надпартійним утворенням, ні конкурентом політичним партіям. Він не прагне підмінювати партії, але не варто, щоб і партії розглядали Конгрес як прибудівок до себе. Партії можуть робити те, що не до снаги Конгресові, але й Конгрес здатний виконувати працю, яка не дається партіям. Тож єднаймося в солідарну, могутню армію українства як різні роди і види війська. Повноцінну армію творять лише боєздатні спеціалізовані частини з різними функціями, з різною тактикою, але об'єднані однією стратегією. Ця стратегія — сьогодні виживання, а завтра — розквіт незалежної України.

Українська інтелігенція і український капітал

Повноцінну національну економіку, культуру, освіту, соціальний доброжиток забезпечує і розвиває національний капітал. Так було завжди і скрізь. Від колишніх колоній на

різних континентах до нових азійських “тигрів” чи “драконів”. Нарешті повинні зрозуміти це й українці. Нагадаю лише одне прізвище — династія Симиренків, які зафундували і промисловість України, і живили українських геніїв, за що й були нищені царською, а добиті більшовицькою Росією. Не піддаваймося згубним рефлексам розбрату і класової боротьби в Україні, що видресировані в усіх нас, особливо за останнє століття, ворогами України — згадаймо, якою чумою для національної свідомості стали так звані соціалістичні й комуністичні ідеї, що були насправді лише машкарою російської ідеї, російського колоніалізму. Розуміти це — означає вирізати серед новітніх підприємців, комерсантів, фінансистів представника національного капіталу. На жаль, серед “нових українців”, мабуть, більше “нових росіян”, “нових американців”, нових донорів держав Швейцарія чи Ізраїль, ніж тих, у кого довгострокові інтереси пов’язані з рідним краєм. Тож знайдімо спільну мову з вітчизняними діловими людьми. Український капітал і український інтелект потрібні один одному, а разом — потрібні Україні як гарантії її незалежного існування і гідного місця в міжнародній спільноті. Переконаймо наших дейнеків і ганжів андиберів, що, побиваючи “дуків”, вони готують собі могили під фундаментами нових Петербургів, у нових Сибірах, в нових голодоморах. Одначе переконаймо й нових “дуків”, що зневага до єдинокровної “сіроми”, “голоти”, до її життєвих, соціальних, культурних, національних потреб прирікає ділових людей на десятирядне місце на світових ринках, на загумінкове животіння компрадорів, дрібних гризунів ринкової економіки.

Ставлення до державної влади, до її місцевих органів

У різних регіонах державці по-різному налаштовані до Української держави та її перспектив. Якщо й можна говорити про якусь одну спільну рису владної вертикалі в Україні, то полягає вона в безвладності, коли йдеться про волю до державотворення. Хибні дефініції про українську “партію влади” збили з пантелику багатьох з нас, і ми не добачили, що треба говорити про українську “партію безвладдя”. Про владу, яка почасти не вміє, почасти не хоче будувати Українську державу, не хоче або не вміє розв’язати жодної економічної, фінансової, політичної, соціальної

проблеми, по-люмпенськи зневажає велику українську культуру і свій великий народ, не розуміє або не хоче зрозуміти, що таке національні інтереси, що таке українська національна ідея. Влада, яка не володіє ситуацією в країні, а тому жалюгідно і принизливо поводить себе і в міжнародних стосунках, уражена комплексом маріонеток навіть в особистісному сенсі. І компенсує цю свою владну неповноцінність дикунськими вихватками проти власного народу, як це було в Києві 18 липня 1995 р. під час похорону Патріарха Володимира, а нещодавно — в Чернігові, де калічать православних богомільців за те, що вони хочуть молитися рідною мовою.

Отож влада у нас, на жаль, різна, і наше ставлення до неї може бути тільки різним, цілком адекватним турботі влади про Україну і життя її народу. Це наш єдиний і непомильний критерій. Але ми не були б, як на мене, гідними називатися ні українськими інтелігентами, ні українськими патріотами, якби скрізь і всюди приступалися до представників влади лише з невротичними “Геть!” і “Ганьба!” тільки тому, що це — влада, навіть коли вона українська по-справжньому. Залишмо гасло “булижник — зброя пролетаріату” фанатикам вулиці і провокаторам, щоб усі бачили, хто є хто. Інакше ми прирікаємо на поразку і тих урядовців та адміністраторів, які вміють і хочуть будувати Україну в Україні, в кожному місті і селі.

Прагнення врахувати думку представників інтелігенції зі всіх регіонів спонукало нас, як мовиться, повільно поспішати з юридичним конституюванням Конгресу. Ми повинні враховувати наш громадсько-політичний досвід останніх семи років, аби покликати до життя зрілу, дієспроможну, організовану, впливову суспільну організацію. У нас для цього є всі передумови тож давайте мудро скористаємося ними.

*“Народна газета”. — 1996. —
№ 12 (березень).*

ФОРМУЛА КУІНУ

— Що ж зумовило появу Конгресу української інтелігенції? Чому виникла потреба у створенні саме такого об'єднання? І на якій стадії свого становлення воно перебуває сьогодні?

— А ви візьміть будь-яку сферу нашого життя — скрізь працюють інтелігенти, фахівці різних галузей, які здобули заслужену повагу й авторитет серед людей, — без цих професіоналів сьогодні не може функціонувати жодна клітина суспільного і державного організму. І наша мета, наше завдання — саме згуртувати досі розпорошений, а почасти й розбратаний український інтелект, щоб він справді став могутнім рушієм історичного поступу нашої незалежної держави.

У нашому житті утверджується нова організація, спроможна перерости на потужний громадський рух — Конгрес української інтелігенції. Утворений у листопаді 1995 року на Всеукраїнському установчому з'їзді, КУІн сьогодні є чи не єдиною в Україні організацією, яку активно підтримують представники різних політичних партій, релігійних течій і, що найголовніше, — широкі верстви інтелігенції. Закликаючи до єднання і спільної праці в ім'я незалежної держави України та її народу. Конгрес української інтелігенції розвивається дедалі динамічніше, поповнюючи свої лави тими, для кого інтелігентність є не тільки ознакою вищої освіти, а й станом душі. Це переконливо засвідчило, зокрема, перше засідання Національної ради Конгресу, в якому взяли участь представники майже всіх областей України та республіки Крим, обрані на установчих конференціях

Запис розмови з Головою КУІну Іваном Драчем, проведеної в липні 1996 року на замовлення тижневика "Зеркало недели".

місцевих відділень КУІну, відомі діячі науки, культури, освіти, лікарі, інженерно-технічні працівники, військові, митці, літератори, представники жіночих, молодіжних організацій, державних установ, підприємці, фінансисти, бізнесмени. Це пізніше підтвердили засідання Президії Національної ради, на яких остаточно було сформовано і затверджено організаційну структуру п'ятнадцяти постійних комісій КУІну, накреслено план їхньої діяльності...

— *Якою вам бачиться сама організація, ініціатором якої ви стали, її місце і роль, скажімо, у стосунках з українськими партіями?*

— Створюючи Конгрес української інтелігенції, ми аж ніяк не задумували її як якусь вузькокастову чи суто професійну організацію.

Поняття «інтелігенція» ми трактуємо ширше. Формально нею називали усіх тих, хто мав вищу освіту. Але люди з вищою освітою — це усього лиш люди з високою кваліфікацією розумової праці. І не завжди при цьому можуть бути інтелігентами. У справжнього інтелігента, гадаю, на першому місці — духовне, суспільне і лиш потім — матеріальне, особисте. Звичайно, за умов нашого життя, суспільне він повинен поєднувати з власною зацікавленістю і навпаки...

У Конгресі ми ні від кого не відсторонюємося, не відділяємося, не замикаємося: хто вважає себе інтелігентом, хай приходить до нас. Це, до речі, досить переконливо засвідчує, як мені здається, той самий склад нашої Національної ради — керівного органу КУІну. Тут різні люди — професор, президент харківського АТ «Хартрон» Яків Айзенберг, наприклад, і генерал Збройних Сил України Володимир Антонець, заступник голови райдержадміністрації міста Здолбунів Рівненської області Степан Бабій, політичний і громадський діяч із Сімферополя Мустафа Джемільов, заступник голови Всеукраїнського профспілкового вільного об'єднання солідарних трудівників Олег Пахолук, генерал-полковник, голова Демократичного об'єднання «Україна» Костянтин Морозов, голова київського АТ «Оболонь» Олександр Слободян, голова правління АБ «Укрінбанк» Ярослав Солтис, генеральний директор

агрофірми «Прут» Івано-Франківської області Василь Ткачук, академіки НАН України Ярослав Яцків та Ігор Юхновський, багато інших.

Далі. З приводу партій. Йдеться про те, що ми не повинні бути ні якимось надпартійним утворенням, ані конкурентом політичним партіям, а організацією громадською, загальнонаціональною, яка гуртує і настроює інтелігенцію на спільну творчу працю, на відстоювання не тільки своїх професійних прав, а й прав усього українського народу. Тепер уже зрозуміло, що права людини, які вважаються святинєю сучасної цивілізації, в Україні найважче захищати саме українцям. Слід визнати, що ми не доврахували, не додивились, як це могло статися за останні роки в Україні — Україні формально незалежній. На людські права українця чиниться цинічний, агресивний тиск, якого Україна не знала десь з 30-х чи 50-х років. А сталося це тому, що останні роки були роками безвладдя української влади. Триває воно і сьогодні...

Далі. Усіма силами уникатимемо, аби не перетворився Конгрес на ще одне вогнище зіткнень і ворожнечі патріотичних сил, тому що сьогодні руйнівних генераторів роз'єднання українства багато, як ніколи — і свідомих, і несвідомих, і цілеспрямованих, і засліплених егоїзмом та політичним безкультур'ям. Нізащо ми не повинні приєднуватися до таких...

Конгрес української інтелігенції не прагне підмінювати партії, але не варто, щоб і партії розглядали Конгрес як прибудову до себе. Партії можуть робити те, що не до снаги Конгресу, що не відповідає специфіці його діяльності. Але і Конгрес здатний виконувати працю, яка не дається партіям. Отже, ми за об'єднання у солідарну, могутню армію українства як різні роди і види війська. Повноцінну армію творять лише боездатні спеціалізовані частини з різними функціями, різною тактикою, але об'єднані однією стратегією: сьогодні — виживання, а завтра — розквіт незалежної України.

— *А чи не лякають вас можливі звинувачення, що когось “переступаєте дорогу”, втручаєтеся не в свою, так би мовити, сферу впливу на маси, відбираючи в тієї чи іншої партії її реальні сили?*

— Сьогодні в Україні десь близько 40 партій. І ті люди, які хотіли чи хочуть бути в якійсь з них — вони там. Маємо повний спектр партій — від лівих, центристських, до правих. Більшість з них не перевищує числом кількох тисяч активістів. З кожною з них ми готові співробітничати заради України. Патріоти є в кожній партії. З нас досить багатовікового розбрату, який сіяли вороги України. Для нас існує лише дві партії — українська та антиукраїнська, та це, втім, уже очевидно для всіх.

Хоч би як до цього ставилися класові політики всіх відтінків, хоч як би закидали нам «інтелігентщину» (давній більшовицький термін), ми не запроваджуватимемо в Конгресі залізної партійної дисципліни, вітаємо самодіяльність та ініціативу наших регіональних організацій і відділень. В кожній нашій організації стільки розумних, високоосвічених фахівців усіх галузей знань, творчих людей, що їхня колективна думка має право бути визначальною. Наша мета — об'єднати їхні зусилля, допомогти їм, щоб подолати дефіцит патріотизму на українському ринку серйозних ідей.

— *Як ви дивитесь на питання, скажімо, фіксованого членства в КУІні? Ви проти?*

— Ні. Але Національна рада висловилася за гнучкий підхід у цьому питанні — залежно від регіонів. Десь обставини підказують доцільність фіксованого, а десь — нефіксованого членства.

— *Але чи не позбавить такий підхід КУІн організованої, дієздатної сили?*

— Гадаю, що ні. Тому що все залежатиме від реальної роботи, конкретних справ організацій Конгресу в тій чи іншій області, загалом в Україні. Мої поїздки по Україні — від Чернігова і Сум до Одеси й Волині — довели, що існує величезний потенціал інтелігенції, яка навіть у такий критичний, злидарський для неї час дуже хоче робити щось реальне і добре для українства, для себе. А це — найголовніше. Знаємо чимало прикладів, коли азартні ігри в «чітко структуровані організації» завершуються групівщиною і хуторянством. Організація і організованість — не завжди є синонімами.

— *І все ж таки, чому організація — саме інтелігенції?*

— Будь-який рух виникає лише тоді, коли відповідає суспільним потребам. Українське суспільство має потребу багато в чому, але вже, гадаю, зрозуміло, що наш найбільший дефіцит — усвідомлення минулого, сьогодення і майбутнього української нації, тобто дефіцит національної самосвідомості. Головним чином цей дефіцит був зумовлений насильницьким нищенням української культури, духовності. Українські інтелектуали протягом багатьох десятиліть систематично винищувалися. Крім того, здійснювалося постійне «вивезення» усього здібного, талановитого до метрополії ще за часів Петра I, а в останні десятиріччя — особливо. Вивчення й збереження історичної пам'яті українського народу загрожувало смертю не тільки інтелігентам — згадаємо багатомільйонні жертви 1932—1933 років: Сталін, висловлюючись з приводу того самого українського селянства, постійно твердив, що, мовляв, його знекровлення назавжди ліквідує ґрунт для національно-визвольного руху в Україні.

Це все — відомі факти і явища. Поставимо питання по-іншому. Чому з таким захопленням ось уже півтора століття пишуть про боротьбу російської інтелігенції (Ломоносов, Грибоедов, Тургенев і т.п.) проти офранцужування, онімечування російської еліти, російської культури? Чому загальну підтримку отримують постійні кампанії за чистоту російської мови (Ліхачов, створення якоїсь охоронної мовної комісії Єльциним)? Чому нікого не дивує закон про чистоту рідної мови у Франції? А ось в Україні подібні спроби захисту національної духовності підносяться як щось неприпустиме! Не треба лукавити: «великі очі» по-фарисейськи роблять з цього приводу ті, хто хотів би завершити процес ліквідації української нації. Чому не ставиться питання про другу державну мову в Росії — українську? Уявіть, що у Держдумі хтось виступив би українською чи іншою мовою тамтешніх «інородців». Уявили? Але ж в Росії проживає в відсотковому відношенні стільки ж українців, як росіян в Україні. Ще трохи фантазії: Англія і США оголошують про захист англійського населення в інших країнах. За ними те саме — Німеччина, Угорщина, Ізраїль, Франція, Україна, арабські і тюркські країни. На що перетворюється світ? А Росія анітрохи не вагаючись оголошує цей абсурд своєю державною

доктриною. Чи дивно, що така нісенітниця не може бути прийнятною для світового співтовариства, для інших націй? Перефразовуючи одного, аж надто великого патріота Росії, можна сказати, що тільки та нація чогось варта, котра вміє захищатися. Чи існують бодай найменші розумні аргументи, що українці цього священного права кимось позбавлені? Що вони серед інших націй — позбавленці? Тому люті, часто до непристойності, атаки деяких росіян, які живуть в Україні, проти мови і культури українців — справа безперспективна, а головне дуже небезпечна. Чи розуміють вони це? І чи не бентежить їх те, що, хизуючись належністю до «великої культури», вони постають у цьому питанні як звичайні расисти, речники і носії варварства?

Дуже смішно чути, як нас прагнуть представити нетямами. Це, мовляв, не доводить, що вас переслідували і вбивали тільки за вашу рідну мову, що не соромилися доплачувати вчителям «общепонятного» в Україні. Ми ж, мовляв, дечого домоглися репресіями у мовній сфері, «так історично склалося», ось, мовляв, і закріпимо нашу перемогу, люту боротьбу з українством у законі про двомовність. Не тільки інтелектуальної переваги, але навіть звичайного здорового глузду я не бачу у прихильників двомовності. Вони пропонують українцям безвідмовну капітуляцію. Дуже зворушливо. І — безкінечно наївно.

Щось я не чую перестережень з цього приводу з боку російських інтелігентів, багатьох з яких я знаю особисто і поважаю. Гадаю, що Росію якщо і позбавляє хтось чи щось сприятливих перспектив розвитку, так це саме засліплення у стосунках з іншими націями. Історія невблаганно карає і особистості, і нації за почуття винятковості і вищості.

Я веду мову про це тільки для того, щоб уявити точніше те тло, той контекст, в якому тільки і можна розглядати запитання, яке ви порушили, — появу «Маніфесту української інтелігенції» і самого Конгресу. Всі нації рівні. Хто візьметься спростувати цю тезу? Безсила у цьому питанні будь-яка зброя. Це було відомо завжди. Маленька Чечня довела це сьогодні. Не «смирись, Кавказ, идет Ермолов», а «смирись, Россия, перед Богом и историей». На жаль, бачимо, що надто вже багато російських православних ієрархів виступає натхненниками цієї богопротивної, згубної

націоналістичної гордині. Але я вірю, що десь вже йде реаліст і патріот, який врятує і честь, і майбуття Росії. Конгрес української інтелігенції охоче оголосить про свій саморозпуск, якщо саморозпуститься, скажімо, Конгрес російських громад в Росії, коли її найвищі керівники припинять привселюдно безпардонно заявляти: «що нам робити з Україною?»; коли найсолідніші аналітичні центри в Москві припинять розробляти стратегію і тактику перешкод на шляху перетворення незалежної України на сильну і багату державу; коли засоромляться інтелектуали Росії доводити, що української нації «нет и не может быть». Одна з наших цілей — переконати наших шановних сусідів у цьому.

Разом з тим я настійно наголошую завжди й усюди: ми не розглядаємо українську інтелігенцію виключно під етнічним кутом зору. Щире, товариське, доброзичливе ставлення до всіх громадян України незалежно від їхньої національної приналежності, шанування їхніх культур та звичаїв було наріжним каменем політики ще старого Руху, і ця традиційна українська толерантність ствердилася і в політиці нашої молодого держави. Я особисто негативно ставлюся до окремих спалахів міжнаціональної полеміки у деяких українських газетах. Так, росіяни і російськомовні газети часом з нами не панькаються, опускаються до вульгарної українофобії. Так, окремі представники не соромляться знову витягати на світло застарілі, спростовані історією міфи про якийсь український антисемітизм. Не виключено, що робиться це, щоб спровокувати емоційних українців на нікому не потрібну полеміку, зачепити їхні національні почуття. Проте, у будь-якому випадку звернення до історичних взаємних рахунків між націями — справа нецивілізована, недалекоглядна і контрпродуктивна. Ні у стосунках між окремими людьми, ні між націями просто негідно жити тільки взаємними претензіями навіть у тих випадках, коли вони бувають небезпідставні. Я закликаю і завжди закликав саме до почуття історичної відповідальності перед прийдешніми поколіннями. Мир між різними національностями в Україні — велике наше надбання. Конгрес української інтелігенції, я впевнений,

ніколи не дозволить втягти себе у міжнаціональне протистояння. Навпаки, робитиме все, щоб представники всіх етносів в Україні були її щирими патріотами, це в наших спільних життєвих інтересах.

*“Зеркало недели”. —
1996. — 27 лип.*

ТРЕБА НАКРИТИ ВСІХ ЇХ ЗВЕРХУ КУІНОМ

— *Яке місце займе КУІН у суспільному житті України? І чому “приводним ременем” потужного громадського руху черговий раз стали українські письменники?*

— На теренах України твориться держава, але великою мірою — не українська. Через те українська інтелігенція не має права сходити з “робочої трансмісії”. Тому я взявся за творення організації, яка називається Конгрес української інтелігенції. Щось подібне непотрібне, можливо, народам, які мали державність. Україні значно складніше. У нас нарівні з процесами соціально-економічного характеру йде процес творення нації як такої, держави як такої. Через те нам набагато важче. З іншого боку, ми й цікаві для світу — отакі, як ми є, коли щось робимо.

— *Нинішні українські політики дедалі менш ведуть мову про творення держави, а куди більше про творення коаліцій, про співвідношення сил, протистояння особистостей. Чи не трапиться так, що вас — “трансмісію” — хтось просто підключить до свого робочого механізму і підпорядкує собі, як це вже не раз бувало, до речі, з ентузіастами від інтелігенції в політиці?*

— Ну, все ж таки ми вже певний досвід маємо. Розуміємо, що нас, безперечно, будуть використовувати різні сили. але як — це справа нашого розуму, порядності, вміння, хитрості, коли хочете. Не датись на провокації і спиратись на ту надзвичайно потужну силу, якою є українська інтелігенція! Я тепер весь час у поїздках, від Одеси до Волині, і бачу, що

23 березня 1996 р. на своє перше засідання зібралася Національна рада Конгресу української інтелігенції (КУІН), на якому було остаточно визначено статус організації, її програмні завдання, форми і методи діяльності. Напередодні цієї події Голова оргкомітету КУІну І. Драч дав інтерв'ю УНІАН.

інтелігенція чекає — ідей, людей, які б прийшли і сказали: „Твій час настав”.

— Народ уже настільки зневірився в гаслах і лідерах, що й на вибори не ходить. А ви все одно маєте переконання, що інтелігенція чекає, аби її покликали, і що вона зможе щось робити в цій державі...

— Народ для того і є, щоб зневіритись. Але я просто не бачу іншого варіанту. Держава, особливо початкуюча, повинна на когось опертися. Наша не може опертися на середній клас, якого ще просто немає. Та й який він буде, коли народиться, — велике питання... Але існує можливість опертися на національно свідому, патріотичну інтелігенцію. “Українська інтелігенція”, — я кажу так не тільки в сенсі національності, йдеться про інтелектуалів з державницьким проукраїнським мисленням.

— Дехто бачить в КУІНі кістяк майбутньої партії, інші — щось на зразок “народного фронту”, який ми колись мали у вигляді Народного руху України, а потім утратили.

— Нині зовсім інша ситуація. Коли народжувався НРУ, треба було означити й увиразнити всі ті сили, з яких складався загальний демократичний рух. Тепер усе починається спочатку і починається, хоч як це не парадоксально, в час занепаду, депресії, причому — з низин. Я так відчуваю, що ця хвиля підніматиметься вгору, і її треба організовувати, давати їй раду. Звичайно, якби працювали партії так, як годиться, якби працювали “Просвіта”, “Українське козацтво”, Спілка офіцерів України, то не потрібен був би КУІН! Але оскільки маємо певний занепад усіх цих структур, то спробуємо через КУІН наростити ту “нову хвилю”, яка допоможе становленню Української держави.

— І все ж, про що йдеться — про створення ще однієї структури (а відповідно і про подальше ускладнення і без того непростих стосунків демократичних формувань) чи про творення певної атмосфери в суспільстві?

— Воно буде, я думаю і як структура, і як атмосфера. Де якісь структури працюють, то й хай собі працюють, там Конгрес, можливо, і буде зайвим. Де не працюють, там КУІН буде помічний, він організує щось.

Найбільше, вважаю, тут мусять працювати регіони, бо там я бачу великі незадіяні сили. За стільки часу, справді ж,росло тієї інтелігенції... Тяжко живеться, це правда. Провідний хірург лікарні збирає клумки і везе щось там продавати в Польщу, аби мати на що прожити. Але ж він усе одно лишився інтелігентом, освіченою, небайдужою людиною, на одній зустрічі він мені каже: “Пане Драч, не можна зневірятися, навіщо ви такий вірш написали: українці, мовляв, — це “троїсті музики” будуть романтичні замки, а все, як завжди, закінчиться сльозами... Не можна такого робити, де ви бачили таке?!” І для мене слова цієї людини — найдорожче, що може бути. Що не я його переконую, а він мене. У провінції взагалі якісь більш нормальні люди живуть. І байдуже, хто вони — республіканці, рухівці чи навіть ліві. Я вважаю, що й серед комуністів є національно свідомі сили.

— *Після виборів у Росії побачимо...*

— Звичайно, російські вибори багато на що вплинуть, але даремно парадоксалисти кажуть, що на виборах у Росії все одно переможе комуніст, хоч яке в нього буде прізвище — Зюганов, Єльцин чи Жириновський. Тобто, там своя хвиля...

Тут іще такий аспект. Я, власне, до цього всього прийшов, коли побачив, у яких великих потугах спочатку Левко Лук'яненко, потім Дмитро Павличко, а опісля Костянтин Морозов, очолюючи демократичне об'єднання “Україна”, намагалися поєднати всі ці непоєднані величини, всіх оцих вождиків. Я переконався, що це — не те. Об'єднати зсередини — неможливо, тому треба просто накрити всіх їх зверху КУІном — структурою, яка вбере в себе, що зможе увібрати (що не зможе, те саме відійде). І це дасть можливість для ще одного витка демократичного характеру.

Справа ж не в тому, що демократи роз'єднані. Навіть якби вони об'єдналися, цього було б замало, щоб протистояти тим силам, які реально визначають в Україні політику. З трьох пальців що можна зробити? Кажуть — привітання, “тризуб”... Але ще легше — дулю! От такою дулею і існують сьогодні практично всі демократичні організації, бо вони нечисленні. Демократичні партії — як бантик на хвості у системи, потрібні, аби задемонструвати,

що і в нас демократія. Демократам дозволяється їздити в Європу, єднатися: християнським демократам — з християнами, республіканцям — з республіканцями. А тим часом 7 листопада виходять дві колони, одна “ліва” на чолі з Морозом чи Симоненком, друга — “права”, з Чорноволом чи Лук’яненком. А влада їх “розмежовує”, дуже для всіх наочно “гарантує стабільність”... А це ж є велика неправда, однак дуже вигідна. Тим, хто стоїть при владних важелях.

— *Росія мала відвагу устами своїх інтелектуалів діагностувати лад, котрий там зформувався, як “номенклатурну демократію”...*

— Ми були б щасливі, якби в нас була своя національна номенклатура. Ми тоді могли б виступати на якихось інших засадах, бути більш революційними, більш гострими у своїх діях, висловлюваннях і проєкціях на майбутнє. І могли б не робити тієї роботи, яку сьогодні маємо перед собою. Росіяни її не роблять. І поляки не роблять. Вона вже зроблена там. От у чому біда наша.

— *І саме тому російські письменники Станіслав Куняєв, Юрій Бондарєв, зазнавши колись поразки ще на виборах до Верховної Ради РРФСР, більше у відкриту політику не вийдуть, а українські письменники не можуть з неї вийти?*

— Саме про те і йдеться, що дуже обмаль патріотично свідомої інтелігенції на Україні. Письменники на виду — і хоч-не-хоч, мусиш утручатися. Я з більшим задоволенням писав би свій роман, закінчував би п’єсу, яка мене мучить, але я сиджу тут і думаю, яким чином проводити те перше засідання Національної ради Конгресу, які проблеми поставити. Я готовий віддати цю роботу будь-кому, приходьте і робіть. Але за мене цього ніхто не робить.

Участь українських письменників у політиці — результат недорозвиненості українського суспільства. Ставлюся до цього з великою тривогою, але разом з тим рахуюся, як з категоричною необхідністю — як з дощем, що йде надворі... — *Однак ви “під дощ” не вийшли останнього разу, відмовилися балотуватися на виборах 1994 року.*

— Мені здавалося, досить того, що я займаюся реальною політикою об’єднання світового українства, очолюючи УВКР

та Раду товариства “Україна”. Але, на жаль, помилився, бо останній рік пішов практично на те, щоб відстояти всі ці структури. З депутатськими регаліями мені було б легше це робити. Так що я зробив помилку, коли не пішов у депутати.

ХІБА НАША УКРАЇНА ЦЬОГО НЕ ВАРТА?

Шановні колеги!

Я хочу привітати наше зібрання тими словами, які вже сказані — “Ми знову разом”. І разом з вами потішитися з цього факту. І водночас перейти до запитання, що гостро постає перед нами сьогодні і неминуче й щоденно вимагатиме відповіді ще цілий рік: “Чи всі ми разом ?” Повторюю: ми разом, але чи всі? Це й визначає тему мого виступу, а саме: стратегія і тактика передвиборчої кампанії, для успіху якої ми об’єдналися. І не так хочу поміркувати над стратегією і тактикою нашої спільної, солідарної боротьби проти головного противника — антиукраїнських сил (для цього ще буде багато нагод попереду), як про стратегію і тактику консолідації всіх українських патріотів. Стратегію і тактику збирання і об’єднання всього українського громадянства, яке хоче бачити владу в Києві і в регіонах справді українською, тобто такою, що здатна і вміє задовольняти і захищати національні інтереси держави і народу. Інтереси економічні, політичні, культурні, соціальні, суспільні і особисті. Влада, яка прагнучиме і вмітиме змагати за реальну велич України.

Чи достатньо для цього сили і снаги, ентузіазму і матеріальних та організаційних можливостей лише засновників Об’єднання “Рух за народ, за Україну”, чиї керівні органи представлені тут? Чи спроможні ми самотужки переінакшити той негативний для України депутатський баланс у парламенті, що склався на виборах 1994 року, до яких ми поставилися тоді, на мою думку, надто самовпевнено і нереалістично? Чи дозріли ми до справжньої самостійної і самостійницької діяльності,

Доповідь на спільному засіданні провів учасників Об’єднання “Рух за народ, за Україну” 23 лютого 1997 р.

найпершою ознакою якої є, як відомо, мужність у визнанні помилок і воля до виправлення їх? 22 січня на Всеукраїнському Вічі ці прозаїчні запитання, можливо, були не на часі, не пасували цілком природній урочистості нашої акції. Можливо, ми ще не досить європеїзовані, щоб до весілля та шлюбу заздалегідь домовлятися про подальше подружнє життя. Але медовий місяць нашого Об'єднання минув якраз сьогодні. Сваритися ніби ще зарано, але налагоджувати спільний побут, визначатися із взаємними правами і обов'язками, унормувувати спільну життєдіяльність, мабуть, час і пора.

Зокрема, як здається, нам слід спільно виробити формулу, аби з її допомогою розв'язувати рівняння про взаємодію українських політичних партій і громадських організацій. Чи розглядаємо ми передвиборчий блок як господарство партії, що бере в прийми чи в найми громадські організації або надає їм політичний притулок? Чи вважаємо ми продуктивною і перспективною провідну, спрямовуючу і надихаючу роль партії, а громадські організації знову охрестимо "привідними ременями" чи пасами партії? А може ми, програмово декларуючи демократичні принципи і політичну культуру для всього суспільства, визначаємо ці самі постулати плідними і для регулювання стосунків насамперед межі собою?

Я не збираюся пропонувати однозначну відповідь на ці питання. Я залишаю їх відкритими для обміну думками. Для спокійної, ділової, тверезої розмови. І, певна річ — відвертої. Адже ми вже домовилися на Вічі, що довіряємо одне одному, шануємо одне одного, навіть любимо. Сьогодні і завтра маємо нагоду довести щирість наших взаємних запевнень і освідчень.

Аби зняти можливі непорозуміння, висловлю власну думку з цього приводу. І п'ять, і шість років тому я її оприлюднював. Можливо, не зайвим повторити її й сьогодні. На мій погляд, слід якщо не високо поцінувати, то віддати належне політичним партіям в Україні новітньої доби. Вони багато зробили і роблять для громадянської активізації українства, для усвідомлення суспільством шляхів, засобів, цілей історичного розвитку української нації після самопроголошення її державою. Партії, — яка більше, яка

менше, — стали школою політичної професіоналізації сотень і тисяч свідомих українців. Хай навіть не завжди через успіхи. Але й негативний досвід, як відомо, є корисним і навчальним для тих, хто здатний розвиватися і вдосконалюватися. І такій селекції на здатних і нездатних займатися серйозною політикою партії сприяють, іноді навіть ціною свого існування. Але це нормально. Справжнє політичне життя є конкурентним. Патріотичні партії, попри їхню питому, неминучу, я б сказав, сварливість і кон'юнктурність, виявляли в критичні для України історичні моменти здатність піднятися до розуміння загальноукраїнських інтересів, істотно впливати на долю держави. Досить нагадати їхню роль у таких доленосних подіях, як непідписання Україною підступного новоімперського договору країн СНД, успішну боротьбу за ухвалення Конституції України як у Верховній Раді, так і поза нею. Деякі політичні партії, зокрема і Рух, встигли спробувати себе в органах державної влади в Києві і регіонах, практично відчути, що то за штука — ота омріяна влада, хай навіть ще вибіркова; які величезні нові вимоги висуває вона як до представника партії в органах управління, так і бумерангом — до самої партії. Одне слово — я за зміцнення і успіхи патріотичних партій. А водночас і за щире визнання того факту, що патріотичним партіям за п'ять років української незалежності не вдалося опанувати визначальні позиції в державі і суспільстві, надійно переміститися з периферії в центр політичного і громадського життя як у Києві, так і в більшості регіонів. А там, де сама історія привела їх до влади, як у галицькому П'ємонті, де партії мають усі можливості бути сильними і владними, вони не явили Україні взірців ані української солідарності, ані будівничої роботи. Замислімося над цими фактами.

Я ще більше був би за українські партії, якби вони осягнули досвід своїх європейських чи азійських оригіналів, і не спорадично, а завжди виступали єдиною армією, коли йдеться про долю їхньої країни. Хай і зберігаючи своє шиккування в окремі партійні полки чи навіть взводи. Як це бачимо у Росії, у Франції, у будь-якій поважній державі. Однак ж маємо непорушність власної української традиції, і вперто, з якоюсь мазохістською насолодою копіюємо

інфантильні з національного погляду партії доби УНР — мало того, що їхню трагічну поведінку, але й почасти недолугу та смішну. Святу справу робимо, віншуючи жменьку українських спартанців — юних героїв Крут, але й завинили їм, замовчуючи ганебне партійне куркульство тодішніх начебто зрілих і відповідальних українських політиків. Мушу пояснити, що користаюсь не закривавленим і спотвореним більшовиками поняттям “куркуль”, а тим народним, зі школи вивченим образом Підпарі з твору Михайла Коцюбинського. Саме через тих непоправних егоїстів-підпар українська Україна надто довго виглядає багато в чому фата-морганю.

Можна сприймати ці слова як вияв моєї химерної антипартійності, що мені іноді й закидають. А можна озирнутися довкола і побачити певні підстави для них. Не встигло ще політичне українство розпочати свою неминучу консолідацію на практиці, зібратися напочатку ще тільки в два чи три гурти, як вхопилися за публіцистичні дрючки один проти одного. Не встигли навіть ще у похід вирушити, як уже заходилися ділити дуже гіпотетичну свою майбутню владу, лаври переможців. Ще з ворогом не зішлись, у його бік не зробили жодного пострілу, а вже кинулися грабувати обози, і то — власні, бо до чужих ще далеко, ще треба їх захопити. Я вже колись уживав це порівняння, шкодую, що є знову привід його повторювати. Ще Іван Іванович та Іван Никифорович не встигли поздоровкатися, а хтось із них обізвав іншого “гусаком”, то можна гарантувати, що вони цілий наступний рік те й робитимуть, що з’ясовуватимуть, хто перший вимовив немотивовану образу.

Хтось може сказати, що це утопія — узгіднити позиції і дії деяких українських патріотичних партійних і громадських лідерів. Пошлеться на сумний досвід Демоб’єднання “Україна” зразка 94–95 років. Я б на це відповів так: найбільшим і непоправним утопістом є той, хто вважає, що національний фронт (без лапок), весь український патріотичний табір імені Кайдашевої сім’ї має значні шанси на виборах. Дозволю собі ще раз нагадати Крути. Тоді в російській армії українізувалося близько мільйона вояків, готових захищати свою національну державу. А на Київ наступало десь близько 5 тисяч

муравйовців. І Центральна Рада втекла з столиці, мотивуючи це ... кількаразовою перевагою муравйовців у живій силі і озброєннях. Сучасні муравйовці теж сподіваються на безголовість і безрукість безвідповідальних українських політиків. Вони добре затирили, що коли на національний фронт вирушає національна армія Пілсудського, Манергейма чи Дудаєва–Масхадова, тоді доводиться визнавати суверенітет іноземців. А коли на тому фронті вони вряда-годи надібують блукаючі загони ентузіастів, дрібних атаманів, що не второпують, де розташуватися і з ким взаємодіяти і куди стріляти, тоді над такою нацією можна чинити черговий, перманентний геноцид цілком безкарно.

Я не утопіст, але й не песиміст. Я глибоко переконаний, що українські політичні партії вже переростають свою демагогічну фазу, коли єдність патріотичних сил проголошували суто пропагандивно, на кшталт вікопомного “Хінді–Русі–бхай, бхай” чи “Русский с китайцем братья навек”, а самі періодично влаштовували одна одній острів Даманський, і тишилися, скількома політичними перебіжчиками від суперника поповнили свої лави. І добре, що ця нездарна архаїка безталанної української багатопартійності дограється до останнього акту, що рудиментарний хвостик її відпадає. Є надія, що партизація України надалі не суперечитиме її українізації. Отже ми всі бажаємо життєздатним партіям України сили й успіху, готові сприяти їм.

А тепер про громадські організації. Зараз навіть той, хто ще не навчився вирізняти претендента від президента, проголошує, що він хоче в Україні громадянського суспільства. Усі ми хочемо. Але крім партократичного структурування, громадянське суспільство важко уявити без громадських організацій. І їх виникло багато. Більше, ніж партій. Та от загадка: багатопартійність маємо, громадських організацій лічимо вже на сотні, а громадянського суспільства ще катма. Політичне щастя ще так і не настало. І не тільки політичне. Можливо, причина в тому, що партії і громадські угруповання вважають себе антогоністами. Або громадську організацію вважають недорозвиненою партією, або в партії вбачають здегенеровану громадську організацію. Як на мене, обидва погляди хибні. І сповідують їх ті, хто подібно до наших горопашних початкуючих комерсантів

прагне швидкого успіху — чи швидких грошей, чи швидкої влади. І від тих, і від других Україні — самі збитки і розруха, а народові — невиплата зарплати і невиконання передвборних обіцянок. Суцільна інфляція і девальвація.

Спробуймо подивитися на речі реально настільки, наскільки можемо. Надмірна, гіпертрофована партократична заклопотаність частини (чи частин) широкого національно-визвольного руху в Україні відштовхнула від партій надто багатьох інтелігентів. Тих людей, які вбачають своє покликання не в партійному бізнесі, а в своїх фахових заняттях, у своєму професіоналізмі в різних галузях і вважають своїм патріотичним обов'язком робити те, що найкраще вміють і знають, і без чого будь-яка влада обійтися не може. Таких професіоналів в Україні — мільйони: вчені, вчителі, інженери, лікарі, військовики, творча інтелігенція, службовці. Найлегше, але й найшкідливіше вважати їх інертною масою, малосвідомими або ще якимись обивателями, які не доросли до суцільної партизації. Вони — надія України як модерної держави. Багато з них — гордість українського інтелекту. Свою громадянську, політичну заангажованість ці сповнені цілком закономірної самоповаги люди вбачають у служінні народові, своїй батьківщині — Україні, а не окремим політичним лідерам чи партіям. Їхній вплив на суспільну думку значний. Вони усвідомлюють свою вагу в суспільстві. І коли партії, навіть найавангардніші, запропонували нашій інтелектуальній еліті надто вузьке вушко голки до царства суспільно обраних, вона, ця еліта, почала шукати свої форми самоорганізації. Так з'явилася, я б сказав, стихійно — ідея Конгресу української інтелігенції. Щось та має сказати нам усім той факт, що за кілька місяців відділення Конгресу утворилися в більшості областей України. Кажу — утворилися, бо ніхто з Києва не посилав туди емісарів і комісарів. Даруйте, що кажу про те, що мені сьогодні близьке, про Конгрес, але те саме стосується і багатьох інших громадських угруповань. Згадаймо про трохи давніше бурхливе самозародження і життєву стійкість "Просвіти". От вам і зародки, і пагони громадянського суспільства.

Як на мене, сьогодні одне з найбільших завдань саме патріотичних політичних партій — зробити все, що вони

вміють і на що здатні, аби сприяти утворенню в кожному населеному пункті України осередків Всеукраїнського об'єднання ветеранів, і не лише тому, що кожен четвертий чи третій виборець — пенсіонери, значна частина яких просто віддана нами на поталу антиукраїнським впливам. Таке об'єднання реально розпочинає реальний процес національного українського класового, політичного замирення, чого як вогню бояться одвічні вороги України. Це об'єднання українців — воїнів Радянської армії та УПА, жертв походів на всі континенти в часи есесерівсько-російської глобальної експансії — здатне зробити для оздоровлення нації більше, ніж партії та інші угруповання. Ось що може чи мусить зробити громадська організація.

Ставити питання, що чи хто важливіший — партії чи громадські організації, як це, на диво, й досі спостерігаємо, неправомірно і безграмотно. Вони не заперечують, а доповнюють одні одних. На виборах переможе той, хто це зрозуміє. Тому українцям корисно врозумляти один одного, аби нарешті спекатися дитячої (а може — старечої?) хвороби партійного шовінізму. Те саме стосується і скепсису, відсутності самодисциплінованості, нігілізму і снобізму в середовищі безпартійної інтелігенції. В боротьбі за велич України, повторюю: одні доповнюють інших, і лихо буде нам, якщо й надалі цуратимемося одне одного, будемо підозрювати один одного у замахові на свою первородність. Влада — це не тільки управлінські, адміністративні важелі, силові атрибути, а й вплив на свідомість, почуття нації, тобто влада духовна, ідейна. Самі лише партійні агітпропи тут не зарадять. Але й носії високих та глибоких знань, кандидати у володарі дум теж неспроможні виконати свою патріотичну місію без патріотичної влади. Коли нещодавно в селі Марківцях, у Теплику, Тульчині, Вінниці невеличка делегація нашого Конгресу начулася, як подоляни на всі заставки мерзять київську і місцеві влади, а потім на панахиді над могилою геніального Леонтовича ми бачили просвітлені обличчя його земляків, святобливе єднання їхніх душ мелодіями великого українця, я сказав собі і своїм колегам: ідімо до виборців не лише з обіцянками добробуту і соціальної справедливості, а й з Леонтовичем. Тоді вони краще

зрозуміють, чого ми прагнемо, і, можливо, повірять нам більше.

Нам більше повірять, якщо прийдемо до людей для того, аби розкрити їм очі, що без своєї України їм не вдасться поліпшити і свою особисту долю. А як ми цього досягнемо, коли почнемо компрометувати і ганьбити інших патріотичних політиків тільки тому, що вони з іншого партійного куреня? Хто нам тоді повірить? За останні три роки багато чого змінилося, в тому числі й думка багатьох виборців про національно-демократичні сили. Не в кращий бік. Отож не дурімо себе, не заколисуймо, що, як мінімум, збережемо позиції у Верховній Раді. За цей час в Україні змінилася не тільки грошова одиниця. Змінюється і політична валюта. Хто читав, наприклад, в “Українській газеті” розпачливі листи найпатріотичніших українців, яким залили за шкуру сала нескінченні міжпартійні і внутріпартійні сварки, як ці люди з болем і гнівом присягалися не голосувати за патріотичних скандалістів, той мав відчутти, на яку вагу і ціну нині тягне політична зрілість і культура насамперед у нашому середовищі.

Ніяких відкриттів я не роблю, нічого концептуально нового не сказав. Але доки ці абеткові істини не обернуться новими практичними взаєминами в рямцях учасників широкої української партії, доки кожен з нас не витягне сам себе за чуба чи за вуха з цього болота амбіцій і культуки власної особи, доти тема нашої взаємної толерантності не перестане бути актуальною. Цікаво, що ми всі це розуміємо. А водночас голова однієї з обласних організацій Руху вже самочинно призначає дату проведення обласної конференції Конгресу української інтелігенції, щоб переобрати його голову. Між іншим, цей поважний добродій з Руху навіть не входить до складу обласної ради Конгресу. А тим часом з великого міста на Дніпрі одні українські патріоти збираються надіслати (чи може й надіслали) супліку іншим патріотам аж за Збруч, до тамтешнього виборчого округу, щоб відкликати свого депутата з Верховної Ради, бо той депутат — голова громадської всеукраїнської організації, підтримує в тому дніпровському місті не того, хто до вподоби авторам відкличної грамоти. Це вже я мовлю до моїх дорогих конгресистів. І закликаю і їх, і всіх нас до ще більшої

винахідливості. Але цілком у протилежному напрямі. У напрямі пошуків компромісів, взаємних поступок, самообмеження, самовідданості в ім'я України.

До речі, в багатьох областях, містах і районах передвиборчі об'єднання патріотичних партій і організацій вже йдуть далі, консолідуються на ширшій основі. Не відштовхують тих інопартійців, чиї штаби в Києві ще не визначилися, з ким блокуватися, а з ким сваритися. І цей потужний процес провади наших організацій навряд чи зможуть проігнорувати.

Отож я вірю, що через деякий час на подібному нашому зібранні буде і Слава Стецько, і Володимир Яворівський, і Василь Онопенко і Богдан Ярошинський, Микола Плав'юк та Іван Салій, Лариса Скорик і Левко Лук'яненко з братами Горинями та Миколою Поровським, і Михайло Сирота, і Віталій Журавський, а може, й Борис Олійник і ще багато знаних політичних і громадських лідерів. Що ми зможемо привітати в наших лавах і молодих українців з їхнім виходом на політичну арену, і національно зорієнтованих підприємців, профспілкових діячів. Тоді це буде справді могутній, обнадійливий, національний фронт — хоч у лапках, хоч без лапок.

Хіба всі ми цього не хочемо? Хіба ми на це не здатні? Хіба наша Україна цього не варта?

*“Літературна Україна”. —
1997. — 17 квіт.*

**РУХ
І НАВКОЛО РУХУ**

РУХ СЬОГОДНІ

ДОПОВІДЬ

НА КИЇВСЬКІЙ УСТАНОВЧІЙ КОНФЕРЕНЦІЇ НАРОДНОГО РУХУ УКРАЇНИ ЗА ПЕРЕБУДОВУ

Липень 1989 р.

Вірш «Вітер з України» був присвячений Хвильовому, та ми вчили його без присвяти. Не дивно, що йому присвячували свої твори й інші поети: Володимир Сосюра, Максим Рильський, Павло Филипович. Свого часу мене здивувало було, що й далекий, здавалося б, від харківських пристрастей геніальний покутянин Василь Стефаник присвятив йому новелу «Межа». Значить, спрацював магнетизм споріднених душ. Значить, через кордони пробилася душа до душі.

Та були й інші «присвяти». Визначальні. Промовисті. Ось уривок з листа Сталіна «Тов. Кагановичу та іншим членам ПБ ЦК КП(б)У»: «...Цілком правильно підкреслюючи позитивний характер нового руху на Україні за українську культуру і суспільність, Шумський не бачить, проте, тіньових сторін цього руху. Шумський не бачить, що в умовах слабкості корінних комуністичних кадрів на Україні цей рух, очолюваний переважно некомуністичною інтелігенцією, може набрати місцями характеру боротьби за відчуженість української культури, української суспільності від культури і суспільності загальнонарадянської, характеру боротьби проти «Москви» взагалі, проти росіян взагалі, проти російської культури та її найвищого досягнення — лєнінізму.

Я не буду доводити, що така небезпека стає все більше й більше реальною на Україні. Я хотів би тільки сказати, що таких дефектів не позбавлені навіть деякі українські комуністи. Я маю на увазі такий, усім відомий факт, як статтю відомого комуніста Хвильового в українській пресі. Вимога Хвильового «негайної дерусифікації пролетаріату» на Україні, його думка про те, що «від російської літератури, від її стилів українська поезія мусить якомога швидше тікати», його заява про те, що «ідеї пролетаріату нам відомі і без московського мистецтва», його захоплення якоюсь месіаністичною роллю української «молодої» інтелігенції, його смішна й немарксистська спроба відірвати культуру від політики, — все це й багато іншого в устах українського комуніста звучить тепер (і не може не звучати) більш ніж дивно. У той час, як західноєвропейські

пролетарські класи та їхні комуністичні партії сповнені симпатії до «Москви», до цієї цитаделі міжнародного революційного руху та ленінізму, в той час, коли західноєвропейський пролетаріат із захопленням дивиться на прапор, що майорить над Москвою, український комуніст Хвильовий не має нічого сказати на користь «Москви», як тільки закликати українських діячів тікати якомога швидше геть від Москви. І це називається інтернаціоналізмом! Що сказати про інших українських інтелігентів некомуністичного табору, якщо комуністи починають говорити, і не тільки говорити, а й писати в нашій радянській пресі мовою Хвильового?

Шумський не розуміє, що оволодіти новим рухом на Україні за українську культуру можна лише борючись з крайнощами Хвильового в лавах комуністів. Шумський не розуміє, що тільки в боротьбі з такими крайнощами можна перетворити відроджену українську культуру і українську *суспільність на культуру і суспільність радянську*. (И. Сталин. «Сочинения». т. 8, 1948. с. 14).

Така довга цитата з «батька всіх віків і народів» є свідченням того, якими аргументами, якими доказами побивалась «карта Хвильового». Найпереконливіші з них стануть відомі згодом — це і організація СВУ, і винищення української інтелігенції. Коли й цього виявилось не досить, щоб переконати, голод 1933 року переконав усіх — генсек виявився завбачливим.

1933-й позначився в нашій історії не лише тим, що основна маса найактивніших селян-трудівників була виморена голодом. Селяни їхали, йшли, повзли до міст (так, саме повзли, коли вже сил не вистачало), щоб порятуватись від смерті, щоб у місті взяти ними ж вирощений шматок хліба. Але міста охороняли доблесні і неголодні війська на чолі з доблесними комкорами. До 1937 року ще було генген, і молоді червоні командири з ніжною синявою вольових підборідь думали-гадали про клятву живучість класового ворога. І того ж 1933 року пішло з життя двоє непересічних людей: спершу Хвильовий, а згодом Скрипник... Італійський консул у Харкові Граденіго пише до королівського посольства Італії в Москві про те, як у пролетарській столиці щоранку збирають моторошний урожай... із сотень закостенілих трупів, що лежать по ровах, на узбіччях доріг, всюди, куди заганяв конаючу людину глор. Зараз приходять до людей різноманітні документи звідусюди, багато з них іноземного походження, адже наші документи по можливості старанно винищувались, аби

приховати тяжкі злочини. Отож, атмосфера, в якій перебував Микола Хвильовий та його друзі, атмосфера початку тридцятих років, була і гнітючою, і немилосердною. Та ще ж, мабуть, найбільше боліла в душі мимовільна причетність до всього цього, сподіяного не партією, а її катами, але від імені партії. А Микола Хвильовий завжди брав на себе велику відповідальність. Він воював з провінціалізмом, з хуторянством, з почуттям нижчевартості. Він знав — за Шевченком:

А де нема святої волі,
Не буде там добра ніколи...

Ми розуміємо, що Рух зараз — це суцільна полісемія. Для багатьох він, передовсім, — антипод застою, супротив стагнації, виклик усталеному і узвичаєному, осоружному. Просто Рух.

Не хочеться так жити, як живемо. Декого це дратує в словосполученні — Народний рух України за перебудову. Кажуть, краще звучало б: Народний фронт України за перебудову, як в Білорусії чи Грузії, чи прибалтійські фронти. Та, як на мене, слово Рух в даних словосполученнях не просто з'явилося і закріпилось як український варіант примирливості, чи як заміник Фронту. Далєбі, Рух має в собі іншу внутрішню енергію, аніж Фронт, має інший філософський і моральний сенс. В ньому швидше може приміститись і органічно в ньому перебувати і Скворода, і Ганді, і Мартін Лютер Кінг. Може, Фронт — занадто войовничо і декоративно водночас. А безрезультатних воєн на долю наших поколінь припало чималенько — отож війна проти себе хай буде найперспективнішою.

Слово Рух ближче і до дійсності і до Вічності. Рух можливий і з опонентами. Фронт викликає одразу спротив. Рух викликає надію. Рух — це саме життя, таке прекрасне і суперечливе, таке прокляте, що нікуди від нього не дінешся, хіба Рухом його обіймеш, проникнеш до нього. Рух — це щойно народжена активність кожної людини. Криком виринається енергія довгого застою мовчання, рухом означається дія, в якій присутні тьми і тьми. Проблеми екологічні й економічні, правові й соціальні, національні й

молодіжні, проблеми совісті вимагають негайного розв'язання.

Варто лише щодня зайти до спілчанських кабінетів, побачити, яка лавина людей іде в Інститут літератури чи Інститут філософії до Брюховецького чи Поповича, як стає зрозумілим, що наявні в суспільстві інституції або недосконалі, або часом неспроможні виконувати свої функції, або в своїх бюрократичних наповненнях несуть таку безпросвітну нудьгу, що людина хоче іншого, незнаного, незвіданого. Листи, адресовані до найвищих сфер, бумерангом повертаються в інстанцію, на яку людина скаржиться. Зневіра — один з найбільших ворогів перебудови. Але не лише зневіра викреслювала певні прізвища у виборчих бюлетенях, а й віра старанно випікала знайомі всім імена і залишала незнайоме ім'я чи мало знайоме в надії на краще.

«Неначе цвяшок, в серце вбитий», вражають слова Надії Мандельштам, вдови геніального російського поета, який сконав божевільним на смітниках безкордонної і необчисленної імперії ГУЛАГ. А зіставляла вона долі двох великих східнослов'янських народів і з єврейською прискіпливістю спостерегла й для нашої пильності зафіксувала такі небуденні риси історії:

«...Для меня всегда было загадкой, почему этот (идется про украинцев. — *І.Д.*) волевой, энергичный, во многом жестокий народ, вольнолюбивый, музыкальный, своеобразный и дружный, не создал своей государственности, в то время, как добрый, рассеянный на огромных просторах, по-своему антисоциальный русский народ выработал невероятные и действенные формы государственности, всегда по своей сути одинаковые — от Московской Руси до нынешнего дня...».

Стосунки найближчих, найспорідненіших народів ніколи не були ідилічними, попри всю квазіолеографію наших доморослих писарів, Але ось святкування 280-річчя Полтавської битви патріотичною молодіжною організацією «Россия молодая» примушує задумуватись над живучістю великодержавного шовінізму.

...Россия молодая
В бореньях силы напрягая
Мужала с гением Петра.

Це пушкінська думка. Але нам ближче шевченківська, принаймні, мені:

Це той Перший, що розпинав
Нашу Україну,
А Вторая доконала
Вдову — сиротину.
Кати, кати, людодіди,
Накралась обое,
Наїлися, а що взяли
На той світ з собою?

Адже відомо, що Петро I і Меншиков знищили тисячі українців за так звану зраду Мазепи й на цілі століття ліквідували рештки української автономії, вибореної Богданом Хмельницьким і козацтвом його доби. Така національна нетактовність загрозлива. Що було б, коли б ми для нарощування українського патріотизму організували похід української молоді слідами гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного, який 1618 року, разом з поляками, ходив на Москву?! Нам абсолютно справедливо перебили б ноги в першій великоруській області. А чому зрощена на полтавських галушках малоруська наша покірливість дозволяє збиткуватись над нашою душею, нашою долею?

Національна гордість і самоповага передусім необхідна в ситуаціях, які виникають щоденно. А де її взяти, де її придбати, цю національну гідність, абсолютно притаманну більшості народів світу — росіянам і французам, євреям і німцям, коли нашу самосвідомість винищували століттями царату і десятиліттями сталінського терору?! Відновлювати справжню історію, здобуватись на справжню самосвідомість, відшукувати свою спадщину і обстоювати її, здобувати свою Душу, ставати Людиною через свою національну приналежність — ось одна з прямих наших Руху. Для мене це незаперечно.

Проте знаходити в такій свідомій людині ворога всього російського чи всього польського — звичайний нонсенс, вигідний для творення стереотипу українського націоналіста. Слова Леніна «...вільна Україна можлива при спільній дії пролетарів великоруських і українських: без такої єдності

про неї не може бути і мови» мають зараз несподівано сучасне наповнення. Скажімо, відома московська група депутатів бліжча мені за духом, аніж невідома українська.

Обстоюючи національне відродження, б'ємося за єдність усіх добрих і чесних людей світу. Спороджене в якомусь гадючому кублі гасло «В крові москалів утопимо жидів» розраховане на конфронтацію і розбрат, на паплюження і безчестя найкращих і найчистіших наших ідеалів. Давати бій провокаціям на кожному кроці — не можна ні втомлюватись, ані піддаватись зневірі. Зневіра і втома — це теж антиподи Руху, це теж наші правічні вороги. Час уже нашому билинному богатиреві встати з правічної української фортеці-печі і почати рухатись.

З приводу парадоксальної ситуації — установчого з'їзду по створенню Білоруського Народного фронту не у Мінську, а у Вільнюсі (тобто в сусідів) «Правда» вмістила коротеньку репліку, підписану Білоруським телеграфним агентством і ТАРСом... З погляду Мінська. Репліка пойменована так: «Шукати шляхи до діалогу», а резюме її ще промовистіше: «Тепер дуже багато буде залежати від того, якої позиції дотримуватиметься керівництво нової громадської організації. Хочеться сподіватись, що воно буде притримуватись думки, яка неодноразово звучала на з'їзді: не допустити конфронтації, бо це підриває саме підґрунтя перебудови».

Київська координаційна рада Руху за перебудову завжди намагалася вив'язуватись із конфронтаційних ситуацій і прагнула до діалогу з ідеологічними відділами ЦК і міськкому партії. Не завжди і не в усьому вистачало кмітливості, вміння й такту і в нас, і в наших опонентів. Нам було важче зберігати спокій і рівновагу: ми ж бо були атаковані не лише нашими колегами журналістами за допомогою організованих і неорганізованих листів трудящих — недвозначно проти створення Руху висловилося керівництво республіки.

Та, попри все, ми виходили на шлях діалогу і дожили аж до сьогоднішнього дня в Будинку кінематографістів. Мало вдалось зробити? Мало. Але в стані облоги (а цей стан для мене безперечний) робиться найнеобхідніше. Якби на позитивному балансі Руху в Києві було лише виявлення

трагічної ситуації в Народичах чи відкриття архіпелагу Биківня, активна участь у виборах і виведення на орбіту справді народних депутатів чи активізація громадськості навколо голоду 1933 року — і того вже досить було б для розуміння, що київський Рух живе, що він необхідний.

Особливої розмови потребують питання національної символіки. Абсолютну непідготовленість щодо дослідження цієї складної проблеми засвідчило засідання Комісії Верховної Ради України, звіт про яке опублікувала «Радянська Україна».

Чи можуть бути доказовими, неспростовними аргументами подібні твердження проти використання певних прапорів та символів: «Що ж до жовто-блакитного прапора, то Директорія і Петлюра до кінця зганьбили ці символи своєю жорстокістю і продажністю. Як, до речі, й їхні послідовники — бандерівці, оунівці та інші поплічники гітлерівських фашистів, катів українського народу...», «...Що ж до жовто-блакитного прапора, то невже не розуміють ті, хто прагне його реанімувати, як це ображає гідність народу, пам'ять про жертви, принесені в боротьбі за нашу свободу і незалежність...».

Опісля таких сумнівно-доказових тверджень не забарилось і узагальнене обговорення, яке газетою подається так: «Неприпустиме використання під час громадсько-політичних заходів прапорів та символів, під якими антинародні сили вели боротьбу проти трудящих, проти їх прагнення до соціального і національного визволення...».

Йдучи за такою логікою, можна неспростовно довести: під нашими червоними знаменами, коли їх тримали в руках Сталін і Берія, було знищено стільки мільйонів українців. скільки їх не знищено за цілі століття і десятиліття під усіма прапорами, які були на Україні, — від княжих часів аж до сьогодні.

Може, ще раз дослухаймось голосу Бориса Олійника, який нас із вами застерігає з трибуни З'їзду: «...Негоже, побачивши древню символіку, скажімо, в Таллінні чи у Львові, одразу хапатися за серце. Адже джерела, які живлять ріку народної історії, не винні, коли цю ріку на якійсь ділянці забруднили потлоччю. Її треба очищати, бо грядущі покоління саме з неї тамуватимуть спрагу в пізнанні, чийх батьків чий ми діти...».

На жовтень запланована сесія Верховної Ради УРСР, де очікуване давно і століттями вистраждане питання про

державність української мови має такий глузливо-бюрократичний запис у порядку денному нашого парламенту: «Про проект закону про вільний розвиток і рівноправне використання української та інших мов УРСР...».

Колись М. Ю. Лермонтов, характеризуючи свою знайому українку Щербатову та її плем'я, так нас означив:

Как племя родное
У чуждых опоры не просит,
И в гордом покое
Насмешку и зло переносит.

Де віднайти того лермонтовського гордого спокою, щоб витримати глузування доморослих чиновників, які твердять щось несусвітенно лихе: нехай не чекають вони (тобто письменники. — *І.Д.*), що українська мова стане мовою інтернаціонального спілкування на Україні. Питання про державність української мови — одна з найболючіших точок нашого сучасного буття, і легко-важати ним неприпустимо.

Тяжкого дня, 2 липня, тяжкого, немилосердного у відступі 1942 року Олександр Довженко виважував слова в щоденнику, які ляпасом лунають особливо зараз, особливо тепер, коли на ноги стає наша самосвідомість і честь: «...В чомусь найдорожчому і найважливішому ми, українці, безумовно, є народ другорядний... ми народ безцвітний, наша, немов один до одного непошана, наша відсутність солідарності і взаємопідтримки, наше наплювателство на свою долю і долю всієї культури абсолютно разючі і об'єктивно абсолютно не викликаючі до себе ні в кого добрих почуттів, бо ми їх не заслуговуємо...

У нас абсолютно нема правильного проектування себе в оточенні дійсності й історії.

У нас не державна, не національна і не народна психіка.

У нас нема справжнього почуття гідності, і поняття особистої свободи існує у нас як щось індивідуалістичне, анархічне, як поняття волі (звідси індивідуалізм і отаманство), а не як народнодержавне розуміння (марксівське) свободи, як усвідомлення необхідності. **Ми вічні парубки. А Україна наша вічна вдова.**

Ми удовині діти.

Кращим наочним прикладом німецької контрпропаганди у своїх частинах є зовнішній вигляд наших людей, наші хати, двори, домівки, нужники, сільради, церковні руїни, мухи, бруд,

одним словом, все те, що викликає почуття жаху у європейської людини і чого наші великі правителі і їх великоміські підлабузники, самобрежи не бачать і не хочуть бачити через одірваність од народу й через одірваність від сучасного рівня пересічного європейського укладу речей...» («Культура і життя», № 7, 12 лютого 1989 року).

Як тяжко лунають ці Довженкові слова!

У часи великих випробувань народної долі, в судьбоносні часи ми намагаємося збирати про себе найдошкульнішу правду, бо лише Правда порятує нас. Удовині діти дивляться у вічі одне одному і намагаються у вічних парубках побачити чи бодай збудити з дна століть мужів, гідних своєї історії й історичного призначення, а не лише географічної прописки.

Про національне відродження республіки казав у Києві Генеральний секретар ЦК КПРС М. С. Горбачов, визначаючи основні проблеми національного буття в Союзі. В нашій долі 20–30 роки означені як «розстріляне відродження». В нашій історії роки стагнації і застою означені як «задушене відродження». Всіма фібрами свого буття, всією нездійсненністю попередніх періодів нашої культури, які не збулися або збулися лише частково, ми надіємось, ми прагнемо, ми трудимось і сподіваємось, що наше відродження нарешті здійсниться і до нього не варто буде долучати жодних чорних епітетів. Здавалося, і чого там шукати тих означень, і чого там визбирувати ті епітети, коли вже сама Доля три роки тому позначила нас такою позначкою, якої не одцураємось і за тисячоліття. Чорнобильська ознака нашого часового, а ще більше психічноприцвяхованого буття, багато в чому визначає і нашу рішучість, і нашу виваженість, і нашу зумовленість бути самими собою всупереч всіляким кон'юнктурам, на які багаті всілякі часи і всілякі вітри. Перебудова для нас — це не черговий дивертисмент командно-адміністративної системи, а єдина надія збутись, здійснитись, вийняти всі кулі з грудей «розстріляного відродження», зняти всі зашморги з солов'їного горла «задушеного відродження», знову все почати, спочатку під благорісним вітром надії.

У тяжкі хвилини вже вкотре перечитую лист робітника з Броварів: «Нехай шаленіють противники проекту програми

Народного руху України, нехай застосовують недозволені прийоми, але в Ваших руках найбільша зброя, ім'я їй Правда. Дуже Вам бажаю в цій складній ситуації Перемоги... Навіть коли на Вас чекає поразка у всьому, навіть коли Ви залишитесь одні, я буду з Вами. Бо на Вашому боці Правда і Людяність. Навіть коли Ви відмовитесь від себе самого, і тоді я буду з Вашою правдою...»

Такі листи я вважаю своїм оберегом, своїм талісманом...

*“Літературна Україна”. —
1989. — 13 лип.*

ДОМІНАНТА УКРАЇНСЬКОЇ ДУШІ ЗА 72 РОКИ

СЛОВО НА ПЕРШОМУ З'ЇЗДІ РУХУ

Вересень 1989 р.

“... Лютували шаблі, і коні бігли без вершників, і Половці не пізнавали один одного... Дехто простягав руки, і йому рубали руки, підіймав до неба вкрите пилом і потім обличчя, і йому рубали шаблею обличчя, падав до землі і їв землю, захилинаючись передсмертною тугою, і йому рубали по чім попало і топтали конем... Степові пірати зчепилися бортами, і їх кружляв задушливий шторм степу. Був серпень нечуваного тембру...”

І досі лютують ідеологічні шаблі, і досі коні бігають без вершників, хай і називаються вони космічними ракетами, а їхній темпо-ритм визначають комп'ютери, і досі Половці, тобто ми з вами, не впізнаємо, або не хочемо впізнавати один одного. І доки не впізнаємо, доки будемо віддаватися на волю шабель, так вигідно буде всім, хто стоїть супроти нас, будемо посміхом в людях, посміховищем в народах, тяглом будемо в поїздах їх бистроїзних... *глузуванням будемо аж до космічного потойбічного реготу...*

“А згадується мені, згадується батько Половець і його старі слова... *тому роду не буде переводу, в котрому браття милують згоду...*”

І досі лунає з другого:... “ненька Україна кривавими сльозами обливається, а ти гайдамачиш по степах із ножем за халявою”...

І досі лунає з *третього* боку: Рід наш роботящий, та не всі в роду путящі... Є горем горьовані, свідомістю підкуті, пролетарської науки люди, а є злодюги й несвідомі, вороги й наймити ворогів. От і бачиш сам, що рід розпадається, а *клас стоїть, і весь світ за нас, і Карл Маркс*”...

“В степу під Компанівкою одного дня серпня року 1919 стояла спека, потім віяв рибальський майстро, ходили високі, гнучкі стовпи пилу, *грего* навів тривалого дощу, навіть

зливи, а поміж цим точилися криваві бої, і Іван Половець *загубив трьох своїх братів*, — одного роду, — сказав Герт, — та не одного з тобою класу”...

Того Івана Половця, який *загубив трьох своїх братів*, або задушили голодом у 1933 році, або знищили гітлерівські чи сталінські людомори, і стоїмо ми, його *діти, внуки і правнуки*, і часто не впізнаємо один одного, і лютують шаблі, і ракети бігають без вершників, і чорнобильське сонце палить з неба, і радіоактивний пил устає за машинами та тракторами, як за чередою, і в наших дітей і внуків немає майбутнього, окрім чорнобильського, і великий червоний півень, як лискуча силосна башта, кукурікає щоранку, щоб ми нарешті збудилися і впізнали один одного, а ми ще досі перепитуємо своїми ураженими голосами, чи весь світ за нас і Карл Маркс.

А того Герта, комісара Іванового, або перемололи в катівнях беріївських, або розстріляли як космополіта в 1949 році, і його віра в світову революцію і всесвітнє пролетарське царство була всього-навсього ще однією ілюзією на шляху довгого і кривавого історичного шляху народів.

“Я їхав у червоному поїзді до зупинки Вітчизна” — цей давній польський афоризм має непроминальну цінність. Коли ми офіційно стверджуємо примат загальнолюдських цінностей над всілякими іншими — класовими, расовими, ідеологічними, ми повинні бути послідовними і достосувати цей священний постулат до української ситуації.

Ніжний і веселий, задержуватий і смішний, потоптаний і незнищимий, самоіронічний і жартівливий, самопоїдаючий (бо “малорос”), і всезнищувальний (бо “громадянин вільного інтернаціонального світу”) — в ньому вся гама, вся розкутість молоді незалежної ні від кого радянської республіки. Він дихає на повні груди, але відчуває, що груди ці треба розширювати і випрямляти. Він весь належить ейфорії свободи і непідлеглості. Нічого не боїться. Нічого не цурається. Сміється з міщухів, але ще більше висміює себе самого, бо вірить, що сміх — то здоров’я. Повірив, що не лише сам так може найкраще здійснитися як людина, але й повірив, що саме так найкраще здійсниться його доба. Вірив на повну силу, тому такою великою ціною і заплатив за повноту віри. Інші так не вмiли. Або не могли. Або не хотіли.

Тому зуміли перетривати (а ж були і геніальні особистості такі як Тичина і Довженко) навіть такі народовинищувальні акції як сталінський голодомор 1933 року.

Може, як ніхто, він картав усе лихе в своєму народі, але ж він і вірив у нього — попри все.

Вустами редактора Карка казав:

— А все таки вклоняюсь тобі, мій героїчний народі! Твоєю кров'ю ми окропили три чверти пройдені нами путі до соціалізму. Почалося з волинців та ізмаїльців у Петрограді, продовжується у посольках Донеччини, в шахтах і на тихих чебрецевих ланах...

І, звертаючись до своєї жорстокої доби, доскіпувався з усією одчайдушністю романтика:

— Невже я зайвий чоловік тому, що люблю безумно Україну?

Цей градус освідчення вже був близький до того самоспалення, що видихнуло вічні слова:

...я так її,
я так люблю
Мою Україну убогу,
Що проклену святого Бога,
За неї душу погублю...

Поляки теж не цуралися громадянської війни, а тепер їхні діти і їхні внуки з усіх сил намагаються відродити нову Польщу. Російські секретарі правління Спілки письменників Союзу, які недавно називали Солженіцина “літературним власовцем”, приходять до думки, що вони всього-навсього сучасники Солженіцина — великого російського письменника, який взяв на себе планетарний тягар. Газети московські не цураються Зінов'єва з його “зияючими висотами”, намагаються одні перед одним взяти інтерв'ю в найзапекліших антирадянщиків, і СРСР нічого від того не стається. А Україна ніяк не може вийти із громадянської війни. “І брати Половці не впізнавали один одного...” Так і досі вони не впізнають. В одних українців найзапекліші вороги — українські буржуазні націоналісти. В других українців найзапекліші смертельні вороги — більшовики, кагебісти, східняки і т.п. Наче сама Україна живе не серед народів, які всі намагаються єднатись, а

існує у вигляді космічного, біологічного, кровожерного елементу, де брат мав їсти брата і насолоджуватись содіяним. Скільки це буде тривати? Кому це вигідно? Хто за цим стежить і не нарадується? Коли Івана Дем'янюка, “Івана Грозного” з Освенціму судили в Ізраїлі, на суд приводили цілі школи, цілі покоління і показували: це в клітці за ґратами Україна, Богдан Хмельницький, Тарас Шевченко. І хіба ми почули якесь спростування з приводу поєднання катівського ремесла і високого покликання людини, хіба ми почули бодай людську занепокоєність суверенного уряду республіки на чолі з Володимиром Щербинським та Валентиною Шевченко на захист самого імені України. Так юні покоління єврейських дітей упевнились на майбутнє, що українець — це кат, а ми маємо зупиняти планетарні сили антиукраїнської пропаганди своїми мізерними зусиллями у вигляді антисемітських анекдотів. Руська православна церква святкує 1000-ліття хрещення Русі-України звідти, де у 988 році можна було похрестити лише бурого ведмеда, забувши при цьому білорусів з його княжим Полоцьком взагалі, а ми радуємось—не нарадуємось щодо русифікаторських методів, дуже об’єктивних звичайно (через армію і залізницю, через суди і діловодство) ще йде активно русифікація самої душі Народу, і дивуємось тим захисникам УКЦ і УАПЦ, які ще не перевелись — адже там хоч дихає українська мова, українське слово.

“Ибо когда я молюсь на незнакомом языке, то хотя дух мой и молится, то ум мой остается без плода. Что же делать? Стану молиться духом, стану молиться и умом; буду петь духом, буду петь и умом” (Первое послание к коринфянам Апостола Павла, гл. 14, ст. 14-15)

Коли на останньому київському мітингу виступали народні депутати СРСР, а серед них і новий перший секретар міському партії Анатолій Корнієнко, поруч недалеко на плацу на виду оторопілого київського населення робили своєрідну руханку (від слова — рух), щоб не застояться, київські загони омонівців. Вони були присутні про всяк випадок. Як про всяк випадок сиділа в жовтоблакитних машинах київська міліція, і колір цих машин не дратував начальство, а посилював його певність у своїй правоті і

ідейній переконаності. А я найбільше думав про те, що ото мої діти, хлопці віку мого Максима, готові розрубати саперними лопатами дівчат віку моєї Мар'яни, — і ото була моя найбільша печаль, найбільша біда душі моєї скорботної, найлютіша мука вересня 1989 року.

Повністю друкується вперше

“І СУМНІВИ, І КЛОПОТИ — ВСЕ Є...”

— Отже, Іване Федоровичу, Рух народився цієї осені, в пору, коли дозрівають плоди, хоч у запитанні піти за цією «осінньою» аналогією. Як і в природі, для того, щоб був плід, потрібен період квітання, зав'язі... Як же народжувався Рух?

— Ви сказали про осінь. Але осені тепер у нас такі дивовижні... Мабуть, тому, що всі осені на Україні тепер Чорнобильські, й вже інших не буде. Коли ми бачимо сьогодні доспілі каштани, що традиційно й трафаретно розбиваються об київський брук, то чи не помічали ви, що на тих же гілках дерева... цвітуть? Отака вона, радіація... І народні рухи в наш перебудовний час теж, буває, потрапляють у якусь неймовірну ситуацію. Десь якась частина Руху вже дозріла і може жити як повновартісна течія, організація, а інша — ще навіть і не розквітає, а тільки-но брунькує. А ще ж у період, коли Рух, немов дитя, виношувався в лоні, скільки підступних ударів було йому завдано! Які ін'єкції ідеологічної радіації йому впорскувалися!

Тож, я думаю, і зрозуміло, чому Рух має якийсь такий вельми різноманітний вираз свого обличчя. Але, все ж таки, в основі своїй він є, він народився. І головне — визначено шлях, яким йти. Він у Програмі, Статуті, резолюціях і зверненнях до різних верств народу, прийнятих на з'їзді НРУ. Отже, є всі можливості для того, щоб Рух справді-таки рушив.

— На політичну сцену України Рух виходить у дуже відповідальний, може, навіть вирішальний період. Але чи не застала нас перебудова, демократизація ніби зненацька? Адже п'ятий рік іде перебудова, а що ми бачимо? Реальних змін у економіці практично немає, а в той же

час — сплески, навіть вибухи міжнаціональних чвар у багатьох регіонах країни, дуже кризова ситуація в соціалній сфері. Чи готовий Рух до участі в розв'язанні складних проблем у нашій республіці? Адже суперечливість, що характерна для нашого суспільного життя, вельми помітна і в самому Русі. З одного боку, є люди, котрі сприймають НРУ як панацею від усіх хвороб застою. З іншого — можна нерідко почути й такі думки, що Рух — навпаки, грає на користь противникам перебудови. Як ви міркуєте щодо цього?

— Вдумайтесь у назву: Народний рух України за перебудову... Отже, я думаю, він мусить відповідати своїй суті, бути антиподом застою, боротися саме за перебудову. Але що різні сили представлені в Русі, то це безперечно. І я так вважаю, що ми повинні всі сили в нашому суспільстві, в нашому народі, які підтримують перебудову, об'єднати в Русі і спрямувати їхню енергію, їхню діяльність саме на те, щоб виборсатися з кризи, на поліпшення нашого життя в усіх сферах. Якщо люди, які різноманітні вони не є, згуртуються в цій справі, то, переконаний, Рух готовий буде розв'язувати і складніші завдання.

— *Не вважайте риторичним запитання: з чого ж почати?*

— З духовної сфери. Треба зрозуміти, що коли не буде піднято духовність людини, коли людина не встане з колін, то вона не далеко зможе пройти. Стоячи на колінах, не виореш поля. А без цього не буде ані хліба, ані тієї омріяної ковбаси... Часом до цього можна ставитися скептично, часом іронічно, але ми, мабуть, не знайдемо зараз жодної нормальної людини, якій все ж таки не хотілося б випростатися, якось по-інакшому і жити, і бути. І з усіх скрут і складних життєвих ситуацій, які б вони у нас не були, ми самі собі повинні давати раду, самі виходити.

Тому в нас така пильна увага до життя народу, усіх націй, що населяють Україну, до нашої республіки, до її духовності, до мови, культури. Нарешті, — до небайдужості кожної людини, її зацікавленості і вболівання за долю землі, на якій живемо. А це ж — і захист нашого майбутнього від Чорнобиля, від тих атомних станцій, які вже всаджено в тіло України, мов гострі іржаві цвяхи, і які нам ще збираються всадити. І ми повинні боротися за те, щоб Україна

випросталася, була, жила. Бо це наша земля, на якій усім нам і нашим дітям жити.

— У матеріалах преси, зокрема в повідомленні РАТАУ про Установчий з'їзд НРУ, зазначалося, що на з'їзді було дуже багато мітингового, декларативного, але не було, так би мовити, чітко розроблених концепцій, як же жити далі, як саме розв'язувати проблеми. з якими зіткнулося суспільство...

— Не до порівняння, звичайно, але... Для З'їзду народних депутатів умови були створені куди як вигідніші (і щодо формування, і щодо проведення). Та при всьому тому, мабуть, не так багато ми маємо таких великомудрих Соломонових рішень і З'їзду народних депутатів. Яким чином виборсуються, наприклад, з тих же економічних тенет, хоч сам Абалкін став заступником прем'єра. То яким же чином можна висувати аналогічні претензії до Руху?

Рух тільки-но народився, він тільки намагається ті чи інші питання вирішувати. Але вирішувати все-таки, за змогою, конкретно. Той, хто ознайомлений з програмою НРУ, певне, звернув увагу на головні програмні положення. Стосуються вони і прав людини та прав народу, проблем взаємовідносин суспільства і держави, економічних, екологічних проблем, соціальної справедливості, національного питання, етики, культури, мови, науки, релігії.

До прикладу, над економічною програмою Руху працювали авторитетні, відомі в республіці фахівці, доктори економічних наук. Та й до розробки інших рухівських документів залучалися провідні спеціалісти — історики, екологи, філософи, соціологи. Отже, прокреслюючи ту чи іншу дорогу, ми прагнули, аби під нею був солідний науковий ґрунт.

Що ж до організації та самої атмосфери на з'їзді НРУ, то, справді, було чимало мітинговості. Особисто я гадаю, тому що енергія застоюного мовчання, що пресувалася в ті морозяні сталінські й брежнєвські десятиліття, нині відпругла, люди відвологли в цей час і, звичайно, не всі ми ще вміємо чітко, реально і ясно зараз говорити. А може, ці емоційні перехльости видаються як якась певна ознака нашого національного характеру... А потім... просто люди якоюсь мірою хочуть навіть викричатися, висловити те, чого вони не висловлювали за довгі десятиліття.

Тому такий різнобій, тому поряд із реальними і точними, конструктивними пропозиціями чимало було й демагогії, і людський надрив був. Власне, він і не міг не бути. Ну, наприклад, коли йдеться про Левка Лук'яненка, який представляє Українську Гельсінкську Спілку, то багато хто з пильних і розважливих слухачів або читачів міг би дорікнути йому, звинуватити в екстремізмі. Але зважте: він за свої політичні погляди (не будемо зараз розбиратися, «правильні» вони чи «неправильні») відбув 27 років ув'язнення. То що, ви хочете, щоб ця людина чітко й помірковано давала якусь тільки позитивну програму і щоб вона не мала ніякого роду претензій до тих людей, які її засадовили практично на ціле життя?

— *І все ж, як мовиться, не буває диму без вогню. А звинувачення Руху в націоналізмі та екстремізмі чулися і в дні роботи з'їзду, лунають вони й сьогодні...*

— Я цілком погоджуюся з тим слухним і популярним нині постулатом, що в серйозних справах слід оперувати не емоціями, а насамперед фактами. Тож звернімося до фактів. Про який саме «націоналізм» йдеться: український, російський, єврейський, грецький, болгарський чи ще про якийсь інший, якщо на з'їзді НРУ були представники 13 національностей, що живуть у нашій республіці? Це — поперше. Інший бік справи: до чого призвів «великодержавний інтернаціоналізм» за більш як півстоліття? До нівелювання національної самосвідомості, до національного нігілізму практично всіх народів України, до закриття єврейських, болгарських, польських та інших національних шкіл, театрів. На значній частині республіки мова корінної нації нині сприймається майже як іноземна... А тепер давайте поглянемо на документи Руху, прийняті на з'їзді. Це — резолюція проти антисемітизму, заява на підтримку прагнень кримсько-татарського народу, звернення до російського населення України, до всіх неукраїнців, що живуть у нашій республіці, до українців, що обрали рідною мовою російську, до українців, що живуть за межами України... Хіба ж це — націоналізм?

Націоналісти, як відомо, протиставляють свою націю іншим, твердять про свою «зверхність» над «іногородцями». Ми ж у перебудові прагнемо, щоб народи України — і

українці, і росіяни, і євреї, і гагаузи, і поляки, і болгари, і татари, і цигани, і угорці, і ассирійці — усі без винятку дружно жили і діяли разом, спільно на землі, що стала для нас Батьківщиною. Щоб кожен народ, великий і «малий», — відроджував, викохував свою мову і культуру, мав можливість засновувати свої школи й театри, був вільним і плекав дружбу з сусідами.

На наш, погляд, дуже важливе завдання сьогодні — розробити моделі співжиття націй і народностей, які б враховували особливості нашої республіки. І тому в структурі Руху утворена Рада національностей, ініціативну групу якої очолює народний депутат СРСР полковник В. Мартиросян. Тут мають бути представлені, незалежно від кількості населення, всі народи, що живуть на Україні — рівна кількість від кожної національної групи.

— Останнім часом у Львові, Києві та інших містах республіки часто можна побачити під час мітингів синьо-жовті прапори, тризубці... Пістрявів цією символікою і зал з'їзду НРУ.. Але ж багато людей пов'язує її, насамперед, саме з націоналістичним, антинародним підґрунтям...

— Справді, на з'їзді домінували синьо-жовті прапори, тризубці, старовинні герби українських земель. І тим, кому хотілося звинуватити рухівців у націоналізмі, це давало, так би мовити, реальну поживу. Я, чесно кажучи, прагнув усе зробити, аби менше було цієї кольорової екзотики, щоб з'їзд пройшов якомога скромніше, без надміру. Це моя особиста точка зору. Переважна частина прапорів була у представників західних областей республіки. І це зрозуміло, адже для західного українця синьо-жовті прапори і тризуб — це наче духовне повітря, в якому вони жили ще з часів Данила Галицького. Для нас же, жителів Східної України, це трохи інакше. Багато десятиліть, упродовж яких національна символіка трактувалася як націоналістична, далися знаки. І багатьом людям треба ще зрозуміти, пізнати витoki символіки. Я по собі суджу, як мені самому непросто довелося приходити до розуміння синьо-жовтого кольору і тризуба, що сягає корінням у часи Київської Русі, як до національної традиції нашого народу.

— Отже, у вашому розумінні вся справа лише у відсутності інформації?

— Гадаю, що так. І дуже добре, що в останньому номері журналу «Пам'ятки України» вміщено ґрунтовну статтю про історію української національної символіки. Звичайно, нікуди не дінешся від того, що в різний час наші святині використовувалися різними силами. Але дуже правильно сказав на З'їзді народних депутатів Борис Олійник: коли ми маємо джерело, від якого йде ріка, і коли в той чи інший періоди історії воно забруднювалося тими чи іншими силами, то це ще не означає, що ми повинні відмовлятися од своїх джерел. І отож. мабуть, повернення символіки — це ще одна ознака повернення до наших джерел. Хоч я розумію якоюсь мірою і претензії, наприклад, певної частини донецьких шахтарів — я ж не кажу про всіх. Бо знаю і деяких шахтарів, і металургів, які приїхали на з'їзд НРУ і спочатку теж насторожено поставилися до синьо-жовтих прапорів, але, уважно вивчивши, так би мовити, «історію питання», тепер уже й самі спокійно носять відповідні значки. Але, певна річ, для багатьох це лишається проблемою. І тому з'їзд у такій складній ситуації, вважаю, виявив необхідну стриманість: хоч ми визнаємо синьо-жовтий колір прапора і тризуб як національні символи, але не нав'язуємо своєї думки тим, хто її ще не сприймає. Це, власне, стосується національної символіки. Що ж до символіки Руху, то поки що в нас її немає. Думаю, що в її виробленні візьмуть участь художники, які підтримують Рух. А справа істориків, джерелознавців — донести до людей об'єктивну інформацію, яка б чітко, точно, всебічно й історично справедливо висвітила витоки й розвиток національної символіки українського народу. На мій погляд, синьо-жовті кольори сьогодні перебирають ще й символи екологічного захисту, чистоти, екологічних першоджерел. Адже вони уособлюють чисте небо і родючий пшеничний лан. Отже, в даному випадку ми маємо поєднання як нашої історії, так і нашого екологічного майбутнього, до якого прагнемо. І тому ці кольори мають переваги над іншими. Хоч мою душу так само гріє і козацький малиновий прапор...

— Іване Федоровичу, ось ви сказали, що в Русі створена рада національностей. Це нагадує, на думку багатьох, структуру державної влади. І вже виникають сумніви, чи не протиставляється НРУ Комуністичній партії, чи не збирається Рух захопити владу, як про це вже писала республіканська преса, цитуючи виступ В. К. Черняка?

— Що ж, давайте знову вдамося до фактів. Я, наприклад, ось уже трое десятиліть — комуніст. Членами КПРС є також Володимир Яворівський, Дмитро Павличко багато інших рухівців. Власне, саме дві партійні організації — Спілки письменників України та Інституту літератури — стали ініціаторами створення НРУ. До того ж, кожен четвертий делегат Установчого з'їзду Руху — теж комуніст. Про яке ж протиставлення партії можна говорити? Це принаймні некоректно.

Тепер щодо «захоплення влади Рухом»... Найдивніше для мене в цій цитаті з РАТАУ, що думка Володимира Черняка подана не повністю, а наведено тільки її уривок, що спотворює суть сказаного. А суть у тому, про що йшлося і на першому З'їзді народних депутатів у Москві, — що партія повинна передати владу народові в особі демократичним шляхом обраних Рад усіх рівнів. Отже, наше гасло — таке ж, яке було на зорі Жовтня: «Вся влада — Радам!»...

— І все-таки, що таке Рух? Яким вам бачиться його місце в громадсько-політичному житті України?

— По-перше, Рух — не партія. У своїх програмних документах він визначився саме як рух, як поступ, явище нової енергії народу, який прагне підвестися з колін і відчутти себе народом. У нас є спонукання задуматися й провести якісь аналогії з рухами Махатми Ганді в Індії чи Мартіна Лютера Кінга у США, вдатися до певних аналогій, до певних концепцій філософії Сковороди про самовдосконалення людини, про рух внутрішній, дивовижний феномен життя нашого народу, що дозволяє дивитися на себе, мов у дзеркало, і йти до того ідеалу, який виборювали впродовж віків найкращі сини нашої Вітчизни.

А ще Рух — це громадсько-політична організація. І сенс його в тому, що саме тут є можливість вислуховувати різні, часом навіть полярні точки зору, добиватися, коли все це на рівні здорового людського глузду, розуміння ситуації загальної. Я думаю, якою б не була відмінність поглядів різ-

них людей, однак ми можемо знайти дуже багато спільного між ними. Ну, перш за все, наша екологічна ситуація, наша природа, земля, здоров'я, які ми повинні захистити, незважаючи на відмінність поглядів у якихось інших питаннях, захистити наше майбутнє від Чорнобиля. Або проблеми української мови та мов інших народів... Тобто, у найрізноманітніших суспільних сил є спільні точки прикладання сил. Їх треба об'єднати в одному Русі, що рухається до спільної мети — кращого життя нашого народу.

— Івана Драча скрізь добре знають як поета. До того ж, ви працюєте секретарем правління Спільки письменників України. А тепер ось вас обрано головою Народного руху. Чи немає у вас сумнівів? Чи не «розриваєтеся» ви на частини? Або скажу простіше: як вам живеться-працюється?

— І сумніви, і клопоти — все є... Я ж звичайна людина. Але є в мені нині таке відчуття, про яке я сказав свого часу на зустрічі з ректорами вузів України. Тоді мене запитали: чого, мовляв, ви, Павличко, Яворівський та інші письменники лізете в політики? Пишіть свої вірші, займайтесь літературою і так далі. Я відповів, що коли відчуваю, коли дійшов висновку, що саме політики, саме ідеологи в даній ситуації, нашій, українській, не займалися чи не займаються своєю справою так, щоб дійсно була від цього реальна користь народові, то мимоволі ті ж письменники, філософи, математики, вчителі, лікарі, робітники, селяни приречені займатися оцим політичним ділом. І, врешті, політиками не народжуються, ними стають. Це поетами народжуються. — А чи лишається час на творчість?

— Нещодавно підготували ми разом з дружиною Марією Михайлівною збірку М. Хвильового. Щоправда, свої вірші пишу не так часто, як хотілося б. Але переклав «Історію русів» — книгу, яка була улюбленим твором і Т.Г.Шевченка, і О.С.Пушкіна, і М.В.Гоголя, а в нас, на жаль, довгі роки вважалася «націоналістичною писаниною»... Хочу докласти свої сили, аби повернути нашому народові розстріляне українське Відродження — твори репресованих письменників України 20–30-х років. Одне слово, творчих планів не бракує — були б сили, талант, час і... талан. Бо все-таки, розумієте, яке життя-буття в голови того самого Руху, який досі, наче змагаючись в ідеологічній правомірності,

«кусають» і чиновники, і значна частина офіційної преси. Щоправда, останнім часом нотки в деяких публікаціях про Рух набирають більш цивілізованого тону. Це вселяє надію...
— *І що ж далі? Куди рухається Рух?*

— Упевнений, що період настороженості щодо Руху мине. Бо сотні тисяч людей, об'єднаних у НРУ, прагнуть не лише слів, а, насамперед, конкретних позитивних справ на користь своєму народові. І коли ці справді перебудовні наші діла бачитимуть робітники, селяни, інтелігенція в усіх куточках України, коли прилучаться до них ті, хто поки що байдужий, тоді ми зможемо бути певні — наш поступ необоротний.

*“Молодь України”. —
1989. — 16 лист.*

“РУХ — ЦЕ ЯВИЩЕ, ЯКЕ ДАЛО НАЦІЇ КРИЛА”

— *Що ж воно за фестиваль, Іване Федоровичу*? Як він задуманий! Як відбувається!*

— Міжнародний він і є Міжнародний... Це досить престижний щорічний фестиваль авторів, який скликається в Торонто не перший рік. Цілком випадково, мабуть, але сталося так, що від України я потрапив на нього вперше. Та й від Союзу не було нікого... Зате про масштабність заходу може свідчити хоча б те, що його учасники мають зробити певний внесок у світову літературу. Але якби навіть у нас видавалося з десяток «Всесвітів», то й тоді про світову літературу ми мали б надто приблизне уявлення. Відчуваєте, який розмаїтий світ і як мало дбаємо ми про те, щоб хоч якоюсь мірою сягнути його духовних надбань. Я, наприклад, знав серед учасників тільки американця Вільяма Джея Сміта, хорвата Славка Мигаліча, та й то не як поета, а як редактора популярного у Югославії журналу «Форум», який охоче перекладає наших українських поетів, а серед них і мене грішного. Як бачите, братів рідних, і тих не знаємо... То що вже казати про світову поезію? Так, перебудовувати маємо не тільки суспільство, а й власне ставлення до всього нашого літературного сьогодення.

Пам'ятаєте, свого часу Тейяр де Шарден казав, що людство, здебільшого, це предмет наївної віри, магічна сила якого діє потужніше, ніж будь-які несподіванки й будь-яка критика, і продовжує діяти з тією ж потугою спокусливості й на душу нинішніх мас, і на свідомість «інтелігенції». Ми покликані думати про людство так само, як і про кожду

Інтерв'ю газеті “Літературна Україна” (листопад 1989 р.)

** 1989 року у Торонто (Канада) побачила світ нова книжка ІДрача “Світильники саду”. Тоді поет став першим від України учасником престижного Міжнародного авторського фестивалю.*

занапащену націю, тим більше ту, яка кожному з нас дала пам'ять, характер, систему світобачення, засіб порозуміння й прозоріння різних душ... Так от, фундатори Міжнародного фестивалю авторів у Торонто намагаються охопити своїми допитливістю й смаком якнайрозмаїтіші творчі системи найвіддаленіших народів. Уся ця грандіозна дев'ятиденна поетична вистава включала не тільки власне поетів, а й високопрофесійних акторів, перекладачів, музик... А мені пощастило тричі: що вдалося потрапити на це свято поезії, що мої твори декламувала тут така прекрасна актриса, як Кет Трут, і що саме напередодні цієї імпрези в Канаді з'явилася книжка моїх поезій з передмовою відомого перекладача й літературознавця Стерлі Кунітца та цікавим графічним супроводом Якова Гніздовського. Себто, присутні мене вже ніби знали. Це й дало підстави оглядачеві шістнадцятисторінкового «Українського тижневика» Оксани Закидальській сказати про поета Івана Драча трохи більше... — *«Український тижневик», до речі, підкреслював, що «потужне поезія містера Драча, прекрасні переклади й чудесна декламація створювали незабутнє враження». А ось таке авторитетне видання, як «Зоря Торонто», зазначало, що репрезентовані твори, перекладені з різних мов, якоюсь мірою сприймалися проблематично, незважаючи навіть на мистецтво теперішніх акторів, котрі декламували безпосередньо, подеколи з блиском... Винятком став український поет Іван Драч, твори якого схвилювали публіку до сліз. І далі: «Поезія містера Драча популярна в багатьох куточках світу...» До речі, ця ж газета зауважувала, що українців на фестиваліних читаннях було не більше, ніж завжди, отже, успіх поета не можна віднести на емоційність зали, бо складала її «звичайна фестиваліна публіка...»*

— Так, мабуть, воно й було... У мене жодних підстав не довіряти солідному виданню нема. Та й для чого? Мені випало «показати себе» 15 жовтня в гурті з американкою, канадцем і датчанкою. Кожен мав прочитати кілька своїх поезій, що супроводжувалися синхронним перекладом, а вже по тому ці та інші твори інтерпретував актор. Як усе це відбувалося, наскільки живий контакт поставав між залом і виконавцями, залежало, мабуть, від обох сторін. Але коли мій «Соняшник»

прибутні сприйняли досить спокійно, хоча й зацікавлено, то «Балада про гени» викликала неабиякий емоційний резонанс... Я, сказати правду, й розраховував на саме таке сприйняття. Чому? Та хоча б тому, що надто гостро відчуваю людську неприкаяність, а життя в еміграції — навіть заможне й сите — далеко не завжди вдовольняє духовні потреби, надто ж тоді, коли покидаєш рідну землю не з власної волі. Згадаймо лишень, скільки дітей, дівчат, молодих жінок було вивезено з України в роки війни, — хіба всі вони мали змогу влаштувати своє життя так, як того бажали? Тим більше, що й повернення додому не всім однаково давалося, та й не всі ті, хто пережив кошмарне жакіття 1933-го на Україні, СБУ та кривавий терор сталінського репресивного апарату, рвалися сюди.

— *Гадаєте, оглядач «Українського тижневика» помилилася щодо характеристики «звичайної фестивальної публіки»?*

— Не йдеться про жодну помилку. Адже людина не завжди задумується над тим, чому її особливо хвилює ось ця мелодія чи ось цей пейзаж? І про генотип чи силу дитячих вражень теж. Але кожна людина безпомилково вловлює напругу співпереживання, душевний затишок і щирість. Я суджу по собі. Та зміг переконатися й на таланті перевтілення Кет Трут: поезія існує для того, аби постійно поновлювати, відточувати чутливість людської душі на неприкаяність, на голос ближнього й дальшого знедолення, на *людяність*. І коли Кіплінгів Мауглі розлунює свою душу отим правічним: «Ми однієї крові — ви і я», то хіба ж не відповіси йому дитинно чистою згодою на втаємничення? Адже ми й справді дивовижно розрізнені, розпорошені у цьому світі суцільних комунікацій. Отож, коли там, за океаном, тобі потрапляє до рук газета під назвою «Національна трибуна» і на першій сторінці бачиш резюмуючі рядки: «Лук'яненко за державну незалежність України. Драч — за економічні, культурні й мовні права в УРСР», то не можеш не подивуватися зненацька з того, як довго потрібно нам вчитися своєї приналежності до людства. Бо навіть якщо повірити Станіславові Лему, що людство — лиш побічний продукт зоряної еволюції, і таку продукцію Всесвіт народжував і народжує безперервно, то в стонадцять разів переконливіше звучить для нас думка

його співвітчизника Адама Міхніка, що лиш за суверенної України можлива і вільна Польща. Ось яка діалектика в поєднанні теорії та практики! І все це на тлі «звичайної фестивальної публіки»...

— *І позицію “Національної трибуни” у Канаді, виявляється, потверджують ще й тамтешні видання?*

— Не тільки потверджують, а й “пересоложують”... Отож, коли, наприклад, україномовна щоденна нью-йоркська «Свобода» закликає до єдності всіх українців, які бажають людству благополуччя, то голос цей поки що залишається голосом волаючого в пустелі, навіть незважаючи на те, що друга крайова конвенція української американської координаційної ради, котра відбулася місяць тому в Філадельфії, прийняла рішення про консолідацію всіх поступових сил діаспори. Як бачите, без перебудови суспільства не обійтися й за океаном. Але газети там — це тільки газети. Жодної фетишизації слова! Я б сказав, що виступ у Філадельфії народного депутата СРСР Володимира Яворівського здобув набагато потужніший відгук. Як відомо й зі сторінок «Літературної України», цей діалог, розпочатий Головою столичного осередку Руху, повернувся в Народичі з одноразовими шприцами, цінними медикаментами й медустиаткуванням, що мають полегшити долю юних поліщуків. Отже, його потрібно продовжувати. І Рух у зв’язку з цим бере на себе певні зобов’язання.

— *Себто, Іване Федоровичу, вам довелося в Канаді виступати не тільки з читанням поезій?*

— Атож. Адже політика, мабуть, цікавить людей у цьому світі не менше, ніж поезія. В усякому разі, голові Руху було присвячено й справді не менше уваги, ніж поетові, бо в цій іпостасі я в Канаді не вперше. Та й те сказати: роль поета в американському й канадському суспільствах абсолютно інша, ніж у Європі, Індії чи Японії. Так уже склалося тут історично, а інтернаціональні рухи Нового Світу ще не породили своєї традиції. Хоча, гадаю Латинська Америка, зокрема Бразилія, Мексика, Чилі, вносять у цю проблему суттєві корективи.

Так от, перебуваючи у Вінніпегу, Монреалі, Оттаві й Торонто, зустрічаючись із різномовною аудиторією, даючи інтерв’ю пресі й телепрограмам, я твердив одне: тільки

консолідація всіх прогресивних сил, тільки нове політичне мислення, тільки перебудова неприйнятних сьогодні суспільних відносин на засадах миру й гуманізму допоможуть людству порятувати цей світ од загибелі. Чорнобильська трагедія, вважаю, останнє попередження нашій системі не тільки в ставленні до природи, а й у ставленні до людин — після засідання Політбюро ЦК КПРС щодо цієї проблеми ілюзіями можуть прикриватися хіба що зловмисники. Охрещене Чорнобилем, свідоме своєї відповідальності за долю нації, письменство України й звернулося до її народу з перебудовчою Програмою Руху, прийнятою Установчим З'їздом 10 вересня й опублікованою в "ЛУ". Фонди Руху, що народжуються у Канаді при різних прихильних до нас товариствах, — ось відповідь її громадян, які дбають сьогодні про громадські кошти на одноразові шприци, радіопротектори для малюків Київщини, Житомирщини, Ровенщини тощо, комп'ютери для українських шкіл. Канадська громадськість виступає і за своє Консульство у Києві — чому ви його не хочете? — допитувались мене у Торонто... Треба сподіватися, приїзд у Союз із офіційним візитом Прем'єр-Міністра Канади Мартіна Брайана Малруні позитивно позначиться на цій проблемі, тим більше, що в його оточенні відомі в Канаді люди — Ераст Гуцуляк і Василь Калимон. До речі, на порядку денному й поріднення Торонто з Києвом, яке б дуже допомогло в порозумінні між нашими народами.

— Дозвольте ще одну цитату з розлогої кореспонденції у згадуваному вже «Українському тижневику» під назвою «Президент Руху Іван Драч виступив на публічному мітингу в Торонто»; «1960 року він став свіжим повівом в українській літературі, а сьогодні Іван Драч вийшов на сцену в іншій ролі — в ролі, котра рідко випадає поетам Західного світу, але роль ця майже традиційна для поетів України — лідер своєї нації».

Чи не здасться вам, Іване Федоровичу, що ця оцінка якоюсь мірою різниться від «домашніх компліментів»?

— Я можу сказати з цього приводу одне: вважаю, що те суспільно-політичне явище, яким є Рух, не тільки не вивчається, а й подеколи ігнорується нашими ідеологами. На практиці. Але саме це явище дає українському й іншим

народам шанс — не тільки вижити, а й зміцнити, не загубитися в цьому складному й немилосердному світі. Це саме ті крила, які вкрай необхідні нашій сплюндрованій зденаціоналізованій душі. Так вважаємо ми, письменники України, яких значною мірою підтримують літератори всього Союзу. Так вважають і тих 1109 делегатів Установчого з'їзду, які безпосередньо голосували за прийняті на ньому документи. Зважте при цьому, що на тому ж стояло й 300 тисяч репресованих у свій час, яких ми сьогодні реабілітували... Чим не урок?

Аж ніяк не претендуючи на істину в останній інстанції — Рух виступає проти монополії на істину, — все ж зауважу, що лідерів нації висуває не начальство, а народ. І коли вже він одвертається од своїх лідерів, то марні намагання вкоськати його — потрібно збагнути його потреби. А вони — це й історична пам'ять, і мова, і добробут, і культура в найширшому значенні слова, і правда про Чорнобиль та Чернівці, і національна символіка... Ні, ви лиш послухайте: десятиліттями на всі свята замість конституційного державного прапора УРСР чи й поряд із ним вивішувалися й червоно-сині, й червоно-ультрамаринові, й червоно-салатові — які завгодно! Адже формалізм завжди був дальто-ніком. Але спробували люди бодай прочинити ляду в національну свою історію, як одразу формалісти ж і вдарили на сполох — контрреволюція! І це тоді, коли з найрозмаїтішими національними кольорами ведеться копітке налагоджування суто людських контактів, прагнемо діалогу... А чому б не дати слово історикам, не поспитатися в професіоналів? Адже ж переходимо в цілком відмінні історичні широти. Чому ж так чіпляємось за старі репресивні механізми?

— *Мабуть, тому, що ситуація нагадує отой знаменитий ваш, Іване Федоровичу, вірш «Крила»: «Кому — пушок на рило, а дядькові Кирилові — крила». Не пасує Перебудова його Ницості Бюрократизмові. І якщо вже у Верховній Раді СРСР він дається взнаки — всі те бачимо, — то чого ж чекати на місцях?*

— Пропонуєте примиритися? Але ж це сьогодні означатиме не просто загибель окремої нації — крах цивілізації.

— Ні, просто пропоную ще раз звернутися до поезії Івана Драча:

Чорний атомний клекіт
Так нуртує нас — мене і добу,
Так вимучує совість і мозок.
Що кусаємо груди матері...

— Сумно все це — бодай не дочекати...

— Але ж крила у нас таки є! Рух на те й Рух, аби
кликати до життя, згуртовувати й дбати про Мету?

— Якщо Чорнобиль і духовна злиденність неспроможні
консолідувати суспільство, якщо й примара звиродніння та
глобальна катастрофа відступають перед його тупим
самовдоволенням, виплеканим дрімучим міщанством, де
пісна суржикова одномовність постає еталоном інтернаціо-
налізму, то залишається хіба що Доля. Мусимо вистояти.
Адже ж недарма після землетрусу в Сан-Франціско так
дружно — наче вперше почули! — розпитували мене в
Торонто про Чорнобиль та наслідки цієї вікопомної трагедії,
пропонували створення Фондів Руху по всіх містах Канади,
аби хоч дещицею допомогти не тільки тим далеким людям
на Україні, а й утвердити в собі Зорю Людяності, назватися
Людством...

Доля України — це доля Людства. Усвідомлення цього
має надихати на боротьбу за його ідеали. І знаєте, коли по
приїзді додому я почув, що на з'їзді наших зелених
створено асоціацію «Врятування», то подумав: Іване, це
неспроста. Щойно по той бік океану точилися розмови
про щось подібне — і ось воно вже є. Постало! Думаю,
цій асоціації судилося велике майбутнє, бо саме вона
покликана об'єднати світ. Об'єднати заради врятування
всього людства.

— Отож дома чекали тільки приємні сюрпризи?

— Якби ж то! На жаль, вистачає і препоганих. Ось перший
— від Володимира Дрозда, який на зборах київських
письменників-комуністів звинуватив Рух — зрозуміло
кого — в «економічному романтизмі», який завершується,
як правило, принизливою штовханиною на паперті багатого
американського дядька. (Наголошую це!). Відомий борець зі
сталінізмом і неосталінізмом, як бачимо, не гребує

застарілими прийомчиками, від яких пахне, кажуть в Халеп'ї, щоб і вам і нам не нюхати.

Коли по містах Канади саме тепер створились осередки Товариства прихильників Народного руху України за перебудову, — до них входять лікарі і економісти, юристи і вчителі, бізнесмени і митці українського роду, — то чому це комусь мусить муляти, а особливо Володимиру Григоровичу?! Вони, ці осередки, будуть пропагувати ідеї та завдання Руху, вони вже створюють фінансові бази — фонд Руху, — яким буде диспонувати їхня Президія в порозумінні з керівництвом Народного руху України. Наші земляки в США, Канаді до Нового року обіцяють підготувати цілий літак таких необхідних різноманітних ліків. Хіба Володимир Григорович стане в Борисполі і не дасть йому приземлитись?!

Другий сюрприз — вістка про те, що в час моєї відсутності створилася так звана «Українська національна партія» — лише такої нам бракувало! Можна було б про це не згадувати, але один пункт в її програмі особливо насторожує. Це пункт про зброю. Ось як він звучить:

«УНП домагається гарантів демократії:

а) Економічного гаранту, яким є приватна власність...

б) Силового гаранту, яким є приватна зброя. Відсутність цієї зброї у громадянина робить його беззахисним перед озброєним злочинцем і є основним гальмом в демократизації суспільства. Без приватної зброї демократія перетворюється на фарс з узурпацією влади однією партією. Для легалізації приватної зброї необхідним є закон про зброю, який регламентував би застосування зброї та її калібр.

Я здивувався, що її секретарем є наш киянин, композитор Вадим Смогитель. Ця «музика зброї», якою віє з цієї програми, не є музикою Руху, а Спілка письменників, куди занаджуються і ці «музиканти», це всього-на-всього арсенал духовності. Скомпрометувати і Рух, і письменників, і благородні починання Перебудови — ось потаємний сенс «регламентаторів застосування зброї та її калібру». Та тільки силою слова, силою духовності можна щось здійснити на цьому світі, а музика зброї давно дискредитувала себе.

*“Літературна Україна”. —
1989. — 23 лист.*

“РАБИ, З’ЄДНАНІ ОДНИМИ КАЙДАНАМИ, НІКОЛИ НЕ ПЕРЕСТАНУТЬ БОРОТИСЯ ЗА СВОБОДУ”

— Я не знаю, звідки взялася ота тривога, де підоснова можливих «екстремістських» підступів. Недавно я разом з новим секретарем Київського міськкому партії з ідеології Горovenком, керівником УГС О.Шевченком, представником київського СНУМу Д.Корчинським, членами НРУ, «Зеленого світу», Товариства єврейської культури брав участь у «круглому столі», організованому «Вечірнім Києвом». Ми тоді дійшли згоди, 25 лютого справді має відбутися мітинг, який засвідчить нашу відданість ідеям перебудови, підтримку засад демократії. Організовується «живий ланцюг» мешканцями міста різних національностей, які виявлять тим самим свою спорідненість з містом, його історією. Думаю, це буде гідною відповіддю на “верховне звернення”.

Ще раз кажу, я не бачу причин для розбрату — ні україно-польського, ні україно-російського, ні україно-єврейського. Ми можемо боятися чвар лише між самими українцями, чвар, інспірованих силами, зацікавленими у дестабілізації. Побоююсь, що саме цим силам і надаватиметься право згідно з нашими законами санкціонувати чи той, чи інший мітинг...

Не можна не брати до уваги і непримиренну, агресивну позицію, яку зайняло керівництво РПЦ. Я неодноразово висловлювався з цього приводу і зауважував, що нинішня централістсько-шовіністична позиція РПЦ, коли чотири громади УАПЦ в Києві не мають жодної церкви, греко-католики

Інтерв'ю газеті “Ленінська молодь” (згодом — “Молода Галичина”) (лютий 1990 р.). Розмова почалася питанням про подісне звернення Верховної Ради України до жителів республіки про політичну ситуацію в ній.

затавровуються з будь-якого приводу, навіть на стінах Володимирського собору, до добра не приведе.

— *Чим можна, на Ваш погляд, пояснити цю непохитність?*

— Тим, що тисячі, мільйони віруючих спливають з-під опіки. Тим, що спливають мільйони — у суто матеріальному вираженні. Адже монопольна Російська православна церква позбавляється чималих фінансів, великої пастви. Відомо, скільки давала цій церкві Галичина з її концентрацією віруючих.

Окрім того, мені здається, митролопит Філарет із значно більшою охотою став би Московським патріархом (для чого у нього є реальні підстави), аніж бути патріархом України. Отакі мої особисті думки з цього приводу.

— *Церква відмовляється від монополії не легше, аніж партія...*

— Безперечно, адже РПЦ панувала без меж повсюди. Чи багато ми знали (та й знаємо нині) про католиків чи, скажімо баптистів? Я був вражений, коли під час приїзду до Києва американського астронавта зібралось 5—6 тисяч баптистів, я вперше зустрівся з їхньою надзвичайно цікавою й демократичною вірою.

Протягом багатьох років церква була одним з основних чинників русифікації, і тепер плекаємо надію, що вона стане на засади відродження національної культури. Зокрема, українська автокефальна — у східних областях України, де її позиції були особливо сильними в двадцятих роках.

— *А які конкретно сили, на Вашу думку, зацікавлені у нагнітанні напруженості в Україні?*

Можновладці наші, ядро Системи. Сценарій вбивства демократії, скажімо, в Азербайджані, був розроблений блискуче. Спершу довести до озвіріння іммігрантів з Вірменії, не надаючи їм жодних людських умов життя, потім заповнити вірменською кров'ю всі ідеологічні структури, підготувати світ: от, мовляв, бачите, не можна ж цього терпіти! І задушити танками всі паростки демократії, які так довго і важко народжувалися зусиллями Народного Фронту. Але найстрашніший злочин, вчинений центральною владою — це розселення біженців-вірмен з Азербайджану в мусульманських же республіках — Таджикистані, Узбекистані. Це запланована ланцюгова реакція, заплановане кровопролиття. І такі криваві помилки вищого керівництва

країни, уже сьогоднішні, не вчорашні, вимагають якнайсуворішого покарання!

— *Якщо на початку перебудови поступ здійснювався в одному напрямі, лише з різною швидкістю, то нині, здається, маємо ситуацію, коли «низи» таки пробудились, набравши повні груди свіжого повітря, пішли, повіривши перебудові, а «верхи» дедалі більше стають на шлях гальмування. Чи не призведе це до нової контрреволюції на кшталт 1929 року?*

— «Верхи», і в тому числі, на жаль, М. С. Горбачов, мені здається, просто не вірять «низам», вважають, що вони підуть не тим шляхом, яким потрібно. Вони не враховують одного: народний рух має свою модель і свою логіку. І яким би він не був — російським, українським, вірменським, азербайджанським чи литовським — він прагнутиме до суверенітету. Силою і московськими декретами чи то деклараціями проблема не вирішиться ніколи, лише наплодяться нові помилки, проллється нова кров.

Хід Горбачова до президентства не є випадковістю. В традиціях імператорської Росії, а згодом і сталінщини — прагнення до сильної руки. І все ж надія на те, що людина, яка започаткувала перебудову, не стане її душити сама, жевріє. Ймовірно, в такий спосіб Михайло Сергійович хоче зламати шалений опір середньої ланки управління...

— *Але ж вона руйнується сама — достатньо лишень пригадати могутню хвилю народного обурення, яка призводить до відставок партійного й державного керівництва як на районних, так і на обласних рівнях.*

— Я б не тішився ілюзіями з цього приводу. Апарат чудово підготувався до виборів. І тільки люди, які не можуть чи не хочуть мислити реаліями, сподіваються на перемогу демократичного блоку. Зараз у переважній більшості своїй Україна голосуватиме не за Рух, а проти апарату. А голосування проти апарату апаратом же не загрожує. Парадокс? Але погляньте: оберуть не перших секретарів райкомів та голів райвиконкомів, а директорів шкіл, заводів, голів колгоспів. На першому ж партійному пленумі їх оберуть першими секретарями. Ситуація вельми нагадує багатоголову гідру — відтинаєш голову, виростає дві. Я б назвав це «системою Гідаспова» — класичний зразок подібного маневру.

— Ну то й нехай собі обирають, кого завгодно. Адже партія відмовляється від керівної ролі.

— Але тільки не від влади. Скільки минуло часу від ІЗ'їзду народних депутатів, ви дуже відчули передачу влади Радам? Адже триває чудово підготований спектакль, таке собі політичне шоу, а керує країною й понині Політбюро, представники КДБ, армії, тобто сили, що мають в руках реальну владу.

— Значить, Ваші, так би мовити, кандидатури в президенти України від демократичного блоку, імена яких Ви називаєте на зустрічах, не більш як повна абстракція!

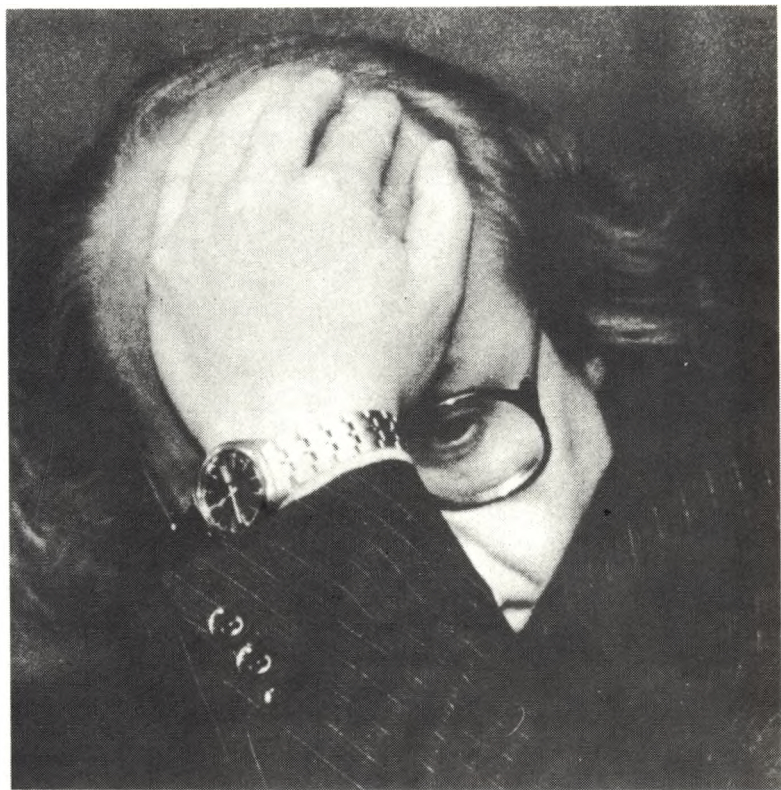
— Ще раз кажу, у мене абсолютно відсутні ілюзії. Навіть якщо президентом стане Олійник, Павличко, Щербак чи то М.Горинь, Лук'яненко, Юхновський (попри всю різницю між ними, яку я прекрасно усвідомлюю), не думаю, що в корені щось зміниться. Для цього нам потрібна литовська ситуація, потрібен діяч на зразок Бразаускаса, потрібна самостійна компартія, гідна опозиція, допущена до засобів масової інформації — тобто нормальне політичне життя. Ми повинні йти до цього, але шлях не близький, бо ж демократичних традицій Україна практично не має.

— Ви не вперше говорите про необхідність самостійної КПУ. Говорили і про перші кроки до неї.

— Так, з'являються люди на рівні секретарів райкому, які розробляють концепції самостійної компартії. Брунькування лише починається, і говорити про явище загалом ще рано.

— Народний Рух народжувався важко, але зараз маємо ситуацію, коли народ пішов за Рухом. Водночас його все частіше піддають критиці, так би мовити, зліва, — у надто великій лояльності до влади, у центризмі, а ще — у наслідуванні «крайних» традицій у проведенні передвиборчої боротьби.

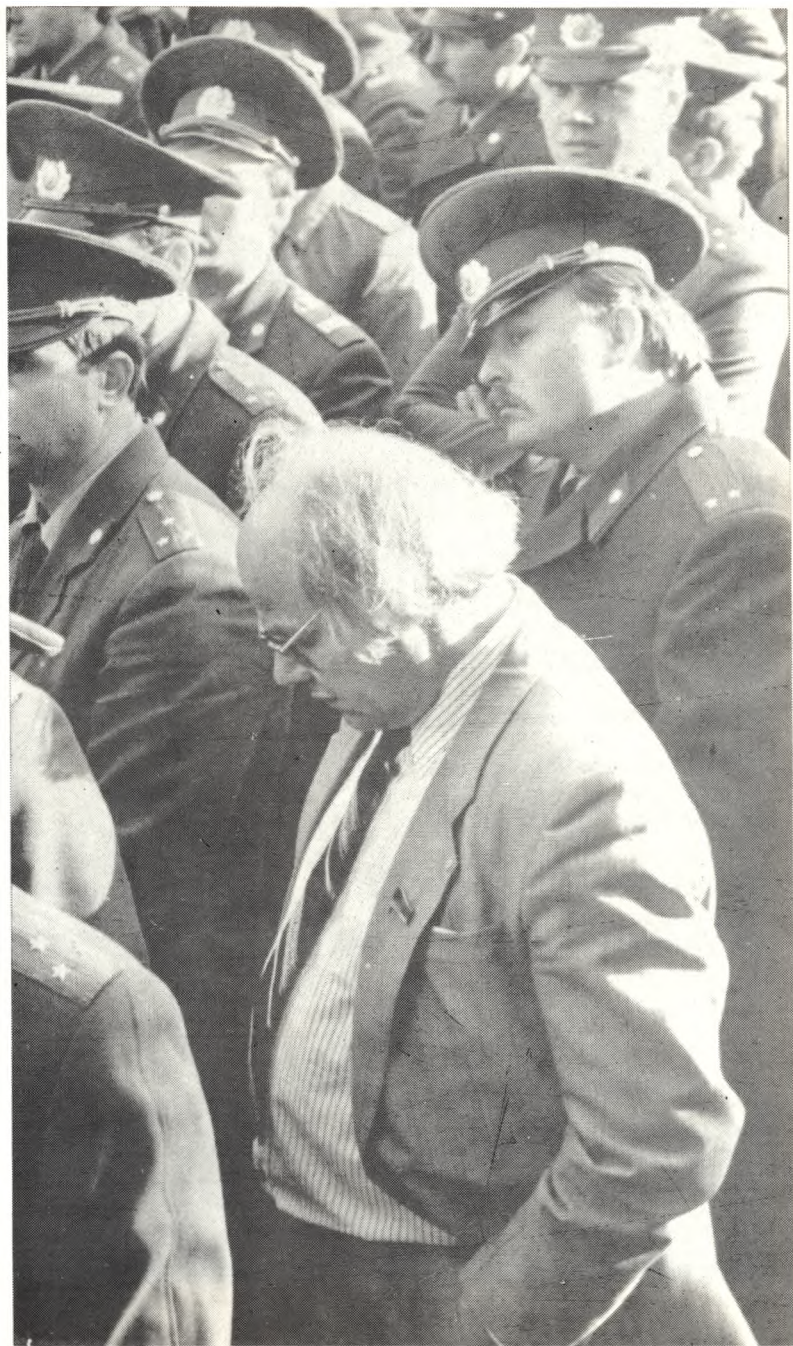
— Почну з другої половини запитання. Так, є приклади певної неузгодженості дій, коли, наприклад, секретаря Подільського РК КПУ м. Києва І.М.Салія не зарахували до демократичного блоку, хоча хто-хто, а він має на це повне право. Мабуть, побоюлися, що він буде надто грізною альтернативою суто рухівському кандидату. У вас у Львові маємо інше — принципові розходження страйккому з Крайовою організацією Руху. Але я б не став драматизувати ситуацію. У

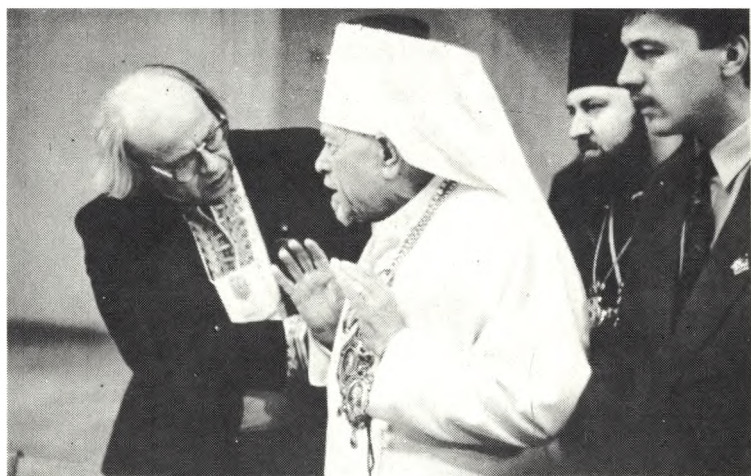

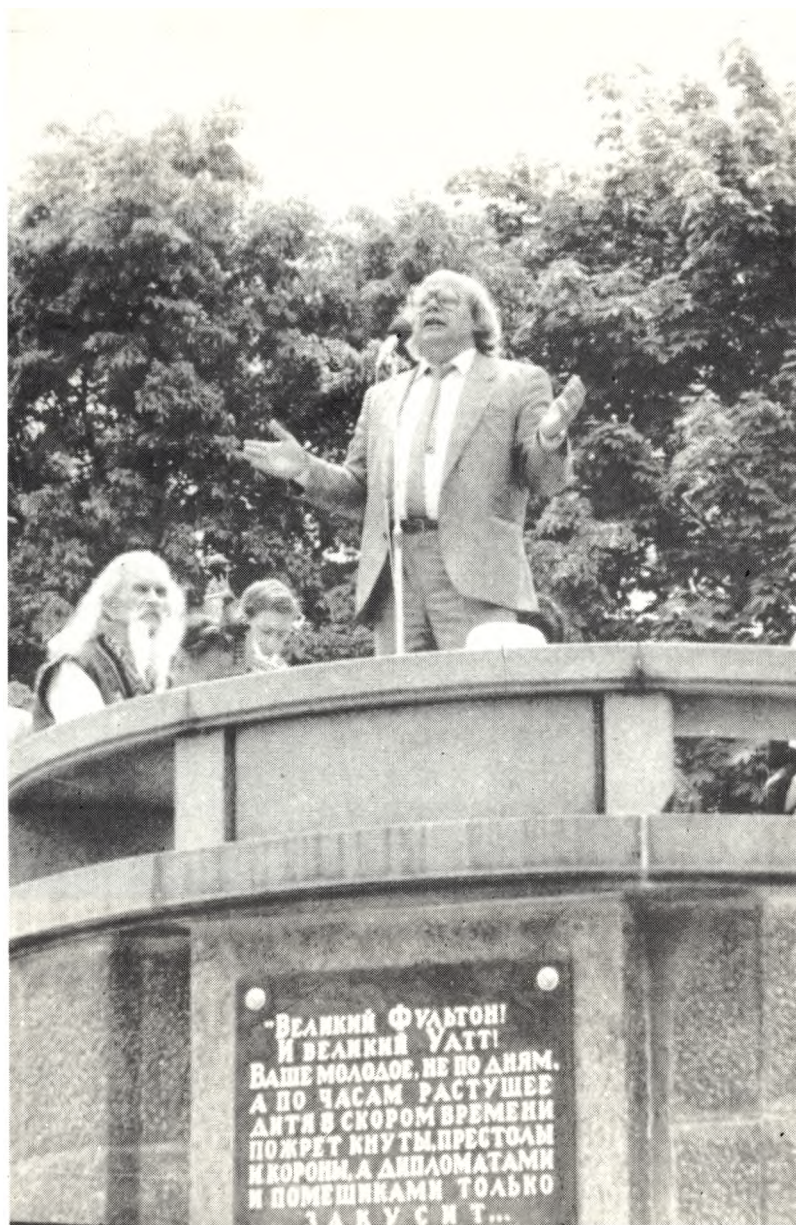

-ВЕЛИКИЙ ФУДЖОН!
И ВЕЛИКИЙ УАТТ!
ВАШЕ МОЛОДОЕ, НЕ ПО ДНЯМ,
А ПО ЧАСАМ РАСТУЩЕЕ
ДНТЯ В СКОРОМ ВРЕМЕНИ
ПОЖРЕТ КНУТЫ, ПРЕСТОАМ
И КОРОНЫ, А ДИПЛОМАТАМИ
И ПОМЕШИКАМИ ТОЛЬКО
ЗАКУСИТ...

нас же не армія і не партія з її демократичним централізмом, що забетонував організацію так, що жоден живий паросток не проб'ється. Рух — організація жива, і розходження в поглядах — явище цілком нормальне, це живий процес. І ставитися до цього треба спокійніше, принаймні, без взаємних обвинувачень «у зраді інтересів».

— *Скільки існує Рух, стільки часу мовиться про видання рухівської газети. Щось посунулось у вирішенні цього питання?*

— Ситуація та сама, що й з реєстрацією самого Руху, яку відтягнули саме настільки, аби ми не могли висувати своїх кандидатів. Тепер зроблено все, аби ми не могли за наших кандидатів агітувати, розказувати про свої погляди, платформи, позиції. Це ж лише у Львові такий рідкісний випадок, коли «Ленінська молодь» знайомить з кандидатами демократичного блоку. Нічого подібного в Києві немає. «Вечірній Київ» постійно маневрує, його редактор В.Карпенко уже довго в підвишеній ситуації, і вибори для нього означатимуть вирішення подальшої журналістської долі. Ми ж уже давно готові видавати «Народну газету», підготовано кілька номерів. Це, втім, лише початок, і тут я дивлюся в майбутнє з оптимізмом.

— *Якщо ми вже заговорили про газету, дозвольте поцікавитись Вашим ставленням до висунення «Радянської України» на здобуття Державної премії імені Т.Г.Шевченка.*

— Це один з найогидніших кроків. Як може газета, що стала рупором цькування демократії (втім, менш войовничим, між «Правда України» — остання взагалі поза будь-якою конкуренцією), претендувати на Шевченкову премію? Це вже усілякі межі блюзнірства переходить»...

— *В одній із записок Вас запитали, чи повинні бути притягнені до відповідальності винні у злочинах, що коїлися на Україні протягом останніх років. Мається на увазі Чорнобиль, Чернівці тощо.*

— Ми не прагнемо крові, і до вироку ніхто не кличе. Але задля нормального функціонування організму треба ставити діагноз хворобам і називати причини. Я не знаю, хто персонально винен у першотравневій демонстрації в Києві 1986 року — Щербицький, Шевченко, Ляшко, Лигачов, Горбачов? Не знаю. Але ми мусимо це знати. І винним місце біля ганебного стовпа нашої історії. Такі речі пробачати не можна.

— *І ще одна записка. Цитую: «Шановний Іване Федоровичу! Як, на Вашу думку, з цього хаосу ми вийдемо скоріше — самостійно, чи у Союзі?».*

— Усі республіки повинні прагнути суверенітету. І передусім — Росія. Треба, аби вона нарешті позбулася такого великого «тягару» — адже багато хто з мешканців РРФСР вважає, що він годує Прибалтику, Білорусію, Україну. Тож нехай Росія стає суверенною державою, а ми собі якось дамо раду. Особливо це потрібно тим українським чинодралам, які так звикли своєю «малоросійською колегією» бігти за великодержавним російським возом. Треба, аби їх з того воза скинули, та ще й піддали, може, тоді вони повернуть обличчя в інший бік...

— *О, я, здається, вже знаю, хто ці «некоторые, которые договорились до того, что, мол, надо, чтобы Россия вышла из состава СССР, тогда всем станет лучше жить»...*

— А чия це цитата?

— *М. С. Горбачова.*

— Але ж це реальні речі. Раби, з'єднані одними великодержавними кайданами, ніколи не перестануть боротися за свободу

— *Іване Федоровичу, Ви сказали, що боїтесь лише одного запитання. Тоді дозволю собі задати останнє. Ви — голова найбільшої масової громадсько-політичної організації республіки. Мабуть, маєте право на свою оцінку перших осіб у партійно-державній ієрархії України.*

— Про В.С.Шевченко, гадаю, можна вже не говорити. Що ж до В.А.Івашка, то ми з В.Яворівським недавно мали з ним першу ґрунтовну розмову. З ним можна говорити. Але неправильно напряму порівнювати Івашка з Щербицьким. Двадцять років Щербицький був уособленням системи, що довела нас до провалля. І оцінювати нове керівництво, на плечах якого лежить така психологічна каменюка, можна буде лише згодом.

— *Ох, і важко ж нам буде просувати вперед демократію.*

— Але ми приречені на це, іншого виходу я не бачу.

*“Ленінська молодь”. —
1990. — 24 лют.*

УКРАЇНА — В ЦЕНТРИ ЄВРОПИ

— Іване Федоровичу, передовсім, мабуть, про те, що нині всіх хвилює, — останні події в політичному житті країни. Як ви їх оцінюєте?

— Та ось ніяк не можу дійти до «Правды»...

— До правди?

— Сьогоднішній номер із стенограмою Пленуму ніколи почитати...

— Зрозуміло.

— А загалом відчуття таке, що країна живе в якомусь дивовижному «казані», який то в одному, то в другому місці закипає. Часом там, де й не сподівалися... Із «казана» того вряди-годи вискакують ошпарені чиновники. Хоч і шукають способів, щоб якомога менше бути ошпареними. Це свідчить про те, що справді-таки дозріла критична ситуація. Це моя така точка зору, вона нічим особливим не відрізняється.

— А якою вона є в Народного руху України за перебудову?

— Рух — за еволюційний шлях розвитку суспільства. Ми вже достобіса «наїлися» тих переворотів, які, окрім бід, голоду, людомору, кривавого терору, нічого не дали, особливо нашому народові. І тому намагаємося пильнувати, щоб по можливості йти європейським шляхом. Маю на увазі чехословацький варіант, угорський варіант, навіть польський. Але не румунський і не китайський... Хоча, загальнозрозуміло, нам допильнувати отой «казан» неможливо. Але скільки буде спроможностей, сил — і в Руху, і в українського письменства, — намагатимемося давати раду, спрямовувати людські пристрасті саме в такі риштовки.

Інтерв'ю газеті "Культура і життя" (листопад 1990 р.).

— *Очевидно, це вже й «нагорі» зрозуміли, адже на недавньому партійному Пленумі йшлося про ліквідацію шостої статті, ймовірність політичного плюралізму...*

— «Нагорі» зрозуміли — це ясно з доповіді М.С.Горбачова й переважної більшості учасників Пленуму, — але мені здається, що цього не зрозумів наш перший секретар міськкому партії Анатолій Іванович Корнієнко, на якого ми надіялися. Він, власне, мій ровесник, і, думалося, що якусь, так би мовити, молодшу, ліберальнішу й радикальнішу позицію займатиме. А він почав діяти в річищі деяких ретроградів, позицію яких ми чисто людськи не можемо сприйняти. Мені здається, що Анатолій Іванович не на ту «карту» поставив...

— *Чи пов'язана ваша програма, як кандидата в депутати, з передвиборною платформою Руху?*

— У Руху є її кілька варіантів. Один виробляла Рада Колегій, інший запропонував Сергій Конєв, ще один — Львівська крайова організація. Думали-гадали ми, але чи то через наш, так би мовити, демократизм, чи через елементарне українське лінивство не дійшли згоди у виробленні програми Руху як такої. Зійшлися, правда, на тому, що кожен має діяти згідно з маніфестом НРУ, — його було обнародовано на початку передвиборної кампанії. Які там основні положення? Передовсім — ті елементарні речі, про які вже давно говорять: і ліквідація шостої статті, і запровадження багатопартійності (хоч на Пленумі про це йшлося, але маніфест було прийнято задовго до нього). А головне — це активність у творенні незалежної української держави. Там не йдеться про союзний договір, федерацію чи конфедерацію, бо то все похідне.

— *Головне — розв'язати принципове питання...*

— Так, і мені здається, що нині ніхто й ні з яких кіл не може заперечувати, що це справа вирішальна. Кожен народ — великий чи маленький, багаточисельний чи нечисельний — тепер зрозумів, що повинен мати свою державність. А вже потім, оформившись у неї чи наново наповнивши її новим, реальним змістом, можна йти на союз, федерацію, конфедерацію чи інше. Це буде об'єднання наших республік радянських, які дедалі більше й більше ставатимуть суверенними. Звичайно ж, ми, українці, будемо в цьому союзі, — хочемо ми цього, чи не хочемо. В силу

геополітичного становища України, її історичного минулого. Але нам, вважаю, дуже твердо треба йти в напрямку Європи. До недавнього часу вона закінчувалася Берлінською стіною, а тепер Європу хочуть означити...

— ... *Польсько-радянським кордоном?*

— Так, межами Радянського Союзу. Тому, звичайно, Рух добиватиметься, щоб Україна не була відцурана від загальноєвропейського процесу. Земля, де знаходиться географічний центр Європи, повинна бути в цьому процесі! Так само, як і в загальнорадянському. Для нас отаке єднання — з одного й з другого боку — це є певна передумова суверенності. Не цураймося й нашої історичної закоріненості, сучасної наповненості давніх державних утворень. Наприклад, недавно, беручи участь у конференції «Саюдісу», керівництво Руху домовилося з лідерами цієї організації Ландсбергісом та Чепайтісом про створення Литовського статуту. Це буде чи то товариство, чи єднання Литви, Білорусії, України. Гадаю, що його захоче доповнити і Польща. Тож статут нам даватиме можливість теж мати своєрідну суверенність. Звичайно, спочатку на проблематичному, розвідувально-проблематичному рівні. Видаватимемо журнал «Литовський статут», газету з такою ж назвою. Найближчим часом, після виборів, проведемо з приводу цього товариства держав і народів нараду наших громадсько-політичних організацій.

— *Це, певно, пов'язано з польсько-литовським державним утворенням шістнадцятого—вісімнадцятого століть?*

— Так, мова йде про Жеч Посполиту. Велике князівство Литовське в її складі базувалося на кодексах права — Литовських статутах. І ми хочемо якоюсь мірою відновити ті традиції, пошукати можливостей єднання. Тим більше, що для Руху надзвичайно дорогий литовський досвід (а не кавказький!), ми орієнтуємося на нього. Тому велике значення матиме наповнення Литовського статуту не стільки історичними ретроспекціями (хоч вони, звичайно ж, багато для нас важать), а передовсім модерним досвідом цього невеликого, але сильного, міцного і такого цікавого народу. Отже, мені здається, що Литовський статут має стати важливим моментом у нашому політичному житті.

— *Відомо, що ви балотуєтесь кандидатом у народні депутати УРСР по Артемівському округу міста Львова. Але*

як лідер наймасовішої на Україні неформальної громадсько-політичної організації, ви можете нині оцінити шанси на виборах членів Руху, а також Товариства української мови, «Меморіалу», «Зеленого світу»?

— По натурі своїй — та і зважаючи на реальні речі — я належу до так званих скептичних оптимістів. Вважаю, що коли після виборів буде «збито» всього-навсього групу з кількох десятків депутатів, — представників демократичного блоку, — то це вже буде перемога. Адже тоді з'явиться можливість на державному рівні обстоювати всі ті проблеми, що їх ми обстоювали на громадському — на наших мітингах, у наших закликах, у нашому самвидавці... Отже, аби утворилася в парламенті якась регіональна група на зразок московської — і то добре! А здобути на виборах абсолютну перевагу тепер, у такій ситуації, немислимо. По-перше, суспільство до цього не готове, по-друге — Рух не готовий, по-третє — у нас надто сильна, виплекана в минулому командно-бюрократична система. Та й немає в людей ентузіазму, такої віри в зміни, як на торішніх виборах. Незважаючи на те, що з'їзди народних депутатів, — ці прекрасні «спектаклі», глядачами яких ми всі були, — дуже багато дали для політичної освіти народу, але вони ж і зневіру посіяли. Іржа скептицизму поширюється з нечуваною швидкістю. Я знаю багатьох людей, які відверто розчаровані: стільки зусиль, кажуть, ми доклали в боротьбі за Щербака, Черняка, Яворівського, за третього, десятого, — і що маємо з того? Самі розмови...

— Але ж вони повинні бачити, що ці люди не сидять склавши руки...

— Безумовно. Але коли торік я, відверто кажучи, не міг повірити в те, що більшість киян проголосує проти К.І.Масика чи В.А.Згурського, то нині такої активності чекати не доводиться. Песимізм підкріплюється порожніми полицями, обіцянками деяких представників влади, присутністю тієї ж самої командної системи, до якої звикли всі і вся. Вона продовжує діяти, тільки більш приховано, більш ієзуїтично...

— До того ж оті так звані місцеві революції здебільшого завершуються заміною одного представника апарату іншим...

— Так, — направляють, скажімо, інспектора з Москви, який раніше працював секретарем у цьому ж обкомі. Можливо, він і має найкращі якості, можливо, він прекрасна людина, справжній партійний працівник. Але для людей що важливо? Щоб саме із середовища Чернігівщини, з народних мас висунути нових, свіжих лідерів. Натомість виходить, як у тій притчі про макітру з варениками. Хоча й ближче до сметани вареникові, який на дні, хоч інший і засихає зверху на вітрі сучасності, але всіх їх урешті-решт перевертають у тій сметані...

— *Про Рух і досі точаться дискусії, він на вустах у багатьох — від секретаря ЦК Компартії України Л.М.Кравчука, діалог якого з вами опублікував тижневик «Союз», до ієрархів Російської православної церкви... Але організацію зареєстровано лише днями. Чи не є це одним з парадоксів нашого життя?*

— Це просто банальна, примітивна правда. Тому, що не вигідно його було реєструвати до виборів. А ось уранці, дев'ятого лютого, ми зустрілися з міністром юстиції республіки, який дав згоду на реєстрацію нашого Статуту. Думалося, що все те ще довго сунутиметься по ієрархічній драбині, але ж ні — на мітингу, одинадцятого лютого, ми вже могли оголосити людям, що Рух узаконено.

— *У зв'язку з подіями в Закавказзі на обивательському рівні поширюються чутки про можливі погроми — чи то росіян у Києві, чи євреїв в Одесі... Як ви ставитесь до подібного?*

— Народний рух України за перебудову розповсюдив заяву про те, що то справа рук політичних чорносотенців, а наша організація ніколи не була й не буде причетною до будь-яких акцій, що сіють міжнаціональну недовіру. Недавно в редакції «Вечірнього Києва» відбулася бесіда за Круглим столом (її матеріали вже опубліковано), у якій взяли участь представники різних сил — новообраний секретар міськкому партії М.О.Горовенко, лідер СНУМу Дмитро Корчинський, голова Київського відділення УГС Олесь Шевченко, перший секретар Радянського райкому партії М.В.Тищенко та інші. Але ми дійшли порозуміння й вирішили 25 лютого організувати Коло єднання представників усіх націй, які проживають у Києві. Завершиться ця акція мітингом, де

маємо сказати: у нас немає підстав для національної ворожечі!

— *Це буде щось схоже на «живий ланцюг» з нагоди річниці злуки УНР і ЗУНР?*

— Так. І мені здається, що якби у Києві хоча б один раз на мітинг чи то Руху, чи «Меморіалу», чи «Зеленого світу», чи іншої так званої неформальної організації, вийшло б сто тисяч киян та взяли б участь у цій акції, взявшись за руки, наші керівники, — чимало питань, напевно, було б знято з порядку денного. А так вони бачать, що, незважаючи на піднесення під час «живого ланцюга», на мітингу на площі біля Софії було якихось п'ятнадцять–двадцять тисяч. Такі зібрання мусять мати сотні тисяч! Адже Київ — майже три-мільйонне місто. Масовість же для багатьох людей, які небайдужі до політики, є своєрідним лічильником Гейгера...

— *Із преси тепер дізнаємося, що обстановку в Азербайджані загострює «праве крило» Народного фронту. Тож у багатьох виникає аналогія з Рухом, адже і в ньому вирізняють подібне «праве крило»...*

— Річ у тім, що Азербайджан опинився в дуже своєрідній історично-географічно-політичній ситуації. В один вузол зав'язані різні відносини — міждержавні (Іран і СРСР), релігійні (мусульманський фундаменталізм і християнство в усіх його виявах) і, звичайно ж, вірмено-азербайджанські відносини. Тепер, гадаю, усім зрозуміло, що відповідно реагувати слід було ще на початку подій у Сумгаїті, не допустити накручування кривавого клубка. Коли ж розлючені й ображені біженці з Вірменії (так звані ерази, ереванські азербайджанці) заповнили Баку, то почали вишукувати, наче мічені атоми, кожного вірменина... А потім на вулицях Баку з'явилися танки. Давня хвороба під тиском знову заганяється всередину. Тож і в майбутньому не обійтися без «гноювиків», без «фурункулів», які болітимуть і болітимуть. Не хочеться бути Сивіллою-пророчицею й передрікати якісь страшні речі, але такою є реальність. Замість того, щоб добре попрацювали наші політики-«терапевти», було зроблено «хірургічну операцію». На згадуваному Пленумі ЦК йшлося про те, що військам у Баку слід було б виявити більш високий професіоналізм, уникнути невинуватої жорстокості. І знову ми бачимо, що за все це практично ніхто не відповідає.

— Але колишнього першого секретаря ЦК Азербайджану виключили з партії...

— А на його місце кого обрали? Найближчого колегу, Голову Ради Міністрів... Де він був, коли ситуація дедалі загострювалася?

— Як, усе-таки, з приводу аналогій з Рухом?

— Я не вірю, що в нас можуть бути якісь конфлікти між українцями і росіянами, між українцями і євреями. Ну немає таких симптомів, таких передумов, коли можна було б сказати, що вони «вагітні» страшними драмами. Але мені здається, дехто — звичайно, з допомогою сумнівних засобів — замірився на дуже брутальні речі щодо українців. Якщо їх посварити із названими народами не вдається, — українці просто не надаються до якогось противенства, — то підступають з іншого боку, Уже тепер навіч, скажімо, конфлікти між рухівцями і «анархо-синдикалістами» в Харкові, особливо — між православними і греко-католиками в західному регіоні республіки. Ось недавно кандидата у народні депутати УРСР Івана Геля, людину, яка довгий час була ув'язнена за обстоювання прав Української греко-католицької церкви, тяжко побито. Він опинився біля православної громади, яка, звичайно, уже відповідно була настрополена, — і зчинилася бійка. Постраждав і один священик...

— Я так зрозумів, Іване Федоровичу, що ви не виділяєте в Руху «правого крила»?

— Та якби воно навіть і було (а воно, звичайно, є, як і в будь-якій громадсько-політичній організації), то я б елементарно не мав права цього робити. Оскільки поки що стою на позиції голови Руху, то мушу бути “центристом”. Повинен зводити “лівих” і “правих” — коли надто великий заворот уліво, то налягаю на правий бік, коли навпаки, — то на лівий. Щоб якось урівноважити...

— Що й казати, навіть лідер нашої партії й держави нині в подібній ситуації...

— Така ситуація виникає в будь-кого, хто стоїть на чолі певної моделі згуртування людей.

— Недавно “Вечірній Київ” провів опитування серед читачів, — хто має бути Головою Президії Верховної Ради УРСР. Хтось назвав це дослідження некоректним,

хтось — популістським. Але хоч воно й не претендує на наукову глибину, як ви, все-таки, оцінюєте результати? Адже в першій п'ятірці — чотири представники Руху: Яворівський, Щербак, Черняк, Драч.

— Як я ставлюся до того рейтингу? Як до своєрідної людської забавки — не більше і не менше. Хоча вважаю, що це певний показчик того, що відбувається в суспільстві, яке ставлення до тих чи інших людей. Отже, на це, вважаю, слід дивитися і з рівною долею глузду, й з рівною долею гумору.

— *Певно, слід окремо виділити питання про зв'язки крайових організацій Руху з партійними, радянськими органами, як і великої Ради НРУ з ЦК Компартії України.*

— Повернуся до недавньої події — рейсу “Руслана” з Нью-Йоркського аеропорту імені Джона Кеннеді до Борисполя. Цю акцію ми назвали “Захищаємо дітей Чорнобиля” і її підтримали всі американські та канадські українці, ЦК Компартії України, Міністерство охорони здоров'я, Рух. До речі, наскільки мені відомо, за цей рейс з радянської сторони заплачено сто тисяч карбованців, з американської — сорок тисяч доларів. Надалі кошти, які американські й канадські українці перераховуватимуть у фонди допомоги дітям Чорнобиля, підтримки Руху, ми, певно, вкладамо в спорудження чи то реабілітаційного дитячого центру, чи дитячої поліклініки. Як бачите, тут ми знайшли живий, прямий контакт з радянськими і партійними органами. До того ж, зрозуміло, — якби ЦК був проти, скажімо, «живого ланцюга», то багато чого у нас не вийшло б. Але цій акції сприяли. А згадайте похорон Стуса та інших колишніх політв'язнів.

— *Я прочитав у «Комсомольской правде», як там, у Сибіру, перешкоджали перевезенню...*

— Ознайомтеся із статтею Шовкошитного в журналі «Україна» — там подробиці тієї обструкції. Та все одно, питання про перепоховання, звичайно ж, на керівних «поверхах» вирішувалося. І нам довелося докласти чимало сил, щоб переконати в доцільності цього. Ось вам реальна співпраця. Багато хто з отих радикальних рухівців звинувачує нас, що аж занадто співробітничаємо з апаратом. Але як же інакше? Без верховного керівництва республіки не змогли б

здійснити жодної із згаданих акцій. Ми ж лише громадська організація, тому маємо свої дії насичувати багатоманітними людськими стосунками. Адже багато хто, особливо представники вузькопрофільних спеціальностей, просто остерігається Руху, боїться, що участь у ньому чи симпатія до нього позначиться на кар'єрі. Коли ж бачать, що ні — з Рухом співпрацюють і офіційні організації (скажімо, міністерства охорони здоров'я чи народної освіти), — значить, до нього можна по-людськи ставитися і не сахатися. Днями відбулася цікава розмова у ЦК комсомолу республіки, куди ми прийшли, так би мовити, густо насиченим «рухом» — Д.Павличко, М.Попович, В.Дончик, М.Горинь, С.Головатий. Уся верхівка Руху. Так ось, ми дякували А.Матвієнку, С.Вовченку за те, що комсомол підтримав фестиваль «Червона рута». Перший секретар ЦК ЛКСМ України сказав, що вони хочуть контактувати із здоровими силами Руху, а я відповів, що ми — із здоровими силами комсомолу. Бачте, яка ситуація — будь-яка система не бажає вважати себе хворою...

— *Недавно ЦК Компартії України прийняв дві постанови — про дослідження «білих плям» й оцінку голодомору 1932–1933 років. Яке місце Руху у вивченні драматичних сторінок в Історії нашої республіки?*

— Що вам сказати, — можливо, чули чи знаєте про мій виступ на останньому з'їзді письменників, що відбувся чотири роки тому? Тоді з приводу оцінки цього голоду я звертався до керівництва республіки, до громадськості: як же це так, — комісія американського сенату займається голодом 33-го року, а на Україні він замовчується! І ось один з представників тієї комісії, учений Джеймс Мейс, нині перебуває в Києві. До його приїзду наче приурочено було прийняття цієї постанови. Безумовно, стався елементарний збіг, але є в ньому щось символічне. Звичайно, треба відзначити як позитивний факт, що голодомору, нарешті, дано оцінку. Але дуже вже обережною й дуже упослідженою є згадана постанова, не дає вона повноти характеру тієї біди. Ми ж бачимо, що навіть славна «Комсомольская правда» у статті про голод теж намагається його представити як якийсь інтернаціональне явище. Але з усіх досліджень зрозуміло, що це не так. Я ось вам що скажу: у той рік Україна —

можливо, чи не вперше за часи Радянської влади — мала жорстокий, страшний, але реальний суверенітет. Адже на кордонах республіки було виставлено спеціальні служби, які нікого не пускали ні туди, ні сюди. Про це можуть свідчити не лише росіяни, які живуть на межі з Україною, а й кримські татари. Вони пам'ятають, як через оту блокаду українці якимось чином проривалися до Кримсько-Татарської республіки, і місцеві жителі їх рятували. Так, у Поволжі багато людей загинуло, але теж переважно українців, яких було туди виселено. І в Казахстані нарівні з казахами, росіянами гинули українці. Зрозуміло ж: саме трудящий український селянин був найбільшим ворогом насадженої Сталіним системи! І тому дуже прикро дивитися на всілякі дивертисменти і преси, і офіційних кіл, які не хочуть визнати, що то був не лише голодомор українського селянства, а то був етноцид, геноцид українського народу. Жорстоке винищення, найбільша біда наша...

В Ізраїлі є музей великого єврейського нищення у часи Другої світової війни, а ми, українці, лише спромогаємося на те, щоб почати про наше нищення говорити. Звичайно, треба встановити на курган-могілі в степу пам'ятник мільйонам загиблих (про це говорить Олексій Коломієць у «Літературній Україні»), потрібен і музей... І до цього всього Рух докладе зусиль. Спільно з «Меморіалом», Міжнародною асоціацією українців цього року, 4-6 вересня, проведемо міжнародну наукову конференцію, присвячену голодомору.

— Але дехто закликає Рух займатися передусім конкретною роботою, бажано — фізичною.

— Працівники міліції нам, наприклад, пропонували іти шукати, де у магазинах мило ховають...

— А чому, — он у Тернополі комітет народного контролю залучає рухівців до перевірок торгових баз.

— Можна було б, справді, цим скористатися — разомтанками з представниками міліції, відділом боротьби з розкраданнями пошукати, де те мило є. Але ж коли нас цікавитиме, скажімо, лише мило, то люди можуть сказати, що Рух той на мило треба!

— Слід зважати, що Рух усе-таки громадсько-політична організація.

— Так, і має відповідати своєму статусу. Хоча й конкретної праці, навіть фізичної, ми не повинні цуратися. Проводили ж, пам'ятаєте, суботники та недільники по впорядкуванню Подолу. Та все одно потім почули, що то були «необандеровские шабашки Яворивського».

— *З ярликами, що й казати, треба б обережніше. Адже донедавна ми і українську діаспору поділяли на «наших» і «не наших». У вас є чималий досвід зв'язків з українцями за кордоном.*

— Я вже говорив про рейс «Руслана». Ним прибула й делегація українців з Канади та Америки на чолі з відомим діячем, головним редактором журналу «Сучасність», професором Тарасом Гунчаком. Ще один приклад. У серпні цього року в Києві та Львові пройде всесвітній з'їзд українських лікарів, якому Рух, звичайно ж, сприятиме. Він стане своєрідним прообразом світового конгресу українців, що обов'язково відбудеться або наступного, або 1992 року. Вже почалася до нього підготовка. Одним з етапів її стануть і з'їзди українських інженерів, українських юристів. Це ті речі, де ми знаходимо взаєморозуміння з товариством «Україна», з відповідними міністерствами.

— *Нарешті зникатиме ота залізна завіса, долатиметься відчуженість. Тут, певно, і про видання творів українських авторів на батьківщині слід сказати.*

— Ось, наприклад, у Сполучених Штатах вийшов тритомник Домонтовича (Віктора Петрова), а в нас лише збираються випустити його твори. І коли я про це сказав, видавці образилися: навіщо, мовляв, адже ми й у план поставили. Але ж там його вже видано. Цей Віктор Домонтович, один із кращих прозаїків 20–30-х років, був близьким до когорти неокласиків — Рильського, Зерова, Драй-Хмари, Потім, у часи війни, став радянським розвідником. По закінченні її Домонтовича повернули з-за кордону, сюди, в Союз, Одне слово, загадковий чоловік! І це тільки люди такого типу, як українці, із своїм лінивством і невмінням ніяк не можуть «розкопати» те, що є таким дивовижно цікавим. А там тритомник видали — отакі величезні томи...

— *Як ми ще багато про себе не знаємо!*

— Ось щойно після тривалої перерви в нас вийшла перша книжка Хвильового, а у США, Канаді вже давно видано

його п'ятитомник. Подібна історія і з «Щоденником» Винниченка. Бачите, як ми живемо — дуже збіднено й дуже відстало.

— *Усіх нас має об'єднувати рідна мова. Я вважаю, що в програмах радикально настроєних кандидатів у народні депутати УРСР повинно бути положення про поглиблення розвитку української мови, дотримання вимог Закону. Адже, як недавно сказав по телебаченню львівський поет Роман Лубківський, Київ у цьому плані ні на крок, ні на півкроку не просунувся. Що, на вашу думку, слід негайно зробити для виправлення становища?*

— Зрозуміло, що це довготривала робота. Але водночас партійний апарат і радянські органи мусять уже тепер робити якісь кроки. Спершу слід узятися за афіші, об'яви, написи, оголошення в метро, тролейбусах. Міськвиконком наче обіцяє, що з 1 березня відбудеться такий перехід на українську мову. Зрозуміло також, що Закон отой (яким би він не був кудим, але добре, що він є) гальмуватиметься можливими і неможливими силами деяких апаратників, а також манкуртів, які казатимуть, що «за», але в душі будуть протистояти всьому. Значить, тут має впливати активна частина населення, їй те небайдуже. Знову, спитаєте, мітинги? Але ж інших можливостей немає. Рух лише днями зареєстровано, він не має своєї газети...

— *Що, і ніяких перспектив?*

— Дуже важко це дається. Весь час водять нас за ніс, паперу, кажуть, немає. Зрозуміло, що його немає...

— *Газету Народного фронту Латвії «Атмода» друкують на поліграфкомбінаті ЦК Компартії республіки. Саме з «Атмоди» торік я дізнався правду про село Антонівці на Тернопільщині, репресоване сталінським режимом. Бо, мовляв, бандерівське... Розорили хати, людей вивезли на південь (сталося це вже на початку п'ятдесятих). Найвпертіші лишилися або почали повертатися. Донедавна жили там, як то кажуть, забуті Богом. Поїхав, познайомився і такого наслухався! Справді — в оцінці бандерівщини ще немало «білих плям».*

— А ви звідки родом самі?

— *З Чернігівщини, з Новгород-Сіверського району.*

— О, це ж чудовий край, — з якими традиціями славними! Там же еліта наша, метри національної культури освіти здобували — Михайло Максимович, Пантелеймон Куліш, інші.

— *А тепер там і мову українську рідко можна почути, і пам'ятки старовини руйнуються. Чому, скажіть, колишні князівські й гетьманські столиці нині є такими вбогими? Недавно мені довелося писати про здичавіння нашої провінції...*

— Що й казати, — приміром, з мого рідного Тетіївського району Київщини повідомляють, що тамтешнє керівництво райкому Партії дуже обурюється Драчем, який уліз у таке діло, як Рух. Навіщо, мовляв, я роблю таку нечесть і таку неславу рідному району?

— *Вони вважають, що несуть за вас відповідальність.*

— А мені досить дивно — і хай це прозвучить із сторінок вашої газети, — що в моєму районі, де працюють два письменники (до того ж, славні письменники, мої друзі Микола Кравчук і Валерій Герасимчук), досі не створено бодай осередку Товариства української мови, не те що Руху. Це свідчить про те, на якому зачучверілому місці наша рідна провінція у центральній Україні. Але подивіться, — кого тут люди змушені обирати депутатами? Саме на глуху периферію ідуть, сунуться і лізуть представники командно-адміністративної системи. Ті, які, здавалося б, мушили обиратися від, за всіма марксистськими канонами — найпередовішого — робітничого класу. У Харкові, Донецьку, Києві. Але ж ні! Натомість завод «Арсенал» висуває кандидатом у народні депутати УРСР рухівця, юриста, який допомагав створювати альтернативний закон про вибори; а Київський університет — голову Київського відділення УГС. Усе це, зважте, теж є характерним явищем нашого часу.

— *Але ж нація неможлива без провінції. Урятуванню її від здичавіння великою мірою могла б зарадити цілісна програма розвитку української національної культури. Але прийняття її затягується, відкладено й об'єднаний пленум творчих спілок, — наші читачі часто про це запитують.*

— Гадаю, що цілісна концепція національної культури має спочатку творитися в середовищі професіоналів. У

Спілках художників, композиторів, письменників... Хай вони якийсь час розробляють те, що вважають за потрібне. Потім усі складові частини слід зібрати і, справді, обговорити на об'єднаному пленумі. З допомогою наших філософів шанованих — того ж М.Поповича чи В.Шинкарука — створити фундаментальний документ і винести на широке обговорення.

— *Хтось сказав, що коли в країні немає політиків, ними стають поети. Чи важко бути політиком-поетом і навпаки?*

— Якщо я і мої колеги займаються нині політичною діяльністю, то це, зрозумійте, лише через величезну необхідність. Недавно я прочитав есе російського поета-емігранта Бродського про Платонова й подумав: як мені бракує сісти і щось подібне написати про Стефаніка чи про когось іншого. — *Одне слово, для творчості не можна навіть крихти часу викроїти?*

— Та майже.

— *Іване Федоровичу, а чи потрібен узагалі Народний рух України за перебудову? Дехто й досі ставить під сумнів його доцільність.*

— Ну, ось уявіть собі, якби не відбулися в нашому суспільному житті вже згадувані події та ще, приміром, чорнобильський похід від Хмельницької АЕС, — і тоді скажіть, потрібен Рух, чи ні? Обов'язково! Для оновлення атмосфери в суспільстві, його демократизації. Не називався б він Рухом, називався б Фронтом, не називався б Фронтом, — якось ще інакше. Але така організація — просто необхідність нашого часу!

*“Культура і життя”. —
1990. — 25 лют.*

ВИСТУП НА СЕСІЇ ВЕРХОВНОЇ РАДИ СЕРЕД КАНДИДАТІВ, ВИСУНУТИХ НА ПОСАДУ ГОЛОВИ ВЕРХОВНОЇ РАДИ

Травень 1990 р.

Вельмишановне товариство, товариші депутати, шановний голово, шановна Президіє!

Я свідомий висоти цієї трибуни, на якій стою, і свідомий слова, яке проголошую. Кілька слів про себе. Я народився 17 жовтня 1936 року на Київщині, на півдні Київщини, на межі Черкащини і Вінниччини. Народився якраз у той час, коли половина мого села загинула від голоду 33-го року, а мої батьки були виїхали на Кавказ, втекли, перебули там і потім повернулися у рідне село. Я народився, я так думаю, як своєрідний кавказький ген і як своєрідний протест проти того, що було у моєму краю.

Я вчився у селі. Закінчив школу у Тетієві. Був головою учнівського комітету і секретарем комсомольської організації. Отож маю якийсь певний досвід і керівничої роботи. І потім звичайно проходив всі шляхи, які належали моєму поколінню. Я був щасливою людиною, коли поступив у комсомол, коли служив у радянській Армії, де я служив три роки у Верхньо-Дніпровському понтонно-мостовому полку. І коли мене прийняли кандидатом у члени партії, я стояв тоді на посту, і не було теж більш щасливої людини за мене. Бо я знав, що мушу берегти цілий світ і землю свою. І я був воїном, який дійсно чесно і гордо служив своїй Вітчизні.

Але коли я вже прийшов у університет і став учитися в університеті, то вперше я потрапив і в іншу організацію. Саме тоді, коли діставав партійний квиток, це було одночасно, у 1959 році, мене вперше викликали в КДБ. Я до того не знав, що це за організація така, але тоді, коли я як чоловік, який прийшов з Армії і був комуністом, кандидатом у члени партії, зразу, звичайно, став одним з керівників комсомолу в

університеті і, звичайно, писав вірші. Був головою літературної студії імені Шевченка і всілякі інші студентські посади займав. Я робив інформацію і розповів про те, що я почув, що у Караганді повстання іде, що танки трощать шахтарів, людей. І розповів я це просто, з такою ж відвертістю і чесністю, як я про це все почув. І я вперше тоді дістався в цю організацію, і вперше дізнався, що вона є на білому світі. Так почалося моє виховання різноманітного роду і сорту, і життя моє проходило саме в такий спосіб.

Я брав участь в літературному процесі, писав вірші, видавав книжки, був прийнятий у Спілку письменників. Я вчився у Москві на кіносценарних курсах, писав сценарії фільмів. Мої фільми виходили і йшли на міжнародні конкурси. Мої книжки друкувалися і в Союзі, і за кордоном, у багатьох країнах світу. Але весь час і всюди я відчував чисто внутрішній дискомфорт, і цей дискомфорт полягав у тому всьому, що моє переживання чисто мистецьке і чисто поетичне тяжко свіввідносилось з тим, що я бачив у своєму навколишньому житті. І те, яким чином я дійшов до такої ситуації, що цього року написав заяву про вибуття із членів КПРС, цей процес тривав більше 20 років. Спершу були три мої виключення із членів КПРС, були три суворі партійні догани, і все це проходило безперервно і постійно.

Але тільки цього року, коли приймалися закони, коли знову ж постало питання, бути чи не бути українській мові державною мовою, бо російська мова, коли вона не пройшла як державна мова через двері, то вона пройшла вікном як офіційна мова. Після того, коли сталася така ситуація у Литві, коли все це загальнозрозуміло було, що Україна, яка має унікальний шанс зараз стати самостійною, незалежною, суверенною державою, інша вже справа, чи впоряд із іншими республіками, чи взагалі розірвати всі зв'язки і бути самостійною Україною, я побачив і зрозумів, що у Комуністичній партії я цього всього не зроблю, я цієї мети своєї не здійснию.

Я весь час виростав на чисто національному процесі. Я розумів, що мій народ весь час намагається звестися з колін і він не може звестися з колін. Я думав, тяжко переживав увесь цей процес, і відверто вам кажу, що, наприклад, якби була у нас окрема, самостійна Комуністична партія України,

цей процес для мене був би легший. Ми чекали того часу, коли почали Народний рух України за перебудову разом із моїми друзями-комуністами, членами Комуністичної партії у Спілці письменників України, у Київській організації. Разом з вченими академічних інститутів. Ми не думали, що цей процес буде саме такий, що ми дійдемо до того, що ми повинні створити свою окрему демократичну партію України. І саме із цієї потреби я вийшов із Комуністичної партії України.

Це я вам пояснюю ту ситуацію, загальну, загальнозрозумілу, щоб просто попередити чимало питань. Я, звичайно, готовий на них відповідати і більш детально розповідати, знаючи, як ви тут допитувались про це все і в Павличка, і в Яворівського. Але я ще звертаюсь в контексті цього до сьогоденних фактів і сьогоденного життя. Наприклад, учора приїздить Горбачов до Канади. Зустрічають його генерал-губернатор і прем'єр-міністр Малруні. Як наші газети подають, коли подивитись «Известия» чи «Правду», як вони подають цього представника українського роду, генерал-губернатора Канади Рамона Хнатішіна, знаючи, що це Роман Гнатишин, виходець з української землі. Для мене було, звичайно, цікаво і важливо, що ось приїздить один представник українського роду, а саме таким представником українського роду є Президент Михайло Сергійович Горбачов, всі ми це дуже добре знаємо, і зустрічається з іншим представником українського роду. Приїздить представник одної, останньої світової імперії і зустрічається з частиною великої англійської імперії. Українець зустрічається з українцем. Про те, що Горбачов, принаймні не знаю, чи він повністю, чи напівукраїнець, я це все відчув минулого року на зустрічі з ним у кабінеті Щербицького, коли саме він, а ніхто інший, запропонував нам, письменникам, які були на цій зустрічі, таку загадку. Він запитав нас: «Скажіть нам, хто це написав такі вірші: «Україно моя, мені в світі нічого не треба, тільки б голос твій чути і ніжність твою берегти»? І потім так зрозуміло було, що ці вірші належать не Тичині, а Малишку. І він цитував Шевченка і т. ін., тобто це людина української землі, українського роду, українського племені. Коли ми потім десь довідаємося про його долю, то довідаємося про ті шляхи у Сибір його родоводу, а потім повернення у

Краснодарський край і т. д. Ми довідуємося про шляхи того ж самого Романа Гнатишина — представника іншого краю, іншої землі. І що ж нам з того всього, що оце представники зустрічаються вдвох і один з них говорить російською мовою, інший англійською мовою, і ніхто з них не промовив: «Ласкаво просимо».

Але від цього «Ласкаво просимо» і того всього контакту, який би міг бути між українцем з одного боку, і українцем з другого боку, цього не сталося. І це все є та ентропія, ота розпорошеність українського роду, сорту і племені. Це наша діаспора — світова, грандіозна — розкидана по всіх усюдах. Ми працюємо над створенням інших держав, інших імперій, інших сил, але ми ніяк, ніяким чином не можемо дійти до того, щоб нарешті збудувати свою землю, свою державу, свою суверенну, незалежну Україну.

Ось що мене найбільше болить, ось що гвіздком, лютим бодем завжди живе в моєму серці.

Вільна, незалежна, суверенна людина у вільній, незалежній, суверенній Україні — ось моє політичне кредо, суть моїх змагань останніх літ. Чому я наголошую на приматі людини, її волі, незалежності, її духовної суверенності? Чому я свідомо поєдную проблему незалежності і суверенності України, обумовлюю її обов'язкове буття наявністю першого, обов'язковістю першого? Адже Румунія Чаушеску, якого ми так шанували донедавна, чи Північна Корея Кім Ір Сена, якого ми так любимо сьогодні, і той самий великий Китай великою чи бодай достатньою мірою можуть вважатися вільними, незалежними, суверенними державами, до яких дуже далеко сучасній Україні.

Проте сама людина, її людська гідність там принижена і упосліджена. Варто лише згадати, що майже кожний четвертий румун мусив працювати в секурітаті, чотири мільйони румунів працювали в таємній румунській охоранці. Цікаво колись буде співставити, які будуть пропорції у нашій доблесній державі, коли розкриються архіви КДБ.

Отож, коли слово суверенітет стало улюбленим словом усіх і вся, коли кожен наповняє його змістом, суголосним своєму власному життю і становищу, усім очевидно, наскільки різним уявляють собі суверенітет України перший секретар ЦК КПУ Івашко і в'язень з 27-річним стажем Левко

Лук'яненко, поет Дмитро Павличко і генерал-полковник Духов. Дуже важливо наголосити в наших змаганнях, що без відстоювання волі і незалежності, людської особистості наші змагання будуть марними.

В цей перехідний період, навіть зараз, коли Верховна Рада відбуває свої засідання, відчувається свідомий пресинг Системи в усіх регіонах республіки — від Полтави до Дніпропетровська. Ось до багатьох депутатів прийшли листи, в тому числі із Дніпропетровська, де повідомляється, що в неділю 20 травня в Дніпропетровську, на центральному проспекті Карла Маркса групою людей у цивільному та у формі десантників при урядових нагородах були жорстоко побиті керівники громадських організацій міста і області. Хоч на сьогодні і порушено так звану кримінальну справу, але хід слідства і заяви офіційних представників змушують нас сумніватися в бажанні правоохоронних органів встановити істину. І так далі. А ви, будь ласка, не перебивайте. Я маю право використати свій час, як я вважаю потрібним.

Надцентралізація СРСР, що перетворила так званий добровільний союз народів на унітарну державу, тісно пов'язана з тим, що провідною керуючою силою в ній є централізована партія. Децентралізація — це єдиний вихід з історичного сліпого кута, як в економічній, так і в суспільно-політичній сферах. І ми вітаємо проголошену Єльциним лінію на децентралізацію, на забезпечення повного суверенітету Російської Федерації. І ми — демократи, перефразовуючи відомі слова, що викарбувані в Києві на головному політичному пам'ятнику, в цій ситуації з повним правом можемо сказати: при єдиній дії демократів великоруських і українських вільна Росія можлива, без такої єдності про неї не може бути й мови. При такій же єдиній дії демократів вільна Україна можлива. Залишаючись сама собою, будучи вільною і незалежною, вона стане справжнім другом Росії, повноправним сусідом і другом європейських народів.

Перший рішучий крок на цьому шляху — децентралізація, рішуча руйнація бюрократичного централізму. І ось у нас недавно зібрався союз демократичних сил усієї країни і ми проголосили декларацію, яка дуже важлива для нас

усіх і належить теж до програми моєї, до програми моїх друзів. І я хочу сказати про цю декларацію. Йдеться про те, що, цитую: «Развал насильственно созданной тоталитарной империи, особенно современного этапа развития общности именуемой Советским Союзом. Это является естественным итогом эксперимента над нациями и народностями, приведшего их к полному духовному и материальному обнищанию. Руководство, либо репрессивные органы делают все, чтобы не дать осуществиться распаду империи даже ценой жизни тысяч и тысяч людей».

І ось свідчення цього всього — телеграма, прислана з Єревану, підписана народними депутатами Вірменії Рафаелем Ашотовичем Попаяном і його друзями: «Сообщаем вам и через ваш парламент народу Украины, что 27 мая, накануне праздника независимости Армении, внутренние войска СССР совершили очередное преступление против народа. После спровоцированной перестрелки на железнодорожном вокзале, боевая техника, въехав в Ереван, начала обстрел жилых зданий и прохожих. Договоренность о прекращении передвижения войск по столице была нарушена военными через несколько часов. В ночь на 28 мая военные обстреляли здание и за все это время погибли 23 человека, ранено свыше 60. Среди убитых есть женщины, дети, погибли двое солдат. Очередной акт вандализма явился ответом на сокрушительное поражение партаппарата в недавних выборах. Армянский народ не поддался провокации, ныне обстановка нормализуется. Цель властей—провалить второй тур выборов, намеченный на 3 июня. Поэтому их попытки дестабилизировать ситуацию могут быть продолжены».

Це є та реальність, у якій ми живемо. Йозас Уршобіс, якого називають у Литві патріархом дипломатії, переказуючи бесіду із Сталіним 10 жовтня 1939 року у Кремлі, зокрема, сказав: «Зайшла мова про права союзних республік. Питаю у Сталіна, чи справді вони можуть при бажанні вийти із складу Радянського Союзу. «Так, при бажанні можуть. Та в кожній з них для того існує Комуністична партія, щоб вони цього ніколи не побажали». Ось так сказав батько народів. Так воно триває і досі.

Ось відгадка таємничої загадки надцентралізації в нашій союзній унітарній державі. Якщо не хочемо цього, а ми не

хочемо, то мусимо шукати інших структур, інших шляхів. Перший крок такий. Добровільний союз республік, суверенних держав на основі нового, справедливого в національному і соціальному відношенні союзного договору повинен передбачати добровільний союз тих чи інших політичних партій, включаючи Комуністичну партію, нині присутніх в усіх державно-управлінських структурах союзної держави. Перехід від унітарної до правової держави неможливий в умовах досі діючого сталінського антидемократичного централізму, що є першопричиною і основою авторитарності, великодержавного шовінізму. І як наслідок, гострої кризи в економіці, екології, культурі і моралі. Скільки б не закликали Горбачов і партійно-державні засоби масової інформації в умовах пробуксовочної перебудови «Вчіться господарювати, будьте господарями», почуття Господаря у робітників Києва, Донецька, Миколаєва, у селян Львівщини і Полтавщини не виробиться доти, поки господар-розпорядник перебуватиме в центрі, у Москві, і ми хочемо, щоб вона звільнилася від непосильного тягаря керувати некерованими просторами земель і народів.

Централізм, який служить державі, збереженню імперії, давно і наполегливо здійснює кадрову імміграційну політику, що руйнує природу і людські душі, знеособлює людей, перетворює народи в конгломерат населення. Впроваджена Сталіним широка практика ротації партійних і господарських кадрів з області в область, з республіки в республіку призвела до безвідповідальності привозних керівників, легковажного їхнього ставлення до специфіки перспектив розвитку цілих регіонів, призвела до екологічних і духовних Чорнобилів, розбазарювання місцевих ресурсів, денационалізації, уніфікації. Те, що робиться нині в Тирасполі, по всій Молдавії і Прибалтиці у взаємовідносинах між корінним населенням і приїжджими, — наслідок такої політики. Ротація призвела до недоцільного перекидання великих мас людей з кінця в кінець країни, ускладнила демографічну ситуацію на Україні. Як ми почули вчора, в Україні 15 мільйонів неукраїнців. Все це негативно відбивається на розвитку української культури, у сфері розвитку мови і мовних відносин. Треба переглянути цю практику, доведену до абсурду. На республіканському рівні розв'язуванню цієї

проблеми могло б прислужитися прийняття еміграційного закону і закону про громадянство Української РСР. Древні мудреці залишили нам постулат: «Суспільство, де процвітають злочинці, приречено на моральну деградацію і згин». Сталін зі своїми поплічниками вчинив проти свого народу такі злочини, яких не знала історія. Биківня, Куропати, Катинь, Дем'янів Лаз, мільйони безіменних могил на безмежних просторах імперії ГУЛАГу. Вбивці ходять серед нас, виблискують орденськими планками, користуються пільгами як ветерани. Низько кланяюся ветеранам Вітчизняної війни (а на Україні, ви знаєте, загинуло 6,5 мільйона українців). З огидою і обуренням ми ставимось до ветеранів тої грандіозної війни з власним народом (лише війна голодом забрала від 6 до 9 мільйонів). Як відомо, в минулому сталінізм зібрав особливо кривавий ужинок під гаслом боротьби з українським буржуазним націоналізмом. Суспільство засудило практику навішування ярликів на чесних людей, проте й сьогодні дехто з чиновних посадовців може собі дозволити чи з високої трибуни, чи в засобах масової інформації безпідставно обзивати чесних людей, патріотів рідної землі, найчастіше письменників — націоналістами, екстремістами. Чому не існує правових гарантій проти подібних брутальних виявів сталінізму у час перебудови нашого суспільства?

Переглядаючи білі плями нашої історії, повертаючи народові чесні імена безневинно репресованих в тридцяті, сорокові роки, ми повинні переглянути і всі політичні процеси п'ятдесятих, семидесятих. Повна реабілітація безвинних наших сучасників — одна з гарантій, що ми будемо рухатися до справді правової держави.

З приводу найгостріших проблем і отих ринкових баталій. Мені хотілось сказати своє слово з цього приводу. Перед людиною, яка займатиме цей високий пост, постануть двоє надзавдань.

Перше — це моральне надзавдання, котре зводиться до того, що неможливо допустити, щоб народ загубив своє лице, як мовили латиняни: коли ми бачимо, як у чергах стоїть народ за найелементарнішими речами: за хлібом, за вермішеллю, то в цьому передовсім винні ті, які керують цим народом. І вони допустили до такого стану, що народ доведений до відчаю.

Друге — це економічне надзавдання, суть котрого зводиться до того, щоб не лише не допустити спаду життя, а добитись підвищення життєвого рівня.

Якими я бачу вирішення цих проблем?

Завдання сьгоднішнього дня — повернути стабільність суспільству, зняти страх перед завтрашнім днем. Для цього треба гарантувати цінність того, що народ уже зробив, у що народ уже вклав свою працю. І тому забезпечити треба золотим запасом оті гроші, котрі вже сьгодні наявні у населення. Це дозволить кожній сім'ї зберегти зароблений минулою працею рівень життя, той мінімальний достаток, бути, в певній мірі, незалежним і від поспішних законів нашого парламенту, і від непродуманих постанов уряду, у тому числі і сьгоденних.

Завдання на сьгоднішній день — це суверенітет, економічною основою якого є енергетична незалежність. Ми можемо і на майбутнє продавати електроенергію, але саме контроль за цією електроенергією мусить бути у нас. Учора академік Юхновський говорив про експорт тої електроенергії, яку він обчислював у 500 мільйонів карбованців. Зараз вона обчислюється, як мені відомо, у 2 мільярди доларів щорічно. І все це падає у всесоюзну кишеню. Аби ми мали контроль за цими ресурсами, то, звичайно, ситуація на нашій Україні була б зовсім інакша.

Нагодувати народ через піднесення сільського господарства. Гроші для цього можна дістати через вихід на ринок омертвілих ресурсів тих будов, котрі нині нікому не потрібні. Сільськогосподарська продукція на Україні повинна продаватися союзним органам та іншим республікам за середніми світовими чи союзними цінами. Водночас завищені ціни на привозну сільськогосподарську техніку, будівельні матеріали тощо. На цьому Україна щорічно втрачає шість мільярдів карбованців — ось ті ресурси, якими ми можемо володіти при нашому бажанні. Ситуація, в якій знаходиться наш народ, надзвичайно складна. Вона особливо складна тому, що нагнітається різноманітна конфронтація, різного роду і сорту, яка намагається все зводити до того, щоб Східна Україна не приймала Західну Україну. Західну Україну теж доводять до того різноманітними постановами, як це останнім часом була постанова ЦК КПУ, Верховної Ради та нашого

уряду з приводу того, що там прийшли до влади екстремісти,— це теж розпалювання чисто національних конфліктів, наших внутрішніх. Певно, є сили, яким хочеться зробити з нашої республіки, особливо з того західного регіону щось на зразок Лівану чи щось на зразок Ольстера. І тому демократичні сили мусять пильнувати всю цю ситуацію, мусять стежити за тим, бо ось буквально зараз відбувається така річ: коли Українська Автокефальна православна церква має свої реальні можливості існувати у Західному регіоні, то тут, на Сході, хоч існує шість зареєстрованих у Києві громад, досі ці громади не мають жодного свого храму. І тепер, наприклад, Спілка кінематографістів України пропонує своє приміщення для того, щоб Автокефальна православна церква провела свою конференцію, бо прибувають закордонні гості і люди хочуть зустріти їх як гостей. Дивовижно, що українська Автокефальна православна церква, яку знищив Сталін, (тільки священників знищив більше 3000 чоловік), досі не має ніякого реального шансу ні на визнання, ні на те, щоб їй допомогли існувати і розвиватись нормально поряд з іншими.

Я вважаю, що у тій ситуації, яка у нас утворилась, дуже багато значить для нас і те, яким чином ми будемо співпрацювати з нашими братами і сестрами за кордоном. Йдеться не лише про закордон, адже відомо, що українців на Кубані і в Москві, на Зеленому Клину і в Казахстані біля 7 мільйонів. Наша суверенна республіка, наша Комуністична партія України практично нічого не зробила для того, щоб якось об'єднати цих людей, щоб відродити в них почуття національної гідності. Я думаю, що обов'язково нам треба буде зробити окрему комісію по зв'язках з українцями поза Україною. І все це підняти на справжній державний рівень, щоб ми відчували себе справжньою державою, яка всюди і скрізь турбується про своїх братів і сестер, і допомагає їм скрізь і у всьому.

Я згадую собі, що на зустрічі на Тернопільщині мені розповіли про дивовижну історію, яка досі мене примушує моторошно здригатися. Наче сама доля прийшла до мене і сказала, як мені жити і як мені бути.

Я згадую собі про ту матір, коли десь перед сільрадою з тих лісових побойовищ привезли кількох синів тої матері,

які воювали, звичайно ж, проти Радянської влади і, звичайно, вони були у бандерівцях. І мати, яка мала ще до того ж малих дітей, не знала, що їй робити, чи їй прийти і впізнати своїх синів, щоб їх поховати, як це годиться в людей... Але вона знала: коли вона їх пізнає, то вона пропала. Справа не в тому, що вона пропала б, а пропали б оті її малі діти, тому що вона буде виселена в Сибір, і чи виживе, чи ні, і чи виживуть її діти, невідомо. І мати бідкалася, і вона не знала, що їй робити, і вона пішла і почала топитися. І вона топилася, і її врятували, і її підвели, і вона вирішила жити після того страшного стану, і вона виховувала своїх дітей, і ці діти стали і комуністами, і комсомольцями, і лікарями, і вченими. І це різні діти, але вона пам'ятає і тих своїх дітей, і інших. І ось я цю матір, яка має таку трагічну, таку тяжку долю, я її зустрів тут, коли відбувався перепохорон Василя Стуса з його побратимами, я бачив цю матір, вона сиділа на Київському вокзалі, над нею був цей синьо-жовтий прапор, коло неї була пляшка з молоком, заткнута кукурудзяним корком. Вона нагадувала мені мою матір, яка теж все життя своє працювала в колгоспі і яка була щаслива, коли нарешті дістала пенсію — 27, а потім 40 крб. І я дивився на цю матір і розумів, що це мати Україна, що ми маємо різних синів, різні є люди, але ця мати мусить єднати нас усіх, і коли ми не об'єднаємося навколо цієї матері, коли ми будемо знову і знову конфронтувати, тоді ніколи не буде наша Україна Україною, ніколи вона не буде суверенною державою, і українці наші всюди і скрізь будуть тільки працювати на створення чи відтворення тих чи інших великого розміру імперій світових.

Давайте ж нарешті будемо працювати на нашу суверенну, незалежну Україну.

*“Радянська Україна”. —
1990. — 1 черв.*

ПРО ПОЛІТИЧНУ СИТУАЦІЮ В УКРАЇНІ

ДОПОВІДЬ НА П'ЯТІЙ СЕСІЇ
ВЕЛИКОЇ РАДИ РУХУ 25-26 ЧЕРВНЯ 1990 Р.

Велика, проста і наївна притча про двох мишей, що впали у глечик з сметаною, дістала малоросійську прописку. Одна мишка склала лапки та й досі на дні. А інша стала рухатись, бо не повірила, що втопилася. Рухалась миша, працювала лапками, збила з тої сметани грудочку масла і вибралася з глечика. Так миша утвердила правоту сентенції, що рух — це життя.

Одні вже перестали рухатися: роззираються, філософськи осмислюють содіяне. Агресивна меншість у Народній раді, тобто в опозиції, вже створила опозицію опозиції, що зветься радикальна фракція, і цим підтвердила правоту Руху — коли вже в радикальній фракції визріє своя опозиція, то її погляди, гадаю, нічим не будуть відрізнятися від поглядів Івашка. Отож, всередині, тобто самі в собі ми розвиваємось.

Честолюбство і амбіції, застійне мовчання і привабливість мікрофонів, підсилених телевізором, все це в джентльменському наборі, який перед нами визвідила доля. Та все ж відчуття того, що основне зараз відбувається поза стінами Верховної Ради, як воно завжди відбувалося, не покидає твою незаснулу свідомість.

Для нас же, хто не мислить себе поза Рухом, важливо усвідомити, що головне відбувається в нашій приналежності до Руху, бо відчуття його широчини і глибочини, хай він навіть часом і лякає мілізною на піщаних перекатах — це є наше основне відчуття.

Але для того, щоб зрозуміти, як ми живемо, в якому конгломераті надій і подій, яким чином ми маєм вив'язуватись з багатьох проблем і дилем нашого часу, кортить заглянути в історію, і історія дуже багато нам може допомогти.

Я хотів би нагадати вам, (мабуть, не дуже часто ми звертаємося до таких історичних фактів — є нагода згадати)

одного угорського князя семигородського Петляна Габора, який ще 1628 року у розмові із послом шведським Страсбургером сказав про народ козацький ось що: “Щодо народу козацького, то знаний погляд Замойського, який пророкував, що ця згряя затопить колись Польщу, якщо тільки знайде вона для своїх змагань розумного та шляхетного вождя-ініціатора. Багато розважливих і визначних людей обмірковували питання: чи не може запорізький народ, доведений до крайнього відчаю постійними утисками, що по останніх козацьких заворушеннях запанували, одділитись від Польщі, визнати протекторат сусідніх володарів, збудувати окрему Річ Посполиту і підпорядкувати себе точно означеним законам і управлятися новою владою? Дехто думав, що з тим розпущеним і невизнаючим ніякого права народом нічого певного вирішити і постановити не можна, що всі спроби переговорів до нічого такого не доводять, що треба берегтись і уникати цієї юрби і цієї многоголової, бурхливої та безладної гідри, яка часто кидається в різні боки. Вона ненавидить рабство, але не вміє користуватися волею. Вона заплямувала себе незчисленими злодіяннями, звикла жити грабежем і злочинами, але вона не здатна до вірності і сталості, і все кермується в один і той же час то страхом, то зненавистю. А знов же, інші народи думають навпаки: думають, що нарід запорізький це нарід знаменитий по походженню своєму і по своїх предках, що навіть і у теперішньому столітті він дав доказ великих чеснот і у найважчі часи для Речі Посполитої він завжди вірно помагав їй проти московитян, турків, татар і скрізь перший видержував найлютіші наскоки ворогів. Тому не тільки треба використати сучасну нагоду, але й в будуччині притягнути до спільного діла таких видатних і хоробрих лицарів.

20-літній гніт і різня Конецпольського (йдеться про куруківський погром) розлютували козаків до краю, тому саме тепер треба ужити всіх заходів, щоб козаки повстали проти Польщі при співучасті сусідів під проводом якого-небудь значного й видатного вождя та дали тим доказ, що не щезло їхнє мужнє рішення добитись волі або загинути. Але ж більшість козаків низького походження, призвичаєна до свавільства, позбавлена військової дисципліни, сильна

тілом, але тупа розумом. Тому перш за все треба зайнятися поліпшенням їхнього безладного побуту, треба цей побут і форму правління перемінити так, щоб ці неуки навчилися слухати кращих людей та визнавати на війні і в мирі тверді закони і засади. Тільки ж прихилити ці грубі і уперті душі до послуху і під провід більш розумних людей діло непомірно тяжке”.

Це те, що свого часу, майже 400 років тому говорилося про нас, про наш народ. І дуже дивовижно і цікаво, що зараз, коли ми спостерігаємо, яким чином українська справа, українська проблема існує в розумуванні тих чи інших політичних діячів Заходу — від Маргарет Тетчер до Джуліо Андреотті, від Папи Римського до видатних американських юристів, з якими ми мали розмову, — дуже багато чогось своєрідного і тенденційного є в ставленні, в тому числі і до України. Нас питають: як же це так, коли пожежа опанувала грандіозні гектари вашої держави, — пожежники, замість того, щоб гасити пожежу, перегруповуються, переформовуються, роблять суверенні і незалежні команди, щоб гасити пожежу кожен на своїй суверенній ділянці?

Міжнаціональні конфлікти і міжнаціональна напруженість — наслідок загальної централістичної політичної і економічної лінії Москви. Тепер ми надіємось на демократичну Росію. Може, й справді так? Кореспондент англійської газети “Санді таймс” за одинадцяте лютого опублікував інтерв’ю, яке йому дав Борис Єльцин. Він сказав, що, коли компартія швидко не перебудується, то в Радянському Союзі може вибухнути кривава революція румунського типу і що кадебісти стрілятимуть у народ. Єльцин сказав, що радянська імперія розпадається, як колись розпалася Британська. Я — за незалежну Російську федерацію, реально незалежну республіку і не лише за шматок її в центрі, я хочу, щоб Росія мала безпосереднє спілкування з Англією, Францією, Західною Німеччиною, Америкою. Він сказав: оманливий інтернаціоналізм, що є зобов’язуючою догмою ще від часів Сталіна для єдності імперії, закріпив разом з його ідеологією.

Але це така була позиція, коли Єльцин був чи то дисидентом, чи напівдисидентом.

Яка ж ситуація зараз? Ситуація змінюється, і це ми могли зрозуміти навіть тоді, коли мали зустріч — актив нашого Руху, актив політичних партій — тут, у Києві, із послом Чеської Словацької Республіки, сином незабутнього Сланського — Рудольфом Сланським, і для нас було дивовижно і вражаюче, і болісно, що і Рудольф Сланський від імені Вацлава Гавела і від імені всіх дисидентів, які зараз прийшли до влади в Чехо-Словаччині, не можуть зараз зробити елементарного пристойного і порядного кроку, який би — цей крок — звався визнанням незалежної Литви. Для нас також цікаво і загальнозрозуміло, що першою, хто визнав незалежну Литву, є наша південна сусідка Молдавія, і ота величезна, і грандіозна надія наших незалежників, наших саюдісників з Литви, яка існувала і гріла їх протягом десятиліть, вона все-таки не дістала свого елементарного практичного і прагматичного втілення, а дістала підтримку саме в близьких людей, які знають, що таке російська тюрма народів, яким чином з неї виборсуватись і як тяжко у ній бути.

Яке ж ставлення у нас до Руху? Можна найбільш виразно зараз засвідчити і подивитися — яким чином це знайшло відбиття у доповіді Центрального Комітету, що зробив Володимир Антонович Івашко. Наприклад, серед тих багатьох різноманітних зауважень, які стосуються співпраці з Рухом і неспівпраці з ним, його визнання і невизнання, можуть для нас бути важливими моменти от якого характеру.

В наших оцінках (йдеться про оцінку Центральним комітетом Компартії Руху) висловлювалась тривога з приводу нечіткості політичних позицій ініціаторів Руху, ідеологічної всеїдності, закладеної в його програмних документах. Зверталася увага на те, що це може призвести до консолідації під прикриттям Руху різного роду екстремістських антисоціалістичних угруповань, які врешті почнуть там верховодити, і життя підтвердило, що так і сталося.

Так і сталося, бо ж, справді, всі перебудовчі сили — сили, які стоять на демократичних позиціях, зрозуміли, що Комуністична партія України як філіал Комуністичної партії Радянського Союзу є основою отої командно-адміністративної системи. І що треба все зробити для того, аби вона пішла в небуття, або заіснувала в якійсь іншій іпостасі і в іншому

статусі. Що Рух є і був тим центром — грандіозним центром, навколо якого зібрались всі демократичні сили.

Згадаймо, знову ж каже Володимир Антонович, з яким святим і праведним обуренням заперечували організатори Руху саму можливість перетворення його в політичну партію, альтернативну КІРС. Сьогодні це не викликає сумнівів, сперечаються лише скільки таких партій породить Рух. На останніх виборах Рух, фактично, став основою блоку, який виступає проти комуністичної партії — така політична реальність. І загальнозрозуміло, що в цій політичній реальності Рух є основою, і він буде і далі основою цього блоку, аж доки Комуністична партія України не перетвориться у звичайну парламентську партію, що існуватиме поряд із партіями республіканською, демократичною, партією “зелених”, селянською; тобто, поки вона не віддасть ту владу, яку їй ніхто не вручав у нашій історичній ситуації. Ми знаємо і відчуваємо, що ситуація настільки трагічна, настільки немилосердна і тяжка, що її не можна констатувати як просто елементарну і драматичну, з якої є дуже багато виходів, і один з тих виходів пропонує Комуністична партія України. Навпаки, ситуація ця глибоко трагічна, і яку б ви сферу не зачепили, яку б ми не зафіксували — бодай тільки одне, про що йдеться в відомій статті Пилипчука в “Літературній Україні”. Він пише: “Задумаймося, люди добрі, над тим, що з 2 600 000 дітей у дитячих дошкільних закладах України українською мовою виховується і навчається лише 642 тисячі, завдяки чому кожні 6-7 років у республіці додається 2 мільйони громадян, які не знають національної мови. Я прошу діячів українського парламенту вдуматись бодай в один факт: із кожних чотирьох дітей-українців у російськомовних дошкільних закладах виховується майже трое. Це не лише аморально, це не лише злочинно. З погляду прогностики це ще й трагічно. Вмирає один із найбільших народів Європи.

Це зачеплено тільки одну сферу нашого буття, одну тільки лінію — лінію мови. А коли б ми зачепили економічну структуру, чи нашу чорнобильську ситуацію, яка є уособленням всього екологічного геноциду і етноциду нашого народу, то кожна з них вимагає від нас — людей, що справді сумлінно ставляться до своїх обов’язків і до відбуття часу, —

зрозуміти, що зібрані в Русі ті сили, які відчувають, що народ, можливо, як ніколи і ніде, в найтрагічнішій ситуації, яка тільки була у його історії.

Відчуття того всього — яким чином має жити і існувати Рух у різних регіонах нашого краю, через те що, мабуть, завдання Руху одні будуть на Львівщині чи Івано-Франківщині, зовсім інші вони будуть на Одещині чи на Луганщині. І різні ситуації утворюються в різних наших областях і по-різному Рух має реагувати у всіх цих регіонах.

Рух виник як масова політична організація, яка своєю суттю протистоїть імперській ідеології, що є сьогодні на озброєнні КПРС як імперської партії, яка впродовж усієї своєї історії виражала інтереси імперії. Ну, загальнозрозуміло, що завданням Руху є й надалі протистояти цій облудній ідеології, розвінчувати її на кожному кроці, на конкретних прикладах викривати її життєву несумісність із нормальним правовим суспільством, із людською спільнотою, заснованою на принципах християнської моралі і етики, християнського гуманізму, любові до людини незалежно від її соціального, правового, службового становища. Принцип класового, ворожого ставлення до окремих груп людей, навіть до окремих народів, комуністична ідеологізація і політизація суспільства для Руху є неприйнятна і в своїй основі ворожа.

Але не завжди і в усьому можна погодитися з львів'янами — йдеться про частину документів, які вони прийняли на своєму останньому Віче, — що варто людям, які дістали депутатські мандати (чи то депутатські мандати Верховної Ради України, чи то міських або обласних Рад), усуватися від роботи в Русі і займатися лише своїми депутатськими обов'язками. Мабуть, коли це було б ясно і елементарно зрозуміло для того західного регіону, то для регіону, наприклад, київського чи дніпропетровського, харківського чи луганського така ситуація не може вважатися справедливою, правильною. Тому саме тут дуже важливо, щоб авторитетні рухівці, коли вже вони поставали депутатами, дуже багато ще можуть зробити для організації Руху. І коли йдеться про те, аби оновлений радикалізований Рух виробив своє стійкіше обличчя, аби Рух не обернувся у партію, а став “консолідуєчим штабом”

діяльності всіх партій, політичних і неполітичних угруповань народу, — ми проти того, аби Рух був заангажований в сфері неминучої партійної боротьби, яка почнеться неодмінно, як це засвідчує практика всіх демократичних суспільств.

Мабуть, передовсім сила Руху в тому, що Рух має бути тим, хто збирає під своє крило різноманітних людей. От буквально сьогодні вранці до мене дзвонить отой, уже знаменитий, безробітний Корніяченко, який десь дістав мегафон (кажуть, що Рух йому допоміг у цьому; не знаю так чи ні, але вже йому мегафону мало), він хоче мати цілу машину з гучномовцями і запросити у цю машину представників усіх партій. І щоб ці партії разом з ним їздили по Києву і проголошували своє ставлення до сучасної ситуації. Він каже, що “хто з цих партій не сяде в цю машину, то той наражається на небезпеку”, бо “ми будемо лаяти його партію”.

Тобто, це такі дивовижні ситуації, коли ми маємо Рух з таким безробітним Корніяченком і Рух, який представляє голова філософського товариства Мирослав Попович, Рух, який представляє академік Юхновський, і Рух, який представляє ота сивенька бабуся, яка приїздить з прапором до Києва. Мабуть, сила Руху в тому, що він збирає різних людей, заангажує до діяльності під своїм крилом різні сили. І єдине тільки, що і Рух, і різні партії, як і в лоні Руху, так і поза Рухом, хай вже будуть мати єдину мету — це незалежність України. В цьому є велика правда і велика сила Руху.

Я хотів би сказати, що, коли ми дивимомся, яким чином Рух існує серед інших держав і народів, як там ставляться до проблем українських на білому світі, то для мене теж було цікавим дослідження, яке свого часу зробила Олександра Гнатюк. Вона на запрошення незалежного центру міжнародних студій взяла участь у зустрічі в ряді державних і приватних інститутів Сполучених Штатів Америки. І цю програму було опрацьовано згідно з зацікавленим центром — тобто політичні проблеми Центральної Європи цікавили цих людей і протягом чотирьох тижнів були відвідані всі найвпливовіші університети і установи Сполучених Штатів Америки.

І як же виглядає наша українська справа? А це були найрепрезентативніші інституції від Гарварду до Колумбійського університету, від різноманітних дослідних центрів. І в усіх державних установах, організованих центром, вона запитувала про те, чи радянські республіки, зокрема Україна, досліджуються поодинокі? В усіх вона отримувала заперечну відповідь: Радянський Союз, попри всі зміни та видимі ознаки національних конфліктів, трактується як цілість. Нетерплячість і неохоту викликає позиція Литви. У багатьох установах виразно було сказано, що з усіх республік найменш бажаним було б проголошення самостійності України. Причини такого ставлення складні. Слід окремо трактувати позицію уряду і ділових кіл. Ну, урядова позиція співзвучна з основними принципами американської закордонної політики щодо Східної Європи і вона полягає у підтримці Горбачова за всяку ціну, щоб не відбувся розпад Радянського Союзу, що, в свою чергу, дестабілізує порядок в Європі. Відчувається небажання встрявати в національні конфлікти в республіках, небажання розглядати питання про те, хто має рацію, а хто не має. Говорять, що нації в Радянському Союзі, зокрема литовці і українці, не зможуть дозріло представляти себе на міжнародній арені. Спостерігається практичне неіснування українського питання, як в американській політиці, так і в ділових колах та суспільстві. Ще однією причиною такого стану є брак участі українців у політичному житті Америки. Не йдеться про участь лише еміграції, але про участь українців з України під час поки що нечисленних візитів. І з цим пов'язаний також факт, що в американських газетах лише вряди-годи з'являються статті на українську тематику.

Може, занадто песимістично це сказано, але ж для нас дуже важливо взяти до уваги всі моменти і працювати на оцих прогалинах і заповняти "білі плями". Варто підтримати відповідну, тобто сумлінну, організацію на попередньому етапі усвідомлення візиту українських діячів у Сполучені Штати Америки і в Канаду. Також дуже важливо було б підтримати, і я підтримую, пропозицію Романа Купчинського про журнал англійською мовою про Україну і прогнозування української тематики не лише в еміграційних колах, але і видавання різних газет і журналів англійською мовою.

Максим Діброва поїхав, наприклад, в Сполучені Штати Америки і представляв там “Народну газету” й іншу українську пресу. Це для нас дуже важливо, важливе створення осередка міжнародних студій, і оцей осередок дуже багато міг би дати. Він міг би працювати тут, у Києві, і в першу чергу слід зв’язатися із нашими різноманітними осередками за кордоном.

Дуже важливою була зустріч із Джуліо Андреотті — видатним італійським політиком. І на цій розмові з Джуліо Андреотті мені було цікаво, що українська тема для нього є темою його життя. Я зрозумів чому. Тому що свого часу він мав зустріч з кардиналом Сліпим, і кардинал Сліпий як непересічна людина, людина виняткової сили і життєвої наповненості, справив глибоке враження на нього, і Україна заіснувала в свідомості Джуліо Андреотті. Джуліо вважає, що ми дуже безперспективно, часом і дуже пасивно, наповнюємо навіть ті можливості, які є у радянської української соціалістичної республіки у міжнародних зв’язках саме там, за кордоном. Він казав про можливість України як засновниці Організації Об’єднаних Націй і держави європейською класу, європейського значення. Цікаво, що саме в Італії, як ніде інде, є таке виразне поняття про Україну як про націю, як про культуру, і це підтвердилося у нашій зустрічі і з Папою Римським і з іншими діячами італійськими, і зрозуміло було, що протягом часу, коли в нас заіснував Рух, коли відбувся з’їзд, дуже багато повідомлень було в італійській пресі (причому у найсолідніших газетах) про Україну, і таким чином відбулося своєрідне визнання України як такої і в особі Джуліо Андреотті, і в особі кардинала Войтили, який став всесвітньовідомим Папою Римським.

Хотілося б мені ще наголосити ось на чому. Загальнозрозуміло, що найперспективнішими ворогами українства на теперішньому етапі будуть не росіяни і не євреї, а українці, які вже зреклися рідної мови, які, так би мовити, відбулися, утвердилися як люди російськомовні — “гомосоветікус” — і які з почуття лихого гонору і фальшивої гідності — Малоросії хахли — будуть так твердо стояти на своєму, що не зрушиш їх ніяким Рухом. Я згадую про те, як свого часу один з чільних керівників української армії часів

Центральної Ради — Юрій Тютюнник — виступав перед солдатами російської армії, коли формував українські з'єднання. Яким чином він набирав собі сили українські? От виходив перед тими солдатами у сірих російських шинелях і звертався до них: “Українці, два кроки вперед”. Виходило кілька українців. Він дуже дивувався, що так мало українців, тоді казав: “Малороси, два шага вперьод”. Вийшло трохи більше: чи семеро, чи восьмеро. Він ще здивувався, через те, що десь дві третини залишилося там у тих сірих шинелях, а він усьому цьому не вірив, і він кинув своє основне і рятівне: “Хохли, два шага вперьод”. І тоді з тих лав виходила більшість, бо більшість тої армії російської саме в цих ареалах складала українці. І отаким чином українці, малороси і хохли мають оцю поділеність.

Досі ми ніяк не можемо збити їх до купи, вони не можуть відчутти себе в єдиній національній структурі. Ми все більше й більше приходимо до розуміння того, що серед українців дуже в нас багато і отих затятих малоросів, які з усієї сили руками й ногами опиратимуться, коли їх тягнути до українства, але, можливо, найбільша надія буде на наших хохлів, які все ж таки колись зістрибнуть з того плота і поповнять наш Рух. Отоді у нашій ситуації буде не те, що зараз, коли відбувається найболючіша, найпекучіша, найгостріша річ. Наприклад, іде обрання Голови Верховної Ради і є відповідна позиція Демократичного блоку, Народної ради, і тут же ми бачимо, що, не знаю там, чи кілька кілька сот, чи кілька тисяч киян і кілька тисяч гостей приїхали, стоять біля Верховної Ради. І я вам скажу, що якби тут, біля Верховної Ради стояло кілька десятків тисяч чи кілька сот тисяч, то зовсім би інша була ситуація і в тій Верховній Раді. Ось основний наш біль, ось основна наша напруга.

Але все ж таки, коли Леонід Макарович Кравчук, коли Володимир Антонович Івашко чи Станіслав Іванович Гуренко кажуть, що немає іншої сили і немає іншої потуги, яка може зараз на себе взяти відповідальність за ситуацію в республіці, взяти на груди, викликати вогонь на себе, то все ж таки хочеться сказати: завжди, у вирішальні, у критичні часи лунають голоси: хто на себе може взяти відповідальність? І запитання лунає у порожнечі, наче в довгому порожньому залі історії, і відлунює в анфіладах кімнат: Хто? Хто? Хто?

Наче ніхто і відповіді не дасть, бо боїться дати відповідь на запитання, за яке наче до стінки ставлять. Адже всюди така безвихідь — понищені основи основ. Ми на порозі повного знищення біологічних основ буття людства. І питання ставиться невідворотно: чи існувати, чи не існувати? Ми чітко усвідомлюємо, що демократична суспільно-політична система ґрунтується сьогодні на використанні національної форми буття. Це стосується всього світу. Наша система все зробила, щоб виключити національний фактор як структурнотворчий елемент у суспільній організації життя людей. І це, переважно, вдалося досягти. Результат відомий. Сьогодні ми бачимо, що на основі створеного адміністративною системою культурологічного бульйону, мішанини, на територіях республіки нічого творчого, продуктивного створити не можна. Шлях один — відродження національних культур і відродження національних спільнот до рівня цілості. І коли ми кажемо, що готуємося взяти відповідальність на себе, то це не лише з конечної необхідності, з відчуття того, що всі здорові сили народу понищені за 7 десятиліть із такою старанністю, як це не вдавалося зробити навіть найлютішим ворогам нашим, наприклад, татаро-монгольській навалі.

Зараз світом їздить відомий діяч негритянський — Нельсон Мондейла. Збіг обставин часом дуже багато чого освітлює. Нельсон Мондейла, відомий борець за права чорних, зараз широко привітаний на цілому білому світі. Він і в нас дістав Ленінську премію. Тобто, і ми на висоті. У Нельсона Мондейли є одна спільна риса із нашим Левком Лук'яненком. Вони кожен зокрема одsidили в тюрмі по 27 років — якраз лермонтовську пайку життя. Та в Левка Лук'яненка у порівнянні з Нельсоном Мондейлою є дві вади: по-перше, не чорний, по-друге, він борець за українську, а не за негритянську справу, про що, безумовно, свідчать і його національні запорізькі вуса. І ото ж колись у 60-ті роки, коли ми думали, яким чином нам збудити до життя свій народ, і у відчаї і якомусь такому страшному трагічному парадоксальному зриві часом думалося про те, що, можливо, українці якимсь чином стали б українцями, коли б вони за одну ніч от взяли б і почорніли і всі стали неграми. Можливо б, тоді вони навчились шанувати і таких людей, як Левко.

Але коли ми вже дійшли в нашому суспільному, політичному розвитку і мисленні до того, що Левко Лук'яненко став депутатом українського парламенту, то, думаю, що прийде час, коли люди з такою свідомістю, з такою повноцінною здатністю — інтелектуальною, нервовою, чуттєвою і так далі — відповідальності за своє життя все ж таки очолять і нашу державу, і наш парламент, і наше суспільне життя.

Спасибі.

“Вісник Руху”. —
1990. — Ч. 5. — С. 2–5.

“Є ПЕРСПЕКТИВА У РУХУ”

— *Іване Федоровичу, як ви оцінюєте нинішню ситуацію в Донецьку?*

— Що стосується Донецька, то член Донецької міської Ради Федорчук говорив: за статусом міст, де можливий вибух болючих проблем на поверхню, Донецьк знаходиться на третьому місці після деяких кавказьких міст і Львова. Я думаю, що він має рацію. Бо тут, по-перше, оголені шахтарські пристрасті. Діяльність страйккомів показує, наскільки болючі проблеми сучасного Донбасу. Особливо Донбасу, через те, що Воркута, Караганда, інші басейни, вони все ж таки в кращій ситуації. У зв'язку з цим, я думаю, українському урядові треба було б рішучіше заявити, що всі проблеми українського Донбасу він бере на себе. Але ж досі цього не сталося. Бо Масол дивився тільки з точки зору: наскільки вигідно це чи не вигідно. А тут уже треба дивитися з точки зору цілісності нашого народу, нашої території. Уряд повинен прямо сказати страйковим комітетам: ваші проблеми, то наші проблеми, і тоді буде якась елементарна довіра до цього уряду, до республіки. Коли ж цього всього немає, а там, на обрії, видніється постать Єльцина, то, звичайно, вона для багатьох порядних і пристойних людей є більш привабливою. Це зрозуміло.

— *А шахтарі — велика сила і, мабуть, не варто було б їх лишати поза увагою?*

— Я думаю, це одна з вад Донецького Руху: і Народного Руху України і Демократичного, тут, як ви знаєте, він поділений. Мусила б бути пильніша увага до проблем страйкарів, шахтарів. Треба, щоб вони бачили, що це йде не використання їх у тій політичній комбінації, у шаховій партії, що існує,

а щоб вони відчули, що це щира стурбованість долею представників цієї, може, найтяжчої професії на білому світі, яка дає стільки жертв щороку і щомісяця. Люди, котрі перебувають на грані життя і смерті, завжди повинні бути в центрі уваги у розумних політиків, будь-яких. І тим більше, якщо мова йде про рухівців — початкуючих політиків, то, я думаю, що увага з їх боку повинна бути особливою. — *На першому страйку шахтарі висували тільки економічні вимоги, але вже на I з'їзді прозвучали вимоги про деідеологізацію шахт, виведення парткомів, комітетів комсомолу... Як ви оцінюєте цей крок?*

— Це значний прогрес, цього навіть не можна було сподіватися раніше. Можливо, йдеться не про всі шахти, а про якусь частину, але це вже великий прогрес, як і те, що на зустріч з Народною Радою шахтарі приїхали із синьо-жовтими значками. Я розумію, що не кожного дня вони їх носять, але на зустріч приїхали з ними. Лише один з них розмовляв українською мовою, решта — російською. Але коли йшлося про державність України — всі вони однозначно висловлюються за її державний суверенітет. Головне, що вони розуміють: лише вирішення політичних проблем дасть вирішення економічних, екологічних і всіх інших. Так що це вже і певний прогрес у думанні страйковому, шахтарському. І чим швидше консолідуються інтереси Руху, Республіканської, Демократичної партій, страйккомів як таких, тим швидше ми зможемо думати про активнішу демократизацію нашого суспільства — це безсумнівно для всіх.

— *На вечорі пам'яті Василя Стуса в університеті ви прийшли і побачили напівпорожній зал. Яка була ваша реакція? Почуття?*

— Мені було боляче, і я не міг не сказати про це, коли виступав. Але якщо проаналізувати, то це закономірно і зрозуміло. Які претензії я можу мати до тих студентів, котрі в силу обставин мало що можуть знати про українську літературу, коли я, письменник, Олексу Тихого, якому ми приїхали вклонитись за його чесність, сміливість, мужність, практично дуже мало знаю, читав, бо ніде. Стус у нас щойно тепер почав видаватись. Вийшла його перша книжка у видавництві “Радянський письменник”, до речі, з моєю

коротенькою передмовою. Всі видання, які були до цього часу — діаспорні, зарубіжні. А кілька публікацій, що були в наших журналах, просто не дійшли до переважної більшості людей. Можливо, ще до деякої міри слава його як борця, політичного діяча, дисидента, трагічного героя — відома. Так що нема чому дивуватись. Навпаки, треба дивуватись, що є якась сотня людей, які прийшли. І ми, перш за все, повинні донести до цих людей через вашу газету, через інші видання те, що писали В.Стус, О.Тихий. Особливо, мені здається, О.Тихий, який родом і жив на Донбасі, саме тут досліджував ситуацію з українською мовою, культурою. Він був відданий своїй землі. Ми маємо моральне зобов'язання перед цією людиною і повинні багато зробити, щоб підняти його з небуття, якнайшвидше видати збірку його праць, щоб він постав перед нашою громадськістю на повен зріст і як літературний, і як політичний діяч.

— *Ви виправдовуєте молодь тим, що вона, мовляв, не знає Стуса і Тихого, але мені здається, що проблема тут значно глибша. Це характерний приклад такої нігілістичності, аполітичності донецького студентства. Адже, не знаючи Стуса, вони могли б прийти на зустріч з всесвітньовідомими поетами: Павличком і Драчем, врешті-решт, на розмову з депутатами, але цього не сталась. І, мені здається, це страшно...*

— Я теж здивований. Взяти Харків, Одесу. Ці міста чимось наближені, хоч вони і різні. Я впевнений, що там прийшло б більше людей. Було б якщо не національне, гуманітарне, то просто людське зацікавлення. Особливо боляче для мене, що не було навіть такого загальнолюдського інтересу. В цьому велика трагедія. Бо до розуміння того ж Стуса можна прийти через інтерес до літератури взагалі... Тим складнішою, послідовнішою, багатоплановішою повинна бути робота, виховання в Донецьку. Добре, що ми започаткували український лицей в університеті, українську школу.

— *А як ви оцінюєте відкриття української школи?*

— Я вважаю, що це надзвичайно важлива подія, її переоцінити важко. Але чи не з більшою повагою я б поставився до відчайдушності тих учителів, вихователів, які б започаткували садок українською мовою, бо саме звідти

починається душа людини. І хотілося б закликати ініціаторів такого садка, щоб швидше знайшлися люди, які б почали відроджувати душу, з жорстокістю поламаану. Це нелегка справа, але це єдиний спосіб відродити національно людину на донецькій землі.

— *Закон про мови не спрацював, сьогодні це вже зрозуміло. Як ви вважаєте, чи може він діяти в нинішній ситуації?*

— Я думаю, що він буде діяти із зростанням демократичних процесів у нашій республіці. Якщо вони будуть утверджуватись у всіх сферах життя, тоді будуть діяти і демократичні закони. Звичайно, нам усім зрозуміло, що цей закон недосконалий. Пам'ятаєте, як він приймався, був розрахований на всіх, щоб нікого не образити, всім догодити. І сама його суть, така половинчата, відбилася на його долі. В тому, чи запрацює закон, багато залежить від роботи конкретних людей.

— *Мені часто доводиться чути такі закиди на рахунок Руху, що, мовляв, він зупинився на мітингових формах роботи, а ніяких конкретних справ не видно. Що ви можете на це відповісти?*

— Мітингові форми роботи безперечно існують, і вони безперечно потрібні. Ще більше потрібні такі грандіозні заходи, в яких беруть участь мільйони людей. Це свято злуки 22 січня і відзначення 500-річчя Запорізької Січі. Яка партія, яка організація, яким чином може підняти зараз стільки людей? Жодної. Тільки Рух це в силі зробити.

Але Рух займається не тільки цими справами. Відбулася перша міжнародна конференція з голоду 32—33 років для зарубіжних журналістів. Це чисто теоретична робота, але вона вкрай потрібна. В рамках конгресу українців Сергій Головатий провів політичну конференцію держав світу на тему «Державність України наприкінці тисячоліття». В ній взяли участь представники десятків країн світу.

Величезну роботу проводить Рух по контактах з діаспорою. Йдеться не тільки про літаки, які привозять медикаменти, а й про ті сотні дітей з Чорнобиля, які лікувалися в Польщі, ФРН, Франції.

Діяльність Руху в різних аспектах дуже різноманітна. Нещодавно ми зустрічалися і з представниками «Солідарності»,

депутатами сейму Польщі, обговорювали проблеми польсько-українських відносин. Зустрічалися також з парламентською групою “Демократична Росія”.

Отже, ми займаємось і проблемами національного виховання, і державотворчості українського народу, і проблемами соціально-політичними.

— Ви сказали про контакти з діаспорою. То в зв'язку з цим у мене таке запитання: чи не розбещує нас до деякої міри допомога діаспори? Пам'ятаю, як під час походу “Дзвін” деякі юнаки підходили до іноземців і досить безцеремонно запитували: а чим ви нам допоможете?

— Завжди, коли ми намагаємось знайти винуватця всіх наших бід і називаємо росіян чи євреїв, то треба взяти дзеркало і подивитися в нього. Так ми побачимо... себе.

Я переконаний: поки ми не усвідомимо, що самі є тим ворогом, який призвів нас до такого життя, проблем, які маємо, ми нічого не змінимо. Це стосується і діаспори чи будь-яких країн, які нам допомагають. Передовсім, ми самі собі повинні допомогти. Наприклад, якщо критично подивитись на ситуацію у Києві, то місто треба виселяти. Як тримільйонне місто може жити в таких умовах? Але воно живе. Отож воно саме собі повинне допомагати. Створити карти радіаційного забруднення, розробити системи ліків, підібрати найкращих лікарів. Ми самі все це повинні робити, звичайно, при допомозі тих людей з країн світу, які хочуть нам допомогти. Але основна наша надія на самих себе — це, по-моєму, головний наш постулат. Бо коли ми знову будемо надіятись на когось, як це вже було в нашій історії, то ніколи не звільнимось від тих пекучих проблем, які перед нами стоять.

— Скільки молоді в Русі?

— Важко сказати точно, я думаю, що це сотні тисяч молодих людей. Не кажу вже про Львів і Тернопіль, а й у Києві, Чернігові, інших містах. Звичайно, хотілося б, щоб її було більше. Дається взнаки певна аполітизація, негація до всього. Молодь зневірена, хоче бачити реальні справи, в які б вона могла повірити. Чим більше буде реальних справ, тим більше віри.

Так що молодь у Русі є, і перспектива теж є.

— А якою ви її бачите для Руху?

— Він буде функціонувати і діяти. Правда, нещодавно на одній зустрічі депутат Верховної Ради і голова Львівської обласної Ради В'ячеслав Чорновіл сказав, що Рух скоро буде позбавлений майбутнього, тому що будуть функціонувати партії, і вони переберуть провідні тенденції часу.

Ми, громадські течії, раді були б зліквідуватися, коли б справа демократичним шляхом перейшла в руки партій. Але поки що ми тільки так голосно говоримо про ці партії, насправді ж — монополія однієї партії — КПРС. Найбільш активна і сильна Республіканська партія всього-навсього налічує близько 2000 чоловік. Основа її — колишні дисиденти, політв'язні. І хоч вони користуються величезним авторитетом у середовищі радикально налаштованої інтелігенції, більша частина людей не знає про існування такої партії. Перспективу, на мій погляд, має Демократична партія, в ряди якої вливаються ті, хто виходить з КПРС, і люди, які шукають незалежних структур, організацій, куди б вони могли прикласти свої сили.

Але це справа майбутнього, справа часу. Тому в цей період тільки така масова організація, як Рух, куди входять люди різних поглядів: від республіканців до комуністів, від атеїстів до віруючих — може і мусить об'єднати людей. І хай він є у різних видозмінах, як от у вас — Народний і Демократичний, але вони роблять одну справу: б'ють оцю твердиню, яку врешті-решт ми маємо розбити.

— Традиційно вже, мабуть, що політикою на Україні займались поети: Шевченко і Леся Українка, Франко і Василь Стус. Тепер от ви продовжуєте... Чи не важко вам?

— Коли дивитися реально, то політиками були ще Аскольд і Дір, київські князі, яких знищив Олег. Так що верхівка знищувалась, знищувалась всіляка, а передовсім, політична. Ось приклад. Ми з вами вивчали і цінували І.Франка і дивувалися, як Франко міг жити поруч, сусідувати з Грушевським. Бо Грушевський був і такий, і сякий, і перетакий. А коли ми поцікавились глибше, то дізнались, що обидва вони були політичні діячі. Грушевський більше, Франко — менше. В тому розумінні, що він більше займався мистецтвом, літературою, філософією. Вони мали між собою якісь непорозуміння, а нам це видавалось за неприязнь двох

антагоністичних, ворогуючих людей, а насправді вони були дуже близькі.

Це свідчення того, яка увага завжди спрямовувалась на провідних політичних діячів різних поглядів. По-різному можна до них ставитись, але ми повинні об'єктивно оцінювати їх роль в історії... Хвильового неймовірно важко було піднімати з глибин, незважаючи на те, що він був комуністом. А все через те, що у свій час сказав: «Геть від Москви». Ця фраза перекреслила взагалі все. Так що політикам завжди важко.

— *Я пам'ятаю, «Правда» у 1986 році помістила портрет вашого сина. Він, студент-медик, одним з перших пішов на допомогу чорнобильцям, а міг, мабуть, схватись за вашу спину?*

— Він був не єдиний. Це були сотні студентів 5–6 курсу з усіх медінститутів України. Їх ніхто не питав: хочуть вони чи не хочуть у той Чорнобиль. Мобілізували і кинули. Зараз вони хворі, ці наші нещасні діти. Сьогодні якраз представник організації «Діти Чорнобиля» розповідав, як вони вмирають. І солдати, медсестри. А ми й досі не маємо можливості оприлюднювати ці факти, ці дані. Одна з найстрашніших вад цієї системи та, що ми розплачуємося своїми дітьми (!), дітьми нашого народу. Війна, голодомор, Чорнобиль... Ця система все більше і більше постає перед нами, як кривавий монстр, який пожирає своїх дітей і якого треба ліквідувати.

— *А яким чином це можна зробити?*

— Тільки в демократичний спосіб, я не приймаю іншого. Я вважаю, що ми повинні переконати основну масу нашого населення, а її можна переконати, я впевнився у цьому на засіданнях Верховної Ради. Буває багато суперечок, різних думок, але коли справа заходить про Чорнобиль, економічну самостійність, незалежність України, то можна достукатись до самого зачерствілого серця.

— *Як ви ставитесь до ідеї Донецько-Криворізької республіки і що можете сказати її прихильникам?*

— Я думаю, це безперспективна справа, бо все-таки більше людей, величезна маса росіян зараз розуміє, що коли вони хочуть почувати себе на Україні людьми, то повинні боротись за незалежну Україну. А ми ставимо це питання недвозначно. Я не раз уже говорив: росіяни на Україні мають жити ліпше,

ніж вони живуть у Москві, Ленінграді і Нью-Йорку. Євреї на Україні мають жити і почуватися краще, ніж у Москві, Ленінграді, Нью-Йорку, Тель-Авіві та Єрусалимі. І тоді дозволено й українцям на Україні домагатися такого ладу, щоб могли вони жити краще, ніж живуть українці у США та Канаді.

— *Головний аргумент проти національного відродження на Донбасі, впровадження української мови той, що, мовляв, Донбас — це Україна. Як побороти це невігластво? Мене особливо вражає, що люди не знають історії, не слухають аргументів...*

— Питання дуже складне. Мене це так само вражає. Подивіться на людей у страйкових комітетах. То не є українці. Болдирев, Бокарев... Серед них, на жаль, є ті, що вже одцурались українства. Принаймні для них то не є первісним елементом їхнього світовідчуття. А це ще великою мірою говорить про те, що росіяни, як панівна нація у нашій системі, не має комплексу меншовартості, і це є вирішальним, у якісь моменти історії дозволяє їм вести за собою народ. Нам не вистачає вміння позбутись страху, вміння розірвати свої кайдани, щоб прийти до того, до чого закликала нас Леся Українка, нещасна, квола і хвора жінка, яка мала такий геніальний людський характер — зміла бути незалежною, вільною людиною.

Ми повинні зрозуміти, що прийдемо до усвідомлення нашої національної приналежності тільки тоді, коли станемо Людьми. Як перестанемо боятися, коли будемо іти на найбільш небезпечні, вибухові моменти нашого життя, а відповідальність брати на себе. Оця ситуація — брати вогонь на себе — є дуже відповідальною ситуацією нашого національного і соціального моменту.

— *Перша радянсько-американська газета "Ми" назвала вас у числі п'яти (!) найбільш перспективних політиків світу, як ви на це відреагували, чи не зазнались?*

— Я досить скептично дивлюся на всі події навколо мене. Старовинне римське прислів'я в таких випадках радить мати поясок з цвяхами, спрямованими всередину. І чим більше тобі говорять лестощі, прославляють, тим тісніше треба тим пояском обв'язуватись. Я думаю, що ті слова говорились не стосовно мене особисто, а стосовно Руху, як організації, котра

так швидко виникла як опозиційна структура і за рік вже чимало досягла. Справді, ми маємо третину депутатів у парламенті, багато структур, асоціацію Демократичних Рад України і так далі. Для великої маси людей, яким важко розібратися, що собою являють СУМ і СНУМ, де яка партія, коротке і виразне слово Рух — зрозуміле, і уособлює собою всі демократичні сили. Таким чином ми вдало знайшли назву для нашої організації, яка вже відома в багатьох країнах світу, бо чи не щоденно доводиться давати різні інтерв'ю депутатам Японії, Данії, США, Франції, Ізраїлю... Це є постійне зацікавлення опозицією на Україні, яка носить влучну назву Рух. А так як я керівник її, то мимоволі мушу відповідати за всі позитивні і негативні якості цієї течії, яка дуже багатомірна, і дуже непросто давати їй раду, спрямовувати її. А я в міру своїх скромних сил намагаюсь це робити.

— *Коли я спілкувалася з українцями з Канади, Америки, то вони зауважили, що між їх асимільованою молоддю і нашою русифікованою є велика різниця. Вони навіть не знаючи рідної мови, все ж почувають себе українцями, гордяться цим і далекою Батьківщиною, а від нашої русифікованої молоді можна почути й таке: “Я знаю український язык, но считаю себя русским”. Це страшно. Яким, на ваш погляд, шляхом можна було б пробудити цю втрачену, чи точніше, вбиту національну гідність?*

— Я думаю, це можна зробити тільки тоді, коли саме поняття Україна буде підніматися в очах наших сусідів, інших народів. Багато залежить від того, як зазвучить Україна у світі. Коли вона заявить про себе, як незалежна, суверенна держава, то це наздвичайно вплине на свідомість, на цю вже безнаціональну стихію, яка досить численна у нас. І таким чином буде відроджуватись гідність.

Я знаю такі цікаві приклади в Канаді, коли дід і баба розмовляють з онуками українською мовою, а батько і мати її не знають. Такий своєрідний контакт через покоління.

На відродження національнальної свідомості, гідності мусить працювати все. І я розумію тих людей, які задають запитання: ось є Росія Єльцина, а яка ж є Україна? В цьому наша біда і проблема. Ми добивалися, щоб була Україна Черняка і Юхновського, а, на жаль, маємо Україну Кравчука. Справжню Україну ми виборюємо...

Але ось тут до мене підходили десятки, сотні людей, із розмов з ними я розумію, що Верховна Рада здійснила величезну роботу для підняття національної свідомості. Значить, наші зусилля не йдуть у пісок.

— *Українська Духовна республіка — це унікальне явище у світі. Ще недавно Олесь Бердник був засуджений, а тепер він один з фундаторів її. Неймовірно. Вперше українці вказують світовий шлях до збереження життя на Землі. Але як зробити, щоб молодь сприйняла загублені одвічні ідеали дару божого — Людини?*

— Коли ми започаткували Рух, то думали, що насамперед будуть працювати загальнолюдські цінності, загальнолюдські мотори. Це я умовно так кажу, хоч усім зрозуміло, що я маю на увазі. Але на практиці ми бачимо, що передовсім працює мотор національний, соціально-економічний, громадянський, екологічний... Хочемо ми того чи ні, така ситуація.

Я думаю, що тут, особливо у Харкові, Донецьку, Одесі, вирішення національних проблем може бути тільки через відродження вищих загальнолюдських етичних цінностей. І коли ми зуміємо показати, що в ряду цих цінностей національна теж мусить існувати як рівномірна цінність, тоді поступово вона займе своє першочергове місце, але вона мусить вирости в загальнолюдському квітнику.

Я за те, щоб приходила сюди і культура російська, і американська, і французька... Ті люди, які намагаються наситити себе, свою душу загальнолюдськими цінностями, прийдуть до розуміння того, що без української рідної культури людина не може бути духовно повноцінна.

*“Комсомолец Донбасса”. —
1990. — 30 жовт.*

ПОЛІТИЧНА СИТУАЦІЯ НА УКРАЇНІ І ЗАВДАННЯ РУХУ

ДОПОВІДЬ
НА ДРУГИХ ВСЕУКРАЇНСЬКИХ ЗБОРАХ
НАРОДНОГО РУХУ УКРАЇНИ

Жовтень 1990 р.

Ця земля, наша мати, наша згорьована Вітчизна, десь по дорозі століть загубила свою назву чи самоназву. Наш найбільший і перший Президент УНР Михайло Грушевський так і постановив: «Історія України-Руси»

Ми й досі його не чуємо, не хочемо чути. Русь-Україна — найбільше пасувало б нам зватися. Ця самоназва багато б проблем применшила і в історіографії, і в політиці, і навіть у щойно пробуджуваному русинстві на Закарпатті, інспірованому, звичайно ж, московським шовінізмом. «Ти, брате, любиш Русь Як хліб і кусень сала, Я ж гавкаю раз в раз, Аби вона не спала...» «Такий поет — і став псом сторожевим», — сказав перед смертю Сергій Параджанов. Отож, як не розбудимо в собі і навколо не лише Україну, але й Русь-Україну, коли добудимось, пробудимо себе аж до дна Київської Русі, усвідомимо себе бодай на глибину тисячоліття, тоді і зведемося до висот суверенності. Історичний корінь має утримувати крону нашого державного будівництва. Горбачов зустрічається з Міттераном у Києві — і Русь знову відбираюь від нас, вириваючи наше історичне серце, кидаючи його під ноги новітньої імператриці, у якої в Чернігові недавно помер тато, любив читати «Кобзаря» і писався по-малоросійськи Титаренко. Горбачов нагадував нам Малишкові слова: «Україно моя, мені в світі нічого не треба, тільки б голос твій чути і ніжність твою берегти»... Голос України дуже важко чути — він надірвався на мітингах, став хрипким і безкомпромісним, емоція часто забиває

спокійну розміреність думання, а наша ніжність вихолола разом зі студентами на плитах Майдану Незалежності.

Колесо Історії забуксувало в крові мільйонів трупів, саме тут, на одній шостій планети; саме тому, що нова імперіалістична реакція, замаскувавшись під соціалізм, воскресила все найчорніше, найнищіше і найдикіше, аж до прямого канібалізму, що так тяжко додалося людством упродовж своєї страдницької історії, і кинула в нещадну, безперервну, перманентентну війну з власним народом, отже — саме тому наш шлях визволення, повернення в планетарну сім'ю народів не є і не буде легким. Але ми приречені пройти його до переможного кінця, коли не хочемо навіки зникнути з лиця землі. Це стосується всіх національних колон, конвойованих по етапах у цьому велетенському ГУЛАГу. Хоч і перемішувала їх всетабірна — тобто всесоюзна адміністрація — для інтернаціональної покори, проте не змогла до решти змінити Богом чи природою дані питомі прикмети природженої неповторності, окремішності, самоцінності, і тільки зберігши свої кривні національні ознаки і особливості, народи не дали перемолоти себе в однорідну масу безповоротних рабів, у живих біологічних роботів-зомбі, в стадо моторошних знеосіблених колективістів-големів, чого сподівалися та й досі прагнуть знавіснілі інтернаціонал-імперіалісти.

Таким чином, будь-який об'єктивний історичний, політичний, економічний, соціальний, культурологічний аналіз неминуче приведе нас до єдиного висновку: тільки повний суверенітет українського народу, цілковито незалежна українська держава відповідають сучасному розвиткові світової цивілізації. Будь-які інші форми історичного існування народу, нації безальтернативно і безжально відсувають, відкидають українську спільноту на задвірки цивілізації, роблять її харчем, сировиною, ресурсом для подальшого розвитку інших державних народів. Такий виклик робить нам доля, перед таким вибором нині стоїмо. Або—або. Мусимо зрозуміти це зараз, уже над самісінькою безоднею союзного договору. Зобов'язані, коли ще не зовім понівечено і сплюндровано нашу душу і розум, вжахнутися теперішнього становища України, чогось уже та навчитися з її тисячолітньої історії. Дивімося в сто очей, сто мільйонів очей.

І от бачимо: чомусь проти незалежності, державного суверенітету України саме і повстають та об'єднуються сили, ще вчора, здавалося б, протилежні, публіка різних калібрів і мастей. Від Горбачова і всієї президентської рати — до його політичних антиподів і супротивників. Від КПРС і КП України (що зрозуміло відразу) — до кількох десятків московських партій і партійок, яких один з конструкторів (точніше — реставраторів) нового соціалістичного рейху вже покликав нещодавно виробляти «для окраїн» ще хитріший, ще казуїстичніший союзний договір. Бачимо, як товпляться в двері кремлівських кабінетів учорашні ліберали й гуманісти, навіть досьгоднішні світочі культури, аби встигнути згуртуватися проти «сепаратизму й націоналізму». Ми щиро і співчутливо ставились і ставимося до російських патріотів, які в лихі недавні часи виборювали відродження своєї батьківщини, нас надихали також і їхня мужність, і рішучість. Ми солідаризувалися з ними. Тому з сумом і жалем констатуємо, що патріотизм багатьох із них, як виявилось тепер, залишається й далі на такій компоненті, як ненависть до «інородців», як чванькувата і пихата зневага до визвольних змагань неросійських народів, а надто українського. Набутий за кілька сотень літ хапальний рефлекс потьмарює навіть найсвітліші голови наших північних сусідів, робить їх на диво короткозорими, з часом засліплює зовсім. Адже не існує жодної серйозної проблеми, яку б не могли у злагоді розв'язати майбутня вільна Україна і вільна Росія. Але — як вільні і незалежні одна від одної держави. Це вже контурно задекларовано у недавній спільній заяві українських і російських народних депутатів. Сподіваємося, що незалежна демократична Росія все ж таки погодиться на існування незалежної від неї демократичної України. Ми з свого боку, наприклад, згодні на цілковиту незалежність Росії від України. Ми ладні пробачити і не випоминати великоросам, у писемність і культуру, навіть у саму появу на історичній арені яких зробили вирішальний внесок саме українці, — пробачити і не випоминати за їхню історичну забудькуватість і неповагу щодо нас: українці, як старші брати великоросів, вміють вибачати і прощати задержкуватість молодших. І все-таки дивно й чудно читати, як не так ще давно вигнані за кордон російські інакодумці

нині звідти на шпальтах компартійних офіціозів криком кричать нам сюди: боронь Боже оновлювати ваше життя, а якщо й перебудовується, то прямуйте до сильної кремлівської руки, не вилазьте зі своїх злиднів і гноблення. Коли б це ще були тільки зінов'єви чи едички лимонови. Сам Олександр Ісаєвич Солженіцин трубить похід проти своїх побратимів по концтаборах: українців і білорусів. Отже, бачимо націонал-імперську ідею в дії, за роботою, як і тоді, коли розбиті Денікін чи Шулґін вітали своїх більшовицьких ворогів з відновленням «единой и неделимой».

І це — добре, бо розвіює ілюзії, прояснює політичну ситуацію, відкриває очі тим малоросам на Україні, хто з наївності чи лінощів втішає себе за давньою традицією, що наше національне відродження можна виканючити і виплакати від Москви. Час би вже нарешті втямити, що Москва не вірить ні сльозам, ні підлабузництву, ні стогонам своїх жертв, як не вірила 1918-го чи 1933-го років, як прирікає на смерть заложників Чорнобиля, спостерігаючи з науково-гестапівською незворушністю Менгеле, скільки берів і скільки часу можуть витримати сотні тисяч українських дітей.

Нам треба бути готовими до того, що саме проти визвольних змагань українського народу буде вчинений найшаленіший опір з боку імперського центру. Україна — була і залишається годувальницею імперії, одним з найбільших постачальників живої сили, гарматного м'яса і бойової техніки для улюбленої і головної інституції панування — армії, невичерпним джерелом висококваліфікованих, талановитих, та, на жаль, і слухняних робітників, інженерів, учених, офіцерів для забезпечення військово-промислового комплексу і збройних сил. Партійно-державні стратеги в Кремлі це розуміють і всадовлюють на Україну найвідданіших їм намісників.

Політичне і просто людське прозріння стукає сьогодні в двері оселі кожного жителя України. Донецький шахтар, луганський хімік, придніпровський металург, київський, харківський, сумський машинобудівник, миколаївський і херсонський корабел, сумлінний та сумирний полтавський чи подільський хлібороб і тваринник, мешканець узбережжя умираючого Чорного моря, оберненого на отруйні болота

Дніпра, не кажучи вже про тих, чиї поселення перетворені на атомний лепрозорій плямами цезієвої і стронцієвої прокази — всі ми тут, на Україні, вже не можемо нікуди сховатися, заплющити очі, затулити вуха і не чути, як стукає в кожні наші двері каліцтво, винародовлення, дегенерація, небуття. Існуюча держава, говорячи словами пролетарського гімну, дбає не про нас. І ця держава ніколи не дбатиме про нас. Вона — не наша. Скільки б не перебудовувався м'ясокомбінат, він залишиться м'ясокомбінатом. Вдосконалення технології може полегшити працю персоналу чи його «колективного керівництва», вивести його на міжнародний ринок, збільшити прибутки, навіть може бути «гуманізований» варварський забій, але народ, який не може стати в обороні власних прав, завжди залишатиметься сировиною для цього комбінату. Кому в СРСР чи й у цілому світі таке порівняння здасться занадто різким, доведеться йому пройти випробування на свою джентльменську чи академічну врівноваженість: відстукати-відрахувати аукціонним молотком кожен мільйон замордованих громадян СРСР і зокрема УРСР, приказуючи: хто більше? Ми, українці, заплатили Богові і Людству цю неймовірну ціну за своє існування і маємо право не приносити більше кривавих жертв на олтар власної незалежності, ми її оплатили стократ.

Чи потрібні ще якісь додаткові докази на користь створення самостійної української держави? На жаль, ще потрібні, і хоч як гірко — але нам самим, принаймні, ще багатьом з нас. Виявляється, ще справляють враження застороги колонізаторів і власних землячків-колаборантів, мовляв, Україна не зможе існувати незалежно від центру з причин економічних. Позбавлені найважливіших природних ресурсів, розташовані на пісних землях, Чехословаччина, Угорщина, Румунія, навіть Албанія — ті можуть. Папуа-Нова Гвінея, з якою зазнайомив людство наш земляк Миклуха-Маклай — теж дозріла — і ми пишаємося з того. Не готова самостійно хазяйнувати на своїй землі лише наша багатюща 50-мільйонна Україна, одна із засновників ООН. Виявляється, злісна шизофренічність такої логіки ще не всім очевидна. Що ж, економістам України ще доведеться точними цифрами і розрахунками розтлумачувати (головне, мабуть, самим собі), що українці мають не менші можливості

господарювати самі, ніж наші далекі брати-папуаси, і не менш працьовиті, ніж мешканці екзотичних тропічних островів. Складність полягає в тому, що на Україні, перш ніж надбати справжню економічну службу, слід створити контррозвідку, яка б зуміла викрасти в Москві чи в Політбюро ЦК КП України повну і достовірну інформацію про матеріально-ресурсні, фінансові і всілякі інші економічні баланси у взаєминах з імперським центром. Це цілком зрозуміло, бо в засекреченій статистиці ховається смерть колоніалізму на Україні, як смерть Коція на вістрі голки. Оволодіти такою підпільною бухгалтерією ЦК КЛРС–ЦК КПУ — це, наприклад, показати привселюдно і переконливо, що на утримання власної національної армії українським трудящим доведеться відрахувувати з кожного заробленого карбованця значно менше коштів, ніж нині на найбільші в світі Збройні Сили СРСР. Скільки їх розміщено аж у трьох військових округах на Україні, про це знає Кремль, партійно-колоніальна адміністрація республіки, а також країни НАТО, але не український народ. Він тільки бачить, що земля нашого краю стогне і вгинається від танків та іншої військової техніки, а до зубів озброєних гарнізонів і польових дивізій більше, ніж у роки німецько-фашистської окупації. Жодна держава-член ООН, крім України, не утримує на своїй території стільки військових баз, якими вона не користується, та ще й про їхнє розміщення не має ніякої угоди з іншою державою. Зараз биті в закордонних авантюрах радянські генерали зі всіх трибун лякають співвітчизників старопруським прислів'ям, що народ, який не хоче годувати свою армію, годуватиме чужу. Ми з ними згодні, і тому мусимо мати на Україні власну армію.

Так само Рух, демократичні сили докладуть усіх зусиль, щоб оприлюднити дані про питому вагу мілітарної продукції у так званому валовому національному продукті нинішньої УРСР, аби правдиво розшифрувати облудність і фарисейство в самому застосуванні поняття щодо України. Не тільки підприємства велетенського військово-промислового комплексу, а й так звані базові галузі — видобуток вугілля і найрізноманітніших руд, виплавка металу, виробництво електроенергії — все це власність північного фатерлянду, і українські робітники за злиденну платню віддають свою

працю, здоров'я, добробут своїх дітей для божевільного нарощування нікому не потрібних, технологічно відсталих озброєнь, якими Москва безголово, з якоюсь шаленою патологічною безоглядністю напихає за безцінь, або й задурно, всі континенти. Найвищі врожаї ланів, городів і садів, найбільші стада худоби не лише не поліпшують, а й послідовно погіршують харчування трудящих України, бо зникають безслідно в імперських коморах, фондах, ресурсах, резервах. Все відібрати до зернини, до кістки, щоб потім видавати робітникам і селянам жалюгідну пайку за розсудом начальства — ось той найефективніший, справді диявольський, відшліфований у концтаборах засіб тримати трудовий люд у покорі повсякчас, невідступно, винайдений більшовиками і успішно практикований ними досі. Слід віддати їм належне, це справді їхній геніальний винахід, а якщо історики віддадуть пріоритет у цій справі фараонам, одначе ніколи упродовж історії засоби приручення, утримання і дресирування свійських тварин не переносилися так послідовно, жорстоко, цинічно, і в таких масштабах на людей, як це зробили і роблять верховоди більшовицької партії. Хоч би скільки хліба, городини, м'яса, молока, цукру, одягу, взуття, палива, енергії, чавуну, заліза й цементу виробили трудящі, вони аніскільки не почнуть жити краще доти, доки Україна не перестане бути т. зв. союзною республікою, доки її народ не утвердить свій державний суверенітет за всіма міжнародними стандартами.

Саме у небажанні відмовитися від методів цілковитої конфіскації, грабунку всіх продуктів праці виробників міста і села з подальшим розподілом засобів до існування кожного достатньо наповненим черпаком із спільного казана, та ще й вибірково, залежно від послуху і покори, — в цьому й полягає таємниця провалу перебудови. Зовсім не мають рації ті легковажні критики генералітету компартії, які дорікають, що перебудова розпочалася без плану, без чіткого визначення мети, без загальної продуманої концепції. Навпаки! Неухильно витримується стратегічна «генеральна лінія»: примусити народ працювати більше і краще, зберігаючи водночас досягнутий ступінь його експлуатації, залишаючи найнижчий навіть для країн третього світу рівень дешевизни робочої сили. І те, що наввипередки і праві, і ліві оцінюють

тепер як вагання, напівзаходи, нерішучість верхньої влади є не що інше як її маневрування, впертий, послідовний, наполегливий пошук того, як за нових умов не випустити з партійно-державних рук всі продукти праці і їх розподіл. Випробовувалися різні «демократичні» варіанти, проводилися експерименти на так званих трудових колективах, і тільки-но в хитромудрих «нових моделях господарювання» відкривалася шпарина для вільної праці, вільних виробників, ці моделі блокувалися в генштабах влади.

Зрозуміла і причина ажіотажного перебудовчого реформаторства у імперської верхівки: колишне ідеально відпрацьоване поголовне насильство над трудівниками, репресивний примус і фізичний терор, стали у 80-х роках неможливими, вичерпали себе хоча б тому, що десятки мільйонів найбільш кваліфікованих творчих і енергійних членів суспільства були винищені, а в нових залишкових, а тому генетично ослаблених поколіннях не встигли вирости до нормальних, природних співвідношень. І вже геть цілковито здібні люди були витіснені з усіх ланок управління згори донизу — досить пригадати трьох передостанніх генсеків. Система малорозвинених, малокультурних «кадрів» і досі відторгає мислячих людей — досить видовища останніх форумів компартії і в Москві, і в Києві.

Все це сфокусувалося нарешті в геометричних, незрозумілих для трудящих програмах Абалкіна чи Шаталіна, чи їхньому гібриді. Так і задумувалось, щоб ніхто нічого не втямив, не розгледів під узором квазінаукової словесності найпростісіньку річ: влада знову хоче вийти із свого злісного банкрутства, покрити марнотратство, злочинне розтринькування суспільних багатств за рахунок народу, примусити його так званими економічними методами, тобто тією ж загрозою голоду і злиднів, витягати з історичного багна панівну олігархію разом з її сіамським близнюком — підпільними злодіями і криміналістською мафією. Наразившись на рішучу відсіч генералів та фабрикантів зброї, торгівців нею, та, власне, і органічно неспроможна руйнувати свої мілітарні репресивні підвалини, влада закамуфлювала в цих, так званих, програмах «регульованого соціалістичного ринку» ще жорстокіший визиск трудящих, тільки з одним нововведенням: тепер кожний змушений буде «економічними

обставинами» ще й видирати з рук сусіда свою чи його мізерну пайку. Підступно запланована війна всіх проти всіх при збереженні влади партійно-державного паразитичного класу над усіма, — нацьковування робітників на селян, а їх разом — проти інтелігенції, провокування міжнаціональних, міжетнічних конфліктів, щоб створити умови переходу, точніше — повернення від слабючого нині диктату до відвертої диктатури — ось справжня суть, стратегія і тактика новітніх економічних реформ. Це остання мирна спроба врятувати імперію. Непримиренні філіпіки генсека-президента і його герольдів проти республіканських Декларацій про суверенітет, надсадні псевдонаукові обгрунтування «єдиного економічного простору» — це лише незграбне маскування кількасотлітньої «єдиної и неделимой».

Зараз уже цілком очевидно, що після кількох років офіційних перебудовних фейерверків, після словесних маневрів про нові підходи чи «людський фактор», «переломні етапи», «прискорення», а потім навпаки «механізми гальмування», після підміни реальних справ політичною тріскотною і шаленими атаками на «екстремістів», «деструктивні елементи», «сепаратистів», — так от, після всіх цих турбот і клопотів перебудовної влади лише про саму себе, про те, як утриматися в сідлі і знову загнuzдати трудящих, — влітку 1989-го почалася справжня перебудова, несподівана для влади і очікувана демократичними силами: вихід на арену політичної боротьби такої могутньої сили, як робітничий клас. Шахтарські страйки — високоорганізовані і рішучі — по-справжньому захитали партійно-державну владу. Ми добре пам'ятаємо, як найвищі урядовці і партійна преса паплюжили шахтарів, як нацьковували на них робітників суміжних галузей, селян, лякали ними обивателів. Звинувачували в груповому егоїзмі. Шахтарі краще знають, як під цей шумок їх потім вправно одурили партія і уряд. Демократичні сили, зокрема на Україні, не мають тих мільярдів, що має КПРС—КПУ, не розподіляють ковбасу і взуття, будматеріали та інші ресурси. Ми змогли запропонувати шахтарям свою моральну і політичну підтримку, свою солідарність і зробили це. Владі вдалося збити шахтарів з пантелику, залякати їх, як Червону

Шапочку, злим вовком — Рухом. Хто від цього виграв? Хай шахтарі дадуть собі відповідь на ці запитання самі.

Ми віримо, що це був останній успіх партійно-державної бюрократії по вбиванню клину між національно- і соціально-визвольним рухом на Україні і шахтарями. Як, врешті-решт, не вдалося перерізати шлях до єдності польської робітничої «Солідарності» і польських демократів ні Гереку, ні Ярузельському. Як не вдалося царській охоранці сформувати свої зубатовські і гапонівські робітничі організації, які б порятували царське самодержавство.

Одначе така історична впевненість і оптимізм не заважають нам бачити сьогодні ті суб'єктивні (аж ніяк не об'єктивні!) причини, які ще перешкоджають плідному діалогові демократичного Руху і нового робітничого руху на Україні. Причини ці існують не лише в Донбасі, а й у Криму, почасти і в Харкові, Дніпропетровську, Одесі — скрізь, де проживає так зване російськомовне населення. Гучномовній маніпуляційній пропаганді за багато десятиліть багато чого вдалося — вдалося пересадити в масову свідомість і це потворне поняття, за яким людина втрачає свої криві корені, свою національність, свою батьківщину, лише тому, що розмовляє російською мовою, хоча англомовність чи франкомовність не робить англійцем чи французом ні канадця, ні конголезця, ні зулуса, ні індуса. Але в СРСР українець, білорус чи вепс, який під тиском тотального впровадження лише однієї мови в імперії почав говорити російською, вже відмінюється від своєї нації і переплюсовується до нації-гегемона. Так здійснювалося і здійснюється лиховісне сталінське «злиття націй», брежнєвське «створення нової історичної спільності — радянський народ», а по суті духовна кастрація «інородців».

Ми не вважаємо, що українець, який розмовляв поросійськи, автоматично втрачає національність, якщо навіть змінив запис у 5-ій графі. Тим більш не може він стати ворогом рідного народу. Нам болить, що століття кривавої і безкровної русифікації України силоміць примусили багатьох наших співвітчизників зробити жорстокий вибір між виживанням, самим існуванням, своїми злиднями і меншевартістю — з одного боку, і між материнською

мовою — з другого. Вибір не на користь мови. Ми шануємо героїв у обстоюванні життя націй, але було б антигуманно і несправедливо дорікати всім, хто не став героєм. А ще більше — межуватися чи об'єднуватися всередині нації лише за однією ознакою — мовною. Рух цього не робить і не буде робити.

Ми пропонуємо шахтарям помислити про інше. Зруйновані фашистами шахти Донбасу відбудовувала вся Україна, багато чий батьки були завезені сюди насильно, в вагонах для худоби. Занапащену вугільну промисловість, тепер уже комуністами, вся Україна знову готова відбудовувати разом з вами вже добровільно, але зробити успішно це можна лише тоді, коли уряд України не буде лише главком московського уряду, змушеним виконувати накази хоч вугільного, хоч будь-якого імперського міністерства. Рано чи пізно шахтарі Донбасу зрозуміють це. А поки що, на жаль, нас з усіх сил єднає сама як російськомовна, так і українськомовна партійна преса: нещодавно екстремістами вона називала шахтарів, а нині — демократичні сили. Побажаймо і надалі успіху КІРС—КПУ та їхній отруйній пропаганді в справі нашого з шахтарями об'єднання.

Хотілося б, щоб шахтарі врахували ось який факт. Ще вранці вікопомного 17 жовтня комуністи у Верховній Раді УРСР бряжчали зброєю і вимагали, по суті, тбіліського варіанту «умиротворення» студентів і молоді. Та коли під стіни парламенту підійшла робітничка колона і, зупинившись, могутньо проскандувала лише одне слово: «Ар-се-нал!», гуренківці враз стали миролюбними і розважливими. Слово «Дон-бас!» не можна допустити для такого використання, як використала шахтарську силу румунська влада, і тепер і вона, і самі шахтарі соромляться цього.

Так само не з корінних життєвих інтересів трудящих постає кампанія за протистояння Криму решті України, а з підступного плану кремлівських політиканів пересварити між собою всіх, кого вдасться. Ми бачимо, як це вдалося імперському центрові реалізувати на практиці в Молдові. Тепер молдовізацію хочуть поширити на Україну, Ми знаємо, що так само чинили колонізатори в Африці, Азії, Латинській Америці, ріжучи по-живому на клапті території, що

визволялися і мали стати незалежними державами. Так само, як расисти Південної Африки нав'язують волю білої меншості корінному населенню, так само КППС і її особливі служби хочуть надати привілеї так званій російськомовній меншості в Прибалтиці, щоб перетворити їх на свої партизанські загони, п'яту колону в боротьбі з національно-визвольним рухом. Робляться спроби зробити це і на Україні. Гітлер хотів або винищити, або переселити ряд народів у завойованому СРСР, а очищені землі заселити колоністами-арійцями з фатерлянду. Те, що не вдалося Гітлерові, успішно втілює Сталін у Криму щодо кримських татар. Ми не думаємо, що при усій складності нинішньої ситуації в Криму його «біле» населення чинитиме так, як запрограмував Сталін. Інакше доведеться визнати, що великі маси людей є іграшками, маріонетками в руках тиранів і вождів, підступних інтригах влади. Таке буває, та лише в короткі періоди засліплення і страху, за які потім народи дорого платять. Але зараз, сподіваємося, неначе ж настав час прозріння для всіх: міжнаціональні тертя, чвари і бійки провокує імперська влада. Хіба комусь і досі це незрозуміле, хіба останні роки дали мало матеріалу для цього висновку?

Москва, Кремль, Стара площа як вогню боїться антиімперіалістичної злагоди і єдності багатонаціонального населення в кожній республіці. І ті, хто потрапляє на цей гачок, чи вони є українцями, чи росіянами, чи гагаузами, чи болгарами, чи поляками, — не відають, що чинять. Імперія пересварить їх з корінним населенням на довгі роки, увічнить цю ворожнечу в наступних поколіннях. Імперія впаде, а дітям і внукам нашим жити. Тож не залишаймо їм у спадок довгих ножів і отруєних жал нинішньої, як висловлювався Вольтер, «гадини».

* * *

Одна з найпекучіших проблем нинішнього етапу українського національно-державного відродження — міжконфесійні суперечності. Можна, і ми будемо закликаати до мудрості, вірності греко-католиків і вірних східного обряду, гамувати спалахи розбрату в кожній парафії. Ми будемо ставити вище всіх коругв Шевченкове: «Обнімітесь, брати мої, молю вас, благаю!» Та нарешті маємо подивитися і в коріння цього прикрого явища незгод і нищення злагоди

між українцями. А відтак побачимо: проблема ця політична. Три світові центри християнської релігії — Рим, Константинополь і Москва — політують на терені України, не можуть чи не хочуть піднятися до вершин своєї духовної спасенної місії, і як прості смертні, земні владики борються за сферу впливу на Україні. Сюди треба додати ще одну найзловіснішу силу в цьому паралелограмі сил — Комуністичну партію. Саме вона роздовбує конфесійні тріщини, аби закласти туди свою вибухівку і потрощити на друзки українську національну єдність. Про це глибоко і переконливо сказав мудрий Мирослав Маринович з Дрогобича. І не забуваючи про свій святий обов'язок вгамувати міжконфесійні суперечки, демократичні сили України будуть обстоювати подвійний, а по суті, єдиний вихід з становища: незалежна Українська соборна держава і самостійний Український Патріархат. Коли ми збудуємо єдиний український Дім, ми зуміємо побудувати єдиний український Храм. Храм Української християнської церкви. Або так: ці два завдання мусимо вирішувати одночасно.

* * *

Якою повинна бути стратегія і тактика демократичних сил України відсьогодні? Передовсім, слід прямо й відверто заявити, що вона докорінно, принципово і свідомо є цілком протилежною стратегії партійно-репресивних сил, що утримують донині владу в республіці. Стратегічною метою ЦК КП України, її підрозділу у Верховній Раді УРСР (група-239), її креатури в більшості областей є за будь-яку ціну утриматися при владі, над народом, зберегти своє панування, не гребуючи ніякими засобами — від психологічної війни, холодної війни проти демократичних сил до жандармських кийків, танків, саперних лопаток. Натомість наша стратегія не передбачає захоплення влади, а тому цілком ґрунтується на мирному шляху утвердження суверенітету українського народу. На відміну від КПУ, ми не накидаємо народові свою владу, не закликаємо трудящих йти під нашим керівництвом до світлого, але ніколи не досяжного майбутнього. Ми не обманюємо нікого глибоко образливими, фарисейськими обіцянками «нагодувати народ». Це народ годує всіх, у тому числі КПРС, дбає про неї більше, ніж про своїх дітей, за 72-річним принципом «все найкраще — більшовикам», аж

мало що залишається для нормального відновлення робочих сил, вже навіть біологічного розвитку самого народу. Свою стратегію і тактику ми вбачаємо в тому, щоб іти в народ, акумулювати його біди і болі, його прагнення, його сьогоденний та історичний інтерес і обертати на політичні дії. Ми не будемо наслідувати більшовиків, які захопили владу шляхом змови і кривавого путчу і обернули її проти самого народу. Демократичні сили можуть стати при владі тільки з волі трудящих, і ця майбутня влада не може бути іншою, ніж підконтрольною народові. Ця влада тих політичних сил, які конкурують між собою тільки за кращий варіант процвітання суспільства. Наша політична стратегія не передбачає маячних, божевільних спроб більшовицької політичної гібридизації, яка експериментує, аби вивести небувалі державні структури і засоби організації суспільства, а для цього використовує канібалістичні прийоми ідейно-психологічної, економічної, соціальної інженерії для виведення «нової людини» на свій копил. Ми обстоюємо запровадження в українській державі випробуваних сучасною цивілізацією інституцій, структур, процедур, які надійно гарантують права людини, вільну працю кожного і всіх.

Звідси логічно і неминуче випливає і тактика нашої політичної боротьби. Це — використання всіх визнаних міжнародним правом угодами, Організації Об'єднаних Націй, Хельсінськими угодами засобів і методів ненасильницького, але рішучого обстоювання народом своїх невід'ємних прав. В арсеналі наших мирних засобів боротьби — золота скарбниця національно-визвольних рухів, зокрема, різні форми громадської непокори, освячені іменем Махатми Ганді, Мартіна Лютера Кінга та інших великих синів людства. Ми будемо вивчати, застосовувати переможний досвід польської «Солідарності» і чехословацького громадянського форуму, досвід патріотів Намібії і прихильників Нельсона Мандейли. Все це має збагатити набутки нашої власної, українсько-національної визвольної боротьби, а особливо — допомогти уникнути минулих прорахунків. Ми будемо працювати також у всіх представницьких органах — від парламенту України до сільради, щоб не допустити їхнього повернення до статусу відділів відповідних парткомів КІРС або так званих «партійних форумів». Відчайдушні

зусилля більшовизувати, тобто ще раз умертвити Ради, не повинні увінчатися успіхом.

Репресіям і терорам карних і військових організацій КІРС — КДБ, МВС, армії — ми протиставимо також і позапарламентські засоби боротьби, тобто в єдності з народом, бо партійна поліцейщина і суцільна жандармеризація суспільства спрямовані не лише проти активних демократів. Головною її мішенню, «об'єктом», є саме трудівник, який хоче жити гідно і по-людськи. Страйки, мітинги, маніфестації, пікети, петиції, відмова від сплати податків, незаконної експропріації партією-державою сільськогосподарської і промислової продукції під виглядом держзамовлень і так званих соцзобов'язань, припинення сплати комунальних послуг — усе це та багато іншого є ефективною зброєю визволення трудящих особливо тепер, коли кріпосницькі прямівці так званої економічної реформи спрямовані на ще більше зубожіння народу. У зв'язку з цим ми докладемо всіх зусиль, щоб не допустити реформації народної власності, коли з нічийної, анонімної партійна верхівка і її сіамський близнюк — тіньова організована злочинність — хочуть легалізувати вже як власність свою, приватну, іменну. І реальні факти, і закони, що їх приймають партійні, комсомольські, господарські магнати у Верховних Радах Москви і Києва, підтверджують, що цей законспірований процес перетворення партійно-державних феодал-соціалістів у перших соціал-капіталістів, фабрикантів і банкірів уже розпочався. Дев'яносто відсотків трудящих ще не надбали ніякої власності, а президент уже видав указ про недоторканість власності, поспішаючи забезпечити саме власність партійно-мафіозну.

Ми не є непримиренною опозицією. На шлях непримиренності в обороні прав народу нас уперто, недалекоглядно штовхає твердолоба більшовицька непоступливість антинародної влади. Але їхня затятість — це політика сліпих, що засвідчив крах філій КІРС у країнах Східної Європи. Бо найбільше на шлях непримиренності влада штовхає робітників, селян, інтелігенцію, аж до вихователів дитсадків включно. Не бажаючи поділитися з народом створеними і відібраними в нього багатствами, ця партійна держава втратила все сама.

Ще чотири-п'ять років тому політика могла бути мистецтвом можливого. Нині вона стала наукою і практикою

необхідного, невідкладного, а саме — порятунку народу. Ми бачимо з радістю, як усе, що є мислячого в суспільстві, здібного, талановитого, працьовитого, енергійного та ініціативного, стає до лав демократичних сил. Справді настав час інтелекту і мужності України. Згуртування сил освіченого передового робітничого класу, науково-технічної інтелігенції, спеціалістів сільського господарства, культури, освіти, медицини, засобів масової інформації в кожному місті, районі, області, в Києві значно підвищить ефективність нашої допомоги українському народові здобути суверенітет і поліпшити своє існування.

Нам не слід боятися нічого. Ні залякування громадянською війною, ні вже відчутних кроків до з'яви звичних, хоч і персонально інших партійно-державних вождів з їх диктаторськими зазіханнями. Ні парламентського крутіства і крющкотворства, ні повернення їх до своєї кривавої антирадянщини 1918-го і подальших років, до свого інстинкту розглядати будь-яких опонентів через мушку прицілу або загратовані вікна. Не слід нам також ремствувати ні на повільне зростання національної та соціальної свідомості тих чи інших прошарків українського суспільства, ні на їхню пасивність. Якби на Україні, як і в інших народів імперії, не виникли могутні демократичні сили, якби вони навіть зараз відмовилися б від боротьби, старий режим примусив би кожного громадянина дійти до такої межі нелюдського існування свого і своєї сім'ї, за якою починається необхідна самооборона від одурілої держави. Та коли зі стихійним протестом, з природним і неборним людським пориванням до волі і щастя з'єднаються організовані політичні сили, поступ історії стає не таким жорстоким, не таким нещадним, хоч і лишається за всіх умов — невідворотним.

Закінчимо словами наших славних лицарів: «З нами святий Юрій і пречиста Мати!»

Влада хоче задурити нас брехнею — протиставимо їй знання правди, вчимося самі і вчимо інших.

Влада нав'язує нам розкол — протиставимо їй єдність демократичних сил.

Влада відвертає увагу на другорядне — протиставимо їй розуміння головного.

Влада влаштовує господарський та ідейний хаос — протиставимо їй організованість наших лав.

Влада загрожує нам пекінським варіантом — громадянськи вірно протиставимо їй безстрашність, витримку на празький взірець.

За єдність, знання, організованість, витримку і безстрашність у боротьбі за народну владу.

За життя, добробут і культуру народу.

За багату, незалежну, демократичну Україну.

Слава Рухові, як структурі, яка вічно оновлюється!

Слава Україні!

*“Культура і життя”. —
1990. — 28 жовт.*

ВСТУПНЕ СЛОВО НА НАУКОВІЙ СЕСІЇ ВЕЛИКОЇ РАДИ РУХУ З НАГОДИ ОБ'ЄДНАННЯ УНР І ЗУНР

Берлінську стіну туристи колупають і розвозять на всі чотири сторони світу як найдорожчий сувенір — шматок бетону майже в ціну золота. Азербайджанці чи азери радянські трощать сімсот кілометрів колючих дротів, щоб гукнути через Аракс до азерів іранських, що вони живі і що вони належать до одного народу. Прикордонникам дано наказ не стріляти — і мільйони збитків нічого не варті під світлом ісламського півмісяця. Зате вже на молдавсько-румунському кордоні самі прикордонники звільняють дороги єднання: Емінеску один і народ один. Не треба чекати, щоб тисячі молдаван трошили прикордонні смугасті стовпи, щоб піти в гості до родини, яка позавчора збулася кривавого Чаушеску.

Під час такого всесвітнього клекоту, коли народи проламують стіни і трощать прикордонні загорожі звичних ідеологічних уявлень і стереотипів, ми теж намагаємося подивитися в очі один одному. Пізнати себе як народ. Повірити, що ми є. Часом це буває просто необхідно. А особливо тепер, коли вересень 1939 року дістав не золоту барву єднання, а чорну барву сталінського-гітлерівського ґвалту, нам особливо необхідно знайти глибші корені нашої єдності, нашої соборності.

Коли з півночі на південь уже не стільки по сплюндрованій нашій географії, скільки по нашій правічній міфології тече Славутич і повертає нам історію із варяг у греки, то із заходу на схід тече вічна дорога нашого народу Львів-Київ чи Галич-Київ. На цьому вічному хресті із Славутича та цієї дороги Захід-Схід розіп'яті ми. Цією дорогою повертався із трагічної битви на Калці командувач збірної

київсько-чернігівсько-волинської армії, двадцятитрьохлітній Данило Галицький цією дорогою йшов на Львів і на Замостя Богдан Хмельницький, але 1920 року з цієї дороги вилонений, щербив свій меч — щербив об Київські Золоті ворота Юзеф Пілсудський і гуркотів танками Адольф Гітлер, щоб уславитись Бабиным Яром у Києві.

Зараз Горбачов у Вільнюсі називає Харків російським містом — і добре було б нам бодай символічно продовжити живий ланцюг нашого єднання по лінії Львів–Київ–Полтава–Харків. Та й сам Вільнюс став литовськомовним не так давно. Обертом народної чеської волі, чеського відродження приходила сама до себе німецькомовна колись Прага. А Харків був українськомовним у двадцяти-тридцяті роки і русифікувався так активно за останні десятиліття. Багато в нас національної безтактності, елементарного нерозуміння, що дуже часто виростають на добре угноєному ґрунті незабутнього великодержавного російського шовінізму.

І тому така потрібна, така вкрай необхідна ідея єднання українського народу — від Галичини до Слобожанщини — хай знаходить живе втілення у вигляді живого ланцюга. Рух за своїм задумом, за своєю ідеєю мусить єднати всіх, хто бореться за відродження України. Дуже по-різному уявляють собі цю справу різні люди і різні сили. Та в КПРС співіснують Михайло Горбачов і Ніна Андреева, Єгор Лигачов і Юрій Афанасьєв. Часом здається, що вони на різних планах живуть, але співіснують під однією Програмою і Статутом. Може, не останню роль в такому співіснуванні відіграє те, що всі вони (кожен по-своєму) дбають про відродження Росії. Ярузельський сидить перед міністрами поряд з Лехом Валенсою, а ще недавно він, генерал, садовив гданського електрика за ґрати. Сьогодні ідея відродження Польщі посадила їх поруч — вони співпрацюють.

Нас у Русі намагаються розбратати і розсварити. Дехто вже намагається і Скрипника, і Хвильового викинути на смітник, як учора ми там тримали Грушевського і Винниченка. Дехто кричить у Львові: геть православних за Збруч, забуваючи при тому, що справа з відродженням Української Автокефальної Православної Церкви буде складнішою, аніж справа легалізації Української Католицької. Серед наших земляків в Америці й у Канаді

немає розбрату і чвар, спонукуваних релігійними відмінностями. Невже незрозуміле, що все це залежить і від культури наших взаємовідносин, і від нашого розумного опору тим деструктивним силам, які завжди мали поживу з нашого розбрату?!

Давайте сьогодні візьмемо добрі зерна, відсіявши полову, з того спадку, над яким трудилися покоління й покоління, які тяжко падали і ще тяжче вставали й усе-таки йшли до нас, бо працювали на єднання нашого народу, на його соборність: *“Від нині во єдино зливаються століттями відірвані одна від одної частини єдиної України, Західно-Українська Народна Республіка (Галичина, Буковина й Угорська Русь) і Наддніпрянська Велика Україна. Здійснилися віковічні мрії, якими жили і за які вмирали кращі сини України. Від нині є єдина, незалежна Українська Народня Республіка. Від нині український нарід, увільнений могутим поривом своїх власних сил, має тепер змогу з’єднати всі змагання своїх синів для утворення нероздільної, незалежної української держави на добро і щастя робочого люду.”* (Михайло Лозицький, “Галичина в рр. 1918-1922”, Відень, 1922, стор. 68-69).

Ці слова були проголошені 1918 року.

Хіба ми маємо право забувати такі слова?!

Публікується вперше

ВІД ІЛЮЗІЙ ДО РЕАЛЬНОСТІ

— *Останнім часом і офіційна преса, і вільні видання заговорили про певну кризу демократичного руху. Чи поділяєте Ви, Іване Федоровичу, такі оцінки?*

Це запитання видається особливо доречним опісля великої перемоги російських демократів 12 червня, що ж стосується української демократії, яка нищилася глобальніше, і підводиться з колін повільніше — це особлива тема. А взалі про глибоку історичну кризу СРСР з його “соціалізмом” — економічну, соціальну, політичну — мовиться більше шести років. Написано і сказано на цю тему і в країні, і в усьому світі, мабуть, рекордну кількість слів. До цих розмов і публікацій усі звикли. Що більше — звикли навіть до самої кризи, до неухильного і прогресуючого зниження виробництва і буквально щомісячного погіршення життя трудящих. А от пошуки ознак кризи опозиційного до збанкрутілої влади, широкого народного демократичного руху здаються свіжою темою, це вже щось нове, отож приваблює журналістів та публіцистів. Але це між іншим. А коли по суті, то слід усвідомити, що настав новий етап соціальної і політичної боротьби трудящих за остаточне визволення від антигуманного старого режиму, який привів суспільство на край справжньої катастрофи.

Особливість нової історичної ситуації полягає в тому, що партійно-поліцейний режим КПРС (сам Президент назвав його “тоталітарним соціалізмом”) десь наприкінці минулого 1990 року вичерпав свої удавані можливості розвитку мирним шляхом. Мирними засобами управління країною і народом більшовицька влада, практично, ніколи не володіла, її політика завжди ґрунтувалася на насильстві, і то —

Інтерв'ю “Народній газеті” (червень 1991 р.)

масовому, що включає як криваві репресії, так і економічне гноблення. Отже не спрацювала і не могла бути успішною спроба нового генсека КПРС і його намісників у республіках обійтися без репресій і в роки т.зв. перебудови. Усі оті прискорення, “повернення економіки обличчям до людини” — провалилися, бо основні, як і досі, ресурси поглинає виробництво зброї, утримання найбільшої в світі армії, найбільшої у світі жандармерії (внутрішні війська та війська КДБ), величезної опричнини — наглядачів над трудівниками, для спонукання їх до праці — варто лише подивитися, скільки цих погоничів орудують у кожному колгоспі чи радгоспі. Зараз СРСР жебрає у капіталістів, своїх багаторічних “класових ворогів”, десь 100-150 мільярдів доларів, щоб відвернути остаточний крах зужитої більшовицької влади. А водночас це приблизно та сума, яку панівна верхівка Кремля вгатила вже останнім часом у підтримку антинародних тиранічних режимів на планеті (близько до цієї суми заборгували вони СРСР, а це ж кривні кошти народу). З цих причин т.зв. перебудова, розмова про яку, слід відзначити, на слово повірив народ після 1985 року, обернулася ще більшим зубожінням людей.

Одначе, хоч і поволі, у широких верств трудящих почали вивітруватися ілюзії, буцім “у КПРС немає іншої мети, ніж благо народу”. На хвилі назрілої і перезрілої суспільної потреби в нормальній економіці, нормальній політиці соціальной і національній — одне слово, в нормальній державі і виник демократичний рух практично в усіх республіках СРСР, зокрема, й Народний Рух України. Рух і не встояв би проти шаленого опору з боку КПРС-КПУ, і не розвинувся б, якби не ця об’єктивна, справді історична потреба народу жити нарешті так, як живуть цивілізовані люди в усьому світі: мати людське харчування, людський одяг, людське житло, людські умови праці і заробітку, позбутися жорстокої експлуатації і тотального гноблення, потоптання елементарних людських прав. Одне слово, якби не масова підтримка трудящих, не їхня громадянська активність, така несподівана для більшовицької влади, не було б ні розмови про демократичний рух, ні про його так звану кризу.

І ця влада справді спочатку розгубилася. Втрачала силу її демагогія, багато її висуванців програли на виборах до Рад різних рівнів. Слід сказати, що певний відступ 73-річного переможця народу — КПРС, ураженої невиліковним комплексом вини перед трудящими і всім світом за свої страшні злочини, породив інші ілюзії — як у виборців, так і в демократів, навіть за кордоном, ніби КПРС поступиться владою хоча б частково, аби дати простір народній ініціативі, народовладдю. Але ж усі важелі економічної влади, весь давній, хоч іржавий, але відпрацьований механізм грабунку трудящих, увесь колосальний репресивний апарат КПРС залишила в своїх руках, її агентура пронизує всі сфери суспільного життя. І більшовики це використали і перестали гратися в отой самий з переляку проголошений "плюралізм" чи "демократизм", чи "нове мислення" на експорт, тобто оговталися і знову стали самими собою — жорстокими, підступними, безжальними до "населення". Оця жорстокість і безжальність має свої глибокі підоснови. Досить влучно про це сказав недавно чесний російський письменник В'ячеслав Кондратьєв: "Мені здається, що опісля захоплення влади більшовицька партія несла в собі комплекс неповноцінності, бо влада нею була захоплена, узурпована і з усіх точок зору — юридичної, етичної — є незаконною. Звідси і страх перед народом, недовір'я до нього, і явна нелюбов. Почавши з найжорстокіших репресій, партія продовжила їх у добу непу і надалі, досягнувши апогею в тридцяті роки, і вже без жодного сенсу — в повоєнну пору, коли народ своєю перемогою довів відданість Вітчизні.

Керувати народом силою, страхом, терором увійшло в плоть і кров нашої "рідної" партії. Кермуючи таким чином і не зустрічаючи опору, влада, зрозуміло, не могла і поважати народ, а неповага призводила до того, що не визнавала за ним жодних інтелектуальних можливостей, ставлячи себе вище народу, а тому вчила і наставляла його постійно, не розуміючи, що весь народ завжди володіє більш могутнім інтелектуальним потенціалом, аніж його частина, тобто партія. Цей комплекс вона сублімувала безпардонними самооспікуваннями; чого вартує хоча б самоатестація партії — "розум, честь і совість нашої епохи..." Можна сказати так: на п'ятому році "перебудови", коли минувся

безпідставний острах, що їх битимуть, більшовики мстиво почали бити і вбивати інших. Перша спроба кровопускання в Тбілісі врешті-решт скінчилася безкарно для її організаторів і виконавців. І далі вже не тільки заблискали саперні лопатки, а й заговорили автомати Калашникова і загуркотили по людях гусениці танків у Баку, у Прибалтиці. Все по-більшовицькому. Чи були демократи і всі трудящі готові до нового терору? Гадаю, ні. Коли ще торік партійний професор Орлов заявив з трибуни пленуму Компартії України про те, що готується до лекцій з автоматом Калашникова, всі сприйняли це як параноїчний жарт. Доки демократи в парламентах, щиро відгукнувшись на фальшивий заклик до консолідації, складали проекти законів, які б відкрили шлях до вільної праці вільних людей, КПРС під димовою завісою демагогії, балачок про “правову державу” створила свої озброєні до зубів ударні загони штурмовиків-омонівців. Те, що вони виробляють у непокірних республіках Прибалтики і Закавказзя, ставши справжніми терористично-диверсійними бандами по захисту майна та інтересів КПРС, як посадистському молотять кийками мирне населення у Києві, не жаліючи навіть старих матерів, тепер уже має остаточно відкрити очі найнаївнішим, тим, кого навіть концтабірні шмони уряду Павлова і купони уряду Масола-Фокіна не врозумили.

За цих умов воскреслої сталінщини (хоча вона й не сходила з політичної арени, лише вуалювалася, маскувалася, а тому точніше було б сказати — легалізованої сталінщини) справді можна говорити про кризу в лавах демократії. Але це знову ж криза наших останніх ілюзій, що більшовикам можна довіряти, що можна вірити їм на слово, що можна чекати, ніби вони здатні перебудуватися і від своєї одвічної війни з народом перейти до співробітництва з ним. Про цю кризу довіри до верхівки КПРС заявляв Єльцин, інші демократичні лідери. На цих ілюзіях багато в чому була побудована діяльність демократичних сил. КПРС убила рештки цієї довіри сама — і кривавими, і “безкровними” (економічними) репресіями проти трудящих...

— Чи не цими ілюзіями була породжена діяльність частини демократичних сил, спрямована на припинення шахтарських політичних страйків — найреальнішого

доказу того, що свідомі трудящі вже розібрались в перебудовних міфах КПРС і відкидають їх? Адже миротворчі зусилля цих демократів виходили з твердження керівної верхівки в Кремлі і республіках про те, що страйки завдають великої шкоди народному господарству, в той час, як зменшення видобутку вугілля і виплавки металу, яких СРСР продукує найбільше в світі, загрожувала тільки зменшенням виробництва танків та іншої зброї, бо зараз лише підприємства ВПК забезпечуються сировиною, паливом, усіма ресурсами в обов'язковому, планово-централізованому порядку...

— Писала недавно одна демократична газета: який сенс у вугіллі, котре йде на виплавку металу, з якого роблять танки, які нікому не потрібні? Зачароване коло, яке потребує пояснення, розтлумачення, вияснення. Отож точніше було б сказати, що ілюзії тих демократів, які допомогли КПРС встояти проти робітничих виступів, впливали з ілюзії частини трудящих, зокрема, селян, ніби зменшення вугілля й металу — причина того, що на селі не вистачає тракторів, комбайнів, сівалок, будматеріалів, а в місті — побутової техніки чи транспорту. Демократи не мають інформаційної машини КПРС, щоб своєчасно і повною мірою протистояти фальсифікаціям її преси, а особливо радіо і телебаченню, маніпулюванню суспільною свідомістю. І в Москві, і в Києві партійно-державна влада фактично зовсім украла у громадян телебачення, вивівши його навіть з-під впливу Верховних Рад. Російське демократичне телебачення забили українським гопаком. За цих умов демократи не змогли розвіяти атмосферу майстерно створеної недоброзичливості до страйкарів. Та справа не лише в пропагандистському ошуканстві. Компартійні засоби масової інформації, проводирі КПРС у Москві й у республіках та областях не спромоглися висунути жодного переконливого аргументу на користь свого безтямного утримання влади, на користь своєї згубної для трударів політики. Справа ще й у тому, що своїми безжальними і безкарними кривавими розправами над мирним населенням то тут, то там, КПРС певною мірою вдалося відродити в багатьох людях страх, прищеплюваний їм у душі і навіть у гени в кількох поколіннях. Більшість не сприймає недолугі, алогічні і просто брехливі докази

більшовиків, але всі тепер бачать, що за пропагандистською абракадаброю, за нісенітними твердженнями компартійних публіцистів стоять у бойовій готовності десантники і омонівці, які ще не дозріли до того, щоб припинити війну проти власного народу. Прозріння юнаків з автоматами ще тільки гряде, воно недалеко, але поки що їхня сліпа покора і слухняність більшовицьким командирам і комісарам відбиває бажання у чималої кількості навіть розумних і свідомих громадян відкидати геть примітивні словесні викрутаси компартійної пропаганди. До цього слід додати цілковиту залежність робітника, не кажучи вже про селянина, від “командирів виробництва” та їхніх посіпак — указ про запровадження особливого режиму на підприємствах, рішення місцевих комуністів про особливий стан у тій чи іншій області під час польових робіт, — це “тихе” повернення до методів “військового комунізму”, троцькістської “мілітаризації праці”, до передвоєнних указів Сталіна про кримінальну відповідальність за порушення дисципліни на виробництві. Тобто це реставрація традиційного більшовизму у його найпотворнішій формі. У цьому зв’язку хапливі заяви про якийсь там, наступ “правих сил”, “консерваторів”, — недалекоглядні і поверхові. Слід ясно усвідомлювати, що знову настає тотальна інтенсивна, насильницька більшовизація всіх сфер суспільного життя.

— *Чи не виглядає такий висновок надто песимістичним?*

— Ні. Я б сказав, що такий висновок реалістичний, а отже, просто антиейфорійний, і спонукає демократичні сили виробляти іншу стратегію і тактику дебільшовизації, а отже порятунку суспільства, ніж була досі. При цьому непорушними принципом демократичних організацій є ненасильницькі методи боротьби. Ми нагадуємо про це повсякчас, бо, якщо хочете, це символ віри демократів. Здавалося б, розгул офіційного терору, возведення кривавого беззаконня до рангу нинішньої партійно-державної політики примушують нас відмовитися від виключно легальної і мирної боротьби. Але ні Рух, ні партії в його складі не є революційними організаціями ленінського типу, найкраще придатними до захоплення і втримання влади. Насильство проти насильства, зло проти зла, ненависть проти ненависті, як засвідчує історія далека і близька, — це зачароване коло,

нескінченна круговерть, криваве перпетуум-мобіле, що ніколи не приносить людям, націям, народам ні волі, ні добробуту. Крім усього іншого, це так ще й тому, що насильство, терор — ознака не лише слабості, а й приреченості тих, хто до нього вдається. Це не означає, що ми сповідуємо “толстовство” чи закликаємо не чинити опір насильству партії-держави і її клеветів. Навпаки. Але винятково мирними засобами. Визвольні рухи народів і націй виробили багатий арсенал усіх засобів, що є набагато ефективнішими і перспективнішими за збройний опір.

— *Ваш аналіз процесів у розвитку суспільного життя на сучасному етапі багато що пояснює, але, мабуть, не тільки об'єктивна ситуація визначає діяльність Руху, парламентської опозиції — Народної Ради, на адресу яких теж чуємо критику.*

— Безперечно. Є ще й конкретні люди, їхні ті чи інші поведінка і вчинки. Повторюю, що ні Рух, ні молоді партії на Україні не є їх бойовими загонами, як парторганізації КПСР-КПУ, і тим більше не мають і не бажають мати своїх озброєних загонів на кшталт компартійних армії, КДБ чи карателів-омонівців. “Партия — рука миллионнопалая, сжатая в один громающийся кулак”, де “единица — вздор, единица — ноль”, нам не підходить. За працьовитістю український народ — один із світових рекордсменів, і коли бідкаємось, що українцям нелегко об'єднатися, не слід забувати, що продуктивна праця вимагає крім кооперування, ще й розвинутої індивідуальності, певної осібності, самостійності кожного трудівника, це виробило нашу психологію. Досі ми не раз зазнавали (та й зазнаємо) великого лиха від націй, міцно згуртованих і зсолідаризованих не для продуктивної праці і освоєння власної землі, а для здобичництва. Це ж саме здобичництво диктує “монолітність лав” і українським більшовикам, у тому числі й у Верховній Раді. Як неминучим стало й те, що творчі особистості, чудові фахівці різних галузей, порядні, чесні і відповідальні депутати займають у Народній Раді, на відміну від “групи-239”, часом досить різноманітні позиції з того чи іншого питання. В одному ми єдині — Україна має стати незалежною державою. І завдяки такій єдності опозиції багато чого вдалося, незважаючи на деструктивне “подавляющее

більшинство” комуністів. Можна сказати, що як ті репінські бурлаки, депутати з Народної Ради тягнули і тягнуть цю незграбну, неповоротку баржу, що називається Верховною Радою УРСР, та ще й не по ріці, а по болоті нашого “державного” життя саме на плесо незалежності. Хай більшість на цій баржі впирається і веслує в протилежний бік чи кермує на мілини, хай підступно зриває зі щогли наше вітрило — Декларацію про суверенітет України чи намагається її продірявити, повернути так, щоб не дозволити впіймати попутний вітер і щоб це вітрило безсило зависло — попри весь спротив тієї саботажної команди на борту, вдалося пройти до мети певний шлях, чи хоча б ясно уявити його і нанести на лоцію. Останню аварію екіпаж більшості влаштував нещодавно, не допустивши до керма державної влади найдостойніших і за людськими, і за професійними ознаками відомих громадських діячів, бо вони не більшовики, хоча два з них — члени КППС. Це був останній шанс зайнятися нарешті суспільно-корисною працею, а не звичним окомозамилуванням, і для комуністів України. Не захотіли. Не можу сказати стовідсотково, але це міг бути і розіграний фарс: прем’єр висунув кілька кандидатур демократів на міністерські посади, здобув імідж надпартійного діяча, але щоб знати наперед, що більшість стіною стане перед ними, не треба бути ніяким діячем, а просто телеглядачем. А перед цим більшість оскопила прогресивну концепцію нової Конституції України, нав’язавши Верховній Раді волю ЦК КПУ; здійснила антиконституційний, протизаконний акт політичного терору проти народного депутата Степана Хмари; перекроїла під свої потреби регламент роботи сесії, обернувши зібрання народних представників на постійно діючий додаток до пленуму ЦК Компартії України, та ще й застрахувала себе від волевиявлення виборців законом про міліцію, постановою про “мертву зону” довкола парламенту. Депутати, що входять до Народної Ради, можуть чесно дивитися в очі трудящим України: за цих умов зроблено все, і навіть більше можливого, щоб перебороти гірку долю і нарешті створити умови для вільного і гідного життя народу. Не вдалося. І не могло вдатися, як бачимо. І не вдасться за цього складу Верховної Ради. Більшість на чолі зі спритним, але

недалекоглядним проводирем уперто тримає курс у протилежному напрямку — у царсько-радянське минуле України, бо в майбутньому, і це знають більшовики, вони нікому не потрібні, навіть в обозі імперського колоніалізму у його прийдешній неминучій ретирадї до Москви. Це може означати також, що й народ України зробив майже все, що міг у тих передранкових сутінках, коли ще не все міг розгледіти, обираючи нову Верховну Раду і сприймаючи старі нічні привиди більшовизму ще за “своїх”. Розпуск нинішньої Верховної Ради УРСР, про який прозїрливо і рішуче заговорили українська молодь і арсенальці в жовтні 1990-го, і на тому самому Майдані Незалежності повторили шахтарі України і робітництво київської “Ленїнської кузні”, назрїв, став у порядок денний визвольного демократичного руху, хоча зараз важко сказати, коли і в якїй формї це здїйсниться, але це відкриє всїм нам вихід з кризи.

— *Виходячи з насильницької природи, як назвали “Известия”, комунофашизму, ще раз підтвердженої антиконституційними путчами “загонів КПРС” у Прибалтиці, де гарантія, що переобрана, нова Верховна Рада України не буде розїгнана десантниками? Без України імперія остаточно впаде, бо це головний донор ВПК, його арсенал, сировинна і харчова база, кадровий потенціал. Україна головний заложник імперії. Це не Литва і навіть не Прибалтика, хай не образяться тамтешні нечисленні, але героїчні нації. І Кремль, і більшовики України здатні радше піти на новий геноцид (як у 30-ті роки, як Чорнобиль) українського народу, ніж дати йому можливість самому розпоряджатися своєю долею.*

— Можна було б відповісти, що історія взагалі не дає нікому гарантій, але вона все ж таки шанує тих, хто обирає волю і бореться за неї. І навпаки, історія якраз гарантує небуття тим, хто не прагне і не вмїє обстоювати свою людську і національну гідність. Справа навіть не в тому, що імперії і колонії стали на сучасному етапі розвитку людства анахронізмом, як нежиттєздатні. Оптимізм і гордість викликає сама людська природа: майже столїття більшовизм плюндрує цю природу людини, багато в чому її спотворив, але ці травми заживуть, бо нездоланною у людини кризь усі

тисячоліття проходить головна властивість — працювати не на себе, не на свою власність людина не лише не хоче, а й не може. Десантники можуть розігнати будь-який демократичний парламент, і не зникла ця загроза ні для Прибалтики, ні навіть для Росії, коли згадаємо горбачовські війська в Москві довкола ельцинського з'їзду депутатів РРФСР. Але десантники самі потребують ще й їжі, одєжі, озброєнь. Пішовши по другому, третьому, десятому колу шляхами більшовицьких грабіжницьких продзагонів чи фашистських окупаційних військ, наші доблесні воїни можуть знову реквізувати вже й без допомоги “держзамовлень” і колгоспних парторганізацій “яйця, курки, млеко”. Віднімуть урожай. Та не посіють нового.

До речі, кількість військових у нашій “суверенній” Україні має різко зрости. Демілітаризація Східної Європи ближчим часом означатиме інтенсивну мілітаризацію нашого краю. На безмежних просторах Росії має будуватися 11 військових містечок, на території Білорусії — 10, а Україна має розмістити в себе аж 19 військових поселень — від Яворова на Львівщині до Ізяслава на Поділлі, від Сміли на Черкащині до Чугуєва на Харківщині — отож Україна приймає стільки, скільки майже вся Росія і Білорусія. Воля Німеччини і Угорщини, Польщі і Чехословаччини купується неволею України — яка сатанинська ціна в Господа Бога і чому це все має опинитися на цій стражденній землі з її безсловесним народом?! Хто, де, коли питався його, чи потрібен йому такий мілітарний зашморг на шию? Який цинізм і яка облуда за душею в тих, хто з холодною кров'ю довершує смертовбивство решток народу, що їх ще не dokonав голод 33-го, Чорнобиль 1986-го?! Ось якою є страшна ціна новітніх демократичних “суверенних” залищань Леоніда Кравчука і Вітольда Фокіна до України, які, певно, і давали згоду на цей новий непосильний для нас тягар, та ще й приховують свою таємну змову з Москвою. Оце і є реальна розшифровка казуїстичного Союзного договору, таємних ново-огарьовських пантрувань.

Шахтарям цієї весни теж загрожували карателями і автоматниками у вибоях, і не вдалася влада до репресій тільки тому, що ніхто під дулом автомата не працюватиме. Це довели і поляки Ярузельському. Скажуть — досі

більшовицькому тоталітаризмові це вдавалося. Так, ціною, за підрахунками Солженіцина, 110 мільйонів жертв. Ці жертви називають безвинними, але такими вони є перед Богом, природою і людством, а перед більшовиками таки завинили, бо не хотіли і не вміли працювати задурно на них. Але не вдалося змінити людську природу й тих, кого залишили жити. Агонія партійно-поліцейської системи КПРС саме цим і пояснюється, звідси і блеф з перебудовою. Терпіли люди, терпіли зі страху і безвиході, аж нарешті сказали: годі. І коли колгоспники, розбратані і окуповані партійними здирижерами полюддя по розмежованих селах, районах і областях, уже заявляють, що бажають не “здавати”, а продавати тяжко вирощений урожай, то система гвалтівної економіки вже приречена. Мало хто із нас знав, що навесні 1930-го року все Поділля було охоплене селянським повстанням проти колгоспизації, справжньою Коліївщиною радянських часів, про що зараз розповів народний депутат Арсен Зінченко. Певен, що ми дізнаємося про подібний героїчний опір тодішніх наших селян і в інших регіонах України, в тому числі на ще й досі не приборканих її Сході, Центрі чи Поліссі. Так-от, тоді селяни, між іншим, відмовлялися в колгоспах сіяти. Нещодавно Вітольд Фокін з жахом проголосив на всю республіку, що десь на Київщині якісь “негідники”, “недолюдки”, як він назвав, підбурюють селян не сіяти. Я сумніваюсь, що такий факт був, інакше зловмисників уже б упіймали і судили з показом по українському і всесоюзному телебаченню. Певно, це така сама провокація, як і щодо Степана Хмари. Але якщо вдуматися та поміркувати, то що протиприродного є в небажанні селянина займатися Сізіфовою працею, годувати неситу мілітарну орду і мільйони захребетників, а самому животіти гірш за фараонових рабів? Але ті хоч піраміди будували, а де слід від каторжної праці наших селян та ще й на отруєній землі? То хто ж тоді недолюдки і негідники? Ті, хто залишається вірним природі вільного хліборобства, чи ті, хто обертає їх на безсловесних роботів і розтринькує, марнує їхню працю?! А в десятки разів підвищити ціни на недолугу сільськогосподарську техніку, а залишити села без газу, женучи його по трубах за кордон, а припинити імпорт найпростіших ліків, а тримати дітей і батьків у радіаційних

смугах довкола Чорнобиля, а забирати валюту в усіх підприємств, щоб утримувати за неї режим Кастро, а вирубати виноградники — це хіба не негідництво, не недолюдькуватість, добродію Фокін? А розгін демократичних Рад?... Це б замкнуло коло, розпочате розгоном Установчих Зборів у Пітері, Центральної Ради в Україні, тобто означало остаточний тупик, за який, можна припустити, більшовики уже нічим не вимолять прощення у замордованного ними народу, так не буває, щоб злочини проти людства і людяності повіки залишалися не спокутувані. Вони, як відомо, не мають 'строку давності. Не можна не помічати, що дедалі більше самих більшовиків замислюються над цим. — *Але КПРС — ця бронетанкова партія, партія-мільярдер ще сподівається, що, крім збройних погроз, шантажування громадянською війною, зіграє й останній козир: мовляв, бачте, там, де демократів народ привів до влади, нічого на краще не змінилося у рівні життя трудящих.*

— Карта ця підробна, з шулерської колоди, і певен, мало хто піддається на цю чергову фальшивку. По-перше, партпропаганда не помічає, що цим самим підтверджує: так, більшовики справді довели в країні все до ручки. А що Мосрада, Ленрада чи Ради західних областей України не зуміли за рік утнути на місці руїн економічне чудо, так і школяреві відомо, що всі оті славнозвісні фонди, на харчі, одягу, послуги, споживчі товари — “на замку”, а ключники сидять у Кремлі, їхні відпоручники — в Києві, слухняним і покірним якусь дещицю “відпускають”, а невгодним влаштовують блокади, як німці Ленінградові. Так було і є щодо Литви, Вірменії, Грузії, і навіть “обох столиць”. Багато на цю тему можуть розповісти демократи Львівщини, Рівенщини, Тернопільщини, яким відразу ж після виборів, не дочекавшись ще жодного кроку нової влади, “особлива трійка” чи “особлива нарада” з Києва (Івашко, Масол, В.Шевченко) надіслала відомий провокаційний ультиматум і почала цькувати. Взагалі, за класичною марксистською теорією революції, політики, які представляють інтереси пригноблених класів, не повинні перебирати на себе влади доти, доки не дозріють умови для зміни всієї старої системи. Тобто, не забігати вперед, щоб не скомпроментувати себе і своїх ідей.

— Але самі більшовики знехтували таким попередженням Маркса і Енгельса і вчинили типовий бланкістський, проте вдалий путч. Даруйте, це між іншим, на підтвердження тези Плеханова, що ні Ленін, ні тим більше його невірні соратники ніколи марксистами, а отже й комуністами, не були, а тільки маскувалися популярними соціалістичними ідеями, щоб заручитися довірою трудящих мас, з якими, здобувши владу, з першими ж і почали розправлятися — як з селянами, так і з робітниками. Недарма зараз марксизм нічим не може їм допомогти, хоча соціалісти чи соціал-демократи Європи, які успішно працюють на благо своїх народів, не зрікаються свого родоводу від Маркса, Енгельса та їхнього Інтернаціоналу, на що більшовики не мають ніякого права. Вони за всіма науковими ознаками були завжди частково антикомуністами, а цілком лжекомуністами. Але це інша тема, для спокійніших часів...

— Може, якраз навпаки — саме для нинішніх, але в даному випадку посилення на катехизис марксизму має той сенс, що за його схемою можна було дорікнути демократам згаданих наших “островів свободи” в океані чи на архіпелазі неподільного більшовицького панування, що вони поспішили, що дали можливість старій владі перекласти на них свої гріхи і навіть злочини, а самій — паралізувати і засаботувати роботу політичних противників. Частка правди в цьому є. Але запрограмована компартійна безчесна зловтішність з приводу неможливості налагодження нормального життя в окремо взятому місті чи області — невелика плата за те, що люди в поодиноких осередках демократичної влади, скуштували повітря волі, розкріпачилися, позбулися осоружного, принизливого страху, і хто знає, скільки чудових, відданих громадських діячів, господарників, вільних робітників і селян подарують навіть ці ще тільки відносно вільні міста і області найближчим часом усьому суспільству: А доводити, що не Чорновіл, не Яковина, не Попов і Собчак здирають останню шкуру з підприємств і колгоспів, що це не вони обікрали громадян, підвищивши в три рази ціни, що більшовицька “законність” і “правопорядок” у тому й полягають, щоб ніякі Ради і їхні керівники не сміли під загрозою місцевих гарнізонів пручатися і не мали права захистити своїх громадян

від зажерливої імперії, — доводити це означало б зневажати розумові здібності будь-якої аудиторії.

— Можна чекати, що після перемоги Єльцина на президентських виборах у Росії, після того, як Попов і Собчак стали мерами Москви і Ленінграда, з'явиться злива публікацій уже не про кризу, а про перемогу демократії...

— Хвалити Бога, життя вже навчило не надто перебільшувати позірні досягнення демократичного руху на тлі реальної явно реваншистської лінії КПРС. Справді, перемога 12 червня — це свідчення того, що демократичними настроями вже перейнялися найширші верстви трудящих, і це додає нам нових сил у нашій боротьбі. Але пригадаймо 17 жовтня 1990 року в Києві: Верховна Рада ухвалює постанову, в якій приймає вимоги студентів і молоді. Святий і чистий ентузіазм панує на площах і вулицях. А далі? Жоден пункт цієї справді історичної постанови не виконано, в країні настає кривава, чорна смуга збройного контрнаступу реакції. Одурені люди, ще не відаючи, що через два тижні їх, як липку, обдере імперський центр, голосують більшістю за збереження СРСР. Масовий страйк шахатрів наштовхується на ще впертіший контрстрайк генсека і його прем'єр-міністра, які й перемагають з допомогою Єльцина, Кравчука, Фокіна. Знову звірствують омонівці в Прибалтиці і на кордоні з Вірменією. Московські міністри пихато зневажають переговори з Литвою, Латвією, Естонією. Становище трудящих, суверенні позиції республік не поліпшуються, а погіршуються, і в той же час деякі демократичні лідери вітають троянського коня імперії — угоду "9+1", яка, по-перше, рятує Горбачова на пленумі ЦК КПРС, а, по-друге, передбачає драконівські заходи проти робітничого класу. КДБ громить редакцію демократичної газети "Свободное слово" в Москві. У Києві душать газету "Молода гвардія", тобто береться за горлянку гласність. Заява Горбачова про можливість припинення дії Закону про пресу, як бачимо, хоч і не була схвалена, але виконується. Генеральний прокурор СРСР Трубін обілює вбивство мирних людей армією не тільки в Новочеркаську, а й у Вільнюсі. Поєднуючи збройні репресії з економічними, КПРС знову бере "в лещата" трудящих, аби і далі працювали задурно і не сміли протестувати. Отож виважимо на терезах. На одну шальку покладемо 17 жовтня в Києві, 12 червня в Росії, а на другу —

беззаконня влади і цілковиту відсутність навіть перспектив поліпшення життя зuboжілого народу. Що переважить?

Ніякі календарні епізоди політичного життя не повинні ані на мить заступати нашу головну мету: повернути трудящим їхні багатства, гвалтовно відібрані і марно розтринькані під владою КППРС, а для України це означає лише одне — здобуття державної незалежності. Все решта — то політес, заняття для “пікейних жилетів”, а не для серйозних демократичних політиків, які обстоюють інтереси народу. Як з’ясувалося, Єльцин потребує Горбачова, а Горбачов — Єльцина для того, аби зберегти СРСР, про що обидва намірюються ревно дбати. Бутафорні “договори” між республіками — це наступ “єдинонеділимців” з флангів на визвольні рухи. Що далі в цьому напрямку? Ну, хай матиме ще й Україна президента — хіба вона зможе не віддавати оброк, і продавати вигідно свої величезні багатства на користь свого народу, хіба перестане жити на кремлівські “фонди”, розподіляючи вділені їй крихти за “суверенними” талонами-купонами? Будемо тішитися, то тепер уже не Радмін, а Кабінет міністрів України наглядає за атомним мором українських дітей?

Зараз демократичним політикам найбільше загрожує політичний дальтонізм, питома наша всенародна звичка до того, що зміна вивісок змінює систему. Політичне ошуканство і зміна масок — це третя ударна сила в арсеналі КППРС (дві перші — збройне насильство і економічний терор), і небезпеку нового отруєння масової свідомості не варто применшувати. Хвилі народного гніву змусили КППРС піти на скасування шостої статті в конституції, яка нав’язувала народові партійне самодержавство і самоуправство. “Юридичне” оформлення узурпації влади в країні компартією розсипалося. Що ж робить КППРС? Ділиться владою з народом, віддає тому назад нею загарбану його власність? Навпаки — вона зміцнює свою владу, узаконюючи її модерно: запроваджується посада президента (президентів), і партбоси-керівники лише надягають нову дволику маску, а ховаючись за суміщенням посад, проводять ще жорстокішу політику. І багато демократів наввипередки поспішають проголосити це своєю перемогою. На початку свого існування буржуазні парламенти пройшли фазу безсилля народних представників у боротьбі з феодалами і напівфеодалними

“грошовими мішками”. Це називали “парламентським кретинізмом”. Щось подібне переживаємо ми.

Що таке президенство за наших умов? Це нові шати для старого, ветхого тоталітаризму. Бачимо це на прикладі генсека КПРС, на прикладах середньоазійських республік, де вже арештовують інакомислячих, а Рашидова знову охрещують у “батьки народу”.

— Коли б і у нас не дійшли до того, що віншуватимуть головного призвідцю атомного геноциду і душителя національної культури Шербицького, — адже всі нинішні офіціали України, по суті, є “сиротами Шербицького”, особисто ним дібраними кадрами, і їхній світогляд назавжди буде у них лише “партоглядом”.

— Справа вже не в Шербицькому, хоч КПУ, слід сказати, і досі не засуджувала його антиукраїнської діяльності. Лише за Чорнобиль він цілком заслужив імення атомного ката українського народу. Учні Шербицького хитріші, вони навіть вивчили слова “суверенітет України”. У їхньому розумінні це незалежність від тимчасового ліберальничання Кремля з демократами, встановлення на Україні своєї жорсткої диктатури, що пропонував секретар Дніпропетровського обкому партії на пленумі ЦК КПУ ще років півтора тому. Що саме такий “суверенітет” вони здійснюють, засвідчують воістину більшовицькі розправи з демократами в Чернігівській, Черкаській, Вінницькій областях, де місцеві комуністи вже влаштовують фізичні розправи навіть з народними депутатами України. Про це свідчить безпрецедентна наруга над святою пам’яттю Кобзаря в Каневі в травні цього року з допомогою партійно-державно-російської церкви. Про це свідчить провокаційний закон про озброєні формування, через який ВР УРСР хоче запровадити терор КПУ. Але я вірю в історичну пам’ять українського народу, який цього разу вже не дасть себе ні залякати, ні ошукати.

*“Народна газета”. —
1991. — № 6 (червень).*

“РУХ НЕ ВИЧЕРПАВ СЕБЕ І МАЄ МАЙБУТНЄ”

— Іване Федоровичу, Рух існує вже третій рік, отже, можна сказати, він має таку-сяку, хоч і невеличку, проте дуже неспокійну історію. Чи не варто сьогодні, перед третім його зїздом згадати, як усе починалося?

— Це було з рік, мабуть, поки тривав процес творення Руху. Тоді існувала вже “Солідарність” у Польщі, але ще не було “Саюдісу”. Ще не було народних фронтів Латвії, Естонії, Молдавії. Але відчутною була вже вібрація громадянського суспільства. Я пам’ятаю, що тоді ми зустрічалися з литовськими письменниками, з латишами, і вони були готові до того, що ближчим часом зберуться творчі спілки і почнуть організовувати щось таке на зразок народного фронту. І відповідно ми контактували з письменниками і московськими, і молдавськими, і прибалтійськими і відповідні процеси, ми знали, відбуваються у середовищі інтелігенції. Передовсім інтелігенції. Не тільки нашої. І ми думали, що нам також треба братися за організацію народного фронту. Ми думали, щось подібне треба було нам зробити. І коли відбувалися партійні збори, які вів Борис Ілліч Олійник, тоді залунали перші голоси за створення такого народного фронту. І цими першими були Віктор Терен, Павло Мовчан і наш генерал у відставці Фока Бурлачук. Треба було провести рішенням партійних зборів СП, щоб створити таку ініціативну групу для проведення і організації Народного Фронту України за перебудову. І тоді якимось на письменницьких зборах якраз і було вирішено: більшість людей проголосувала за створення цієї групи. Зібралися загальні письменницькі збори, де

Інтерв’ю з головою Руху напередодні Третіх всеукраїнських зборів Народного Руху (РУХ-Прес, лютий 1992 р.).

йшлося про те, створювати чи не створювати отакий Народний Рух України за перебудову. Отож підготували проект програми, і він був надрукований (участь у створенні проекту програми брали Юрій Мушкетик, Віталій Дончик, В'ячеслав Брюховецький, Борис Олійник, Дмитро Павличко і ваш покірний слуга). Я пам'ятаю, ми сиділи невеликим колективом уже в редакції “Літературної України” і доредаговували останні слова програми, яка на рівні СП й Інституту літератури була ухвалена, щоб вона була надрукована в “Літературній Україні”. Статут не дозволили надрукувати. Були відповідні перетрактації з Леонідом Макаровичем Кравчуком, ідеологічним відділом ЦК, і нам було дозволено надрукувати тільки програму. Відбулося її обговорення в Будинку кіно на загальних письменницьких зборах, і це все було відзнято на телебаченні, і ця програма, як відеокліп, була запущена на телебачення. Усі письменники, які брали у всьому тому участь, хвилин 20 мали, а зате Леонід Макарович мав годину двадцять, така пропорція відповідна була. Він коментував, громив цей Рух, цю програму, цих письменників, які брали участь у творенні цієї програми, тоді була дана вказівка по всіх партійних організаціях України дивитися цю телепередачу і відповідно ставитись, як каже завідувач ідеологічного відділу ЦК компартії України Леонід Макаровичем Кравчук.

— *І Рух рушив на свій перший з'їзд...*

— Потім треба було творити первинні організації. Першими створили Рух, як завжди, львів'яни, вони негайно почали тиснути на киян, щоб ті не робили свій київський Рух крайовим чи регіональним, а щоб негайно робити всеукраїнський з'їзд Руху. Але ми все-таки твердо стояли на тому, що повинні спершу зробити київський Рух, і ми настояли на тому, і в серпні зробили збори київського Руху теж у Будинку кіно і таким чином, коли були створені ці організації — Львівська і Київська, — мали основу того всеукраїнського Руху.

— *Чи відзначався Другий з'їзд чимось таким, що би поклало початок новій політиці чи ідеології організації, чи це був просто “з'їзд періоду росту” організації, чи змінював Рух у процесі розвитку свою мету — тактичну чи стратегічну?*

— Десь на Другому з'їзді Руху відбулася поворотна зміна — переорієнтація Руху, бо коли раніше йшлося про Україну в складі Союзу, то зараз відбувся поворот керма на повну незалежність. Звичайно, від того, що визначати як основне завдання, то і відповідь буде певною. І тут ідеться про те, що Рух як структура, як громадсько-політична організація багато зробив для демократизації суспільства. Він став основною силою в системі нашій, основною силою, яка бореться проти засилля КПРС в усіх структурах життя і влади. І в цьому аспекті значення його важко переоцінити.

Але в тому, що він не став до кінця організацією, яка б об'єднала всі сили опозиційні, то в цьому його і певна вада. За рахунок невміння консолідувати всі демократичні сили і за рахунок чисто розкладацької діяльності структур КПРС, КДБ, військово-промислового комплексу — тої основної маси, супроти якої Рух і існує, і діє — і тут, у цьому його і сила і слабкість. В тому розумінні, що він є основна опозиційна сила, і в тому розумінні, що він не всюди має можливість все це в певні організаційні структури, організаційну риштовку взяти і опанувати всі ці опозиційні сили, — в цьому і є його біда.

— *Чи орієнтувався Рух організаційно на блок партій, адже починаючи з першого з'їзду УРП в Україні покладено початки багатопартійності, чи волів лишитися загальноопозиційною організацією?*

— Ну, і тут ще велику роль грає те, що він потрапив у проміжний період, коли з Руху, як з основної опозиційної структури, творяться партії. Звідти основним чином беруться кадрові сили для УРП, ДемПУ, ПДВУ, для інших структур, аж до Міжпартійної асамблеї включно. Відбувається певний процес, і Рухові дуже тяжко зберігатися як загальноопозиційній структурі і бути поживною речовиною для тих партій, які творяться, і разом із тим залишатися основною опозиційною організацією.

Є сили такі, які вважають, що нам треба мати чітку організаційну структуру, тобто мати квитки і мати щось схоже на Рух-партію. З одного боку це наче є привабливим, але в той час, коли ми минулого року у Хусті робили спроби перетворювати Рух на партію, то ми побачили, що переважна більшість головної ради Руху і активісти Руху протестували

проти цього, розуміючи, що це зараз фактично не має значення, бо той, хто хоче мати партію, може собі вибрати партію. За смаком і за кольором. Хто не хоче нічого, а просто мати якусь причетність до демократичних процесів в Україні, той іде в Рух.

Я думаю, що саме тому, що членства в одній-єдиній провідній партії нашого часу — КПРС — настільки набило оскому дуже багатьом людям, дуже багато людей не хоче йти в партії. Хоч вони мають демократичні переконання і так далі. Але структуруватися в будь-який спосіб, іти в якісь організаційні структури багато людей не хоче — їм цікаво бути в Русі, де структура з одного боку визначена, а з другого боку вона необов'язкова — в цьому її і сила, і слабкість. — *Іване Федоровичу, безперечно, Леоніда Кравчука зараз є за що критикувати. Однак Ви, Михайло Горинь, інші керівники Руху змінили своє ставлення до багаторічного опонента. Чому так сталося?*

— Формується щойно державність. І ця державність лише від Президента, який би він там не був. Той, хто підтримує державність, він мусить підтримати Президента. Я вважаю, що Рух треба зараз, у цій ситуації спрямувати на те, щоб утвердилася державність. У всіх її параметрах. Я віддаю перевагу цим державотворчим тенденціям.

— *Чи можливий такий варіант, щоб Ви стали знову головою Руху?*

— Я підтримую Михайла Гориня. Я хотів піти ще минулого року, а цього року тим більше. Але коли була б можливість поєднати ці дві тенденції, якби зійшлося тільки на чисто людському протистоянні — одного дисидента, який сидів 12 років в тюрмі, і другого, який сидів 15 років у тюрмі — так якби мені вдалося хоч якоюсь мірою звести ці тенденції до купи, я б залишився.

Поки що Рух як система, як структура громадсько-політична себе не вичерпала. Я думаю, він матиме майбутнє.

“Народна газета”. —
1992. — № 7 (лютий).

МАЙБУТНЄ РУХУ, МАЙБУТНЄ УКРАЇНИ

ДОПОВІДЬ НА ТРЕТІХ ВСЕУКРАЇНСЬКИХ
ЗБОРАХ НАРОДНОГО РУХУ УКРАЇНИ

Березень 1992 р.

За першим порухом нашої ще не досить усамостійненої свідомості виникає природня спокуса назвати Треті великі збори Руху — з'їздом переможців. Через круговерть нашої політичної боротьби — часом утлої і удатної, а часом — не дуже; на могутній хвилі українського патріотизму, для багатьох геть несподіваного і неочікуваного, через карколомні і повороти, і перетурбації на політичній карті СРСР і в біографіях його внутрішніх колоній, крізь увесь цей стрибок історії не забуваймо одного. А саме: три роки тому виник Рух і підніс синьо-жовтий прапор і тризуб як символ відновлення тисячолітньої держави Руси-України. Лише три роки. І лише короткі три роки тому наша мета виглядала непевною перспективою, а для більшості нелюдськими стражданнями вченого-перевченого, мученого-перемученого, нищеного-перенищеного народу (не будемо приховувати від себе) — не дуже то й реальною. А для всього світу — то й зовсім, мабуть, химерою і утопією купки мрійників, непрактичних інтелігентів.

Красивий і милий серцям українців мирний і лагідний прапор кольору небес і пшеничного злата майорить нині над вищими державними установами незалежної України і навіть над найміцнішими осередками покори і упокорювання українства — сільрадами, над президентським лімузином і перед Організацією Об'єднаних Націй. Той прапор, всього лише мініатюрні зображення якого на вилогах піджаків демократичних депутатів викликали кризові парламентські ситуації у Києві і в Москві. Той прапор, одна з'ява якого супроводжувалася рефлекторними, автоматичними

кляцаннями затворів і здіймала над головами чоловіків, жінок і дітей гумові кийки, мов ціпи в міцних бездумних молотників наших тіл, душ і мізків, — той прапор нині осіняє військові плаци, на яких учорашні імперські “советские воины”, кадебісти і омонівці присягають на вірність українському народові, матері-Україні. І самі цим святим причастям олюднують себе, ошляхетнюють, змиваючи з себе принизливе тавро ландскнехтів Язова, Крючкова і Пуго, Івашка, Горбачова — бісівської раті, що допомагала виварювати у пекельній смолі імперського казана велику українську націю.

Даруйте мені цю щиру патетику. Не може бути забагато почуттів і слів, щоб піднести Богові милосердному і народові нашому славному вдячну молитву перед тим, як знову стати до многотрудної нашої праці і сказати зовсім інше — земне, щоденне, нагальне, робітницьке. Бо тільки на будених клопотах і ужинках тримаються і празники наші, і віра, і пісня, і держава Україна. Хазяйська відповідальність за себе і нащадків наших владно спонукує сказати це інше слово. Ось воно: ми — не переможці. Ще не переможці. Політичний (і геополітичний), економічний, соціальний і соціально-психологічний аналіз і просто здоровий глузд засвідчують: перед синами і дочками України, у ній і поза нею суцких, постає багато в чому безпрецедентне і небувале завдання: водночас і воднораз, у ході всесвітньоукраїнської толоки, і класти стіни власного українського дому, і уточнювати його архітектуру; зміцнювати вже закладений фундамент і винаходити та припасовувати до звичних — ще й нові будівельні матеріали та конструкції. І подбати, щоб цей наш дім був просторий і затишний для кожного, і був неприступною фортецею для споконвічно ледачих і завидючих сусідів — не біймося нарешті цих слів, називаймо речі своїми іменами. Ми ж то знаємо давно, що оце саме так, що наша м'якість і щирість невтомних трударів, наша щедрість аж до самозречення — саме це є Богом дані чесноти українського національного характеру, та коли вони, впевнені надміру і безоглядно, та позбавляли нас людської привілеї віддавати останню сорочку ближньому і дальшому, її, цю останню сорочку, з нас знімають інші, не питаючи нас. З шкурою знімають.

Ми не переможці, бо ще не переміг український народ, бо не побудував ще міцної держави — економічно, політично, з військової точки зору. А головне — ще не взяв до своїх рук власне багатство рідної землі, щоб обернути його нарешті на власні потреби. Ми стоїмо перед загрозою класичного неоколоніалізму, коли небезпека того, що Україну “окраденою збудять”, стає дуже реальною. Наче тараном, руйнується наша власна, ще не запроваджена фінансова система, ніби нічого й не змінилося в центрі, бо Україну висотують російські управлінські структури, витягаючи свою економіку з кризи за рахунок поглиблення і цілковитого поруйнування господарства України. На Україну, а не когось іншого, націлені по команді “...товсь!” ракети Чорноморського флоту. Як у свою вотчину вояжують російські офіційні політики в Український Крим, з усіх сил надрочуючи тим маси людей до критичного стану вибуху. Чужа держава мародерствує і по-гангстерському краде з України все, що погано лежить — метали й руди, військові літаки і сучасну техніку, доки ми бовтаємося в безбережжі безсилої риторики. Єльцинська президентська рать і його волонтери не зупиняються навіть перед тим, щоб підбурювати проти незалежної України її російськомовне населення, намагаючись обернути його на пішаків, на жертви у боротьбі проти інших націй у сусідніх незалежних державах. А держава Україна ще не готова обстоювати навіть найелементарніші людські і національні права українців поза її межами, часто утискуваних і гнаних. Кримські власті нетремкою рукою вимикають на території України державні радіо і телебачення, в Україні хочуть вирвати язик — її засоби масової інформації, за українську валюту російські кореспонденти за кордоном ведуть антиукраїнську пропаганду на весь світ. Президент, прем’єр-міністр, Верховна Рада нічого досі не протиставили цій психологічній війні проти України, а ми знаємо, якими небезпечними є отруєння масової свідомості, деморалізація народу.

Отже, хотілося б, щоб Треті великі збори Руху стали місцем тверезої оцінки, а в чомусь і переоцінки нашої діяльності, глибокого аналізу нової обстановки, нового етапу реалізації головної програмної мети Руху — розбудови незалежної, багатой, сильної держави України.

Рух від самого початку свого існування послідовно заявляв, що не претендує на завоювання влади. І це було правильно. Боротьба за неподільну владу і боротьба за державну незалежність України (а це є і залишається головною метою Руху) — було речами несумісними. Неподільна влада приваблює небагатьох, а неподільна незалежність — потрібна всьому народу України. Це був не парадокс, а реалістичне розуміння становища в Україні і України в світі.

Але ми не відкидали і не заперечували участь Руху у визначенні стратегії і тактики розбудови держави України, у практичному здійсненні широкого кола державотворчих завдань. І насамперед — у завоюванні самої незалежності України від імперії. Якраз саме масова підтримка ідей Руху практично в усіх верствах населення, що засвідчив референдум 1 грудня, стала значною мірою наслідком участі демократичних депутатів у найвищому органі влади — нашому парламенті і в місцевих Радах. Адже й та Народна Рада, яку всі запам'ятали від самого початку завдяки її енергійному, потужному обстоюванню інтересів народу України, перебувала фактично на позиціях Програми Руху і вирішальним чином вплинула на хід політичних подій не лише в Україні, а й у колишньому Союзі, зробила хід цих подій сприятливими для утвердження нашої незалежності.

Зараз ситуація змінилася таким чином і настільки, що Рух уже зобов'язаний ставити питання про розширення своєї присутності в усіх органах державної і місцевої влади. Ми не повторюємо сумнозвісне “Есть такая партия!” і не претендуємо на монопольну політичну владу. Історія за свій короткий дворічний відтинок проілюструвала вкотре тисячолітню істину про те, що інтереси народу, нації — вищі за інтереси класові, за інтереси будь-яких партій. Ми зобов'язані пильно стежити за явними, а ще більше прихованими, підпільними маневрами однієї з найпроклятіших, найфатальніших антиукраїнських сил в Україні — партії більшовиків, комуністів, що була і є, як я вже колись казав, могильщиком свого народу. Але ми також зобов'язані не забувати, що багато українських комуністів виявилися — хто раніше, хто пізніше, хто під тиском обставин, хто самотужки — усе ж таки патріотами свого народу, здатними

до прозріння і розуміння історичного розвитку своєї батьківщини.

Ми мусимо нарешті спекатися в собі хохляцтва і малоросійщини, що були цілі століття нашим ганебним внутрішнім ганджем, і відмовитися від партійного куркульства (чи партійного незаможництва), від дитячого міряння на паличці, чия партія зверху. Не дурімо ні себе, ні інших: партійну окремішність, відрубність, гру в партійні крем'яшки аж до самозабуття плекають ті громадяни, які не бажають принести на оaltar всеукраїнської справи чи ідеї нічого путнього, нічого корисного ні в якій сфері життя суспільства і держави. Егоїстичні угруповання, так схожі то на шляхетські рокоші та конфедерації, то на ворожнечу між реєстровими і нереєстровими козаками, то на постійно провокований розкол на пролетарів, селян та інтелігенцію, здається, привчили нас чи й не довічно боротися тільки один з одним, перемагати тільки своїх і, врешті-решт, робити все можливе, аби всіх нас завжди перемагали чужинці. Ще біблійні пророки та апостоли відкрили ту незаперечну істину, що національний храм, який торговці захаращують своїми ятками та лавочками, неодмінно буде зруйнований раз, і вдруге, і втретє. Не торгуймо ж і ми національною справою. Чи ж не наторгувалися за віки? І чи ж багато вторгували?

Хочу, щоб мене правильно зрозуміли. В ідейній, політичній і духовній пустелі, в яку обернули Україну більшовики Москви і їхня челядь з-поміж наших-таки ж землячків, на початку оживлення громадянського життя два чи три роки тому, виникнення партій і партійок в Україні, різних громадських товариств було неминучою благодійною фазою нашого розвитку. Так уголос заявили про себе наші суспільні інтереси і потреби, і чесні та сміливі люди, які ці потреби й інтереси найпекучіш відчували. Це було весняним розмаїтим вибухом здорових, ще не до решти винищених життєздатних сил народу. Ми знаємо чимало яскравих особистостей, гідних поваги і подяки, які, це вже можна сказати безпомилно, склали кадровий корпус першого демократичного призову. Ще більшої кількості патріотів ми не знаємо серед тих, хто в селах і райцентрах, у глухих заповідниках неподільного більшовицького тиранства, зазнаючи репресій і всіляких утисків, часто одноосібно

доносив ідею незалежності України до своїх сусідів і товаришів по роботі. На жаль, нам і досі мало вдалося зробити для цих, ще й досі розпорошених, перших хоробрих у тисячах населених пунктів, для їхньої підтримки і згуртування. У цій справі і зараз ще багато належить попрацювати і Рухові, всім його осередкам і всім партіям та громадським демократичним організаціям. Усе це буде робота патріотичних угруповань для загальнонаціональної справи.

Але ж усвідомимо й те, що партизанські методи опору там, де вони ще доцільні і необхідні, можуть залишатися ефективними лише тоді і доти, коли і доки існує згуртована політична армія, що веде визвольну боротьбу і з'єднає всі патріотичі сили загальною стратегією і тактикою, погодженими діями. Не буду говорити, у якій мірі вдалося стати координатором, збірним штабом усіх демократичних сил саме нашому Рухові. Скажу про те, що ця його функція стає, як ніколи, головною саме сьогодні і завтра.

Щоб покінчити з викривленням нашої позиції, із спекулятивною політичною грою, слід чітко визначитися всім нам. Ми однозначно за існування різних партій в Україні, за те, щоб вони дозрівали і ставали реальною політичною силою, діяли патріотично, узгоджено. Але форсувати штучно цей процес було б згубно і для самих партій, і для України. Провідники партій, напевне, зрозуміють, що ставитися до Руху, як до колгоспу і розтягувати його по присадибних ділянках ще зарано і нікому не дасть користі.

Тим більшою є потреба поміркувати над цим тепер, коли політичне різноголосся, таке нормальне для нормального, усталеного цивілізованого суспільства, часом перетворюється в суцільний нерозбірливий гамір у нас, де люди позбавлені головного регулятора і орієнтира адекватної поведінки — своєї власності. Де навіть невідомо, чия тут власність, бо й держава Україна ще не оволоділа своїм, як недавно ще називали, “народним господарством”, а тепер уже й невідомо, чий, і хто його у нас знову відбирає і таки може відібрати — чи східні й північні, чи західні, як завжди організованіші й згуртованіші сусіди. Поміркувати над тим, якою (у всіх вимірах державності і суверенітету) має бути незалежна Україна, якими засобами і методами цього можна досягнути. Тобто йдеться про концепцію, коли хочете — доктрину

української незалежності з урахуванням нашого геополітичного, економічного, суспільного становища — як існуючого, так і бажаного, можливого. Такі, сказати б, свої катехизиси національно-державного розвитку — писані чи неписані — виробили і динамічно обновляють усі цивілізовані держави світу. Можна це називати пріоритетами, ще якось, але Франція, Німеччина, Великобританія, США, Японія очолюють світову співдружність тому, що століттями точно знають, чого прагнуть, і знаходять ефективні шляхи реалізації своїх національних інтересів за будь-якої мінливої глобальної кон'юнктури, не виключаючи і нинішню, після розпаду СРСР.

Чи має Україна свої вироблені, всебічно обмірковані, у внутрішніх і зовнішніх суперечках випробувані скрижалі власних першорядних цінностей, перелік тих неодмінних умов, за яких можливо їх втриматися? Для прикладу торкнувся лише однієї з фундаментальних засад українського суспільного устрою, довкола якої і на сьогодні, і на перспективу не лише точаться дискусії, а й, що значно небезпечніше, спостерігається не дуже продумане розмежування політичних сил. Маю на увазі проблему демократії і авторитаризму.

Хто зараз, навіть з генетичних тоталітаристів, наважиться мовити слово проти демократії? Під цей первісний прапор Руху, здається, шикуються нині всі. Та не будьмо ж менш політично зрілими, ніж наші опоненти, які протиставляють нині демократію державності. Переінакшувати зміст політичних гасел, зберігаючи їхні форми для дезорієнтації довірливих людей, аби ошукати і облудно переманити їх на свій бік — справа звичайна. Цей фокус-покус найуспішніше засвоїли і здійснювали більшовики.

Хапаються за цей трюк і необільшовицькі реваншисти. Це зрозуміло. Та коли й питомі, щирі демократи потрапляють на гачок або більшовицької, або просто абстрактно-академічної демагогії, тоді нас можуть чекати дуже тяжкі часи. І в Русі, і поза Рухом чуємо школярські, схоластичні вправи на тему, що важливіше для України — державність чи демократія?

Це тільки на словах виглядає схоластично. А на практиці, даруйте за тавтологію. — дуже практично. Демократія

робиться блідою, фірмовим знаком на самопальних, кустарних, суто радянських недолугих виробках різних політичних халтурників, аби збути свій недоброякісний товар. Проголошують демократію первісною, а державність — вторинною вчорашні мастаки сталінської діалектики, аби не допустити реальної незалежності України. Це ті, хто хоче, щоб в Україні запанувала будь-яка інша демократія — російська здебільшого — аби тільки не українська. Що таке, наприклад, російська демократія, бачимо на прикладі військових погроз і холодної війни ельцинсько-бурбулісівського Кремля проти України, на прикладі злодійського привласнення української частки валютного і золотого фондів, зарубіжного майна, дикунської паливної та іншої економічної блокади України. Згодні вони будуть і на російський ельцинський чи інший авторитаризм, ще й теоретично обгрунтують його благодетельністю “єдиного економічного пространства”.

Та не до цих замаскованих українофобів звертаюся. Мовлю до тих патріотів, навіть рухівців, які заблукали в трьох соснах демократичної риторики. Хіба ще й досі не зрозуміло, що без міцної недоторканої державності не лише демократична, а й ніяка Україна неможлива, хіба що як мало ким у світі знане географічне поняття? Хіба ще й сьогодні не ясно, що не зцементована донизу сильною, ефективною владою Україна залишиться прохідним двором для чужих політик і економік і нагадуватиме оті піщані палаци і фортеці, що їх діти ліплять на березі моря чи річки? Хіба так уже важко досягнути, що життєздатні, державні нації й народи не зупинилися ні перед якою формою свого суспільного устрою, якщо він у даний час, на даному етапі забезпечував їхнє безперервне і нерозчинне історичне існування? Хіба не бачимо, як сучасні найрозвиненіші країни за найдемократичнішого світового ринку, на який ми так молимося, здійснюють точну і невмолиму протекціоністську політику, захищаючи навіть свої могутні корпорації? Погляньмо хоча б на періодичні то “курячі”, то “овочеві”, то ще якісь “війни” в “згуртованій Європі”, на втручання Буша в регулювання японського чи ще якогось імпорту в США. Зрозуміймо, чому існують у найвідкритіших законодавців світової демократичної моди жорсткі квоти на

в'їзд іммігрантів, заборони на працевлаштування іноземних зайд. А над усе замислілося, чому саме від нинішньої реваншистсько-імперської, недобррозичливої до України “тысячелетней державной России” повзе, мов лава чи пульпа, потік ідей — від вишукано-інтелектуальних до бандитсько-погромницьких — про небажаність в інших державах СНД національно-державницьких рухів як — подумати тільки! — сепаратистських. І це нашіптує нашим, здебільшого напівінтелігентам, не хто інший, як великодержавна супершовіністична і супернаціоналістична Росія, яка винищувала і ще готова винищувати цілі нації і народи, аби увічнити свою супердержавність. Особливо я хотів би звернутися до тих, хто по-більшовицькому не хоче поступитися принципами, хоч уже й орнаментованими рафіновано-демократично, я б сказав, по-снобістському трактованими. Звичайно, існували і будуть існувати такі собі аристократи від демократії, довільні спостерігачі демократії. Але той, хто хоче бути серйозним політиком, має не забувати, що для мільйонів незаможних, принижених і зубожілих прийнятна лише одна демократія — демократія, що допомагає заможніше жити. Та й в усьому світі це так.

Я не можу і не буду давати оцінки грузинській трагедії, хоч вона болить нам. Це — внутрішня справа братнього і дуже близького українцям народу. Але не робити для себе висновків з громадянської війни в Грузії ми не маємо права. І от бачимо, що шалена кампанія дискредитації всенародно обраного президента почалася саме з Москви і йшла на цілий світ. Внутрішні незгоди між опозицією і президентом усіяло роздмухувалися, цілеспрямовано вбивався клин між різними патріотичними силами. Багато ознак цієї тактики бачимо і в “холодній” психологічній війні Москви проти України: наприклад, та сама фарисейська теза, той самий троянський кінь шовіністів-великоросів про пріоритет прав людини над правами нації, хоч самі вони діють якраз навпаки — досить згадати шалений опір відновленню Німецької автономії в Росії. Ми бачимо також, що безжальний обстріл Будинку уряду в Тбілісі, братовбивство почалося під гаслами демократії. А коли це все бачимо і чуємо, тож і начуваймося і будьмо пильні, панове українські демократи.

На завершення теми скажу, що демократія не існує без державності, як дїрка бублика без самого бублика. Це порівняння для нас. А для європейців, членами товариства яких ми прагнемо стати, і які “неоднозначно” поки що ставляться до незалежності України, хотїлося б нагадати образ королївського Чеширського kota, посмішка якого існувала окремо. Чи не хочуть вони, щоб це було як в Алісинї країні чудес: держава Україна була непомітною, і лише обдаровувала всіх своєю щирою посмішкою? Демократія не передбачає тирана на троні, але ж неможлива і без царя в голові. Я завжди виступаю за збирання наших найкращих патріотичних голів і умів за, сказати б, безперервну мозкову атаку щодо всіх аспектів нашої національно-визвольної боротьби, яка ще далеко й далеко не скінчилася. Станьмо менш самолюбними і більш мудрими патріотами, ніж ми досі собі дозволяли. Не залишімося в історії України лише черговими провісниками і апробаторами, а й нарешті скромними та надійними будівничими.

Тобто, освоюймо й суміжні професії, бо виборювати й будувати — оце все ж таки неоднакові професії. Точніше кажучи, хай будуть і ті й інші професіонали, але будівничих таки відчуваємо неабиякий дефіцит. І тоді Рух відповідально та рішуче зможе і буде зобов’язаний претендувати на владу. Зараз, уже сьогодні, у нас є вже одна можливість продемонструвати нашу добру патріотичну волю і не чекати, доки нас запрошуватимуть до співробітництва, а самі пропонуємо його. Маю на увазі нещодавно створене угруповання “Нова Україна”. Не вишукуймо дріб’язково, що нас може роз’єднувати і в чому ми близькі з цими шановними політиками. Бо і Рух, і “Нова Україна” близькі один до одного в бажанні добра нашій державі. Трапилося так, що віддаючи всі сили довершенню політичного, державного самовизначення України, Рух дещо відстав у царині розбудови економічної незалежності України. Ці питання вийшли тепер на перший план. І добре, що за могутніми політичними плечима Руху постає і приступає до роботи, сказати б, другий ешелон таких сил, що прагнуть матеріалізувати нашу незалежність. Підтримаймо їх і запропонуємо об’єднати зусилля. Це тим більше необхідно, що Росія не тільки не відмовляється від стратегії свого

гегемонізму, а й наполегливо проводить його реанімацію. Не хто інший, як Бурбуліс, як його характеризує сама російська преса — “сірий кардинал” чи “політик-кіллер”, себто вбивця, “атакуючий політик”, що першим розчищає перешкоди, нещодавно так схарактеризував СНД: хай деякий час республіки потішаються, як він каже, “воспаленным переживанием себя как государства”, цей період, мовляв, скоро себе вичерпає і всі, як колись, попросяться під руку Росії.

Тепер ясно, для чого здійснюється політика знекровлення економіки України при безпосередньому сприянні уряду В.Фокіна. “Нам не свойственны “колебания”, — чуємо ми з Кремля, не помітно вагань у протидії реформам в Україні і в нашого Кабінету міністрів. І в цьому плані співробітництво Руху і “Нової України” — якнайактуальніше.

У цьому контексті, на тлі реальної оцінки процесів життя варто нам розглядати і розв’язувати внутрішні проблеми Руху, які постали неминуче у процесах розвитку в Україні, а відтак, природно, і в самому Русі. Узагальнено ці проблеми заявлені в двох позиціях, висловлених, з одного боку, В’ячеславом Чорноволом і його прибічниками, а з другого — Михайлом Горинем, Миколою Пороським та іншими. Автори цих позицій самі краще викладуть їх вам. Я лише хочу зауважити, що, по-перше, різниця в цих двох позиціях надто перебільшена з акцентами на те, що розділяє їх, і мало виявляється того, що об’єднує. І це вже саме по собі кепсько. По-друге, і самі виступи з викладом опонуючих точок зору на Великій раді Руху в січні ц.р., і публікації в пресі не настільки розгорнуті, щоб ставити перед усіма проблему вибору тієї чи іншої концепції. З тієї простої причини, що довершених концепцій як таких не мають ні та, ні інша сторона. Тобто, ми не знаходимо там повнокровного, всебічного аналізу сучасної політичної і соціально-економічної обстановки в Україні, вивчення тенденцій у процесах її розвитку, якихось прогнозних варіантів про наслідки того чи іншого шляху, хоча б начерку програми дій. Без такої серйозної аналітичної роботи позиції наших шановних політиків виглядають радше як декларація намірів (теж, до речі, не завжди чітко висловлених), а не політично-організаційні платформи, довкола яких можна

було б вести плідну розмову на цих зборах, силкуючись з'ясувати і прояснити в коротких виступах те, що потребує тривалих роздумів і дослідницьких зусиль.

Але саме проблема — чи залишати Рух таким, яким він досі склався, в якій мірі необхідно удосконалювати його структури, світоглядні та організаційні засади — така проблема на часі. От би нам лише не заплутатися у суттєвих чи менш суттєвих частковостях (наприклад, чи бути в опозиції до Президента, чи не бути; чи департизувати (і головне — як!) Рух, чи не департизувати; посилювати чи централістські методи керівництва чи автономістські. Тож кажу, не затулили б нам дерева лісу. Саме тому я наголошую на нагальній необхідності вироблення загальної концепції будівництва держави України і місця Руху в цьому процесі. Тоді може виявитися, що автори обох (а може, й ще якихось) варіантів розвитку Руху мають на увазі одне й те саме, і лише якісь несуттєві причини заважають їм порозумітися і консолідуватися, що було б дуже прикро. Одне слово, я хочу заявити з усією відповідальністю, що причини для чвар, а особливо для розколу Руху, про які так багато — то панічно, то зловтішно — говориться нині вже й у масових аудиторіях, немає. І, я гадаю, не нам їх ретельно, з якимсь незрозумілим завзяттям і затятістю, вишукувати, виколупувати, вигадувати. Я закликаю не займатися тим, чим від самого початку існування Руху з усіх сил займалися (в основному, безуспішно) недруги Руху, противники незалежності України. Було б і справді гірко, коли б виявилось, що ми весь час не нарощували свою політичну зрілість, а навпаки.

Хочемо ми чи ні, Рух приречений на те, аби готувати себе не тільки до морально-політичної, а й цілковитої відповідальності у повному державному і владному обсязі за долю України. Це якісно нова мета, що передбачає і якісно нові форми нашої роботи — парламентської і позапарламентської, науково-аналітичної і практично-господарської, культурної, військової, а особливо — кадрової. Скрізь, де демократичні сили завоювали позиції в органах влади, крайові організації Руху і осередки мали б теж запрягатися у спільного плуга, щоб люди скрізь бачили: рухівці — це ті, хто допомагає нам поліпшувати щоденне життя, наш побут, економічний стан, і в цьому суть їхньої

політики. Так, нам треба навчитися, як кажуть, “перебирати на себе економіку”, допомагати розвитку українського бізнесу, розбудові вільної, але української економіки — такої, якими є економіки німецька, французька, угорська, чеська, польська, та й та ж сама російська. Якщо ми цього не навчимося робити, історія відтіснить нас на узбіччя суспільних процесів, де нам, як тим “пiкейним жилетам”, тільки й залишиться тішитися пенсіонерськими балачками — що таке “опозиція”, що таке та чи інша партія і таке подібне. Ми перетворимося на тих, хто лише наздоганяє події, плентається за ними. бо ці події відбуваються без тих, хто не усвідомлює реальність буття.

На часі — перегляд, навіть ревізія і нашої парламентської діяльності. Це правда, що нинішня Верховна Рада не виражає ні сьогоднішніх суспільних настроїв, ні балансу інтересів усього народу. Бачимо своєрідний страйк учорашніх монополістів влади, упертий опір усім необхідним політичним і економічним заходам, які могли б поліпшити становище в Україні. Старий більшовицький принцип — “чим гірше (всім), тим краще (їм)”. Одначе, мені здається, що зосереджуватися лише на підготовці до нових виборів (хоча це треба робити) — це збиватися на манівці. Не всі можливості плідної державотворчої роботи в оцій Верховній Раді вичерпані, не все зроблено для консолідації зусиль патріотичних депутатів, аби допомогти народові виборсатися з жорстокої кризи. Не варто уникати політичного протистояння, загострення політичної боротьби, але тільки тоді, коли ми скажемо людям і вони самі побачать: Рух, демократичні сили зробили все, щоб парламентським шляхом захистити їх інтереси.

Не боючися банальності, ще раз нагадаймо собі. що політики, депутати, члени партійних і рухівських проводів — різні люди. Є менш-більш рішучі, є обережніші, є більше або менше самолюбні, честолюбні, прямолінійні або гнучкіші. За різних обставин хтось із них неминуче виходить на перший план, і усій решті має вистачити солідарності і патріотизму, щоб підтримати найчутливішого лідера. Та обставини мінливі, тож уміймо і замінювати, і підтримувати один одного, поступатися егоїстичними емоціями, не перетворюймо боротьбу ідей в боротьбу людей — усім праці вистачить. Це я звертаюся до наших визнаних лідерів.

Ще не бракує сил ні в Україні, ні поза нею, які ні перед чим не зупиняються, аби зламати громадянську згоду, досягнуту 1 грудня, спровокувати розбрат і конфлікти на якій завгодно основі — політичній, національній, релігійній. Грають вони і на людській честолюбності, на марнославі, на невтоленних особистих претензіях окремих політиків. Звичайнісіньку різницю в поглядах на те чи інше питання намагаються виставити за непримиренні суперечності, а людська природа, як знаємо, надається до такої гри на її слабкостях. Та коли комусь із нас дуже закортить образитися чи капризувати, пригадаймо, що саме Рух від самого початку зафундував ідею національної і міжнаціональної злагоди і консолідації в Україні. В ідеї єдності — суть нашого Руху. Пригадаймо частіше, що в складних і драматичних поворотах нашої трирічної політичної історії саме згуртованість демократичних сил, попри все їхнє розмаїття, давала нам силу, мужність, стійкість і відкривала нові перспективи боротьби.

Ще ширші можливості не лише плекати цю святу єдність, а й втілювати її в конкретних державотворчих справах відкриваються якраз сьогодні, коли й сама потреба у всеукраїнській патріотичній солідарності зростає. Правильно оцінімо історичний момент, що його знаменує перше зібрання “круглого столу” у Президента України. Ми безмежно завинимо перед народом, якщо колись скажуть, що в лютому 1992 року демократичні сили України не зрозуміли сенсу історії і не скористалися з унікальної нагоди згуртуватися для збереження і розбудови держави і занехаяли здобутки Всеукраїнського референдуму, звели нанівець навіть свої власні попередні зусилля. У такому разі вирок для нас усіх був би дуже невтішний, бо він гласив би, що Рух та інші політичні угруповання не спромоглися здолати одвічний “український бар’єр” — тобто перехід від романтичного до реалістичного етапу визвольної боротьби, а отже знову спіткнулися на тому самому місці, на якому спотикалися досі в нашій історії. Ще належить на практиці з’ясувати ефективність співпраці з існуючою вищою владою, шукати найкращі форми і методи цієї співпраці, але упустити цей шанс, не використати його до кінця чесно і відповідально ми не маємо права. Якщо хочете, йдеться про зрілість і

подальшу дієздатність демократичних сил України, а точніше — їхніх політичних провідників.

І ось саме тепер, у цьому місці доповіді я можу вимовити слова про кризу Руху. Слова, які всіх нас так лякали і ще лякають. Але я вимовляю ці слова з оптимізмом і надією. Саме так. Бо вони несуть у собі позитивний, творчий зміст. означають оновлення, а не занепад. Це — криза досягнення однієї мети, проходження одного етапу і постановня нової мети, потреба піднятися на новий щабель.

У дискусіях про стан і перспективи Руху перед нашим з'їздом сказано дуже багато слушного, і ця самокритика засвідчує і нашу силу, і наші творчі потенції. Але також і нашу політичну юність, а коли хочете — де в чому і підлітковість. Не бракує звалювання в одну купу можливого і бажаного, ідеального й реального. Дехто, мало переймаючись фактами та їх аналізом, чимдуж поспішає прославитися висновками — і що вони хльосткіші, масштабніші. тим менше логічні і доказові. Для прикладу пошлюся на статтю Тараса Шамайди “Годі політиканства” в шостому числі “Народної газети”. Автор висловлює чимало й цікавих пропозицій, та коли починає дорікати Рухові і його проводові за те, що не реалізовано наші економічні та соціальні програмові цілі, то запрошую автора і всіх нас відповісти на одне запитання: а як можна перебороти кризу економіки, доки ця економіка залишається ще колоніальною? Як можна вимагати від позавладової опозиційної організації, яка не тільки бореться за створення політичних передумов (тобто здобуття державної незалежності України) водночас і до кінцевого результату незалежності — поліпшення соціально-економічного становища народу? Це просте повторення езуїтських звинувачень, що зараз народ живе ще гірше, ніж будь-коли, мовляв, саме з вини демократів, хоча влада в Україні належить не їм. Коли отак пересмикують карти і нацьковують людей на демократів головні призвідці зубожіння і занепаду України — більшовики вчорашні і сьогоднішні — це хоча б зрозуміло. Але чому ж ми самі плутаємо праведне з грішним? Автор з Полтави дорікає керівництву, що, мовляв, не було чути голосу Руху під час економічного наступу компартійної держави на трудящих. Голос Руху, пане Тарасе, був, і його

почули люди, і відгукнулися 1 грудня, в тому числі й полтавці. Це був голос про те, що без державної незалежності говорити про якісь економічні досягнення — утопія і ще раз утопія.

І ось тепер криза (сподіваюсь, благодатна) якраз і підказує нам, що і слово, і діло Руху мусять стати іншими. А саме — державотворчими. Це означає практичну участь Руху у прийнятті і реалізації політичних, економічних, соціальних рішень в органах влади зверху донизу. Як це зробити. як цього досягнути — давайте міркувати всім гуртом і в Києві, і в Полтаві, і навіть у Львові чи Івано-Франківську, а не хапатися за барки, хто з нас гуманітарій, а хто фахівець інших галузей, хто більший інтелігент, а хто менший. У Києві, повторюю, Рух та інші демократичні організації дістають шанс “круглого столу”, який точніше було б назвати Робочим столом. Використаємо його — здолаємо кризу. Коли ж не зуміємо, залишимося на вчорашніх позиціях “бурі з натиску” — криза здолає нас. Кажу — “нас”, не маючи на увазі Рух як такий, бо певен, що за всіх обставин він зуміє виявитися на висоті своїх завдань. “Нас” — це більше чи менше тих заслужених ветеранів і першопрохідців Руху, які захочуть вдовольнитися своїми героїчними минулими трьома роками, не забажають перекувати мечі на рала і знехтують вимоги і виклики прозаїчного дня сьогоднішнього і завтрашнього.

Отож, хоч би стільки ми сьогодні витворювали уможлядно нові організаційні викройки структури Руху, приміряти їх доведеться як робочу спецівку залежно від характеру нашої праці. Ясно, що Рух повинен створити такі свої органи, які б займалися практичними справами в економіці, соціальній політиці, зовнішніх зносинах, в інших галузях життя. Такі організаційні структури, які б консолідували зусилля найкращих фахівців — і урядових, і неурядових на всіх рівнях. Я певен, що коли ми серйозно поставимо перед собою і будемо послідовно виконувати таке завдання. значною мірою вщухнуть досі багато в чому безпредметні теоретизування і про т.зв. опозицію, і про партійність чи безпартійність, і про лідерство, і про взаємини між центральними органами та регіональними організаціями, і про те, що первинне — курка чи яйце, себто державність чи

демократія. Все і всі стануть на свої місця. Постановимо — а точніше, запряжемо коня (тобто нову роботу) попереду воза (тобто організаційних структур), і цей кінь все вивезе і визначить, скільки й чого має бути на возі. І пан В'ячеслав Чорновіл, і пан Микола Поровський, дай їм Боже здоров'я, й інші побачать, що ніякі вони не опоненти один одному, всі мають своє місце в рухівському поділі праці. А те, що в них одна мета — це й зараз очевидно. Бо ж і у відповіді на запитання найкращої рекламної газети Руху — московської “Правды” — “Какой Украины им хочется?” ще в період нашої сівби ні в кого з нас не було розбіжностей. Як не буде й на чергове етапне запитання “Правды” — “Кто завладеет жатвой?” — усі ми сподіваємося, що не Москва, а наша держава Україна та її народ.

Є ще одне питання, абстрактно-теоретичні суперечки щодо якого вносять плутанину у погляди на Рух. Йдеться про те, чи запроваджувати чітку виконавську дисципліну, чи й далі покладатися на ентузіазм чи добру волю функціонерів нашої організації. Навіть минулий етап, коли Рух очолював масові виступи народу проти колоніального стану України, не раз давав відчутти нам негаразди організаційного плану, зокрема, і необов'язковість дисципліни в керівних структурах як у Києві», так і в областях. Проте хвиля народного ентузіазму компенсувала нашу організаційну аморфність. І я не бачу великої біди в тому, що ми не вдавалися до педантичного апаратного насаджування ієрархічних стосунків підлеглості і обов'язковості. Щиро кажучи, не бачу потреби в створенні жорсткої виконавської вертикалі й зараз, зважаючи на загрозу бюрократизації, а отже — омертвіння Руху.

Але водночас я завжди був і залишаюся прихильником чіткого виконання кожним своєї роботи без нехлюйства і розхристаності, без забудькуватості і необов'язковості. Одне слово, я проти халтури, проти імітації діяльності ким завгодно, проти неправдивості, безрукості і безголів'я. Тобто — за фахову компетентність і сумлінність, проте на добровільних засадах, а не з начальницького примусу, і ці чесноти у більшості активістів Руху якраз і переважали досі, на них і тримається Рух. Повторюю: спонукую і приписамн цього не можна і не треба було добиватися, і зараз мені цей

шлях перетворення активістів Руху на його службовців не видається перспективним.

Проте зараз вимоги до роботи кожного з нас збільшуються стократ. Але критерієм оцінки праці стає не просто виконавство, а фаховий рівень, творча ініціатива, ефективність. І ті активісти Руху, які не злякаються нових завдань, захочуть докласти свої знання, здібності, хист до фахового розв'язання політичних, економічних, соціальних, військових, адміністративних, комерційних проблем, завжди знайдуть своє місце в спільній праці. І серед тих людей не треба буде “наводити дисципліну”, вони самі не дозволять собі недисциплінованої праці, бо така праця неефективна і непрофесійна і за 70 років здобули точну назву — “радянська робота”, яку зневажають не лише в цивілізованих країнах, а й серед самих наших трудящих. Отож саме до такої “свідомої дисципліни”, до якої безуспішно закликали підневільних трудівників більшовики, хотілося б перейти хоча б зараз, для початку, в Русі.

Ще одне з найпринциповіших наших завдань, до виконання якого мало у нас доходили руки в круговерті політичних подій — це розбудова преси Руху. Багато наших втрат походить від того, що Рух не міг досі протиставити могутній інформаційній машині своїх ідейних супротивників усередині України і за її кордонами широко розгалужену, різноманітну пресу, часто залишався “без язика”. Зараз подібне становище є вже нестерпним і загрозливим. Це складна проблема, але якщо вже й говорити про ті чи інші перспективи існування Руху, то вже вона стає ключовою, і ми мусимо зробити буквально все, аби її розв'язати.

*“Народна газета”. —
1992. — № 8 (березень).*

ПОРАЗКУ ТРЕБА НАЗИВАТИ ПОРАЗКОЮ

Почалося все в кількох регіонах України — на Львівщині, Вінничині, Івано-Франківщині. А те, що сталося в Спілці письменників України та в Інституті літератури Академії наук, то вже, так би мовити, київський варіант, який потім набув значення всеукраїнського. Пам'ятаю, коли ми ходили до завідувача відділу ідеології ЦК КПУ Кравчука, то він схвалював і заявляв, що комуністи також беруть участь у створенні Народного Руху за перебудову (так тоді наш Рух називався). Треба щиро визнати: якби не комуністи із СПУ та Інституту літератури, Рух, можливо б, і не виник.

Леонід Кравчук вважав дуже правильним, що до нової організації прилучаються комуністи.

“А ось у Вінниці, — говорив він, — є такий Мулява... Вони там усі взагалі проти Комуністичної партії виступають...”

Тоді вперше довелося почути про Вінницю, бо інформація у нас, звичайно, була обмежена, мало хто знав, що відбувається в регіонах, а Кравчук, природно, контролював ситуацію. В такий спосіб “видав” нам таємницю про Рух у Вінниці. Саме тоді вперше зафіксувалося в моїй пам'яті ім'я Володимира Муляви, який став потім генералом Збройних Сил України, а нині — народним депутатом.

Безперечно, створення Руху в Києві за участю партійних організацій СПУ та Інституту літератури стало надзвичайно важливим фактором. Партійні збори прийняли рішення про підтримку цієї ініціативи. Щоправда, парткерівництво відразу не зауважило цього явища, спершу воно пройшло повз нього. А потім кинулися (мабуть, це було інспіровано КДБ чи якимись московськими організаціями), і нас, ініціаторів, викликали в ЦК КПУ до секретаря з ідеології Єльченка, в кабінеті якого вже сиділи перший секретар

Київського обкому Масик і керівник цековської ідеології Кравчук.

Спілку письменників представляли Юрій Мушкетник, Борис Олійник, Дмитро Павличко і я. Нас дуже страхали, казали: ви, мовляв, не знаєте, що починаєте і чим все це закінчиться... І саме там я вперше зрозумів, наскільки серйозною є започаткована нами справа.

Відтоді Київському міському партії було доручено всіляко боротися з новим явищем. Ми виробили свою тактику — весь час змінювали керівництво Руху. Спочатку головою ініціативної групи був я, потім Мирослав Попович, потім Володимир Яворівський, на той час депутат Верховної Ради СРСР, до якого важко було підкопатися.

Врешті відбулася перша організаційна конференція київського Руху. У ній дуже важливу роль відіграв В'ячеслав Брюховецький — нинішній ректор Києво-Могилянської академії. Він мав розмову практично з кожним делегатом, тому ми добре уявляли свої можливості і вірили, Рух спинити вже неможливо.

Гарячі голови, щоправда, наполягали, щоб одразу зібрати Всеукраїнську конференцію, але ми вирішили нарощувати темп поступово, звертаючи увагу на якісні і кількісні характеристики. Всеукраїнська конференція відбулася пізніше, на початку ж вересня 1989 року було поведено I з'їзд Руху

Виникла вкрай серйозна проблема для ЦК КПУ, бо на той час партійна організація Спілки письменників дуже багато важила в ідеологічній роботі. Мені запам'яталися одні збори, коли комуністи-ветерани говорили, що викинуть свої партійні квитки, якщо ЦК буде перешкоджати створенню Руху. Така позиція українських письменників завдала відчутного удару офіційній ідеології.

Два строки я був головою Руху, третій — співголовою разом з Горинем і Чорноволом. Ще до триумвірату виявилася тенденція можливого розколу організації. Щоб якось уберегти Рух від роз'єднання, ми спільним керуванням сподівалися стримати цей процес, але даремно: Рух розпався на партію під проводом В'ячеслава Чорновола і КНДС на чолі з Михайлом Горинем, куди практично входили Республіканська і Демократична партії, товариство

“Просвіта”. Таким чином цілісна велика громадська організація розгалузилася, як дельта ріки, на дрібніші партії.

Мені надзвичайно важко було дати цьому раду — в той час я ще мав комплекс тридцятирічного перебування в КІРС. А у мене з одного боку — дисидент з п’ятнадцятирічним стажем В’ячеслав Чорновіл, а з другого — дисидент з дванадцятирічним стажем Михайло Горинь...

Причини розколу Руху, вважаю, об’єктивні. Адже ні польська Солідарність, ні литовський Саюдіс, ні всі інші фронти, які деінде існували, не збереглися в первісному вигляді. У нас спочатку була одина загальна мета — зруйнувати комуністичну систему. А далі пішов демократичний процес, вільне народження ідей, думок, і, разом з тим, він набув дуже індивідуалізованого характеру. Це теж природно і є ознакою первісної неорганізованої демократії. Сьогодні вже маємо за тридцять партій, з них багато демократичного спрямування, є вожді, та за ними, коли щиро, не так вже й багато людей. Тому нині, знову ж таки цілком природно, постало питання про об’єднання демократичних сил.

Кілька днів тому за ініціативою голови демократичного об’єднання “Україна” Дмитра Павличка відбулася зустріч керівників цих партій. Якщо придивитися до їх програм, то дуже важко знайти якусь особливу відмінність між ними. І мені так здається, що всі ці партії могли б об’єднатися і стати справді серйозною силою. Але, на жаль, цього ніколи не буде, тому що Горинь не віддасть першості Чорноволу, а Філенко, скажімо, Журавському... Хоч при бажанні можна переконливо довести, наприклад, що відмінність між партією Демократичного відродження України і Християнсько-демократичною партією існує, але при ще більшому бажанні її можна звести до мінімуму і все ж об’єднатися.

Звичайно, йдеться не про те, щоб усі об’єдналися в одну партію, а про те, щоб час від часу приймати важливі спільні рішення, які повинні бути обов’язковими для всіх.

Що ж до Руху, найбільшої серед українських демократичних партій, то в ньому сталися природні зміни. Коли я був головою, Рух діяв як громадське об’єднання, в нього входили найрізноманітніші політичні течії. Тим він був, з одного боку, сильним, з іншого — слабким через відсутність

партійної дисципліни. Зараз Рух став партією, але втратив у масовості.

Взагалі, якщо є поразка, то треба казати, що це поразка. Та коли В'ячеслав Чорновіл каже, що ми не виграли, але і не програли, тоді як у парламенті тридцять депутатів проти 120-ти депутатів-комуністів, соціалістів і аграрників, то дуже важко вірити цим словам.

Однак я вважаю, що поява надії коригувати спільно свої дії — це вже крок до можливого об'єднання зусиль.

Взагалі, на мою думку, відмінності у програмах, які декларують керівники демократичних партій, мало зрозумілі для широких верств населення, їх теоретично насаджено зверху.

На жаль, всі ці партії вже обросли, так би мовити, своїми кадрами, членами своїх політрад, і саме їм дуже важко йти на міжпартійне коригування. Вони вже відстоюють свої внутріпартійні інтереси, мають своє місце в партійній ієрархії, свої кабінети і своїх секретарок. І тепер — як це так! — у разі об'єднання керівний діяч мусить цим поступитися і йти у “прислуги”, приміром, до Гориня, Чорновола чи Філенка. А для загального добра, для України воно і не болюче.

Варто зауважити, що така ситуація не тільки у нас, вона схожа і на російську, і литовську, і на польську. Мабуть, треба, щоб дуже всіх чимось припекло, аби з'явилася реальна причина чи мета об'єднання демократичних сил. Поки що цього немає...

Поразка Руху і взагалі демократичних сил на виборах до Верховної Ради пояснюється не тільки відсутністю єдності, хоча якби вона була, ми б мали значно кращі результати. Справа в тому, що наше українське суспільство не готове до тих змін, що нині відбуваються. А історія не чекає і робить своє діло.

До Верховної Ради першого скликання від демократичних сил було обрано чверть депутатів, які потім склали так звану Народну Раду. На виборах першого Президента за Вячеслава Чорновола проголосувала теж чверть виборців. Якщо зважити на ці факти, то в нашому суспільстві десь одна чверть віддана ідеям націонал-демократії, тобто на той час суспільство було готове до демократичних процесів тільки на одну чверть. У цьому головна проблема.

Заслугою Руху і демократичних сил є те, що вони настановили суспільство на державницьку ідеологію. Дуже багато людей з різних політичних прошарків, у тому числі й комуністи, прийняли цю надією, і це дало можливість започаткувати нову Україну.

У той час ми і наші прихильники за рубезем завищували можливості України щодо швидкої побудови демократичних структур. Насправді все виявилось значно складнішим. На заваді стала суцільна корумпованість суспільства і керівництва. До цього часу в Кабінеті міністрів і в структурах міністерств дуже багато проросійськи налаштованих службовців. Щоправда, нині їм не позаздриш, бо на яку Росію їм орієнтуватися? Багато з них, наприклад, не визнають Єльцина, інші — Жириновського чи Зюганова тощо. Сприяє українській демократії і те, що як би ми не ставилися до Єльцина, по суті представника імперіалістичних сил, він людина з певним демократичним ухилом, яку підтримує значна частина російських демократів і їх партій, і це ускладнює діяльність російських шовіністів в Україні. Але применшувати їх вплив у жодному разі не можна,

Досі в Україні існує Комуністична партія і її, закамуфльована частина — Соціалістична партія.

Напередодні референдуму 1991 року я мав нагоду виступити на її установчому з'їзді і сказав, що український соціалізм має свої чудові традиції, виразниками яких були Грушевський, Винниченко, Петлюра, що не можна нехтувати цим протореним шляхом. Звичайно, певною мірою ідеї треба модифікувати, орієнтуватися, приміром, на шведський досвід, тобто на європейський соціалізм. Та, на жаль, нинішні соціалісти перебувають під великим впливом комуністичної ідеології і в парламенті виступають одним фронтом.

На тому ж з'їзді до мене було висловлено претензії, ніби ми заборонили комуністичну партію. Я запропонував розібратися: рішення прийняла тодішня Президія Верховної Ради, яка складалася переважно з комуністів. Верховна Рада, в якій теж більшість депутатів була комуністами, не скасувала рішення Президії. І це відбувалося без жодного серйозного опору з їхнього боку. Запитується, то ж хто заборонив компартію?

Поки що намагання об'єднати демократичні сили йде зверху. Дмитро Павличко, який заступив Левка Лук'яненка на посту голови об'єднання "Україна", має неабиякі організаторські здібності, толерантно ставиться до різноманітних демократичних течій. Мої недавні розмови з Чорноволом і Горинем свідчать, що є можливість досягти згоди між керівниками партій. Однак, якщо цього не станеться, якщо через амбіції процес об'єднання уповільниться, ряду діячів, відомих і знаних в Україні, доведеться звернутися до, так би мовити, рядових демократів, до всіх людей доброї волі із закликом об'єднуватися. В такий спосіб можна буде здійснити переворот у мисленні суспільства. Гадаю, що тиск знизу змусить сучасних вождів і вождиків швидше реагувати на потребу об'єднання, або ж вони стануть непотрібними.

*"Українська газета". —
1994. — 27 жовт.*

ПОЛІТИЧНИЙ КАЛЕЙДОСКОП

ВИСТУП НА ІХ З'ЇЗДІ ПИСЬМЕННИКІВ УКРАЇНИ*

Червень 1986 р.

Вельмишановне товариство!

Колись мій добрий знайомий і приятель Василь Биков відповів мені на моє запитання. “Василію, — кажу, — як ти зумів вистояти, коли тобі було найважче?” Він мені сказав: “Іване, мені було найважче тоді, коли критикували мій роман “Мертвым не больно” і коли приходили діти, падали на коліна і питали: “Таточку, скажи, невже ти ворог народу?”

Я згадую в різноманітних розмовах про літературу і кіно те, що двадцять років тому покладено на полицю мій з Ю. Ільєнком фільм, який було названо “Криниця для спраглих”. Зараз можна подивитися його тільки у фільмофонді у Бєлих Столбах під Москвою або у деяких приватних колекціях. Коли я зачепив деякі проблеми, зв’язані з розвитком сучасної літератури і сучасного кіно в своїй недавній доповіді на партійних зборах київських письменників (я називаю прямо і конкретно, хто тут і що робить), три дні для редактора “Літературної України” Б.Рогози в ідеологічному секторі ЦК “творили” відповідь від В.Сосюри, колишнього головного редактора студії ім. Довженка, на те, що я говорив про ситуацію з нашим українським кінематографом. Я думаю, що причетний до цього і наш шановний зав. відділом культури Б.В.Іваненко. Але справа не закінчилась на цьому всьому.

Коли мені було доручено готувати доповідь на партійних зборах, мені з інших відповідних інстанцій привели чоловіка, і він сказав: “Я є слідчий, у нас одна справа, один процес має відбутися, і ми хочемо, щоб ви виступили у нас свідком”. Поки я писав цю доповідь, цей слідчий весь час існував як терористичний акт на протязі всієї моєї роботи над доповіддю.

* Публікується за цензурованою стенограмою з'їзду.

Я розповідаю про те, яким чином відбувається так звана “творча робота” з так званою “творчою інтелігенцією”. На жаль, цим справа не закінчилась, і коли при деяких нашіптуваннях, хто такий цей Драч і що він сказав про того чи іншого письменника в своїй доповіді (я про деяких шановних авторів говорив критичні слова), мене на митниці, по дорозі в Канаду, в присутності академіка Русанівського і ректора Полтавського інституту І.Зязюна було демонстративно обшукано з ніг до голови. І це людину з щойно одержаним орденом, з усіма регаліями Державних премій, яка їде на ідеологічну битву — виступати на Шевченківських святах в канадських університетах! Це така наша “творча” робота з творчою інтелігенцією. А що ж роблять із так званим скромним письменником? Як живе письменник, який не має посади, який не має звань?.. Виступаючи за кордоном, доводиться мати дуже гострі розмови. Коли нам люто дорікають, як ми опиняємося віч-на-віч із нашим супротивником, нам кажуть: “Чому ви не говорите про голод у 1933 році і про загиблих тоді?” — я кажу: “Ви говорите про цей голод, але жодного слова про загиблих у Великій Вітчизняній війні, а українців там було не менше...”

Зараз вдарила атомна блискавка Чорнобиля. Вдарила боляче. Ми виступаємо перед відповідальними представниками і повинні відповідально про це говорити. Шануючи моїх колег, я єдине, що їх благаю, щоб, не дай боже, хтось із нас не дійшов до морального мародерства і не накопичив на чорнобильській трагедії капітал.

Чому цурається нас молодь? Бо ми не навчилися говорити досить відверто правди про те, як ми жили і як живемо. Ми настільки звикли до неправди, що і після XXVII з’їзду ще не можемо навчитися говорити повну правду. Коли ми бачимо Рейгана в статусі голови комісії по голоду 1933 р., я думаю, де Інститут історії, коли йдеться про правду 1933 року? Коли О.Гончар написав “Твою зорю”, де зачеплені і ці проблеми, коли п’ять років не міг надрукувати М.Стельмах свої “Чотири броди”, бо в першому варіанті роману йшлося саме про гострі проблеми 1933 і 1937 років, я думаю: як було важко йому — лауреату Ленінської премії, депутатові Верховної Ради СРСР! Доки проблеми не вилучив, роман не був надрукований. Коли ми хочемо мати нашу молодь з нами, ми повинні говорити

повну правду і повним голосом. Якщо ми цього не будемо робити, ми не будемо нацією, не будемо літературою!

У складний час Володимир Ілліч Ленін послав на Україну Скрипника. Ви знаєте цю ситуацію, не мені вам розповідати. Що я буду вам глаголити істину. Моя донька, восьми-класниця Мар'яночка, зараз складає екзамени. Я не розумію, чому це восьмикласників, дев'ятикласників і десятикласників не вислати з Києва, особливо дівчаток з їх тендітними організаціями? Та повертаюсь до попереднього.

Так, водячи її ще до дитячого садка, був цей дитячий садок біля нас (я жив на вул. Суворова) і звався він українським, я переконався, що було в ньому українського тільки те, що там говорили “Доброго ранку” і “До побачення”. Коли я помилився, прошу будь-кого з вас повести мене на екскурсію в будь-який київський дитячий садок, і потім будемо говорити про українську літературу і про її занепад. Мар'яночка, п'ятилітня тоді, мене взяла за груди і сказала: “Тату, заведи мене в інший дитячий садок, заведи мене туди, де України живуть”. І це в столиці України!

Коли Павло Архипович Загребельний говорив про те, що десь 215 творів видано в зарубіжних країнах, а всього 294 у братніх республіках, то це ж правда. Але правда і те, що така репутація української літератури. І куди ж від цього подінешся! 25 перекладачів української літератури від М.Алексєєва до Світлани Князевої ще кілька років тому за пропаганду української літератури було запропоновано нагородити Почесними грамотами, удостоїти звання. “Бумага” лежить і досі. Коли є орієнтація в літературі на гострокутність, то повинна бути гострокутність. Коли немає цього, немає Бикова, Распутіна, Астаф'єва. Нікуди не дінешся. Буде тупокутність.

Я хочу підтримати Р.Лубківського за ту ситуацію, що він говорив про книгу Сенкевича “Вогнем і мечем”, і те, що він говорив про Тернопіль і їхнє “Співуче поле”. А потім ми дивуємося, чому наші молоді люди знають “АББА”, “Боні М” і не знають свого, цураються рідного.

Я не можу зрозуміти деяких демагогічних дивертисментів моїх ровесників типу Віталія Коротича, коли, наприклад, він сказав, що знову ми врятували Європу в Чорнобилі. Коли Ю.Щербак намагався викликати дві бригади: одну — для

побитих, а другу — для правдолюбців, я думаю, що треба ще одну, для лікаря, яка б сказала “Лекарю, исцелися сам”.

Чому майже двадцять літ відділяє “Собор” від “Чорного Яру” Олеся Гончара?

Чому за гострим, хоч де в чому недоладним “Південним комфортом” П.Загребельного, йде поспішлива і пере-страховницька словесна еквілібристика “Вигнання з раю”?

Чому Д.Павличико — автор незабутньої збірки “Правда кличе” — левину долю свого таланту віддає обтяжливому, але не загрозовому для життя і комфорту перекладництву?

Чому довженківський пафос лірики М.Вінграновського перейшов на дивовижно щемливу, але тиху цвіркунову ноту?

Чому з рідних обширів війни з рідними бюрократами на одній шостій земної кулі перейшов на п’ять шостих земної кулі В.Коротич і успішніше бореться з Рейганом і М.Тетчер?

Чому ніяк не може випростатись духовний герой Ю.Мушкетика, а ходить у півросту, нагинці і наче скрадаючись, хоч і дивує своєю працездатністю і захланністю до життя?

Чому такою переломаною, а то й покрученою виявлялась доля, може у найталановитішого з наших романістів Р.Андріяшика?

Чому так образливо для нас пішов на той світ Григійр Тютюнник, а ті, хто його довів до петлі, вписують його зараз у святці і проголошують: “Ото був талант, не те, що нинішні...”

Чому в усіх святцях, аж до нашої доповіді включно, фігурує вершиною “Маруся Чурай”, а Шевченківської премії вона не дістала як малозначуща, сумнівна?

Чому сам Б.Олійник, наш комісар, не має сили повністю надрукувати свою поему “Небо полеглого безвісти”?..

Чому тепличним, оранжерейним, а хочете — аморфно-філологічним виростає ціле покоління? Може тому, що йому за небо видається стеля, збудована доморощеними доглядачами, які зробили бюрократичний космічний щит над Малоросією, щоб всі виростили тут малорослими — цей ріст особливо надається для смішків і глузувань поза межами хутора Михайловського.

Можливо, свята правда полягає в тому, що наша славнозвісна суверенність саме в тому, що за останні

десятиліття створено ідеологічними, бюрократичними чинниками такий духовний мікроклімат у республіці, що саме тому така безхребетна література виростає у малоросійській теплиці. У Болгарії, в церковній школі, де вчився Христо Ботев, всім відстаючим учням вішали тронки — мідні таблиці, або знаки, щоб вони ішли додому, до батьків з такими знаками, де було написано: “неприлежен”, “невнимателен”, “непослушен”, “лжец”, “крадец”... А всі старанні, слухняні учні ішли додому з іншими тронками, які звучали так: “прилежен”, “внимателен”, “благочинен”... Чи не така “благочинна” і “старанна” сучасна українська література?!

Я хочу згадати, що старий китайський філософ Конфуцій говорив приблизно таке: “Коли хочеш хазяйнувати у космосі, наведи лад у своєму повіті, якщо хочеш хазяйнувати у повіті, наведи лад у своїй хаті”.

Давайте наведемо лад у себе вдома!

ЛИСТ ДО РЕДАКТОРА ЧИКАГСЬКОЇ РАДІОСТАНЦІЇ “WBEZ”

Шановний пане редакторе!

Хотів би звернути Вашу увагу ось на яку ситуацію. Недавно група українських письменників мала безпосередню розмову, так звану годину прямої передачі по радіомосту “Київ—Чикаго” з американськими письменниками. З радіостанцією “Київ” вийшла (уже не вперше!) на зв’язок чикагська радіостанція “WBEZ”.

В розмові брали участь з американського боку Сол Белоу, лауреат Нобелівської премії 1976 року, автор книжок “Герцог”, “Гендерсон, король дощу”. Остання його книжка під заголовком “Більшість вмирає від інфаркту” — це роздуми про ядерну небезпеку. Перекладався він у нас мало — окремих його книжок немає ні російською, ні українською мовами, хоча це один з найпопулярніших сучасних американських письменників, його колегами були Стадз Теркел, лауреат Пулітцерівської премії, учасник Другої світової війни, автор книжок “Робота”, “Справедлива війна”, виходив окремими виданнями російською мовою. Письменниця Флоренс Коен — представляла Міжнародну асоціацію письменників і журналістів “Пенн”. Брав участь у розмові також професор-радянолог з Гарварду Джеймс Крейкрафт. Вела передачу Сандра Гер — улюблениця чикагської публіки.

Так детально представляю американців, щоб усвідомити, що були це не випадкові люди. А важливо ще й наголосити на тому, що розмови ці започатковують такий цікавий і приємний факт радянсько-американського зближення як поріднення двох великих світових міст — Києва і Чикаго.

Українську сторону представляли письменник Володимир Яворівський, професор Федір Погребенник і Ваш покірний слуга. Вів передачу з київського боку Олексій Сологубенко.

Нас не міг не вразити той факт, що коли з наших вуст раз по разу лунало ім'я того чи іншого американського письменника, коли ми послуговувалися часом цілими списками, *то жоден з американців не назвав імені жодного українського письменника*. Коли від узагальнень мова доходила до конкретики, то наші співбесідники наводили приклади з російської літератури, особливо вирізнялися імена, які останнім часом не сходять зі сторінок московських газет та журналів — М.Булгаков, Б.Пастернак, В.Набоков, М.Замятін та інші.

Сол Белоу згадував про Достоевського і Булгакова. Ці імена пасували його вустам, але ж і радянолог Джеймс Крейкрафт теж згадував прізвища не далі Мандельштама і Цветаєвої!. Про літературу білоруську чи грузинську не йшлося, але ж про українську годилося б вести мову. Можна було б зупинитися на Шевченкові і Лесі, але ж і їх не згадували. Тяжко мені уявити себе співбесідником з чикагського боку, але, гадаю, коли б мені треба було б іти на зустріч з письменниками якоїсь африканської щойноствореної держави, я б подивився у довідники і дізнався б, якою мовою вони пишуть — суахілі чи французькою.

Багато причин зумовило ситуацію, яка утворилася. Але не остання з них та, що американська сторона чи не бажає, чи не завдає собі труда знати, що то за співбесідники візаві, що то за місто Київ з його культурою, що то за країна Україна в складі СРСР. Може найлегше все це уявити собі Росією, та ще й з неабиякою допомогою з нашого боку.

Колись американський радянолог Моріс Фрідберг, пояснюючи нехіть американських видавців до видання сучасної радянської літератури, натякав часом на її нецікавість, часом на нечитабельність з точки зору середнього американського читача. Щоб не вдаватися до прямої її різкості вислову, який в оголеному варіанті означає приблизно таке: художній рівень радянської літератури настільки низький, що вона не може привабити увагу американського читача, вів вдався ось до такого опосередкованого пояснення: “Можна підвести коня до води, але не можливо примусити його напитися”... Але ж правда якраз в тому, хотілося б йому заперечити, що того символічного

коня до води не підводять, наперед пояснюючи, що пити його не варто примушувати.

Колись сербський письменник, лауреат Нобелівської премії Іво Андрич писав: “Колумб не міг відкрити Америку за всіх нас, ані зекономити наші зусилля, коли ми, кожен для себе, відкриваємо свої Америки. Всі ми самі мусимо це зробити. Різниця лише в тому, що дехто з нас, раніше чи пізніше, відкриває цю Америку (не ту саму, що відкрив Колумб!), а багатьом це ніколи не вдається. Серед останніх, видно, і виникла думка, що наче б немає сенсу відкривати вже “відкриту” Америку. Аж бо ні”...

Гадаю, шановний пане редакторе, що в рік 1000-ліття хрещення Київської Русі можна собі трішки завдати труду і бодай американським письменникам з чикагського боку треба коли не відкрити то хоча б напіввідкрити Україну і Київ, що стоїть навпроти Чикаго!

24.04.88

З повагою — Іван Драч

ПИСЬМЕННИК І ПОСТТОТАЛІТАРНЕ СУСПІЛЬСТВО

ВИСТУП У БІЛОРУСІЇ
НА АНТИФАШИСТСЬКОМУ КОНГРЕСІ

Квітень 1993 року

Я не поділяю надто сміливого судження, начебто літературна праця — найголовніша у суспільстві, а літератори — священні корови, однак впевнений, що немає нічого більш важливого для самого письменника, ніж його творчість. Можливо, хтось із режисерів театру чи кіно насправді вміє вмирати в акторі, але ж абсолютно точно, що справжній письменник умирає в кожному своєму творі, і в той же час тільки і живе, допоки його книги живуть в людях. І навіть питання про те, чи більше ніж просто письменник, у своїй країні поет, прозаїк, драматург — залежить, по-моєму, все ж не від його сторонніх занять (політичних або якихось інших), а перш за все від рівня письменницького ремесла. Той, хто всерйоз сприймає красне слівце: “Поэтом можешь ты не быть, но гражданином быть обязан”, ризикує здійснити лише першу частину цієї вимоги.

Данте міг віддавати борги з мечем у руках, пером він володів незрівнянно краще, але робота, виконана мечем, здавалася йому, сину свого століття, куди переконливішою. В цьому він повністю, хоча і вельми своєрідно, був підтриманий — п’ять століть по тому лордом Байроном: “Хто взявся б за красне письменство, якби у нього була можливість зайнятися чим-небудь важливішим?” “Дія, дія, дія!” — казав Демосфен. Дія, дія, — проголошую я, — а не писанина, тим більше у віршах. Тільки подивіться, що це за нудотне животіння, сповнене вічних скарг, на яке прирекла себе письменницька братія, які вони всі порожні і нікчемні, — за винятком Сервантеса, Тассо, Данте, Аріосто, Клейста (які

були звитяжними і діяльними громадянами), Есхіла, Софокла та декількох інших древніх” (“Щоденник” Байрона)...

Але хто з нас, сучасників Чорнобиля, знає, до якої партії (до гвельфів чи гіббелінів) належав Аліг’єрі Данте?!

Однак я вважаю, що одвічна суперечка про ангажованість письменника не є схоластикою або самовиправданням таланту, чому, наприклад, я такий, а не інший — просто кожне покоління по-своєму осягає істину, що неполітичної літератури ніколи і ніде не було, і поки що не спостерігається ознак її появи, і чергова хвиля новобранців життя і літератури лише намагається визначити в цих нескінченних суперечках, яка політика рятівна чи згубна для них самих та їхніх сучасників, і обирає ту чи іншу політику.

Можливо, сама живучість дискусій про аполітичність чи політизування художників слова залежить лише від ступеню розуміння і таланту, тобто: чи розрізняти коріння політики тільки у підсумкових матеріальних факторах, у так званих виробничих відносинах, або бачити їх у всіх без винятку властивостях людської природи, у всіх перипетіях земного життєвого циклу особистості, нації, народу, людства.

Що стосується моєї країни, то українським письменникам, кожному їх поколінню, ніколи не випадала доля вирішувати лише виключно власні професійні або побутові проблеми, що гідне жалю, але разом з тим вони мали ту перевагу, що їх не обтяжував місіонерський тягар виробляти духовні цінності неодмінно і обов’язково на експорт для всього людства, аби потім політики та полководці силою зброї і поневолення, з почуттям вищості нав’язували їх іншим народам в якості вищої культури. Як не дивно, в цьому дехто поза Україною, навіть і в ній самій, схильний сьогодні вбачати наші обмеженість і провінціалізм, тобто те, що мало цікавить “великий світ”. Безсумнівно, світовий ринок загальнолюдських цінностей — авторитетний експерт і суддя у визначенні рівня духовності й культури кожного народу. Але і в нас виникають деякі запитання щодо котировок на цьому ринку: а за яким індексом оцінюється українське “Розстріляне відродження”, тобто знищення декількох сотень, тобто майже всіх поголівно українських письменників у 30-і роки ХХ століття? Не дай Бог, сталося б таке в Англії,

Франції, Італії, Німеччині, Японії, США, — яку ж карту світової літератури мало б сучасне людство? Коли один із авторитетів світової літератури запитував європейських колег: “З ким ви, майстри культури?”, він передчував майбутні жертви грядущої Другої світової війни, але його великий гуманізм не розповсюджувався на вже умертвлених голодом на його очах і очах усього світу 9 мільйонів українських селян — носіїв більш ніж тисячолітньої культури і духовності одного з народів у центрі Європи. Я зовсім не хочу цими прикладами волати до співчуття українцям або навіть до розуміння їх. Мені лише ввижається, що без урахування названих реалій найциріші пошуки об’єднуючих духовних і моральних стандартів сучасного світу, можуть виявитися, як то кажуть, даремними словами, віньетками хибної суті.

Мої сумніви стосуються не тільки минулого. Якщо сьогодні ми спостерігаємо, як інтелігентні палії уже, слава Богу, не світової пожежі, а “тільки лише” широкомасштабної бойні в межах колишнього СРСР, вручають оскаженілим головорізам не один лише прапор з серпом, молотом і п’ятикутною зіркою, але і корогви з ликами класиків своєї літератури — мовляв, готуйтеся іти вбивати іногородців, з вами Пушкін, Достоевський і Толстой, воюйте в ім’я великої літератури та її мови (так це відбувається, наприклад, у Криму), мимоволі задаєшся запитанням, а чи насправді стара тема “література і життя” вичерпана і додумана до кінця?

Особисто для мене це не абстрактні запитання. Кілька років мені довелося поєднувати обов’язки першого секретаря київської письменницької організації і голови Народного Руху України і вислухати немало стурбованих суджень на тему “поет і політика”. Досі залишається модним дивуватися, що Рух, який привів Україну до державної незалежності, виник саме в стінах нашої Спілки письменників. Окрім досвіду угорських, чеських, словацьких, прибалтійських колег, у нас було для цього досить власних підстав. І раніш, і до сих пір я, в свою чергу, також дивуюся: адже це так природно. Якщо до того, як закликає поета до священної жертви Аполлон, українець повинен був здійснювати щоденний і щонічний подвиг, усього лише розмовляючи мовою свого народу, і вже тільки за те набував атестацію

антикомуніста та антирадянщика, руйнівника основ. Загальновідомо, що Україна і Білорусія були найдорогоціннішими діамантами в короні імперії, а вістря чужого списа завжди направлялося в серце її народу — його Слово. Українське Слово. Білоруське Слово.

Доводиться жалкувати, що останнім часом і зовнішній, і внутрішні фронти “холодної війни” проти української мови об’єдналися, і, здається, пішли в свій останній і рішучий бій за “Україну без українців, Білорусь без білорусів”, застосовуючи при цьому весь багаторічний арсенал боротьби за світову революцію. А фашистське гасло новітнього часу “Хороший хохол — мертвий хохол” одержує інтелектуальну підтримку різноманітних прошарків великоросійського істаблішменту. Проти назріваючого розбрату між Україною і Росією виступили письменники України і Росії — пробитися на сторінки навіть “Литгазеты”, як це не дивно, неможливо.

Нам гірко бачити, що у цій несправедній справі беруть участь не лише політики, політикани, генерали і чиновництво, а й визнані майстри сусідньої культури. Справді, у психологічній війні з Заходом їх брало участь набагато менше, ніж в антиукраїнській. І знову замислюється — а може, і насправді існує особливого роду духовність насилля, специфічна ідеологія і культура смерті, якщо її апостолам і пророкам не відмовляють у пристойних домах світового інтелектуалізму і художності? Не дивуємося Проханову і Лимонову, вражає активне українофобство напівукраїнця, як він говорить про себе, Олександра Солженіцина.

На закінчення хочу все ж сказати, що я переконаний противник ходіння письменників у політику. За чотири роки роботи у парламенті я собі це довів. Нехай би всі блудні сини, як кажуть в Україні, “красного письменства”, повернулися до своїх віттарів — письмових столів. Мабуть, це можливо. Але, очевидно, лише в одному випадку. Якщо їхні віттарі не осквернені завойовниками, якщо їхній дім не заміряються підпалити з усіх боків.

Публікується вперше

НІ, НЕ МАЛОРОСИ!*

1. Справжній союз можливий тоді, коли всі республіки, які хочуть відокремитися, вийдуть з союзу. Отже — спочатку відокремлення, суверенітет, усамостійнення, якого не буває без національної ейфорії, а лише потім — вільний союз вільних народів, вільних республік. Ленін називав Росію тюрмою народів, Сталін її модернізував до стану найжахливішого концтабору, і як же з тюрми народів можна зробити союз народів, як цю тюрму можна перебудувати, на основі якого навого союзного договору?! Уся дисципліна логіки й парадокси аналогізмів ведуть до єдиного висновку — виходу з Союзу. Обов'язок Росії — вийти першою і допомогти решті. Вільна Україна неможлива без вільної Росії. Загальноєвропейський дім народів неможливий без України — адже саме в нашій республіці, в Закарпатті, географічний центр Європи. І що активніше тепер будуть діяти доцентрові сили, то активнішою буде відцентрова, можливо, навіть трагічна сила відриватиме народи від центру. Чи вистачить розуміння новим політикам, що жодна Берлінська стіна не відокремить Україну від Росії? І якщо

*11 квітня 1990 р. московська "Литературная газета" під загальною назвою "Вплоть до отделения?.. Прямые ответы на прямые вопросы" вмістила відповідь казахського письменника Ануара Алімжанова та Івана Драча на три питання редакції на тему "Про майбутню модель нашого Союзу, про оновлену федерацію". Питання були такі:

1. Якими ви бачите новий союзний договір, нову федерацію? На фундаменті якої загальнонаціональної ідеї буде ґрунтуватися самостійність вашої республіки?

2. Яких емоцій в процесі національного пробудження необхідно сьогодні уникнути? Від чого на цьому шляху ви хотіли б застерегти свій народ?

3. Чи збереже ваш народ своє обличчя, свою духовну культуру, якщо республіка відокремиться від СРСР? Чи немає небезпеки в тому, що вона в провінціальному сусідстві з могутніми державами?

Прибалтика, при бажанні, може вийти в Балтійське море — поряд скандинави, то християнська Україна може вийти через Чорне море лише в обійми мусульманської Туреччини.

2. Що ми не найкращі в світі. І не найгірші. Що ми найзвичайніший і найнезвичайніший народ з трагічною історією (Сталін знищив за чисельністю більше українських селян, ніж тепер є населення в усій Прибалтиці; українці мільйонами зрікалися рідної мови; немає жодної української школи в Донецьку, де українців не менше, ніж в Канаді, і жодної української школи у братній РРФСР — ні на Кубані, ні в “Зеленому Кліну” на Далекому Сході). Українофобія була притаманною атмосфері тюрми, сорочка вишиванка називалася антисеміткою, москаль протистояв хохлу, як плюс і мінус, українець плазував і пристосовувався, а звеличувався лише як представник імперського стану, і “малорос” ставав таким “великоросом”, що будь-якому представнику з Рязані або Ростова міг дати фору стосовно російського патріотизму, тому середня свідомість українця легко бачить ворога ззовні, і йому ж важко помітити свого головного недруга, причому досить часто хитрого й підступного, — в дзеркалі.

На нашій землі мають бути створені такі умови, щоб народи — українці і євреї, росіяни й поляки — відчували Україну своєю батьківщиною, були вільними. Слово “суверенітет” — найпопулярніше слово, але воно лише допомагає розв’язати загальні проблеми людського буття, а зовсім не є панацеєю від усіх напастей. Це слово — не палочка-виручалочка і не золотий ключик, що відкриває усі замки, але суверенітет приваблює магнітом, і це не потяг нічних метеликів до смертоносного вогню, а поворот молодих сосяшників до теплового дихання сонця.

3. Уперше ядро атома було розщеплене в Харкові, а перша енциклопедія кібернетики була видана українською мовою, Вернадський невіддільний від української науки, тобто і від світової, а Бортнянському і Веделю не обов’язково називатися російськими композиторами — вони українці. Недавно група російських туристів, кажуть, з Тамбова оглядала Київську Софію, слухала розповідь екскурсовода — природно, російською мовою: Центр давньоруської культури. Давньоруський князь Ярослав Мудрий був пов’язаний

родинними зв'язками з усіма престолами Європи. Київ — мати городів руських і тому подібні шкільні афоризми. Одна здивована й обурена туристка, строго оглянувши столицю України, з нерозумінням запитала: “А коли ж це все українці у нас захопили?”

Ми нічого і ні в кого не захоплювали... Збираються ставити пам'ятник Тисячоліттю хрещення Русі в Москві, в тому місті, якого не було на карті в часи князя Володимира Хрестителя, сама назва Русь, вирвана з серця Києва залізною рукою Петра, утвердилася на просторах усієї його імперії. І важку шапку Володимира Мономаха ми ні в кого не брали — взяли її в нас, як і багато іншого в різні ермітажі. Тому серед інших суверенітетів є й суверенітет історичний. У нашого народу досить сил, щоб струсити імперську длань. У цьому насамперед має бути зацікавлений російський народ, самі великороси. Вільна Україна, повторюю, неможлива без вільної Росії і вільної Білорусії. “Рух” неодноразово заявляв про те, що він стоїть на таких позиціях: росіяни в Україні мають жити краще, ніж вони живуть в Москві, Ленінграді й Нью-Йорку. Євреї в Україні мають жити і почувати себе краще, ніж у Москві, Ленінграді, Нью-Йорку, Тель-Авіві та Єрусалимі. А тоді належить і українцям в Україні домагатися такого ладу, щоб вони могли жити краще, ніж живуть українці в США й Канаді. Таким є “націоналізм” “Руху”. Багато тисяч українських інтелігентів на американському континенті в багатьох вузах Нового Світу — живий доказ життєздатності та морозостійкості нашого народу. В світовому співтоваристві, звільнившись від комплексу “малороса”, ми житимемо як люди серед людей.

Одна ікона з-під Києва потрапила на Північ і стала Матір'ю Божою Володимирською, інша — на Захід і стала Маткою Боскою Ченстоховською, ми полишені на опікування Матері Божої Чорнобильської. При ній і залишаємося...

*“Литературная газета” (Москва). —
1990. — 11 апр.*

“МИ ВІТАЄМО ДЖОРДЖА БУША — ЯК ПРЕЗИДЕНТА США І НЕ ПРИЙМАЄМО ЙОГО — ЯК МОСКОВСЬКОГО АГІТАТОРА”

Це важливо, коли Президент США лишає в Києві бодай балкон. Так було з візитом Ніксона — ремонтували оглядовий майданчик біля Верховної Ради і назвали його тоді на честь американського президента балконом Ніксона.

Чи будуть розвиватися американські традиції в Україні подібним чином? Чи залишиться у Києві балкон Буша чи якась балюстрада Буша?! Чи це добре, що на такому лише рівні лишається пам'ять про американського президента? Пам'ять на рівні балкона?!

Звичайно, ми вітаємо Президента США. Адже ми пильно дивимося на Америку і хочемо багато навчитись у її демократичних традицій. І відразу, з першого погляду, здається, що для нас Джордж Буш мав би стати природним союзником. Президент Буш був колись головою ЦРУ. Він, напевно, багато дізнався про те, як московський центр нищив Україну, як зневажав людське життя і дух України

Як голова Республіканської партії, Джордж Буш у 70-х роках зустрічався з громадами української діаспори і говорив про свої застереження. Він служив віце-президентом при Рональдї Рейгані, який на початку свого президентства схарактеризував нашу імперію як «імперію зла». Джордж Буш постійно робив доповіді в Америці, підтримуючи «поневолені народи» советської імперії. В промові до

Заява на прес-конференції 31 липня 1991 року, присвяченій приїзду Президента США Джорджа Буша у Київ.

української діаспори в Рочестері, Нью-Йорку в 1982 році він висловив уболівання за окуповану Україну і закінчив промову словами по-українськи: «Ще не вмерла Україна»...

Чи він тримає у пам'яті дух українського гімну?!

Але хоча завтрашній день дуже важливий, річ у тому, що це не час для святкування. Ставши президентом, Джордж Буш нібито був згіпнотизований Горбачовим: зв'язки Буша з московським центром сильні.

Хоча Президент Буш зробив дуже позитивний крок, встановлюючи консулят у Києві, члени адміністрації Буша говорять про стабільність таким чином, що виходить, ніби джерело стабільності знаходиться у Москві. Ми мусимо запам'ятати, що, як президент, Буш регулярно ігнорує демократичний рух у республіках. Він відмовлявся кілька років зустрітися з демократично вибраними лідерами Прибалтійських держав і зустрівся з ними лише кілька місяців тому. Він відмовився зустрітися з Єльциним навіть після того, як той став Головою російського парламенту: тепер він зустрівся з ним у Кремлі.

Тільки тому, що Буш пізніше зустрівся з Єльциним, після останніх виборів у Росії, не забуваймо про його настрої. Це забрало величезні сили, щоби він зустрівся з ким-небудь опозиційно настроєним до свого друга Горбачова. Буш навмисно відмовляється зустрітися у Вашингтоні з провідниками Руху. Він навмисно відмовився зустрітися з нами тут. Я боюся, що Буш приїхав сюди як посланець центру. Потрібно згадати, що він мало знає про Україну. Його незнання очевидне, як і його намір уникати демократів.

Минулого тижня у Білому домі, у Вашингтоні, представник адміністрації, відповідаючи на запитання, «чому Буш їде до Києва?», сказав, що Президент ніколи не був у Києві і побажав побачити советську культуру і советське життя.

Буш не зрозумів, про що тут ідеться. Якщо він бажає побачити советське життя і культуру, він може їх побачити у Кремлі. Тут — Україна. Ми не зразок советської культури: ми живі приклади імперської советської пожерливості, як народ, збездещений горбачовським центром. Наша культура — це культура України, культура українців, росіян, які проживають в Україні, і євреїв, поляків. Це

винятково красива культура народу України. Це горда культура, яка існує всупереч центру. Так, як Сполучені Штати скинули ярмо англійської імперії, Україна скине ярмо московської імперії зла.

На жаль, Буш не побачить, що справді відбувається на Україні. Його порядок дня підготували ті, хто старається задовольнити московський центр. Як наслідок — Президент Буш проведе час з лідерами парламенту та міністрами, які забезпечують подальше ігнорування Декларації про державний суверенітет, з лідерами, які бажають лише забезпечити свої інтереси, а не громадськості.

І що буде Президент США говорити їм? Згідно з відповіддю старшої посадової особи в адміністрації на прес-конференції у Білому домі минулого тижня, Президент скаже українській Верховній Раді, що «якщо ми не прийдемо до якоїсь угоди, тобто союзного договору, ...буде дуже тяжко мати життєздатну економіку і стосунки із зовнішнім світом». Можливо, Президент Буш цього і не скаже. Але це є доручення московського центру.

Після того, як Буш покине Верховну Раду, він відвідуватиме Софійський собор. Там преса зможе знімати у дуже красивому доквіллі. Телеглядачі цілого світу будуть бачити картину, яка дає знати, що нібито існує нормальне релігійне життя на Україні під владою центру. Не буде згадки про довгу боротьбу Москви за знищення церкви, нормального релігійного життя в Україні. Не згадуватимуться зусилля КДБ дестабілізувати Україну, «підігриваючи» релігійну ворожнечу.

Буш покладе квіти перед пам'ятником у Бабиному Яру. Я радий, що Президент їде до Бабиного Яру. Добре, що він відзначить цю трагедію. Але чи усвідомлює Буш, що трагедія Бабиного Яру є наслідком змови двох тоталітарних режимів, один з яких, комуністичну імперію, він підтримує?

На жаль, немає у Києві пам'ятника голодомору 1933 року, куди можна було б заїхати і покласти квіти. Ми з боєм згадуємо, що саме після знищення 6-9 мільйонів українських селян США визнали офіційно гнобителя України — СРСР на чолі зі Сталіним. Але ми також згадуємо з вдячністю, що саме комісія Конгресу США на чолі з Джеймсом Мейсом провела розслідування цього найстрашнішого на світі

геноциду, чого досі не спромоглась зробити Верховна Рада України.

Цікаво, що Буш буде мати справи майже виключно з посадовими особами системи, яка нищила народ України. Україна сьогодні під загрозою. Зло шовінізму — це не вада незалежницького руху. Але він існує у центрі і в тих, хто чинить опір демократії, правам людини і приватній власності. І, мушу сказати, він існує в тих, хто ігнорує ці факти і надає міжнародну підтримку силам стагнації та репресій. Жаль, що серед них — Президент США.

Пане Буш, ви мали рацію у 1982 році, Україна живе. Биття серця України стає сильнішим. І наша доля — з народом України, з самовизначенням і з ідеями, і метою, встановленими у програмі Руху. Ви, може, вважаєте, що годиться ігнорувати демократичних лідерів України, але ми це переживемо. Україна займе своє належне місце в громаді держав світу. Ви мали би вітати наші прагнення до мирного демократичного суспільства, але, не сумнівайтесь, ми досягнемо нашої мети.

Отож, ми вітаємо Джорджа Буша — як Президента США і не приймаємо його — як *московського агітатора* за союзний договір.

Справа Президента і його дорадників вибирати собі маршрут по Києву, і дуже жаль, що Джордж Буш не має зустрітись з тим українцем, єдиним, який представляє всі часи, і є, одночасно, і в минулому, і в сучасному, і в майбутньому — з Тарасом Шевченком. Цю подію запам'ятав би український народ.

“Молода Галичина”. —
1991. — 31 лип.

ЗВІРИМОСЯ ЗА МОНОМАХОМ

ВІДПОВІДЬ БОРИСУ МОЖАЄВУ

“Навчися за Євангельським словом
управління очима, стримування язика,
смирення розуму, потамування гніву,
чистих помислів...”

(Повчання Мономаха)

Дорогий Борисе Андрійовичу, родичу за Володимиром Мономахом, що тепер у Безбожному провулку в Москві мешкаєш!

Добру цитату ти дібрав з глибини Київської Русі. Коли ми вчилися поряд з тобою, щоправда більше за іншим Володимиром, коли ми їздили з тобою в Якутськ і Бамським трактом, не думали, що будемо так вивчати Мономаха і вивіряти за ним сучасну історію. Так от за порядком за Євангельським словом:

...управління очима...

Мабуть, важче всього дається це уміння. Особливо ж якщо кордон прозорий, за Єльциним, а управління очима — від Москви до самих до окраїн, тобто україн, за Можаявим. Управляєш очима і помічаєш хохлів тоді, коли вони галушки жують, правда, без молока, позаяк молоко молокопроводом до Санкт-Петербурга чи до Білокам'яної сплигло, щоб сплатити за нафту тюменську, хохлом Єрмаком завойовану. І тепер-бо сто двадцять тисяч хохлів там маракують, в Тюмені-таки, нафту видобувають, інтервенти й загарбники,

У номері “Литературной газеты” від 4 березня 1992 р. було опубліковано відкритого листа російського письменника Бориса Можаяєва Іванові Драчу, одному з провідників Руху. Лист називався “Резать по живому” наголошував на руйнуванні “братерської єдності” народів, традиційних зв'язків, на становищі Криму і Чорноморського флоту.

а додому визначають саме стільки, скільки Б. Можаява крантик дозволяє. Управляєш очима — і бачиш, як донських козаків винищили, а не управляєш — і не бачиш, що запорізьких козаків так донищили ще в царські часи, щоб і радянській владі робити було нічого. Можна й не помічати — при управлінні очима, — що донські козаки — тепер от раптом сплутали свою славу річку Тихий Дон і захищають велику Росію на українській землі в Молдавській державі над не Тихим Дністром. Все від управління очей залежить — над усіма посольствами колишнього СРСР славне російське знамено розвивається, наймирніше в світі, а хто цьому не вірить, “тот не наш”. Дуже просто: і за Петром Великим, і за Леніним, і за Столипіним, і за Струве. Пам’ятаєте, Борисе Андрійовичу: “Для створення Великої Росії, — пише Струве, — є лише один шлях: спрямувати всі сили на ту область, яка дійсно доступна реальному впливу російської культури. Ця область — весь басейн Чорного моря, тобто всі європейські й азійські країни які виходять до Чорного моря.” А головний ресурс для цієї мети — і за Струве, і за Леніним — донецьке кам’яне вугілля... Без жодного перебільшення можна сказати, що лише на цьому чорному мінералі можна заснувати Велику Росію.

...стримування язика...

Ще важче дається це уміння, Борисе Андрійовичу!

Ось Ви в своєму листі по-чоловічому ріжете: “Мало того, що відірвали від Росії Крим й піднесли його вашим начальникам, як табакерку? Тепер інші начальники ще більше хочуть принизити Росію — знищити, розтягти Чорноморський флот.” І вже на кінчику гнівливого пера висять певне-таки відомі слова Пушкіна: “Иль старый богатырь, покойный на постели, не в силах завинтить свой измаильский штык? Иль русского царя уже бессильно слово?” Мені можуть заперечити: а царя ж вже нема. Так, його нема, але він може витворитися. В якій особі? Якого кольору? Невідомо... Ви цього хочете, панове?

Стимування язика, Борисе Андрійовичу, відбулося таким чином, що з бездонного Пушкіна була витягнута інша, цілком радянська цитата — ізмаїльський багнет був пригвинчений. Ви спохоплюєтеся:

“Ось що повинно турбувати нас передусім — ворожнеча народів-братів. А кордони полишмо політикам. І згадаймо Пушкіна: «когда народы, распри позабыв, в великую семью соединятся»”.

Ви, спочатку, признайтеся. Подумали про багнет, а потім про велику сім'ю, що як бачимо, одне й те ж. Велику сім'ю, Борисе Андрійовичу, ізмаїльським багнетом лише й можна утримувати. Саме Ви, автор “Мужиков и баб”, це з певністю знаєте. Вуковар можна знищити, а хорватську незалежність — неможливо, хіба що знищити останнього хорвата. Невже Вам, кіносценаристу, не видно, які сили хочуть поставити російсько-український фільм за таким сценарієм?! Стимування язика — справа можлива.

... смирення розуму...

“Смирись, мой гордый ум!” Таке в світі відбувається, Борисе Андрійовичу, що курди й уйгури, хорвати й словенці хочуть бути людьми, маючи свою державу. Без держави не виходить. У нас, українців, без державності теж нічого не вийде.

Кажуть, що нас в часи Богдана Хмельницького було приблизно стільки ж, скільки і вашого північного брата. Дме москаль — це північний вітер, дме турок — це вітер південний, це живе ще в сучасному лексиконі. Між цими двома вітрами ми постали. Руські або українці дорівнювалися москалям або московитам. Правда, історики нас попереджують, що в часи Олексія Михайловича Москва своїм наймирнішим у світі чоботом доторкнулася до Тихого океану. Ми теж їй допомагали. Потім руські або ж черкаси стали українцями, а московити — росіянами, спасибі всім збирачам імперії, особливо Петрові Великому (це той перший, що розпинав нашу Україну, а **вторая** доконала вдову-сиротину). Це, звичайно, Шевченко, від нього ми не відходимо, в розумінні оцінки. Він не оспівував ізмаїльського багнета.

Вже сто років тому (перепис 1897 року) українців або малоросів було до тридцяти мільйонів, а росіян (чи великоросів) — до п'ятдесяти. Тепер українців в межах України майже стільки ж, як і сто років тому, а росіян збільшилось утричі і їх стало сто п'ятдесят мільйонів. Якби українці розвивалися таким чином, як і росіяни, за останні

сто років їх було б уже до ста мільйонів. Де ж ми втратили половину свого народу, де ж ми втратили мінімум п'ятдесят мільйонів, де ми втратили свою половину й живемо кількісно напівнародом, напівісторією? Живемо напівминулим, не без Вашого старання й уміння, то невже ж і жити нам напівмайбутнім?! Тому не можна нам думати, думати навіть про ізмаїльський багнет — адже п'ятдесят мільйонів малоросів збільшили плем'я великоросів. Знаєте, Борисе Андрійовичу, яка найстрашніша військова, стратегічна таємниця в СРСР чи СНД або ж в колишньому Архіпелазі ГУЛАГ? Ця таємниця — кількість українців, або хохлів. Дізнаєтеся про цю таємницю, повідомте мені відкритим листом. А щодо справжньої військової таємниці, то вона теж непогана — 352 тисячі українців, це, здається, кожен третій офіцер у збройних силах СНД, невже нас і це не смиряє?!

...потамування гніву...

Борисе Андрійовичу! Недавно наш історик Василь Марочкін витяг з архіву один документ, який бомбою вибухнув серед читачів “Літературної України”. Це Наказ № 0078/42 від 22 червня 1944 року по Народному Комісаріату Внутрішніх Справ Союзу РСР і Народному Комісаріату Оборони Союзу РСР. Зміст: про ліквідацію саботажу на Україні і про контроль над командирами і червоноармійцями, мобілізованими із звільнених областей України. Підписали цей наказ Берія і Жуков. Першим пунктом постанови йде: вислати в окремі краї Союзу РСР всіх українців, які проживали під владою німецьких окупантів...

Недарма в доповіді на закритому засіданні ХХ з'їзду КПРС 25 лютого 1956 р. “Про культ особи і його наслідки” М.С. Хрущов, кажучи про масове виселення зі своїх рідних місць цілих народів, заявив: “Українці уникнули цієї долі тому, що їх занадто багато і нікуди було висилати. А то б він і їх виселив”. Далі в дужках ремарка — “сміх, пожвавлення в залі”...

...чисті помисли...

Мабуть, ти чув, Борисе Андрійовичу, що з самого початку створення Руху в Україні визначилося ось яке ставлення до інших націй і народностей: росіянин в Україні повинен почувати себе краще, ніж він відчуває себе в Москві,

Ленінграді або Нью-Йорку. Єврей в Україні повинен себе почувати не гірше, ніж у Москві, Нью-Йорку чи Тель-Авіві, поляку в Україні має бути краще, ніж у Варшаві чи Чикаго. І лише тоді українці мають право вдома почувати себе не гірше, ніж у США чи Канаді. Звичайно ж, це ідеалізм чистої води. Але саме через ці пріоритети Україна — один з найстабільніших регіонів світу. Тому росіяни в Україні не утиснені так, як українці в Росії — назви мені бодай одну українську школу чи українську кафедру в університеті. Тому так привільно себе почуває антисемітська “Пам’ять” в Москві! Не в Києві!

Якщо ти знайшов радянську цитату навіть у Пушкіна, щоб закінчити листа, я візьму антирадянську цитату у Маяковського:

Знаний груз
у русского
тощ —
тем, кто рядом,
почёта мало.
Знают вот
украинский борщ,
знают вот
украинское сало...
Говорю себе:
товарищ москаль,
на Украину
шуток не скаль.

Порада не з найгірших.

*“Литературная газета”. —
1992. — 18 берез.*

ПОДОЛАЄМО ЧОРНОБИЛЬ У СОБІ

*ВИСТУП НА ВЕЧОРІ, ПРИСВЯЧЕНОМУ
ВРУЧЕННЮ ПРЕМІЇ ФУНДАЦІЇ АНТОНОВИЧІВ*

Кажуть, що Мистецтво і, зокрема, Література — від Господа Бога, а Політика — від Диявола. Як поєднати непокєднуване? Що сильніше приваблює людину з творчими потенціями — запах Істини, чи запах Влади? Я не знаю такого Політика, Який би не наслідив, Бо там, де ступає Політика, Кров виступає з її слідів... Чому в центральній і східній Європі драматург Вацлав Гавел, музикознавець Вітаутвс Ландсбергїс і перекладач Звіад Гамсахурдіа намагаються тримати в руках, крім пера, і булаву, а Вільям Голдїнг і Гюнтер Грасс не боролись із Маргарет Тетчер та Гельмутом Кодем за владу? Коли Поета викидає на невідомий острів буря в океані, він запитує мешканців того острова: Хто на ньому править? Хто б не правив, я буду проти... Бути супротним — чи це постійна місія мистецтва, місія літератури?.. Але і Мистецтво може бути лише там, де є Меценат. Суперечності наповнюють душу нашого світу. Колись видатний поет української діаспори Євген Маланюк сказав: “Як а нації вождя нема, Тоді вожді її — поети...” “Мистецтво — це останній острів Свободи”, — казав Олесь Гончар у своєму романі «Собор»,

З того останнього острова Свободи виступають літераторо-політики чи політико-літератори. Такі собі кентаври. Бо інших — немає, або інші — гірші. Або політика інших — не туди.

Оскільки моя премія межова — і літературна, і політична, то я спробую пройтися по лезу бритви: зачепити і літературну, і політичну сфери. Колись на письменницькому з’їзді довелося мені виступати, може, занадто емоційно (бо одразу після Чорнобиля) і я вжив таку фразу: «Атомна блискавка Чорнобиля ударила в генотип української нації». Рідні донощики з української літератури донесли Яковлеву,

який тоді керував ідеологією у Горбачова, що Драч звинувачував Систему в геноциді до українського народу. Генотип і геноцид — дуже близько.

А Яковлев, який до того був послом Союзу в Канаді, дуже активно заперечував Голод-33 в Україні, воюючи проти тверджень українських канадців та і взагалі всієї світової громадськості, був наче спійманий на гарячому. Так слово і поняття «геноцид» стосовно України поставало на світ божий ще раз, і на цей раз поштовхом йому був Чорнобиль.

Я згодом дуже довго думав над тим, чому один з провідних діячів «перестройки», майже духівник Горбачова, дав собі таке завдання і перепитував письменників з України: так генотип, чи геноцид — яке слово було вжито?! Був 1986 рік, рік Чорнобиля, рік продовження геноциду України, zenітом якого був, мабуть, рік 1933-й.

І я тоді ще раз подумав над реальністю впертої фрази, яка звучить так: російська демократія закінчується там, де починається незалежність України.

Та все ж Чорнобиль був стимулятором усіх демократичних процесів в Україні, польська «Солідарність» — взірцем, а Спілка письменників — колискою, де вигойдувались і Товариство української мови, і «Зелений світ», і «Меморіал» і, нарешті Рух.

Чорнобиль стрепенув нашу душу, реально показав нам, що підійшли ми до прірви, до безодні — і всі наші культурницькі змагання — марнота марнот — собаці під хвіст, троянда під бульдозером. Був ще живий і царствував Щербицький, і писати про Першого, який не сидить на лаві підсудних, було не зовсім безпечно. Господь Бог тріснув батогом, чорним батогом над нами — ми відчули і стрепенулися. Стали мужніми од безвиході.

Та чи достатньо було сил у спаралізованого інваліда, якого ховали протягом століть, а він усе якось жив, якось існував на своїй правічній території, то бунтуючись, то вдаючи з себе покірного — прапокірного хохла-малороса, який уже давно здався і на все готовий перед гвалтівником,

Іноді ця облудлива покірність нас рятувала, можливо, більше, аніж хвалена і розрекламована на всі чотири сторони світу козацька мужність. Підиди знай, як воно важиться на терезах історії.

Отой спаралізований інвалід часом рухався лише однією частиною тіла — і дуже часто то був рух навколо, тобто майже рух на місці. Але той рух уже ж був дикою апатією, лютою стагнацією, неймовірною зневірою. Народові треба було розрухатися, розправити члени і суглоби, провітрити душу, спитати себе — чи я ще є?

Часом ми рухалися лише галицькою стороною нашого буття, але коли рік тому донецькі шахтарі з синьо-жовтими прапорами будили зі сну оспалий Київ, з'явилася надія, що можна розрухати і розправити всю Україну — навіть після Чорнобиля. І, можливо, саме завдяки Чорнобилеві, який звів нанівець наші ілюзії, віродив залишки нашого зеленого стебла.

Чи страх, апатія, зневіра — діти Чорнобиля? Ні. Чорнобиль не може бути батьком усього. Але ось що спостерігають іноземці: «Як видно, влітку в Україні свідомість і далі визначатиме буття. Але тільки до осені, оскільки тоді, якщо Фокіна не скинуть парламентським способом, цим займеться народ, і дивно, чому він цього не робив досі». З недостовірних джерел за кордон просочилася інформація про слова, кинуті зопалу в кулуарах сесії ВРУ головою СБУ Марчуком: «Покажіть мені ще такий народ, який мовчав би навіть після того, як за короткий час ціни у його країні піднялися в 50 разів!».

Коли батько цьому — Чорнобиль, то дід — 1933 рік, а прадід — отой рабський дух Соловків, Магадану, Колими, який століттями стояв над нашим краєм.

Лише коли подолаємо Чорнобиль у собі, страх у собі, — будемо мати українську поезію, українську політику, українську державу.

Слава Україні!

*“Літературна Україна”. —
1992. — 9 лип.*

ХТО ХОЧЕ ПІДПАЛИТИ УКРАЇНУ

Іспритники з антиукраїнських часописів, і деякі журналісти з інших видань, що не обтяжують себе чесним, професійним, кваліфікованим аналізом подій, поспішають звинувачувати Антиімперський фронт України* у тому, що він несе в суспільство протистояння. Забудькуватим хоча нагадати: антикомуністичний антиімперський фронт постав майже через два тижні після того, як комуністична більшість у парламенті самочинно і достроково скликала сесію. Для чого? Щоб скасувати заборону КПУ, примусити Президента підписати кабальний для України Статут СНД у Мінську, відправити у відставку міністрів-демократів і невгодних комуністам членів Президії ВР. Це вже загальновідомо, неспростовно доведено, і сфальсифікувати хід останніх подій у політичному житті нікому не вдасться. Є документи: петиція парламентської більшості про реанімацію КПУ, їхня ж супліка проти міністра оборони К.Морозова. Є численні свідчення преси — вони ніким не спростовані.

Зіткнувшись з обуренням громадськості, з твердою опозицією Народної ради, ініціатори антидержавного демаршу, яких у пресі порівняли, і небезпідставно, з заколотниками, на ходу змінили тактику і сховалися за звичною (і такою ж облудною) для номенклатури машкарою “друзів народу”. Але мільйони телеглядачів змогли переконатися, що головними вимогами промовців з парламентської більшості були саме їхні політичні мультки: відновлення КПУ і СРСР (через СНД).

Ті події другої половини січня і були справжнім відкриттям справжнього фронту. Антидемократичного і антиукраїнського. І то не лише депутатського. Знову-таки в пресі докладно розповідалося, яку шалену антидемократичну і

* 21 лютого 1993 р. відбувся установчий форум Антиімперського фронту України.

проімперську кампанію розгорнуто було на початку січня в трудових колективах Луганської і Донецької областей, як херсонські місцеві ради заходилися шукати “ворогів радянської влади”, як гарячково почали там відновлювати заборонені компартійні структури, а міліції наказали бити тих, хто протестував проти цього беззаконня. Про соціальні труднощі згадувалося лише для того, щоб заквасити на них дуже цілеспрямоване маніпулювання людьми: підтримуйте КПУ і СНД, тоді вам житиметься краще. Хто в залі Верховної Ради погрожував, ставив ультиматум: або задовольніть вимоги комуністів та імперських “агентів впливу”, або ми підніmemo трудящих проти української влади? Ті самі компартійні заводи з Луганщини. І теж у цьому легко пересвідчитись за стенограмою засідання, з матеріалів телетрансляції, з депутатських цитат у газетах.

То що ж, нам слід було чекати, доки т.зв. донські козаки оголосять Луганщину новим Придністров’ям, зоною “особливих геополітичних інтересів Росії”? Доки в іншій “зоні” — в Криму — почнуть здійснювати гасла, якими зараз там обмальовані стіни: “Хороший хохол — мертвий!”?

Демократичні організації, їхні депутати у Верховній Раді від самого серпневого путчу 1991 року толерантно, я б сказав, шляхетно ставилися до своїх учорашніх політичних супротивників. Ми не ставили питання про позбавлення депутатського імунітету ні С.Гуренка, ні інших секретарів ЦК КПУ. Ми перші застерегли від “полювання на відьом”, переслідування комуністів. Нам і на гадку не спадало чинити розправу за більшовицьким зразком — згадаймо хоча б ту наругу, яку “група- 239” під орудою О.Мороза чинила майже рік над народним депутатом С.Хмарою. Навіть сам незламний Степан Ількович, ставши жертвою комуністичної сваволі, не випомінає своїм мучителям їхні гріхи, повернувшись до парламенту. Не зводить поррахунків і депутат О.Гудима, якого комуністичні посіпаки намагалися вбити на Вінниччині того ж таки 1991-го. Та що там донезалежницьке минуле. Ще не перетворено на “гарячу точку” Херсон, але саме там уже вбили 1 грудня 1992-го голову обласної організації ДемПУ Володимира Юхна.

От хай тепер усі, для кого поняття справедливості не стало порожнім звуком, порівняють: хто збурює суспільство. Чи

ж не ті самі “довічно вчорашні”, для яких незалежна українська держава була і залишається кісткою в горлі? Чи не ті, хто знекровлює її економічно, розвалюючи виробництво, розкрадаючи національні багатства? І хіба не ті, хто волає про “розрив зв’язків з Росією”, лукаво замовчують, що якраз Росія і розірвала ті зв’язки, веде справжню війну — економічну, політичну, психологічну — навіть на шкоду собі, першою мурує кордони і митниці з колючим дротом, аби поставити Україну на коліна, примусити український народ холодом і руїною відмовитися від незалежності? І при цьому давні і ось уже й новоприбулі фарисеї цинічно звинувачують національно-демократичні сили в усіх бідах, які самі ж зачаєні і легалізовані компартійці та імперці коять в Україні. Хіба Рухові, КНДС, УРП, ДемПУ належала влада цілий цей справді трагічний для населення 1992-й рік? І тільки-но новий уряд Л.Кучми заходився по-справжньому рятувати державу, як “учорашні”, ніби пірати, пішли на абордаж. Вже чуємо муравйовсько-будьонівське “дайоші!”. От АФУ і відповідає: не дамо і не дамося.

Те, що демократичні сили нерідко діяли досі неузгоджено — окрема тема. Але саме соціал-комуністи й імперські сили своїм новим “виходом з окопів” явили всім ту смертельну небезпеку, яку вони становлять для України і, як б сказав, просто примусили об’єднатися всі патріотичні сили. Це засвідчує нашу історичну відповідальність за долю вітчизни. Це наш обов’язок перед нацією, що обрала шлях вільного існування, хоч би яким тернистим він був. І хай ні в кого не буде далі ілюзій щодо нашої рішучості у відстоюванні незалежної України. “Вчорашні” ладні штовхнути нас навіть до братовбивчої війни, але я певен, що народ України не допустить останнього комуністичного злочину.

Хочу підкреслити для всіх, хто сумнівається: демократи не зійдуть з твердих позицій мирної, конституційної боротьби проти сил старого режиму, як не сходили з них навіть тоді, коли їх били кийками і саджали в тюрми. Ми бачимо в АФУ той політичний блок, головна мета якого — підтримувати діяльність патріотичного Уряду Л.Кучми по вирятунню України. Саме так. Саме на конструктивну

державотворчу діяльність спрямовуватимемо всі свої сили. Якщо неокомуністи та імперці, чії хижацькі інтереси зачепив новий уряд, утримаються від повторення свого січневого екстремізму, ніяких конфліктів, ніякої конфронтації ми ніколи не будемо ініціювати. Навпаки, закликаємо до спільної праці і колишніх, і нинішніх компартійців, які спекалися страшного заповіту: “Спочатку ти комуніст, а потім — людина, громадянин України”. Ми — фронт миру і злагоди. Можна сказати й інакше — антифронт проти комуністичного та імперського реваншизму, проти реставрації комуністичної реакції. На відміну від комуністів ми довели свій миролюбний характер. Справа — за ними.

*“Народна газета”. —
1993. — № 7 (лютий).*

“УКРАЇНСЬКА ДЕРЖАВА, НА ЖАЛЬ, ЩЕ ДОСІ НЕ ВИРОБИЛА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ”

— Іване Федоровичу, Ваш підпис стоїть першим під «Тривожним листом» українських письменників — народних депутатів з приводу важкого фінансового становища «Франкової криниці». Дякуємо. Як Вам бачиться пресова проблема у всеукраїнському масштабі?

— На жаль, реалії такі, що нині маємо цілковиту відсутність інформаційної політики Української держави. Я декілька разів з приводу цього розмовляв із Президентом Кравчуком: «Мене дивує, Леоніде Макаровичу, ваше ставлення до цього важливого аспекту нашого життя. Ви були ідеологом і добре знаєте важливість впливу на людей через засоби масової інформації...».

Пресою у нас практично ніхто не займається, зрештою, як і багатьма іншими проблемами. Приміром, далеко не просто було прийти до розуміння, що новій державі конче потрібна посада віце-прем'єра з гуманітарних питань, яким став Жулинський. Досі дебатуються питання про Міністерство інформації, а такий інформаційний центр конче потрібен. Пресу скромно називають «четвертою владою», насправді ж вільна, забезпечена, незалежна преса в цивілізованому світі стає ще сильнішою. Цього теж не треба забувати. Може, хто й боїться. Що, ми так готові до демократії?

Терплять нестатки не лише газетярі — радіо, телебачення. А тепер погляньмо на кінцевий результат. Чим живе сучасна людина в Україні? Вона живе тим, що їй поставляють Останкіно, «Маяк», «Правда», «Київские ведомости» та ін.

Інтерв'ю газеті “Франкова Криниця” (березень 1993 р.).

Не забуваймо, що російська і так звана російськомовна преса, регулярно підтримувана урядовими і тіньовими структурами, дуже сильна, має широкі можливості і, за словами Левка Лук'яненка, забамбулює людям голови. А ці «забамбулені» голови і є нашими громадянами.

— *А як Ваші «Вісті з України» і «News from Ukraine»?*

— Товариство «Україна», яке я очолюю, також має труднощі з випуском своїх газет. Недавно, правда, знайшовся спонсор, стало легше дихати, з'явилася можливість збільшити кореспондентську мережу.

Жалюгідне становище української преси йде ще і від того, що ми не знаємо, яку державу творимо.. Так, це має бути незалежна, демократична Україна. Але позбудьмося флеру ласкавих, «демократичних» слів і побачимо, що розуміння ролі держави, її важелів влади кожен тлумачить по-різному. Це найліпше видно по роботі нашого парламенту. Гадаю, Президентіві України настав час узяти всю інформаційну політику держави у свої руки.

— *Зустрічаючись із Президентом України по роботі у Верховній Раді, Ви можете дати оцінку найвищій посадовій нашій державі? Як Вам бачиться Л.М.Кравчук та його намісники в областях? Чи має Україна свого Президента?*

— Щодо президентської адміністрації, то я далеко не все сприймаю. Пригадуєте білий цековський будинок на колишній вулиці Орджонікідзе? Нині — це Банківська. Так ось, уся ця величезна споруда належить адміністрації Президента, 270 осіб. Навіщо? Замість того, щоб керувати через апарат Кабінету міністрів, утворена ще одна владна структура. А в областях скільки чиновників? Можливо, Л. Кравчук помишляв, що апарат Верховної Ради, Кабінет Міністрів, адміністрація Президента, їх змагання, конкуренція між собою викрешуть людей нового типу, керівників далекоглядних і сильних. Можливо... А так все воно зараз понаплутувалося і краю не видно.

Щодо вибору українського народу, то Леонід Макарович не випадково став першим нашим Президентом. Серед інших претендентів — він найдостойніша постать, здатна консолідувати український народ. До нього можна мати багато претензій, зокрема, те, що він належить до свого класу чи клану.

А до якого б він мав ще клану належати? Кравчук і не ховається з цим, в основному опирається на цей свій клан, але самі ситуації все робить для того, щоб Леонід Кравчук був Президентом усіх українців.

Як політик Л. М. Кравчук часом знаходить віртуозні вирішення, здавалося б, «мертвої» проблеми. Він уміє бути твердим, але не для того, щоб протистояти, а для того, щоб уникнути тієї чи іншої конфронтації. Правда, останнім часом мене дивує чи не занадто велике захоплення Президента зарубіжними поїздками. Кажуть, що такі турне Президента утверджують Україну, але я ставлюся до цього скептично. Гадаю, що Президентіві України треба більше бути на Україні, передусім об'їздити всі області.

— *Вчора в гостині у пана Петра Бобика Ви з симпатією говорили про Івана Плюща...*

— Так, це далеко не проста людина. Я не знаю, чи сотні, але Іван Степанович уособлює в собі десятки народних депутатів. Це збірний образ справжнього, глибоко питомного, корінного українського патріота. Він по-дядьківськи все це розуміє, далеко йому до якихось там узагальнень, але з багатьох ситуацій Іван Плющ вив'язується так, як цього не могли б зробити десятки професорів. Він має глибокий народний розум, розум селянина — господаря землі. Івана Плюща як політика, я ставлю на один рівень і з Президентом, і з Кучмою, і з Юхновським, і з Чорноволом, і з Горинем. Великий здобуток нашої демократії, що вона виявила саме таких людей — господарів землі, мудрих і розважливих.

— *Залишився Леонід Кучма. Як Вам у цілому тріо української влади?*

— Я не поділяю думки тих, хто вважає, що це люди не на місці, що це випадкові люди і т. д. Мабуть, і доля десь потурбувалася про те, щоб ми мали саме такі сильні індивідуальності. Це люди цікаві. Кожен з них яскрава особистість. Можна з ними погоджуватися чи не погоджуватися, але це державні мужі. Зараз чи не найбільше приваблює особа Леоніда Кучми, хоча він говорить неприємні речі. Прем'єр-міністр постійно наполягає на єднанні з Росією, на відновленні втрачених зв'язків. Я його підтримую, бо вважаю, що в економіці іншого виходу немає. Глухий кут, створений

безволлям Кравчука і невмінням, м'яко кажучи, керувати державою Фокіна, не довів Л.Кучму до розпачу. Прем'єр прагне вийти зі складної ситуації. Дай йому, Боже, сили і хисту.

— Скажіть, пане Іване. Ви справді такий сміливий, коли під час знаменитих теледебатів шулікою накидалися на самого Кравчука, і хоч емоційно, але заганяли його на слизьке?

— Ні, це, ха-ха-ха, не від шуліки, це від бобра.

— ???

— Так, так. Є одна місцина, де я люблю гуляти і де ще водяться ці симпатичні водяні звірі. Компанію мені завжди складає громадський пес, який любить показувати, як він справно ганяє бобрів. Бобер — тварина розумна, близько до себе собаку не підпускав, у разі чого, пірнав у воду. Але якось щось там не розрахував і пес загнав його на міліну. Побачивши безвихідь, бобер нашпичатився і сам рвонув в атаку. Треба було бачити, як, підібгавши хвіст, тулився до моїх ніг захоплений зненацька собака.

Так от, моя відвага — це відвага того бобра. Це вже коли безвихідь, коли несила терпіти. Був Чорнобиль, була страшна трагедія — і українська, і моя особиста: мій син зазнав ураження. Все це перевершило людське терпіння, треба було щось робити, кінчати з цим осоружжям. А що Спілка письменників все це очолила — гадаю, закономірно.

— Боже, як ми тоді переживали...

— А ви знаєте, в тодішній ситуації Леонід Макарович перехитрив сам себе. В первинні партосередки пішли циркуляри, щоб дивитися ці телепередачі, обговорювати їх, формувати громадську думку. В кінцевому рахунку сталося так, що комуністичний ідеолог сам сприяв зародженню Народного Руху України.

— Може, він це робив свідомо!

— Не думаю, хоча хитрун Л.Кравчук — неперевершений. Ось така історія: Політбюро закріпило Кравчука за Установчими Зборами Руху. Пізно ввечері В. В. Щербицький докоряє своєму підлеглому, мовляв, одне діло брати участь у Зборах, але навіщо допомагати влаштуванню цих рухівців по готелях? «Так ви ж мені самі про це казали, Володимире Васильовичу», — відповів, не моргнувши оком, Леонід Макарович.

У Кравчука все було... Він уміє викручуватися із найскладніших ситуацій. Питання лідера надзвичайно складне. Пригадаймо постаті героїв національного відродження в часи Хмельниччини, або звідкіля бралися ці люди за часів українського розвитку УНР? Так само з цих структур вони і нині мусили прийти до нас. Коли б усе було тільки силами демократії, то, я гадаю, ми б ще довго борюкалися і хто його знає, чим би це борюкання закінчилося. Це добре, що саме звідтам до нас приходять такі постаті, як Кравчук.

— Ви якось різко відійшли від Руху, чи не так?

— Трохи не так. Я поволі відходив від нього. Коли Спілка письменників взяла на себе боротьбу зі старою системою, на думку колег, я найбільше надавався, щоб все це робити. А відтак треба було згуртувати ударні сили — силу ліберальної інтелігенції, до якої і сам належав, і силу дисидентів, яку представляв Михайло Горинь. До речі, нас постійно намагалися роз'єднати, особливо напочатку. Передбачаючи нашу міць, партійні структури робили все для того, аби нас розбити. А ми з Михайлом Горинем знаємося ще з 60-х років і нам дуже легко було працювати. Щодо себе, то я вже на Другому з'їзді хотів відійти. Але ситуація на Другому з'їзді так склалася, що вся президія з'їзду була проти того, щоби Михайло Горинь очолив Рух. Я змушений був залишитися ще на один рік. Потім знову почалась наша українська колотнеча. Саме тоді добре стало видно, що з Руху може вийти структура, яка працюватиме проти Президента і проти держави. Ви ж бачили, як це все ставила руба команда Чорновола. Ось тоді і довелося піти на «триголовство», хоча всім було зрозуміло, що таке співголовство до пуття не доведе.

Прикро мені казати — Чорновіл і Горинь надзвичайно славні люди, але їх неприйняття одне одного для мене було дуже болючим і неприємним. Вони обидва завинили в тому, що Рух як такий, як єдина структура, розпався. Тут, звичайно, є об'єктивні причини. Згадаймо інші рухи та партії, згадаймо «Солідарність», «Саюдис», додаймо сюди українське гетьманство, і картина стане аж занадто ясною. Зовсім недавно прочитав заяву вельми поважної людини Левка Лук'яненка щодо приїзду В'ячеслава

Чорновола на американський континент. Теж цього не сприймаю.

— *Цікаво, що зайшло поміж Чорноволом і Горинем?*

— Я не знаю, це, очевидно, зі старих табірних часів. У В'ячеслава, попри все його вміння оцінювати ситуацію, багато є і деструктивних елементів у стосунках з людьми. Він не відрізняє основного від дріб'язкового...

— *Він — «вічний революціонер».*

— Так, і ця революційність може здійснити бурю в склянці води. З нічого робить проблему, б'є крилами, буркоче...

— *Особисто себе, Іване Федоровичу, Ви не бачите Президентом України?*

— Ні, це не для мене. Політиці, державним справам треба віддаватися сповна. Всевишній послав мені якусь іскру таланту — хіба можна цим нехтувати? До того ж маю чимало справ. Я очолюю товариство «Україна», Федерацію товариств культурних зв'язків України з іншими країнами. Українську всесвітню координаційну раду Зараз ми твори мо своєрідний штаб світового українства в Києві... Роботи є.

— *Іване Федоровичу, коли буде добро на Україні? Джордж Грабович пророкує його через тридцять років...*

— І Григорію Грабовичу, і Юрію Шимкові треба бути обережнішими з прогнозами. Я думаю, якщо у нас вистачить хисту і сил, п'ять, ну, десять років на це піде. Головне, щоб люди не зневірилися. Імідж Кучми зростає, бо говорить він про все просто, без словесної еквілібристики і якщо менше буде цієї еквілібристики в устах Президента, а більше кучмівського завзяття та плющівської «дядьківщини», то люди підуть за своїми лідерами.

— *А повернімося до І.С.Плюща. Мені зовсім не зрозуміла позиція спікера парламенту щодо формування Конституційного суду республіки.*

— Силовий прийом І.С.Плюща з введенням в Конституційний суд Корнеєва і Потебенька — це було страшне, це він перебрав усі межі. Інколи Іван Степанович своїм силовим тиском робить дуже добрі речі, які не можна в інший спосіб здужати. Але в даній ситуації він вирішив, що і це пройде. І дуже добре, що наші малочисельні і малосилі демократи виклалися і для народу заявили, що в парламенті відбуваються дуже тривожні речі і далі попускати не можна

Бо коли б Конституційний суд утворився в такому складі, то це б була війна проти Президента і проти Верховної Ради, і проти демократів. Це було б передгрозя громадянської війни. — *Як же ж тоді розуміти Івана Степановича?*

— Це його біда. Він недооцінює сили і хизацтва тих крокодилів, про яких він думає, що він ними їздить. Він думає, що він ними управляє і зможе вивернути їх у всілякі рішучі моменти. Плющ надіється, що ці крокодили під його вмільм керівництвом і далі робитимуть те, що він хоче. Але це не так. Крокодили є крокодилами і на якомусь різкому скрутї вони його викинуть з карети і...

— *І з'їдять!*

— Цїлком вірно: з'їдять, ще й оближуться. Івану Степановичу частіше треба думати про те, що він стає на дуже небезпечну стезю, коли робить такі речі.

— *Іване Федоровичу, Ваша чарівна дружина Марійка — львів'янка. Як зять Галичини, як Ви зараз сприймаєте ситуацію в нашому краю?*

— Звичайно, до демократів є багато претензій, але я високо оцінюю здвиг галичан у національному поступі. Водночас львівська демократія мала б більше шануватися і думати про той вплив, який вона і далі чинить на всю Україну. Прикро, але останнім часом львівська демократія не на висоті.

— *Іване Федоровичу, які зараз, на Ваш погляд, найяскравіші зорі сяють на літературному горизонті, які сходять, що слід читати? Чи не затухає наш літературний процесі?*

— Ні, процес не затухає. Літературний небосхил цікавий і ваговитий. Серед молодих є добрий прозаїк Пашковський, є вихідці із західного регіону: Іван Малкович — надзвичайно цікавий поет, Ігор Римарук. Тобто є література і є митці, прикро тільки, що нове покоління літераторів мало цікавиться політикою, суспільним життям. Але, може, це краще для літератури, для естетичних цінностей.

*"Франкова криниця". —
1993. — 5 бер.*

УКРАЇНА І РОСІЯ: ПЕРСПЕКТИВИ ВЗАЄМОВІДНОСИН

1993 рік

По двох роках формального зникнення лихої пам'яті Радянського Союзу діалог інтелектуалів з високо-розвиненим почуттям відповідальності перед своїми націями і народами — з України, Росії, країн СНД — є такою самою глобальною необхідністю, як свого часу процес розрядки напруженості двох світових ідеологічних таборів, що відвернув ядерну війну між США і СРСР. Особливо це стосується представників Росії і України. Саме так я ставлюся до сьогоденної нашої розмови.

Я свідомо вживаю звичне і, як показав історичний досвід, продуктивне поняття “розрядка напруженості”. Так само, як усе людство довго балансувало на грані апокаліпсису в часи “холодної війни”, тепер опинилися, вперто підштовхувані до грані самовбивства російський і український народи, і коли мідним лобам, наділеним владою політичною і духовною, вдалося б переступити цю грань, тільки сліпоглухонімі можуть сподіватися, що це був би тільки регіональний конфлікт, подібний до тих, що терзають Кавказ, Середню Азію, Молдову. Одне слово “Чорнобиль” пояснює все.

Щонайпершою умовою такого справді доленосного для всіх нас діалогу є щирість, правдивість, добра воля. Облишмо пропагандистські больові та нервово-паралітичні прийоми заслуженим ветеранам психологічної війни проти загниваючого капіталізму та їхнім освіченишим учням, які не встигли реалізуватися у світовому масштабі до 24 серпня 1991 року і продають тепер свою ерудованість в межах учорашньої імперії тим самим партіям війни. Нам з вами не вдасться вгвотати відразу ні “Останкино”, ні шовіністичні газети “Правда”, “Советская Россия”, “День” та подібні ім

рупори паліїв уже не світової, а російсько-української війни, які неминуче вирощують такі самі радикальні сили збройного опору і в Україні. Нам з вами, хоч би ми відразу тут порозумілися, не вдасться швидко напоумити висококобих експертів і надміру пасіонарних войовничих депутатів, які простори на північ і на південь від Хутора Михайлівського уже розглядають як театр воєнних дій. Але подібно до того, як здоровий глузд спочатку тихо і непомітно мостив кладки над прірвою між Сходом і Заходом під акомпанемент звичних інформаційних перестрілок і залпових ударів, так і ми тепер можемо закласти основи розумного, справедливого, і мирного і взаємовигідного співіснування насамперед російського і українського народів, що має не менше значення для виживання нас усіх на терені колишнього СРСР, як нещодавно — порозуміння Москви і Вашингтона для глобального детанту. Тому російсько-українські відносини я виділяю як вирішальні на даний час. Я не фахівець в економіці, політології, дипломатії, але переконаний, що в цих специфічних сферах, у кожній по-своєму, актуалізуються, реалізуються ті глибинні внутрішні установки якщо не нації, то її владної еліти, які можна назвати станом душі. От про стан наших душ, як першопричину російсько-українських відносин, я й говоритиму.

Хотів би, щоб кожна висловлена теза не сприймалася найменшою мірою як звинувачення на адресу опонентів, не зачіпала нічیه самолюбство, не трактувалася як остаточна і непорушна позиція, що не підлягає еволюції і переглядові. Гадаю, що й інші, хай протилежні погляди, ми всі готові розглядати не як спорудження укріпрайонів для нападу чи оборони, не зайняття панівних висот і плацдармів, а як розчищення вже нагромаджених надобів і “їжаків” для братання.

Ось кілька цих тез, розрахованих на таке взаємне розуміння.

Перша. Ми, українці, повинні зрозуміти росіян, які століття чи два звикли величатися не інакше, як великоросами. Врешті, не має значення, мали вони підстави для такої самоназви, чи вона була самозваною, і який саме зміст вкладався в неї. Для себе ми можемо уточнити, що справді Росія упродовж кількох століть демонструвала світові

великий, навіть глобальний експансіонізм, аж доки остаточно не виснажила себе і підкорені народи, і під тиском незаперечної більшої потуги решти людства, світового співтовариства, а не лише Заходу, відкотилася з усіх континентів у межі знесиленої імперії. Ми глибоко переконані, що Росія вже ніколи не буде імперією — інакше це суперечило б усім відомим закономірностям, досі відомій історичній природі речей, біографіям усіх імперій. Але переконати в цьому не тільки російських яструбів і орлів, не тільки російських супернаціоналістів-хрестоносців, а й пересічного росіянина — вчорашнього великороса — ми не спроможні. Що більше: наша апеляція до очевидної історичної істини може лише утруднити її усвідомлення росіянами. Рано чи пізно вони це зрозуміють самі — врешті-решт, ще не було такого народу, який би геть втратив здатність адекватно оцінити і змінити свою поведінку, коли кардинально змінюються базові обставини його існування. Ми повинні бути терплячими і чуйними, делікатними і доброзичливими.

Але і активними учасниками діалогу, бо жити нам судилося поруч. Наша активність найкраще виявиться не в проповіді, а в сповіді, не в повчаннях, а в тому, щоб найповніше зазнайомити росіян з нами. Вони, не жаль, практично не знають української душі, хоча, кажуть, і свою й досі вважають загадковою. Можливо, й ми себе доконечно ще не усвідомили, але корисно час від часу про себе повідомити росіянам, що українці ніколи не приймуть міф про “тысячелетнее Российское государство”, про те, що українці — не нація, що Свята Софія Київська може належати одвічно одержавленій Московській церкві, що наша сімсотлітня боротьба за відновлення власної держави — це примхи націоналістів, які чомусь ніяк не переводяться в кожному поколінні, скільки їх не винищують, не викорчовують усіма варварськими і “цивілізованими” засобами. Це не заклинання — це факти української історії, що стали, на жаль, фактами і російської історії. Не буду говорити, що тільки за радянський період Москвою було фізично знищено половину української нації — це переконливо доводилося на недавній міжнародній науковій конференції “Голодомор-33” тут, у Києві. Ми запрошуємо

мислячих людей Росії глибше оцінити тенденції розвитку українсько-російського співіснування, ані ж тільки нинішню календарну перевагу Росії в грубій військовій і економічній силі. Так, українофоби мають рацію: 1 грудня 1991 року було більш як 90-процентним виявом Хмельниччини, Мазепинщини, Петлюрівщини, Бандерівщини (я свідомо вживаю ці кліше російської ідеології). А це означає, що попри всі поразки і відступи, воля українців утвердитися як нація на землі своїх тисячолітніх предків — незнищенна вівки віків. Знищити її можна лише з останнім українцем. Чи продовжуватимуть нові російські лідери і далі орієнтувати свій народ на досягнення саме такої мети щодо українства, залежить, мабуть, від того, які наслідки від цього вони вбачають для самого російського народу. Історичні прецеденти з ацтеками, майя, північноамериканськими індіанцями, австралійськими аборигенами чи північними народами самої Росії належать іншим часам, іншому стану людської цивілізацій і не повинні б надихати навіть староросійських патріотів. Ці масові жертвоприношення одних етносів на вівтарі інших уже не можуть правити за алібі сучасним послідовникам минулих традицій. До того ж випадок з українською нацією особливий: її не вдалося знищити за цілих 750 літ бездержавності, та ще й у жорстокі варварські епохи. Запрограмувати в історичну долю російського народу голокост проти українства — нереалістично. Погляньмо лишень, як уже роз'їдають тіло Росії старорежимні реакції Москви на настрої Татарстану або Чечні, роблячи процеси в цих регіонах із здорових — небезпечно хворобливими.

Тут зібралися поінформовані фахівці, отож я не боюся бути звинуваченим у тому, що даю волю своїй уяві. Навіть широкому загалові в Україні відомі кілька аналітично-рекомендаційних розробок російських стратегів про політику щодо України — досить назвати пам'ятні записки Лукіна чи недавно опубліковані в журналі "Посев". Ясно, що це лише фрагменти, умовно кажучи, своєрідного російського "Плану Барбаросса" проти України, накреслень методів і засобів її аншлюсу. Нам важливо донести до російських політиків і експертів, що попри всі секретні грифи подібні недружні заміри не можуть не формувати відповідну реакцію

в свідомості українців. Та якби навіть ці державні таємниці офіційної і неофіційної Росії охоронялися краще, ніж тепер, її політична практика всіякого послаблення і ліквідації незалежності України сіє зерна гніву у душі мільйонів громадян, а також деморалізує мільйони росіян.

Україна обороняється. Ще не з усіх сил. Але я хочу підкреслити лише те, що ті, хто захищає свою честь і гідність, своє право на існування, завжди мають моральну перевагу над тими, хто на них зазіхає. Росіянам самим знайомі ці почуття, на яких значною мірою і формувався їхній патріотизм — від Куликового поля і Чудського озера через Бородіно і Сталінград. Можливо, це елементарне нагадування допоможе зрозуміти їм сучасну генезу українського патріотизму.

Друга теза. Можливо, росіянам цікаво буде довідатися, що з точки зору інородців ставка кремлівських мрійників на т.зв. російськомовне населення є фатальним самообманом. Вона здається нам ненауковою і авантюрною, отже знову-таки черговою утопією. Можу судити про це з активізації українських громад у Росії та інших країнах СНД, з представниками яких доводиться часто спілкуватися. Ми не розпалюємо у наших співвітчизників “ближчого зарубіжжя” бажання випоминати страшні, ще недавні, жахи їхньої деукраїнізації, потоптання всіх людських прав і свобод, доки вони мали мужність залишатися українцями. Елементи апартеїду і національної сегрегації щодо них — повсякденна буденщина. Хочу лише висловити думку, яку підказують подібні невитравні процеси національного самоутвердження, і не лише в українців: канадці не перестають бути канадцями незалежно від того, франкомовні вони чи англomовні. Не стануть французами чи англійцями африканці чи індуси лише за мовною ознакою. Позірні успіхи русофільської пропаганди, скажімо, на Сході України є примарними, коли на них будувати стратегію територіального розшматування нашої держави за мовними ознаками. Одне слово, я закликаю до прогнозування наслідків сьогоднішніх дій як для України, так і для Росії. Ми вже знаємо ціну мітинговій ейфорії, мінливості настроїв, і водночас — стійкості засадничих властивостей і

особливостей етнічних спільнот. Оскільки українці-русини свого часу вже русифікували північні князівства, і зараз ніяким чином не збираються по-новому українізувати Росію, то ми маємо право і обов'язок довести до всіх таку інформацію: Росія ніколи не переможе Україну. Протистоянням Україні вона лише переможе саму себе. А нам би цього дуже не хотілося.

Можна і треба говорити й про деякі інші ілюзії, що їх, як і потвори та химери, мабуть, породжує сон розуму. І про гру в різні “простори” — економічний, інформаційний і т.д., яка примножує лицемірство, фарисейство, а отже свою безперспективність. Те саме стосується перевдягання експансіонізму то в шати інтернаціоналізму, то інтеграції, то ще якусь латину, якою так непатріотично гвалтують велику російську мову, бо в ній самій, мабуть, таки бракує підступних евфемізмів. Але третя моя теза зводиться до того, щоб ми самі не одбувалися поняттями-фантомами, не спокушалися надією, що можемо ввести ними в оману один одного. Найчастіше люди стають самі жертвами міфології, що вигадується ними на експорт — із найсвіжіших прикладів пригадаймо глобальний самообман і самозасліплення всесильної КПРС.

І останнє. Гонку російсько-українських взаємних озброєнь *ще можна* зупинити, ще маємо час взятися за взаємне психологічне, політичне, пропагандистське і всяке інше роззброєння. Ми розуміймо, що в численних московських інституціях зараз залишилися безробітними тисячі й тисячі класних спеців по Нікарагуа, Кубі, Анголі, Афганістану, і їм суб'єктивно дуже хочеться реабілітуватися за поразки на всіх континентах, відіграючись тепер на братніх сусідських народах. Та чи не краще використати багатий організаційний, процедурний, дипломатичний, будь-який досвід, що його Москва набула в переговорах з Вашингтоном, і поширити все те надбання на осі Москва — Київ. Бо тут, серед нас, навряд чи хтось може раціонально витлумачити сьгоднішній цілковитий сюр: нова Росія щиро приятелює з Америкою і завзято поборює Україну.

Якщо ми справді відповідальні громадяни своїх країн, патріоти своїх народів, то давайте сполучимо наші найкращі слова і наміри з практичними спільними діями. Ми

підготували заяву, звернену до російського та українського народів, і нею хочемо започаткувати розмову про порозуміння на основі нових реалій сьогодення, де дуже багато войовничих окликів і нелюдського гарчання.

Публікується вперше

ЧИ ПОКАЄТЬСЯ РОСІЯ?

ВИСТУП НА МІЖНАРОДНІЙ НАУКОВІЙ КОНФЕРЕНЦІЇ

“ГОЛОД 1932–1933 РР. В УКРАЇНІ”

Найстрашніше зазирати в безодню, у яку боїшся упасти. Народ хліборобів і співаків намагалися зробити народом канібалів і злодіїв — тавро 1933 року горить і досі на чолі нашого буття. Ми чекаємо покаяння Росії Єльцина і Хасбулатова за гріхи Росії Леніна і Сталіна і ставимо за взірець вину Німеччини перед єврейством і покаяння Аденауера за вину Гітлера. Та спершу даймо раду самі собі. Большевицьких опричників на Україні мобілізували також і з українців, і покаянна кров Хвильового і Скрипника не змиває вини мільйонів перед мільйонами.

Тримільйонна КПУ ще десять років тому мала вказівку, підписану Капто і Мухою, «Про п'ятдесятиліття так званого голоду 1933 року», а ідеолог горбачовської перестройки посол ССРСР у Канаді Яковлев — теж десять років тому організував за кордоном лови дипломатів і журналістів, щоб погасити правду про 1933 рік, яку розкривали наші земляки у США і Канаді. Та й саме засекречування архіву Політбюро, а тепер Президентського Архіву Єльцина виразно свідчить, де народжувались і народжуються главками голоду.

Голодомор 1932–1933 років за своєю суттю не був випадковим чи унікальним епізодом у долі українського народу. Настав час до кінця усвідомити раз і назавжди, що це був лише один із найближчих до нас, уцілілих і нині сущих українців, етап планомірного викорінення української нації, неприйняття існування якої глибинно закладене в нащадків північних племен, яким наш народ дав свою віру, культуру, цивілізацію і навіть імення. У відповідь на це не лише від з'яви Московського царства, а ще із самої княжої доби, ще від Андрія Боголюбського в Україну-Русь безперервно накочуються хвилі ненависті, жорстокості, тотального зруйнування українства, які цей північний

провінційний князюк приніс у Київ, сплюндрувавши його за кілька десятиліть до хана Батія. Заповіт цього варвара немов закарбувався у генах усіх московських і петербурзьких правителів незалежно від того, якої вони були крові — німецької чи грузинської: кожен із них виявлявся непримиренним ворогом українства навіть тоді, коли наші проводирі колінкували в покорі й послуху перед ними. Здається, жоден із російських володарів не забував тлумити українську мову й культуру і не зупинявся перед тим, щоб пролити ріки української крові, брати і брати безконечні валки українського ясиру для «обустройства» своєї болотяної Півночі і неісходимого Сибіру.

Лукава фраза, що історія навчає того, що не навчає нічого, не для нас, українців. Вона змайстрована тими, хто хотів би, щоб людство забуло про їхні диявольські сліди в історії, щоб утекти від суду Божого і суду людського. Забуття — заповіт для катівських нащадків. Вічна пам'ять — святий урок для нащадків невинно убієнних. Ці уроки українство має засвоїти і нарешті починає засвоювати.

Перший урок, який уже стає невід'ємною складовою національної свідомості українця, полягає у тому, що в Росії ніколи не було, немає і поки що не передбачається іншого інтересу в Україні, ніж винищення до решти, до ноги, до пня української нації. Бачимо, що від найрафінованішого філософа до найзахланнішого пияка — надто в багатьох росіян вкладено справді фатальну одержимість українофобією. Вона становить один із головних елементів «руской ідеї», вона нині піниться несамовитою, справді зоологічною ненавистю до українства в російському парламенті, вона закарбована на стінах міст Криму: «Хороший хахол — мертвий хахол!» Ця якась бісівська одержимість уже перевершила хронічний — учений і чорносотенний — антисемітизм російських «пасіонаріїв». Ця убивча для українців і самовбивча для самих росіян манія диктує кожен крок, кожне слово, кожен жест щодо України і з боку нинішньої влади в Москві, генералітету політичного, військового, економічного, наукового й культурного, хоч би в які шати вони не маскувалися. Мусимо констатувати, що нині довершується формування кількасотлітнього великоросійського расизму, російського нацизму як світоглядної,

духової бази, здається, останнього й вирішального походу для остаточного знищення української нації. Коли ще хтось сумнівається і не помічає в Єльцині комплекс Андрія Боголюбського, хай ще раз помислить, що стоїть за психологічним, економічним, політичним, культурно-інформаційним, не відкидаючи й військового, тотальним терором, який став єдиним змістом російської політики, щодо України після проголошення нашої незалежності. Річ навіть не в Севастополі чи Донбасі, а в тому, передовсім у тому, що «Київ — мати городов руских», і виїняти це з душі пересічного росіянина так само неможливо, як із душі українця те, що Київ — столиця України.

Говориться це не для того, аби культивувати навзаєм таку саму ненависть до росіян, якою росіян щосили і щодня наповують проти українців. Честь і гідність нашої нації тисячоліттями полягала в повазі до інших народів, навіть до ворогів, яких в українському фольклорі вибачливо іменували «воріженьками», йдеться про те, аби до нашої толерантності додати більше, ніж досі, національної мужності, національної обачності, національної стійкості і мудрості. Українці не прагнуть війни з Росією, але змушені бути готові до гіршого. Українці не прагнуть жити і господарювати на шкоду Росії, але мусять навчитися не поступатися своїми національними, економічними інтересами. Українці не відкидають російської культури, але зобов'язані нарешті вміти виробити імунітет до її аж ніяк не культурної, расистської агресивності й нетерпимості до духових надбань інших народів. Українці не зречуться православ'я, але свого, а не накинутаго їм натомість церковного фанатизму московського великодержавництва. Саме про це промовляють до нас і наших нащадків мільйони світлих душ українських жінок і дітей з мороку 1932–1933 років. Почуймо ж їх!

Другий урок масових жертвоприношень українців у капищах чужих сусідських Молохів є той, усвідомлення якого нам, можливо, бракує чи не найбільше. Хоч би хто довкола нас і з-поміж нас звикся з думкою, що українці приречені на роль нації-жертви, але за 750 років бездержавності ми довели всьому людству, що є безсмертною нацією. Можливо, у цьому полягає космічний сенс наших

трагічних станів напівмертвого існування, до якого періодично зводили українство чужоземці, і неминучих наших воскресінь, могутніх спалахів волі нації до життя. Так було після татароординської навали, після турецько-татарських мільйонних ясирів, після палі і четвертування польською шляхтою, після тристалитнього російського духовного і фізичного голокосту.

Життєздатні історичні нації демонструють одну повчальну рису: вони ніколи не забувають тих жертв, яких зазнали їхні минулі покоління. Для євреїв, вірменів, болгарів та деяких націй, що їх інші народи прагнули знищити, стерти з лиця землі, безперервність національного існування завжди пов'язана, зокрема, з невитравною пам'яттю про необоротні втрати свого етносу, з відчуттям генетичного кровного зв'язку з предками, котрих винищували лише за те, що залишалися євреями, вірменами, болгарами. Тепер уже документально доведено, що майже третину наших селян 60 років тому умертвили тільки через те, що вони були й хотіли залишатися українцями. Однак українці опинилися у найстрашнішій ситуації: український рід послідовно викорінювали по-канібальськи і водночас по-диявольськи забороняли не тільки рахувати замордованих, а й зберігати саму пам'ять про них.

Єврейський народ, відновлена по двох тисячоліттях держава Ізраїль змусили цілий світ визнати свою провину, зокрема за фашистський голокост у Другій світовій війні, євреї одержали всесвітній мандат на довічне переслідування нищителів своєї нації, і роблять це через півстоліття так само невтомно й активно, як і по свіжих кривавих слідах. Знаємо, що німецький народ покаявся перед єврейством і попри всю свою еталонну ощадливість супроводить сплату морального боргу також фінансовим відшкодуванням потомкам жертв гітлеризму, хоч і відрікся від нацистської ідеології. Нам не треба доводити, що нинішня Росія є спадкоємицею і російських царів, і російських большевиків — Москва сама себе утвердила і дедалі гучніше утверджує правонаступницею обох імперій: білої Російської та червоної — ССРСР. Пророки «рускості» від Бердяєва до Зюганова, від монаха Філофея з XV століття до сучасного князя державної московської Церкви митрополита петербурзького Іоана обурено відкидають саму

думку про те, що самодержавний деспотизм чи большевицький тероризм є неорганічними для російської історії, натхненно доводять, що ці начебто різні режими є лише видозміною форм, модифікацією безперервності існування великоросів як природжених і довічних державників-імперіалістів. І все, що чинилося до і після 1917 року — в ім'я і на благо Великої Росії. Старі й новітні російські ідеологи самі утверджують юридичні й етичні підстави, за якими Україна має право виставити рахунок за Голодомор 1932—1933 років нинішній Російській Федерації. «Руская ідея» та її практики ще не дістали оцінки свого україножерства па черговому міжнародному Нюрнберзькому процесі, але цей процес виглядає реальним і неминучим, його перший дзвоник пролунав у рішенні Ради Безпеки ООН щодо російських зазіхань на українській Севастополь, постукав у двері утворенням міжнародного трибуналу про звірства агресорів у Югославії. Поки-що не помітно, щоб офіційна Росія почула ці історичні сигнали долі. Не бачимо каяття і за пере-половинення української нації у останні 75 років. Але ми хотіло б, щоб північний сусід звернув увагу на наше застереження: українська нація залишає за собою право зажадати відповідальності Москви, зокрема і за Голодомор-1933. Настане час, і 8 чи 12 мільйонів свідків — удвоє чи утросе більше, ніж полеглих у війні 1941—1945 років, устануть із могил кожного українського села і зажадають невизнання терміну давності за злочин їхнього умертвлення, як і належить за міжнародним правом.

На конференції, організованій нашим посольством у Москві навесні цього року, більшість російських учасників наголошувала на тому, що голод не вибирає своїх жертв за генотипом, що перед голодом і перед Сталіним, мовляв, усі рівні. Лише єдиний Сергій Адамович Ковальов, колишній дисидент і теперішній голова Комісії з питань прав людини сумнозвісного російського парламенту, знайшов у собі мужність сказати — від росіян до українців сказати: «Простите нас!»

У цих словах бриніла надія...

*“Вісник УВКР”. —
1993. — № 3 (вересень)*

ЧИ ПРАЦЮЄ УКРАЇНСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ?

У ХХ столітті український етнос втратив половину свого складу — так позбиткувалися над бездержавною нацією. Великий Голод (1932—1933) і Велика Війна (1939—1945). Отож, ми живемо наче половиною свого буття. Але й після такого винищення ми спромоглися на варіант своєї держави. Все це свідчить про очевидну живучість української ідеї, яка постійно пломеніє в надрах українського етносу.

Кілька років тому мені довелося бути в бразильському штаті Парана (столиця Курітіба). Там живуть якусь сотню літ вихідці переважно з Галичини (згадайте вірші Івана Франка “До Бразилії”). Маленька гілочка українського роду, закинута долею на край світу, в основному підживлювана ентузіастами української греко-католицької церкви, повновартісно існує в португальськомовному морі. Українські школи, кафедри, українські люди як керівники державних установ — усе це не могло не вражити.

Так мені видається, мусить бути критична маса етносу, певної зрілості чи розвитку, щоб у ній існувала національна ідея. Якось одночасно у мене в Товаристві сиділо на дивані двоє українців — один з Австралії, а другий — з Норільська, з міста за полярним колом. Обидва вони представляли дві українські громади однаковим числом — тридцять тисяч. Цікаво, що тридцятитисячну громаду в Австралії ми знаємо всі, а про таку ж громаду міста Норільська ми ледве що чули. А я ж колись там навіть бував зі своїми колегами — Давидом Кугультіновим, Кайсином Кулієвим та Михайлом Дудіним. Це, здається, було 1976 року — і до мене тоді з українців мало хто й підходив.

Я розумію, що українська громада в Австралії складалася переважно з політично свідомих українців. А на Півночі Красноярського краю громада складалася із засланців, яких

згодом послідовно нищили й не давали самоутвердитись, а частково із заробітчан, які їздили заробити копійку. Про одного з них, Гришка, я написав нарис у “Литературной газете” — “Запорожець за Полярним колом”.

Але наявність цих двох тридцятитисячних мас українства в різних кінцях планети і різні, абсолютно полярні їхні долі, змушують мене багато над чим задуматися...

Українську ідею впродовж століть прозирали Пантелеймон Куліш. У “Зазивному листі до української інтелігенції” (1863) він писав: “Були ми довго наче мертві, були нерухомі в летаргичному сні років із півтораєста послі того, як наш Богдан запродав нас разом у двоє рук, а його alter ego (друге я) хотів продати ще і в трейті. Із сього летаргу пробудила нас рідна мова...”

...Знаючи з історичного досвіду, як уставали нації, повержені незгодою або дикою силою в прах, уповаймо духом бодрим, що в нашій давнині затаїлася сила невмируща і що ми тією силою дійдемо колись до того зросту, який сама природа нам на роду написала...

Так, ми не малий нарід, дарма що нас не добачають наші сусіди у своїм величчю. Не малий уже тим, що докіль стояли ми за Польщу, під п'ятою в Ляха ізвивалась Москва; а як почали стояти за Москву, стала тогді Польща пишати під п'ятою в Москаля.

Не малий і тим, що, давши Польщі й Москві архиєрїїв, вельмож і писателїв, не пошились ми в чужоземщину слідом за своїми спокушеними главами.

Найбільше ж величче української нації явне з того, що, зоставшись без церковного, політичного, воїнського і наукового передовництва, спромоглась вона видати з себе самобутню літературу і затривожила не помалу силоміцних єдинителїв Русі.

Пам'ятне бо нам слово московського оракула: що польське повстанне єсть ніщо, як порівняти його з повстаннем літературної України. Там, рече, відпала б, може, під лихий час, невеличка провінція від імперії; а тут мужицька мова, ставши літературною, розколе імперію на самій серцевині. Так промовила, віщуючи про нас, московська піфія...

Пам'ятаю, рідне братте, апостольське слово, що поставили ми девізом до сього “Зазивного листу”: “Духа не угашайте!”

Не гасімо його самі в собі; тогді ніхто його не вгасить і в нашому народові...”

Мені, темному, стало розвиднятися поволі тоді, коли став дещо читати з геополітики Льва Гумільова і Юрія Липи. Саме в такій часовій послідовності вони прийшли до мене, хоча б мусили прийти навпаки — за часом написання своїх творів. Малопояснювані речі стали наблизитися до деякого розуміння. Згодом я став думати, чому в одному випадку для державної нації досить мільйона чи кількох (естонці чи словаки), а в нашому, грішному, і кількох десятків мільйонів не досить. Концентрація національної ідеї, насиченість, густота, рівень патріотизму на душу населення чи ще які мудрі й тяжко обчислювані речі. Ось у Києві з чотирьох мешканців — троє українців, а українську мову коли почувеш, то озирнешся — майже завжди хтось із твоїх знайомих. Чи нас чекає ірландизація (в Дубліні актори головного драматичного театру зобов'язуються раз на місяць давати вистави рідною ірландською мовою)?

Отож низка міркувань з приводу української національної ідеї. Адже, як писав колись М.Євшан, “...коли ми дійсно наважилися виконати якусь історичну місію, коли дійсно вирішили стати вільними, мусимо на свою теперішню діяльність глянути з історичної перспективи.

Інакше кажучи: українська національна ідея мусить увійти в основу виховання українських поколінь, стати для них новою релігією, увійти в їх кров”.

Українська колективна свідомість ще й досі лише складається, вона не виробила усталеної системи поглядів на місце й роль українства в Європі й світі, не викристалізувалася в конкуруючі дієздатні, зрілі концепції, отже ще не може дати загальнозрозумілих мотивацій до сконсолідованої (тобто історичної) поведінки більшості громадян. Уявлення українців про свою Вітчизну надто довго (небезпечно довго) існують у первісній, емоційній, інтуїтивній фазі, фрагментарно, а тому ще не продукують чітких алгоритмів усвідомленої, цілеспрямованої, а головне — безперервної колективної дії, тобто історичної творчості. Це настільки специфічна ознака української національної свідомості, настільки унікальна з посеред державницьких націй (тобто єдиних спільнот, що можуть вважатися

повносилими націями), що аналіз природи такого світового феномену неминуче стає альфою і омегою будь-яких досліджень. Встановлення першопричин подібного колоїдного, аморфного існування, в яке час від часу потрапляє українство, певна річ, дають ключ і для зрозуміння минулого й сучасного, і для оздоровлення нації.

Сама по собі націєтворча і державотворча функція ідеї не є жодним відкриттям. Це об'єктивна умова виживання кожного народу, кожної нації. Але, можливо, українство ще потребує такого ідеологічного лікнепу, спочатку не так теоретичного, як порівняльно-описового. Треба знати, що означали і означають, як функціонують національні ідеології в історичній долі німців, японців, китайців, американців, англійців, французів, італійців, іспанців, а надто — росіян. Кілька томів такої світової антології національних ідеологій варті всієї багаторічної діяльності багатьох наших інституцій, за позірною квазіпатріотичністю яких крилася (і досі глибоко вкорінена) стерилізація національної свідомості українства, хоч би як комусь щиро бажалося оцінювати ту діяльність інакше.

Сподіватися на державну підтримку досліджень природи української ідеї поки що не доводиться. Одержавлені науковці-дослідники зорієнтовані на протилежне (“Національна ідея не спрацювала”). Поштовх мусять дати незалежні дослідники, творчі колективи на кшталт наукових інституцій Української Всесвітньої Координаційної Ради. З часом з'являться окремі видатні мислителі (як “з нічого” з'явився історик М. Грушевський). Але не може не турбувати “втрата темпу” (“Українська нація завжди запізнюється” — М. Скрипник), що консервує і увічне аутсайдерство як спосіб історичного існування.

Системний аналіз складників української ідеї, стратегічні дослідження — справа не одного року. Але вже зараз потребує оперативного наукового, публіцистичного, політичного і пропагандистського швидкого реагування низка небезпечних деформацій, які успішно ін'єктуються в українську національну свідомість чотирьох незалежницьких років. Отрують витoki, вносять корозію в самоусвідомлення українців добре знані зовнішні й внутрішні чинники, які полярно суперечать національним інтересам України. Це має

стати зрозумілим загалові на рівні буденної свідомости, яку спотворюють “демократичні” недобррозичливіці України, аби скористатися суспільним потьмаренням (як це сталося в Білорусі).

Тому найактуальнішим у інформаційній сфері видається сьогодні аргументована і виразна протидія почуттю тотального песимізму щодо перспектив існування незалежної України, вже посіяному в свідомості навіть патріотично налаштованих громадян. Капітулянська німота патріотичних інтелектуалів просто вражає. Лексика політиків і публіцистів патріотичного спрямування наскрізь просякнута катастрофізмами, зневірою, ганебним голосінням, негідними бідканнями й схлипуваннями з приводу “трагічної долі багатостраждального українського народу”, якому Бог, не знати чому, без жодних зусиль самого народу, подарував державу 1991-го — мабуть, для злиднів, злигоднів і т.ін. Хоч автори цих голосінь мають чи не найменші особисті підстави для суцільного мінору. Щонайнебезпечніше: свідомо деморалізація українства за формулою “Не тратьте, куме, сили” вже підхоплена тими, хто мав би пробуджувати в громадян надію і волю до праці в ім’я України. Іноді здається, що навіть наші мужні та світлі голови потрапили в поле гіпнотичних навіювань і вже самі в затруєному стані автоматично транслиують “установки” українофобських гуру. Якщо в Росії на реанімацію імперської манії величі успішно працюють геть усі — від президента й урядовців, партій і рухів аж до останнього циркового клоуна й естрадного конференсьє, то в нас, здається, навіть наймужніші, найталановитіші, найпопулярніші діячі науки й культури з усіх слів і звуків відпам’ятовують лише самоїдські й цвинтарні. Якщо українське Відродження першої третини ХХ століття Москва примусила замовкнути лише кулями в потилицю й Соловками для творчої еліти, то нині, аби спаралізувати нас, вистачає поки що інформаційних маніпулювань для придушення нашої здорової психіки. Депресія після гідного подиву національного піднесення 1988—1991 років вразила не лише несвідомих чи малосвідомих громадян, на яких тепер модно всеує нарікати. Принищкли й їхні речники, володарі дум і почуттів, — ось одна з поважних причин масової апатії українців.

Певна розгубленість вчувається і в донедавна знаних в Україні наших закордонних громадах. Неминуча зміна віх і орієнтирів надто затягнулася. Контакти з материковою Україною знову набувають якогось, сказати б, спорадичного, приватного характеру. Тому, мабуть, на часі нам усім знову зібратися до гурту, на спільну раду, і вже сьогодні почати підготовку до Другого Всесвітнього форуму українців. Я більш ніж переконаний, що це дасть могутній поштовх до переходу в наступну фазу творення нової України. Я вірю в національну енергію українства. І як тоді, три роки тому, з'явилася поруч із загартованими ветеранами свіжа когорта діячів всесвітнього українства, що зробили за цей час надзвичайно багато для своєї етнічної Батьківщини, так знову вийдуть на історичний кін досвідчені й молодші хранителі та будителі української національної ідеї. І ми разом, уже не наосліп, почнемо долати наступну сходинку, визначену нам Богом та історією для досягнення величі нашої України.

Найближчим часом варто було б звернути увагу на такі напрямки й завдання досліджень цієї проблеми.

1. Відновлення зв'язку часів, культурної, духовної спадковості зокрема, Київська Русь — сучасна Україна (етнічні корені, державність, релігія, мова, писемність, мистецтво, фольклор), оскільки ці основи в корені порушено.

2. Економічне підґрунтя національних інтересів — створення українського внутрішнього ринку. Згадаймо, як за це дісталось в двадцятих роках Волобуєву. В цій площині лежать розв'язання об'єктивних і штучних суперечностей між регіонами України, які були частинами різних імперій. У цьому напрямку від 1991 р. зроблено найменше і теоретично, й практично.

3. Геополітичне становище України — історичне і сьогоднішнє. Проблеми союзників, потенційних ворогів, а звідси — формування ефективної зовнішньої політики.

4. Цілком самостійний напрям: Україна і Росія. Оптимальні варіанти мирного співіснування на найосяжнішу перспективу, через різні (найгостріші, аж до збройних конфліктів) фази. Аналіз сумісності й несумісності національних інтересів України й Росії.

5. Історіософія: гносеологічні та історичні корені будь-якої національної ідеї як ідеальної матриці генотипу тієї чи іншої спільноти у її взаємодії з середовищем проживання. Це відкриває способи існування та здатність до розвитку національної спільноти.

*“Український світ”. —
1995. — № 1-3. — С. 3-4*

НА ЗАХИСТ ВАСИЛЯ ЗАХАРЧЕНКА

У Черкасах сталася подія, історичне значення якої, здається, вся українська громадськість ще не оцінила по-справжньому. Черкаські судді винесли обвинувачувальний вирок українському письменникові Василеві Захарченкові за те, що в газетній статті він нагадав деякі загальновстановлені, науково доведені факти і події з історії минулої війни.

Ось ці факти:

— голодомор в Україні 1932—1933 років, влаштований Сталіним;

— масові репресії 1937—1938 років, здійснені Сталіним;

— у 1943—1944 роках до лав Червоної Армії мобілізовано тисячі й тисячі юнаків і чоловіків на визволеній від гітлерівців території України, яких неомундированих, незброєних у складі штрафних рот кидали під вогонь німецьких частин;

— наприкінці війни і по її закінченню тисячі й тисячі радянських переможців фашизму від генералів до рядових були репресовані Сталіним;

— тривалий час держава кепсько дбала про ветеранів війни, замість допомоги їм влаштовувала лише гучні святкування різних роковин перемоги.

Ці факти письменник В.Захарченко навів у зверненні не до всіх, а до тих ветеранів війни, які сьогодні:

— виходять на демонстрації з портретами Сталіна і навіть Берії;

— публічно закликають не визнавати незалежність України і кличуть її під царський прапор і двоголового російського орла, тобто до повалення існуючого ладу;

— виступають проти Президента України, проти його політики реформ, проти його застереження: “Позбавлення України державності — це громадянська війна”.

Бачимо, що нічого нового Василь Захарченко не сказав. Він нагадує про загальноновизнані істориками всіх політичних уподобань і всіх країн факти. Письменник констатує те, про що пише преса, і не лише українська: частина ветеранів на заклик комуністів і соціалістів виступає проти незалежного існування України і за входження її знову до складу Росії: виступає проти реформування економіки як в Україні, так і в Росії.

Автор закликає цих ветеранів бути добрими і милосерднішими, не розпалювати політичні пристрасті, підтримати курс Президента України. Тон письменницької розмови толерантний, сповнений поваги до ветеранів війни, яким він складає шану за перемогу над німецьким фашизмом. Було б добре опублікувати “підсудну” статтю В.Захарченка “Майте мужність, Ветеране!” в республіканській пресі, аби кожен і всі могли переконатися в цьому.

Після газетного виступу багато ветеранів підтримали позицію Василя Захарченка, надіслали схвальні листи, зустрічалися з автором.

В той же час частина ветеранів прокомуністичної орієнтації подала позов до суду на В.Захарченка, вважаючи себе ображеними, і черкаський суд задовільнив такий позов. Певна річ, ніякому районному та міському судові несила своїм вироком скасовувати історичні події і факти. Не міг суд спростувати і очевидні для всіх демонстрації, в тому числі й частини ветеранів, проти державності України, проти її Президента, розпалювання національної і соціальної ворожнечі в суспільстві. Рішення черкаських суддів — суто політичне. А точніше — ця ухвала слухняно повторює позицію лише двох партій — комуністичної та соціалістичної, їхні програмні настанови. Нічого спільного з юриспруденцією, з правом вирок не має, крім своєї форми. Цей вирок суперечить законодавству України, Конституції, він відтворює практику сталінського “соціалістичного правосуддя”, практику переслідування інакодумців за часів Брежнєва.

Саме цим вирок черкаського суду виходить за межі юридичного казусу і стає промовистим сигналом про те, що повторення партійного свавілля, політичних репресій часів КПРС — СРСР стає в Україні реальністю. І хоча комуністи

й соціалісти не мають колишньої неподільної влади, там, де вони зберегли свої кадри і місцевий вплив, вдаються до випробуваних методів залякування і переслідування своїх опонентів. На четвертому році існування української держави це лиховісний і небезпечний симптом. Не видається чорним гумором чи невдалим виразом тепер заклик одного з лівих депутатів у Верховній Раді “перестріляти, скільки треба”, щоб повернути Україну в недавнє становище російської колонії.

Рішення Черкаського суду можна розглядати як першу практичну спробу штовхнути українське суспільство до громадянської війни, проти якої і застерігав Президент. Вузькопартійний політичний екстремізм під суддівською мантиєю — цілком нова, але вже видима небезпека. Ліві сажають на лаву підсудних Українську державу, її прибічників, прихильників політики її Президента. Можна і слід закликати лівих отямитися, сказати, що не відають, що чинять, але більш як півстолітній досвід червоних розправ над власним народом не дозволяє сподіватися на їхню громадянську відповідальність. Вони нічому не навчилися і нічого не забули. Люди добрі, будемо пильними.

*“Вісті з України”. —
1995. — 25-31 трав.*

“НЕ ЗУМІВ ВИТИСНУТИ ІЗ СЕБЕ ПОЕТА...”

— Іване Федоровичу, скажу чесно: мені хотілося б інтерв'ю з Вами зробити... аполітичним... таким собі літературно-художнім. Та, боюся, у цьому розумінні “чистим” воно не вийде. Зараз ви не є депутатом Верховної Ради, але ж у “кабінетній тиші” вам теж не сидиться. Знаю, що ви очолюєте Українську Всесвітню Координаційну Раду, що її заснував Всесвітній форум українців. Розкажіть, будь ласка, про цю вашу працю детальніше.

— Наша громадська організація має об'єднувати світове українство, дбати про те, аби українці (де б вони не жили) почувалися людьми серед людей. На жаль, не все нам підвладне, не все нам під силу. Потребують допомоги українці Польщі, Румунії, Словаччини, Хорватії, які зазнали утисків від колишніх режимів. Звичайно, більшість проблем вирішити можна лише на державному рівні, але наш уряд і досі не затвердив програми допомоги й захисту української діаспори. Бракує конкретних справ, хоч і нічого не забороняє і не заперечує. Нам болить проблема українства у Росії, де проживає, за офіційними даними, п'ять мільйонів наших братів і сестер, а за неофіційними — понад десять мільйонів.

Позиція Російської держави щодо українців є досить жорсткою. Там не створюються такі умови для українців, як ті, що створює Україна для своїх громадян — росіян за національністю. У Росії досі немає жодної державної української школи, немає жодної української кафедри у вищих навчальних закладах. Ні в Москві, ні в Петербурзі, ні в Краснодарі. І коли я вже згадав Кубань, то на її

Інтерв'ю журналу “Сучасність” (січень 1995 р.).

прикладі добре видно, як у місцях, де компактно жили українці й де їхнє винищення було особливо активним, — там настільки ж активними нині є намагання не допустити до реального згуртування, відродження українства. А наші спроби допомогти українцям Росії, зокрема, кубанцям, не дають сподіваних наслідків. Раз-по-раз їздять туди наші делегації, але... домогтися об'єднання українства Кубані поки що не вдалося. Структури, які чинять нам опір, не зупиняються ні перед чим. Наприклад, була перепинена поїздка хору імені О.Кошиця з Вінніпега (Канада) на Кубань. Аби не допустити цієї поїздки, відповідні владні сили подбали, аби було відкликано заяви від тих організацій, що спершу запрошували хор. Посольство Росії в Канаді поставило перед хористами такі умови, за яких треба було бути кожному з них мільйонером, аби здійснити ту поїздку. Проте, коли хор усе-таки в Україну приїхав, ми влаштували його виступи ще й у Придністров'ї (користь од того також була чималою!)...

Усі чекають українсько-російської угоди, в якій будуть обумовлені гарантії прав українців в Росії. На основі цього договору (якщо потрібні нам пункти з нього не випадуть) можна буде ефективніше впливати на російські владні чинники з тим, щоб українці не почувалися там упослідженими.

--- Ваш шлях, Іване Федоровичу, -- неабиякий досвід само-реалізації у таких різних сферах: мистецтво і політика. Що б ви "переграли", коли б могли, у своєму житті?

— Я багато чого переграв би у своєму житті, але це все словесні вправи. Я народився після голоду 1933 року, родина моя врятувалася лише тому, що тимчасово вивтікала на Кавказ; дитиною я бачив війну, два мої старші брати воювали, я був щасливим — виразно пам'ятаю ступені переходу: піонером, комсомольцем, кандидатом у члени КПРС, останнє сталося в часи армійської служби, і жодним чином я не належав до когорти Конрада Валленрода. Усвідомлення національне приходило до мене поступово. Та і взагалі шорсткіший погляд на світ дуже б надавався романтичному українському менталітетові. Починаю з себе. Наприклад, я довгий час думав, що народився на світ як свідомий виклик моїх уже тоді немолодих батьків отому страшному голоду 1933-го року, який забрав половину мого

села. Та якоїсь безсонної ночі із закордонної радіовисильні я почув про цікавий факт, який стосувався і моєї біографії: з 1936 року Сталін заборонив аборти, зважаючи на недорід (!) населення. Отож можливо, що я втримався на білому світі саме завдяки вождеві всіх часів і народів. Хіба не солодко це відчувати?! Отож, чи можна щось переграти? Все починається спочатку і все пишеться начисто. І тобою граються такі потужні сили, що переграти їх можна лише в уяві.

— *Події останнього часу вимагали від вас — як ніколи — не належати собі. Виник своєрідний “синкретизм”: митець-політик, що в принципі, вважаю, непокєднувані речі, трагічні навіть. Політика “оперує” масами, художник керується внутрішнім світом і апелює до індивідуального сприйняття. Чи можете сказати, що на “власній шкурі” відчули цю різницю? І — наскільки прийнятними для вас виявилися “правила” політичної гри?*

Я свідомо пішов був у політику, тому що відчув після Чорнобиля, що можу реально вплинути на деякі події загальноукраїнського характеру. Я не помилився.

Але політика (як і література!) вимагає всієї людини. Бути справжнім політиком — це протягом доби відчувати, як живе твій народ, знати все, що відбувається сьогодні, щоб вплинути на ті події, які відбудуться завтра. Відповідальність величезна — і вже сьогодні. Завтра про тебе забудуть. Коли даси, щоб забули. Бути справжнім митцем — це чути свій внутрішній голос, музику своєї душі, що живе за своїми законами, які часто суперечать законам твого часу. Митцеві, як на мене, байдуже, чи суголосний він своїй епосі, чи абсолютно чужий. Його можуть забути сьогодні, але, коли він справжній, — його не забудуть завтра.

Коли я задумуюся сьогодні про свої останні п'ять “політичних літ”, то розумію, що не зумів витиснути із себе митця, художника, поета, не міг поступитися чомусь іншому, чужому у своїй душі, тому й пішов із політики. Та врешті, хіба з неї можна піти сьогодні? Надто вже вона учеписта і всюдисуща.

— *Мені важливо було почути, що ви свідомі були свого вибору тоді, як і тепер. Для вас особисто — та й не*

тільки для вас! — знадобився унікальний досвід. Але мені таки приємно чути й те, що політик не переміг у вас поета... Ваші поетичні публікації останнього часу сприймаються як зримий знак повернення на питоме поле, у літературу. Чи зарікаєтеся йти саме у велику політику?

— Я ніколи не полишав поезії. Завжди потроху писав. Душа мусила десь мати прихисток, десь ховатися від велелюддя. Інша справа, що, коли в молодості писав: “такі ж маю крила, що й краю не маю”, то тепер не без самоіронії відчуваю, що засяг цих поетичних крил занадто скромний, і до своїх меж долетіти не так уже й складно. Та це вже звична для кожної людини переоцінка цінностей — захланність молодості коригується нещадністю зрілих літ...

Велика політика — де вона: у Верховній Раді, в політичних партіях, Кабінеті Міністрів?! Відчуваєте, що відповіддю на це питання може бути приблизно така сентенція: велику політику можна робити повсюди, коли людина здатна її робити, коли має силу її подужати. Не можна прийти у велику політику — велику політику треба принести з собою.

— *Що правда, то правда — погоджуюся. А хто із сучасних українських політиків є для вас особливою постаттю, надзвичайною особистістю?*

— Я не приймаю докорів тих, хто звинувачує так званих націонал-демократів у всіх винах сучасної епохи. Коли ламалася ситуація в Східній Європі, ламалася у бік демократизації життя від обридлого тоталітаризму. Україна до цих змін була готова лише на чверть. Не на дві чи три чверті, а саме на одну чверть. 25% — ось реальна ситуація 1990–1991 років. Адже в найкращі часи Народна Рада у Верховній Раді дорівнювала такому співвідношенню. Адже приблизно скільки ж проголосувало за В.Чорновола як за Президента України 1991 року. Цих двох показових голосувань досить для характеристики часу. Демократизація у Росії була вищою вдвічі — адже вивищення Єльцина відбулося саме за рахунок більшості (дуже незначної!), яка проголосувала за нього у Верховній Раді РСФСР як за Голову — згадайте той епізод, коли українець Казанник дав йому можливість продовжувати політичну гонитву по верхогір'ях. Для мене безсумнівні ці банальні

політичні цифри, для когось вони здадуться наївним спрощенням ситуації...

Отож, у такій далеко не виграшній ситуації і моє ставлення до українських політиків. Я до них ставлюся з певною поблажливістю.

Наперед прощаю всілякі їхні недосконалості, я бачу їхні плюси й мінуси, ціную і дивуюся з того, що вони можуть і вміють, і намагаюся мало картати за те, в чому вони безсилі й недолугі. Звідки така материнськість у моїй душі, не знаю. Але ставлюся до них як до своїх дітей — і найрозумніші, і простакуваті чимсь мені близькі й дорогі. Всі — мої. Невже не є рідкісною постаттю української історії Левко Лук'яненко — його шлях від камери смертника до посла в Канаді через двадцять сім років тюрем лишив би яскравий слід у бутті будь-якого народу! А непогамовність академіка-романтика Ігоря Юхновського, який переповнений усякими проектами рятунку України і, як справжній волиняк, розіп'ятий між галицьким прагматизмом і козацьким романтизмом Великої України! А взяти трьох братів Горинів і їхню матір — мені так хочеться зробити фільм документальний саме про неї. Щойно ми з Миколою Мащенком закінчили документальний відеофільм про Данила Шумука — українського каторжника, який 42 роки пройшов колами польської тюрми, німецького полону і гулагівських концтаборів і в свої 80 літ є рідкісним співрозмовником, цікавим письменником, справжнім українським демократом. Будь-який народ світу взяв би його ім'я на знамена, лише не наш. Та не варто сердитись, а варто втовкмачувати всім і вся про ціну людей, серед яких живемо.

— *У принципі поділяю ваш пафос, але водночас він, зізнаюся, трохи вичах останнім часом... Але то окрема розмова. Чи вважаєте ви, Іване Федоровичу, що подолали "соціальну шизофренію", накинену "соціалістичним способом життя"?*

— У мене дуже багато від того часу, в якому я жив і який сформував мене. Я пам'ятаю себе піонером відразу по війні, пам'ятаю себе босоногим комсомольцем у гурті своїх ровесників і ровесниць — комсомольські квітки нам

вручали восени 1950 року (середина століття), і ми поверталися з району, з Тетієва; солдатом я став кандидатом у члени КППС — я був переконаний тоді, що саме так можна змінювати світ на краще. Але пам'ятаю також, що одночасно із врученням партквитка (уже в університеті!), у мене був перший виклик у КГБ: на політінформації, яку я вів як комсомольський діяч і як голова літературної студії ім. В.Чумака (СІЧ), я обурювався тим, що наші танки роздушили повстання в'язнів-шахтарів у Караганді. Але обурювався я тим як активіст КППС, як лєнінець проти проклятих сталіністів. Прозріння було дуже повільним. Я не знаю, що таке “соціальна шизофренія”, накинена “соціалістичним способом життя”. Нам бракувало національного виховання. Зараз ми кидаємося в іншу крайність. Згадайте Блока, який розумів, що знищення його маєтку було зумовлене знущанням представників його верстви над цілими поколіннями ганьблених кріпаків. Рояль Рахманінова летів із висоти помсти. Коли перемагають соціал-демократи у Швеції, радісно блищать очі в спікера нашого парламенту, але шведський соціалізм виріс як нормальний продукт соціального розвитку, а наш — явище пост-тоталітаризму.

— *Іване Федоровичу, в теорію того, що з нами зробили, мені важко вдаватися, але хотілось би посперечатися про “соціальну шизофренію”. Слава Богу, моє покоління не було вже таким наївним, як ваше. І в мене особисто, і в переважної більшості моїх ровесників немає жодних сантиментів із приводу “світлого соціалістичного минулого”: вважайте, все те соціалістичне луб'я злізло вмент, бо ніколи й не приростало... Але — була “шизофренія”, до того ж свідомо: говоримо одне, а думаємо інше. Може, це й страшніше, бо ж, виходить, приймали тогочасні, скажемо так, умовності... Мене моє покоління цікавить не менше, як ваше, шістдесятників. Шістдесятники, вважаю, свою історичну місію виконали двічі. Та є багато “але”, занадто багато “але”... Наскільки я пам'ятаю, ви одним із перших заговорили про розстріляне відродження — це у “щерблицькі” часи. Гадаю, для офіціозу, котрий нібито вважав вас уже*

майже прирученим, це був як ляпас. Згадую вечір у театрі імені Лесі Українки, присвячений Лесеві Курбасові — і непристойно побуряковіле обличчя однієї сановної дами, що головувала тоді, після вашого виступу!.. Що ви скажете про вашу здатність до внутрішнього, хай іноді й зачаєного, опору?

— Недавно на засіданні Комітету з Шевченківських премій я обурився тим, що не дали цієї відзнаки нашому видатному сучаснику Юрієві Шевельову (Шереху). Я спершу дав себе переконати, що не варто йти проти хвилі, а згодом не витерпів і — вибухнув, протестуючи. Недавно на Довженковому вечорі в Будинку кіно я теж несподівано для себе вибухнув — настільки не пасувало відзначення те бунтівливій натурі майстра з виразним національним бодем серед провінційно-космополітичних шибздиків. “На біса, ви не знаєте Довженка”, — так почалося в мене само по собі. Хоча до цього я кілька місяців все обчитував про нього... Отож, вибухаю — значить, живу!

— *Тут, певно, працює ваша підсвідомість бунтівлива: все їй немає спокою... Ви таки справді не можете бути кабінетним чоловіком, бо ж ваша визначальна риса — активізм, дія, — про це ми трохи говорили. Що додасте? Що є для вас теперішній час — як принцип?*

— Колись я брав як мотто до драми про Сухомлинського парадокс Шіллера: “Я не бажав би жити в іншому столітті і працювати для іншого”. Все брала зі своєї доби Агата Крісті, все беруть і Гельмут Коль, і Павло Загребельний, і Степан Хмара. Але кожен — у міру своєї “зіпсованості”. Хто прагне діяти, хто хоче писати — що кому більше пасує. У мене бувають різні періоди в житті, я їм піддаюся, не намагаюся себе силувати. Можливо тому, що я — межовий чоловік, багато бачу в різноманітних проявах життя. Буття футболіста Блохіна таке ж цікаве, як життя філософа Поповича. А чому б ні! З якої пекельної сковороди часу знімав свій хліб Довженко в “Землі” чи “Арсеналі”, — але рівень його болю і масштабу його таланту залишиться надовго.

— *Але рівень щирості, рівень “шизофренії” тієї самої, рівень того, наскільки світ піймав, мовлячи словами Сковороди... — як це не просто, не однозначно!.. Скільки*

тут рясно уроків для нас нинішніх! Тепер трохи про інше. Як вам думка Петра Яцика, українського мільйонера в Канаді, що українці тяжко працюють, але не вміють працювати, що — попри традицію — принцип колективної волі не завжди може бути прийнятним, визначальним?

— Тут у мене схоже ставлення до працездатності українців, як і до їхніх політичних осягів. Я більше дивуюся з того, скільки вони вміють і як уміють, а не з того, як вони не вміють. Отака в мене споживацька тенденція. У загальних рисах менталітет нашого народу найкраще схопив Микола Гоголь, здається, в своєму дослідженні про малоросійські пісні. Суть його спостереження над ставленням українця до життя — поєднання в нашому племені рис активного хлібороба чи воїна із пасивністю споглядальної натури степовика-кочівника. Згодом дивувалася Надія Мандельштам над невмінням українців дати собі раду в державницькому сенсі вирішення своєї національної проблеми. Також підійшов до цього близько Омелян Прицак у статті “Що таке історія України?”

Петро Яцик, якого ви знаєте, мабуть, лише із книжки Михайла Слабошпицького “Українець, який відмовився бути бідним”, сприймає своїх одноплемінців лише результативно, приймає наслідок, не дошукуючись причин.

Колись, пам’ятаю, запитав одного розумного хлопчика, який не волів робити те, що всі слухняно робили: “Ти чого такий лінивий?” Запитав я його не без гумору і з почуттям того, що, може, він і має рацію в своєму лінивстві. “Лінивий, бо мудрий”, — сказав він мені теж не без гумору. Ліниві-то ми ліниві, але не часто мудрі...

— *Бачте, яка у вас притча склалася про українців... Отак і вийшли на тему народу. Як ви вважаєте: яка роль народницьких традицій, засад, настанов у нашій культурі? Як вони впливають на наше сьогодинське життя? Ми ж таки дуже любимо слова народ, народний...*

— Всі ми народники і в доброму, і в лихому розумінні цього слова. А практично воно мало що означає. Безкультурні ми. Нахапалися трохи зверху, що зветься народницькими традиціями, засадами, настановами, а

насправді — елементарна поверховість, невміння мислити широко і глибоко.

— *Трохи ухилилися ви, Іване Федоровичу, від відповіді... А що, є, по-вашому, елітарність, герметизм, мистецтво для мистецтва? Які, на вашу думку, зразки елітарних творів в українській літературі?*

— Що ви з мене хочете, щоб я шукав в українському мистецтві “Гру в бісер”, щоб висногував Леверкюна з Цейтблома, мізкував, хто годиться в історії української літератури на Борхеса, а хто на Кортасара?!

Я лише півроку тому прочитав “Старшого боярина” і “План до твору” Тодося Осьмачки — і це я, що не належить до лінивих читачів, який чимсь цікавиться і пантрує за серйозними новинками — принаймні, таким я собі часом видаюся. Дуже український, якийсь гоголівський Тодось Осьмачка міг би бути справжнім інтелектуалістом, але страшне життя роздирало його і роздерло — напівбожевільного, напівгеніального. Бог багато вділив Довженкові і Тичині, але час розп’яв їх на таких немилосердних хрестах, що дуже жажно розуміти їхне розп’яття. Кажу про найобдарованіших людей. Інших теж шкода, але цих особливо...

Нація, яка намагається збутися, віддаючи в жертву Молохові десятки мільйонів, — хіба вона може мати розкіш мистецтва для мистецтва?! У швейцарському затишку — та хіба це для нас?! Мусить бути пересит чогось, надмірність, мусить бути повнота, що переливається через край, а у нас суцільне недо... Хіба надмірність страждань, хіба пересит горя і біди, хіба повнота недолугості і покручів, надмір’я і розпач розпуки.

— *Але ж мусить колись усьому цьому бути край! І хіба не корисно бодай іноді забути про всі свої недо... і врешті спромогтися на щось таке, що буде цікаве людям і собі?! Ми ж і про... каліцтво своє не змогли ще сказати так, аби весь світ почув... Ет, шкода мови... А ось зараз я вам дуже гарну цитату зачитаю — це із “Доктора Фаустуса” Томаса Манна, у блискучому перекладі Євгена Поповича: “Ми розмовляли про поєднання авангардного з народним, про усунення прірви між майстерністю і приступністю, високим і низьким,*

якого до певної міри досяг був романтизм, і літературний, і музичний, а після цього глибока межа і відчуження між добрим і легким, поважним і розважальним, передовим і загальноприступним знову стали долею мистецтва". Мені здається, ця вічна проблема набрала особливої гостроти нині. Чи не думаєте, що ми — свідки катастрофи культури, і то не тільки рідної?

— Якось недавно мистецтвознавець Вадим Скуратівський дав мені текст мого вірша 1962 року, якого я забув — колись ми з ним і з багатьма іншими відвідували прекрасну домівку Андрія Олександровича Білецького і Тетяни Миколаївни Чернишової, де сперечалися і вчилися, ділилися творчими задумами і ставали киянами. Після читання "Доктора Фаустуса" і виник цей вірш:

Зими нема, та пряхать нас морози
І сунуть хмари — труни для орлів.
На милицях, на милицях мій розум
В екзистенційний закуток забрів.
Назад, каліко, костури потрощу.
Мій Леверкюн — хитрючий мій Цейтблом.
За вуха себе витягну на прощу?
На божевільний мимовільний глум?!
Мовчи, невчасний дзвін сковородизму,
Сиди собі та рукавиці ший...
Ти ж йди в сльозу — в оту правічну призму,
Хоч у Цейтбломі Леверкюном жий...

...Навпаки — ми не свідки катастрофи культури, і то не тільки рідної, навпаки, ми, може, вперше за довгі десятиліття намагаємося закласти основи української держави, яка і дасть можливість культурі бути здоровою і повнокровоною. Все це постане не відразу. Тяжко це відбивається на культурі зараз — біда і в кіно, і в театрі, не кажучи вже про рідну літературу. Але колись же треба робити основну роботу, яку не зробили покоління до нас, — творити державу.

— *Знову ми про те саме... що дуже болить. Наша культура — віддзеркалення нашої покрученої історії. Ось так і з'явилися, в літературі, приміром, свої "неврози", "фобії" — коли говорити мовою психотерапевта. Які*

серед них, на вашу думку, найбільчіші? Які табу ї досі існують у нашій літературі?

— Наша література, кажете ви, віддзеркалення нашої покрученої історії. Але так само, як наша покручена історія, вона є результатом нашої покрученої долі, а покручена доля — результатом покрученого характеру нашого народу. Найтяжче, мені видається, переконати себе і всіх, що ми, українці, як народ, — нічим не кращі, але й нічим не гірші від (ідемо за абеткою!) албанців, болгар, вірменів, грузинів, данців і т. д. --росіян, поляків, євреїв, турків...

— *Тобто, я так розумію, ми, врешті, маємо — мусимо! — навчитися самі себе поважати, тоді й люди нас поважатимуть: такий закон життя. Ви знаєте, це універсальний закон, але, по-моєму, він особливо позначається на долі жінки. Давайте поговоримо... про жінок, Іване Федоровичу: душа — вона ж таки жінка — аніма. Як ви — як чоловік, конкретна особистість — дивитися на долю жінки? Роль жінок у вашому житті? Ідеальна жінка — у вашому уявленні? І ще — наші славетні княгині, жінки-войовниці, розумниці... — тобто, серед українських жінок завжди було багато представниць із сильним характером. Але — це теж традиція нашого народу! — чоловіки ніколи не мислили жінок рівними собі, погодьтеся! Дискримінація жінок у нашому суспільстві триває! Це — поки жінки дозволяють собі таку "розкіш"!*

— Десь я чув чи читав, — а те, що воно з душі вітром не вивіялося, свідчить, що в тому твердженні багато сенсу, — отож, звідкись я знаю, що в українській долі багато не стільки жіночого, скільки бабського. Ладкання, мамкання, бабкання... Дурних чоловіків кидало то по війнах, то по роботах — козакування, чумакування, бурлакування. Дитячий світ України лишався на мудрих бабів. Хліборобство славимо, аж занурюємося у глибини праісторії, але тямимо мазепинське: "Же през шаблю маєм права!" Або усвідомлюємо популістське гасло Мао Цзедунa: "Влада лежить у стволі гвинтівки...". А влада лежить у тому, яких наступників виховаємо. Чоловіка — криком кричать, вимагають усі школи, а він тікає від мізерної зарплати і своєї долі. Нашої долі.

— Так-так, це страшно: засилля жінок у школі! Історичне виховання...

— Щодо ідеальної жінки. Закарпатська художниця Наталя Сіма малює лише ідеальну жінку — саму себе, жінку, яку найкраще знає. Мужчина у пошуках ідеальної жінки проходить часом довгу дорогу (дорога Дон Жуана), часом — коротку.

— А як вам думка, що вже тривалий час українська “жіноча” поезія сильніша за “чоловічу”?..

— Щодо присутності жінок у поезії чи взагалі наявності поетів, і чоловіків, і жінок, у сучасному житті, то я консерватор — знаю хіба Миколу Вінграновського та Ліну Костенко, і то саме в такій послідовності. Микола як не старався, а не міг знищити до кінця свій великий талант, а Ліна витримала такі випробування часом, які не всім чоловікам до снаги витримати. Наявність сотень жінок-поетес свідчить про суцільну писемність радянського періоду буття нашого народу.

— Гм, гм!.. Оце б тут, Іване Федоровичу, та полемізувати з вами, хоча я й не полемістка, — так нема місця, простору журнального!.. А як ви ставитесь до громадської активності дружини?

— Я завжди підтримував громадську активність своєї дружини. Вона має невичерпну енергію — гірко було б, якби все те замикалося у власному домі. І ще вона має рідкісну рису, якої я позбавлений геть: вона довготерпелива. Може годинами кому-небудь заліковувати душу і тоном розмови, і невідпорними аргументами, і врешті тим, що стільки часу витрачає часто для людини, якої майже не знає. Я, мабуть, не знаю таких людей, як вона. Спершу вона допомагала мені, як ми творили Рух. А згодом жіноцтво взялося само по собі творити незалежну структуру — я підтримав ці суверенні тенденції. Людина може бути вільною тільки тоді, коли в родинному оточенні всі навколо тебе вільні. Можу мати багато доречних претензій до себе, але що ми всі в родині культивували волю чи свободу, то це правда.

— Тоді ваша родина — нетипова українська сім'я, так мені принаймні здається... А тепер інше запитання: що є для вас віра? релігія? церква? Божий промисел? безсмертя душі?

— З дитинства себе пам'ятаю віруючим. Можливо, тому, що в основному мене виховували дві бабусі: Корупчиха і Маройка. Першій із них я присвятив вірша, другій — сторінки кіноповіді. Рідних бабусь своїх я не пам'ятаю, вони померли від голоду в 1933-му. А ці дві бабусі були втіленням добра і правди, але ненавиділи одна одну з неймовірною силою. Баба Корупчиха, що була втіленням добра непоказного, правди тихої і незумисної, довго пам'ятала про мене — коли я йшов у солдати, вона мені тихенько на згадку тицьнула в руку пожмаканий карбованець (візьми, десь він тобі, дитино, пригодиться!). Я довго зберігав того карбованця (дорожчої асигнації в житті не пам'ятаю!), аж доки він не перетерся в кишені од марудної солдатської незатишності. Отож — я вірую в бабу Корупчиху, в людське непоказне добро, в тиху правду. Але також я вірую і в бабу Маройку. Вона колись була черницею Києво-Печерської Лаври і повернулася в село Теліжинці з набутим войовничим досвідом. З моїм батьком її едало те, що вони були сільські інтелектуали, політикани, обмінювалися книжками, новинами. Правда баби Маройки була атакуючою, агресивною. У неї був гарний вишневий садок, чисто побілена велика клуня, вона переховувала мого старшого брата від Німеччини — і воювала всюди за справедливість. Хто вкрав, хто з ким переспав, хто кому недоплатив — усім вона доплачувала, все знала, всім цікавилася. І грозила такими прокляттями, що мої перелякані коліна і досі пам'ятають ту розлогу і розкішну клятву.

Отож, і досі виходжу то на дорогу баби Корупчихи, а то заносить мене на дорогу баби Маройки — і мені тоді тяжко зупинитися. Отож, віру я взяв так просто і так складно, як хліб і воду, бездонне небо і ненаситну зелень, я сприймав її первісністю своєї душі, ніколи в період навіть великої комуністичної віри не зачепив Господа ні помислом, ні словом, ні доріканням — той, хто скидав хреста з нашої церкви в селі, завжди був для мене вовкулакою, і я розумів, що він не може повернутися в село — як проклятий, як одринутий сільською громадою навіки...

Отож, я маю неймовірне багатство — я органічно віруючий. Чи я православний? — мабуть, так, бо з

православного краю; чи я греко-католик? — а чому б і ні? — можливо, найбільш українська з усіх конфесій і душею, і мовою, і суттю, і довготерпінням; але я також роззуваюсь, заходячи до мечеті, і відчуваю себе там не гяуром, не чужинцем, не зайдою. Чому я маю бути чужим у синагозі чи в буддистському храмі в Індії чи Японії? Хай це ікогось і роздратовує — якогось пуриста з холодними очима...

“Сучасність”. —

1995. — № 1. — С. 159-166

ДО ШЕВЧЕНКА

Український козак за духом і французький письменник за долею Проспер Меріме переймався недостатньою славою в європействі Богдана Хмельницького:

“Обраний проводирем малого народу, оточеного могутніми сусідами, той чоловік присвятив усе своє життя боротьбі за його незалежність. Він спритно сіяв розбрат у стані ворогів, зміцнював єдність керованих ним полків, був безстрашним воїном, глибокодумним політиком, розважним при перемогах, стійким і непохитним при невдачах.

Щоб здобути європейське визнання, Хмельницькому забракло хіба що більш цивілізованого народу та, можливо, не такого важкого для вимови прізвища”.

За півтора століття з цього, за Проспером Меріме, не дуже цивілізованого народу, з його кріпацької поганьбленої нутровини вийшов на світові орбіти чоловік з прізвищем теж дуже важким для європейської вимови, яке часто звучить: Чевченко.

З Богданом Хмельницьким він весь час був на позвах. Хіба що з самим Господом Богом він був у таких стосунках — то схилявся покірно, то войовничо-еретичний лоб свій наставляв супроти: “А до того я не знаю Бога”, “А ти, Всевидящее Око, не дуже бачиш ти глибоко...” Як і в іншому сенсі — “Якби то ти, Богдане п’яний”, але разом з тим “Батька Богдана могила мріє”...

Євген Маланюк, намагаючись об’єктивно висвітлити постать Шевченка, яка не давалася в руки, збирав свідчення про поета не стільки прихильні, скільки чужі і позбавлені хохлацького сентименту. Так він посилається

Слово, виголошене на Шевченківському вечорі в палаці “Україна” 9 березня 1991 року.

на враження Якова Полонського, який був подивований, що "...Шевченко зовсім не робив вражіння людини прибитої долею: він поводився просто і вільно, і ніколи не ніяковів, як то буває в осіб, фортуною покривджених і тому опанованих бісом постійної амбітної гризоти. Кажуть, що хитрість характеристична риса малоросіян; Шевченко в таким разі був би різким винятком з загального типу, бо він був людиною у вищій мірі нелукавою, загально-одвертою й навіть безстрашною в тім сенсі, що його непоміркована мова часто-густо змушувала інших тремтіти за нього, або затулювати вуха й втікати... Він жив стремлінням і тим козацьким духом, що був його душею... Відвідуючи Шевченка, я довідався з його розмов, що він не любить нашого Пушкіна, і не тому, що вважав його за плохого поета, лише просто тому, що Пушкін був автором поеми "Полтава": Шевченко дивився на Кочубея щонайменше як на донощика... Даремно я переконував Шевченка, що — з своєї точки погляду — Пушкін мав рацію..., та Шевченко тим сильніше лаяв Пушкіна, чим палкіш я його боронив...

Шевченко був не з тих, що легко мирилися з інакдумцями, надто, коли предметом тих думок чи дискусії була його батьківщина"....

За Бога і проти Бога, за Богдана і проти Богдана, за Пушкіна і проти Пушкіна — але всюди і над усім горувала Україна, яку він вів і веде до визволення. Обкиданий болотом, і часто патріотичним, він йде крізь історію і веде нас за собою.

Герой роману Миколи Хвильового "Вальдшаепи", в якому дехто впізнає і самого автора, виголошує таке звинувачення:

"...Саме Шевченко кастрував нашу інтелігенцію. Хіба це не він виховав цього дурноголового раба — просвітянина, що ім'я йому легіон. Хіба це не Шевченко, — цей, можливо, непоганий поет і на подив малокультурна і безвольна людина. — хіба це не він навчив нас писати вірші, сентиментальничати "по-катеринячи", бунтувати "по-гайдямачному", безглуздо та безцільно, й дивитись на світ і будівництво його крізь призму підсолодженого страшними фразами пасеїзму? Хіба це не він, цей кріпак, навчав нас лаяти пана, як то кажуть, за очі й пити з ним горілку та

холуйствувати? Саме цей іконописний “батько Тарас” затримав культурний розвиток нашої нації і не дав їй своєчасно оформитися в державну одиницю. Дурачки думають, що коли б не було Шевченка, то не було б і України, а от я гадаю, що на чорта вона й здалася така, якою її бачимо аж досі, ... з своїми ідіотськими українізаціями”...

Коли Мойсей виводив свій народ з єгипетського полону серед самуму палючої пустелі, чи він чув більш лихих звинувачення на свою адресу? — Докори кидали інші провідники, далеко не бездарні і далеко не безчесні. Євген Маланюк, який вже десять літ сидів за межами краю і був трохи далі від ГПУ, ніж Микола Хвильовий, констатував: “...крізь дещо вульгарний тон наведеної цитати дихає та мука і той відчай, що так характеризують напівзадушене українське життя в сучасній совецькій імперії. Так. Іменно відчай, іменно розпука могли подиктувати цю тираду, бо перечитавши її уважно, приходиш до висновку, що твердження її стосується зовсім не до Шевченка, що адреса, на яку спрямовано ці страшні обвинувачення, зовсім невластива, що, нарешті, ім’я Шевченка тут притягнуто тільки як чисто літературний, стилізацій засіб. Ба, що більше: що єдиним ліком, єдиним рятунком проти всіх. Хвильовим так гостро окреслених національних хворіб наших, є саме вогняна, вульканічна, страшна в своїм національним демонізмі поезія Шевченка — і до цього часу тільки вона одна і ніяка інша!”

Так свого часу Леся Українка та Іван Франко сперечалися про народовольців Желябова і Кибальчича і їхню роль в українському визволенні. Так найвидатніші голоси з Материкової України та Української Діаспори схрестили свої аргументи — іскри долетіли до нас: Червоний Хвильовий і Жовтоблакитний Маланюк на початку століття (це було у 1927 році) були як два Івани, напропорочені “Великим льохом”, коли перша “українська” ворона апокаліптично вішувала:

Сю ніч будуть в Україні
Родитись близнята.
Один буде, як той Гонга, —
Катів катувати;

Другий буде (оце вже наш!)
Катам помагати —
.....
Що близнята народились;
А навісна мати
Регочеться, що Йванами
Обох будуть звати!

Коли Іван іде на Івана, коли Русь іде на Русь чи то в ідеологічному, чи то в конфесійному сенсі, коли на полі битви під галицькими Бродами знаходили “Кобзарі” у вбитих червоноармійців і в проколотих “трехгранним русским штыком” воїнів з дивізії Галичина (часто куля і багнет влучали просто в портрет Шевченка, бо “Кобзар” був коло серця!), над кров східняцьку і галицьку лунало молитвою, дихало сподіванням:

Може зійдуть і виростуть ножі обоюдно,
Розпанахають погане гниле серце трудне
І вицідять сукровату, і наллють живої
Козацької тії крові, чистої, святої...

Нам треба ще рости і рости, щоб колись (може?) дорости до Шевченка. Дорости до розуміння його державницького духу, національної ідеї, твердого усвідомлення вільної України, яке б перейшло у кров щоденного буття. Ті, що “серцем голі догола”, сприймають його кожух та смушкову шапку як рідну малоросійську шабатуру і мало чим відрізняються від хохлів з цинковими гудзиками.

Коли ми доростем до нього, тоді всі проблеми політичні, ідеологічні, економічні розв’яжуться самі по собі — саме ті, яких ми не можемо розв’язати сьогодні, заплутані і переплутані, які морськими вузлами зав’язані. Так Гулівер встає, прокидаючись, і розриває найтугіші линви, зав’язані його старанними поневолювачами. Шевченко даний нам на виріст.

Нам все дається на виріст. Чорнобиль, який буде знищувати нашу кров і тоді, коли наші нащадки летітимуть на Марс чи Венеру, і наші голодні магазини даються нам на виріст, яких ми не можемо заповнити постійними продовольчими програмами. Коли ж ми вже виростемо, коли вже доростемо до Шевченка?!

Щоб мати можливість дорости до нього, треба спромагатись хоча б на те, щоб час від часу його читати, щоб вірити, що “Буде бито Царями сіяне жито!”

А люди виростуть. Умруть
Ще незачатіє царята...
І на оновленій землі
Врага не буде, супостата.
А буде син і буде мати
І будуть люди на землі.

(24 вересня 1860 року,
за півроку до смерті).

Публікується вперше

ЗМІСТ

Діалог з епохою.....	3
----------------------	---

“УКРАЇНЦІ ВСІХ УКРАЇН, ЄДНАЙТЕСЯ!”

Сучасна думка про третього брата	9
Доповідь на Першому Всесвітньому форумі українців ...	22
Цілісність українського світу	29
Виступ на зборах Української Всесвітньої Координаційної Ради	33
Відкритий лист Президентові України Л.М.Кравчуку, Голові Верховної Ради І.С. Плющу, Прем'єр- міністрові України Л.Д.Кучмі	44
УВКР: сьогодні і завтра	51
“Тільки з початком весни з'являються проліски”	56
Почуватися, як люди між людей	62
Тези доповіді на засіданні УВКР 8 грудня 1994 року	67
Виступ на звітно-вибірній конференції Товариства “Україна”	75
Берегти Українську державу	92
Правда і кривда Другої світової війни	95
Вітання Слобожанщині!	100
На “діаспорному фронті” без змін?	106
Реальність української єдності	117

КОНГРЕС УКРАЇНСЬКОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ

Станьмо єдиною сім'єю інтелігентів-державників	123
Будуймо нашу державу в кожному місті і селі	129
Формула КУІну	133
“Треба накрити всіх їх зверху КУІном”	141
Хіба наша Україна цього не варта?	146

РУХ І НАВКОЛО РУХУ

Рух сьогодні. Доповідь на Київській установчій конференції Народного Руху України за перебудову ...	157
Домінанта української душі за 72 роки. Слово на Першому з'їзді Руху	167

“І сумніви, і клопоти — все є...”	172
“Рух — це явище, яке дало нації крила”	181
“Раби, з’єднані одними кайданами, ніколи не перестануть боротися за свободу”	189
Україна — в центрі Європи	195
Виступ на сесії Верховної Ради серед кандидатів, висунутих на посаду Голови Верховної Ради	209
Про політичну ситуацію в Україні. Доповідь на П’ятій сесії Великої Ради Руху 25-26 червня 1990 р.	220
“Є перспектива у Руху”	232
Політична ситуація на Україні і завдання Руху. Доповідь на Других Всеукраїнських зборах Народного Руху України	242
Вступне слово на науковій сесії Великої Ради Руху з нагоди об’єднання УНР і ЗУНР	259
Від ілюзій до реальності	262
“Рух не вичерпав себе і має майбутнє”	278
Майбутнє руху, майбутнє України. Доповідь на Третіх Всеукраїнських зборах Народного Руху України ..	282
Поразку треба називати поразкою	300

ПОЛІТИЧНИЙ КАЛЕЙДОСКОП

Виступ на ІХ з’їзді письменників України	309
Лист до редактора чикагської радіостанції “WBEZ”	314
Письменник і посттоталітарне суспільство	317
Ні, не малороси!	321
“Ми вітаємо Джорджа Буша — як Президента США і не приймаємо його — як московського агітатора” ..	324
Звіряємося за Мономахом. Відповідь Борису Можаяєву ..	328
Подолемо Чорнобиль у собі	333
Хто хоче підпалити Україну	336
“Українська держава, на жаль, ще досі не виробила інформаційної політики”	340
Україна і Росія: перспективи взаємовідносин	347
Чи покається Росія? Виступ на Міжнародній науковій конференції “Голод 1932–1933 рр. в Україні”	354
Чи працює українська національна ідея?	359
На захист Василя Захарченка	366
“Не зумів витиснути з себе поета...”	369
До Шевченка	383

Іван Драч

ПОЛІТИКА

Статті, доповіді, інтерв'ю, виступи

Редактор-упорядник

АРСЕН ЗІНЧЕНКО

Літературний редактор

ВАСИЛЬ ПОРТЯК

Художнє оформлення

ОЛЕКСАНДР ЛИТВИН

Комп'ютерний набір

РОМАН ЗІНЧЕНКО,

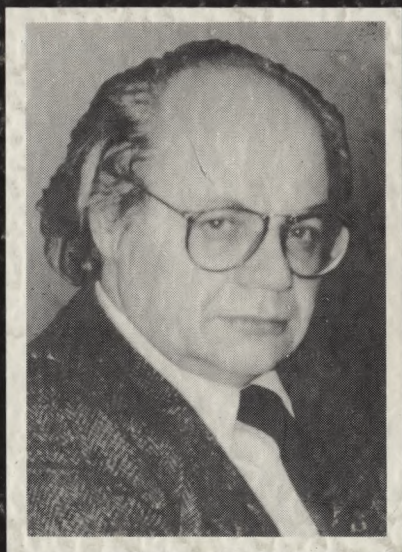
НАТАЛЯ ГЛУШКО

Комп'ютерна верстка

РОМАН ЗІНЧЕНКО

Підписано до друку 4.08.97 р. Формат 84 x 108¹/₃₂
Папір друкарський. Гарнітура SchoolBook. Друк офсетний.
Умов.-друк. арк. 21,5. Замовл. 7-299.

ВАТ "Книжкова друкарня наукової книги"
252030 Київ-30, вул. Б.Хмельницького, 19

**ІВАН ФЕДОРОВИЧ ДРАЧ НАРОДИВСЯ
17 ЖОВТНЯ 1936 РОКУ В СЕЛІ
ТЕЛІЖЕНЦЯХ ТЕТІВСЬКОГО РАЙОНУ
КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ.**

**ФІЛОЛОГ, КІНОСЦЕНАРИСТ,
ПИСЬМЕННИК. АВТОР ДВОХ ДЕСЯТКІВ
ПОЕТИЧНИХ ЗБІРОК ТА ДЕСЯТКА
КІНОСЦЕНАРІЇВ. ПЕРЕКЛАДАВСЯ
БАГАТЬМА МОВАМИ СВІТУ.**

**ШІСТДЕСЯТНИК. ПЕРШИЙ ГОЛОВА
РУХУ.**

**ГОЛОВА РАДИ ТОВАРИСТВА «УКРАЇНА»,
ГОЛОВА УКРАЇНСЬКОЇ ВСЕСВІТНЬОЇ
КООРДИНАЦІЙНОЇ РАДИ, ГОЛОВА
КОНГРЕСУ УКРАЇНСЬКОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ.**

**ОДРУЖЕНИЙ. СИН МАКСИМ—ЛІКАР.
ДОНЬКА МАР'ЯНА—ПОЛІТОЛОГ.**

ЗНАК ЗОДІАКА—ТЕРЕЗИ.